

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

FILIALA CLUJ

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ANUL VII

1

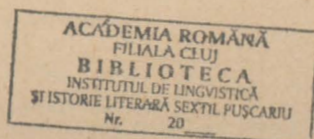
IANUARIE – IUNIE

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL VII

1

IANUARIE – IUNIE

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), D. MACREA
(*redactor responsabil adjunct*), V. BREBAN, H. JACQUIER,
B. KELEMEN, M. HOMORODEAN P. NEIESCU,
I. PĂTRUȚ, R. TODORAN; AURELIA STAN (*secretar
de redacție*).

Redacția : Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19—21, Telefon 20—49.

Administrația : Filiala Academiei R.P.R., CLUJ, Str. Republicii 9, Telefon 35—14.

S U M A R

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

	Pag.
D. MACREA, Lazăr Șăineanu	9

ONOMASTICĂ

E. PETROVICI, Rolul împrumuturilor în crearea toponimicelor (În legătură cu toponimicul românesc <i>Pristop</i>)	25
SZABÓ T. ATTILA, Cuvîntul dialectal <i>bungăr</i> și toponimicele <i>Bungur</i> , <i>Bunguriș</i> , <i>Bungăraș</i>	39
SABINA TEIUȘ, Despre formele hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriței (Bicaz)	45
DOINA GRECU, Despre supranumele din comuna Berzovia. I. Supranume provenite din nume de familie, prenume și hipocoristice	53

LINGVISTICĂ GENERALĂ ȘI ISTORIA LINGVISTICII

B. KELEMEN, Școala lingvistică descriptivă americană	59
--	----

LIMBĂ LITERARĂ

LIDIA SFÎRILEA, Neologismul în poezia lui G. Topîrceanu	71
---	----

ISTORIA LIMBII

B. KELEMEN, Cu privire la începuturile lexicografiei românești	89
MARIA ZDRENGHEA, „Legenda duminicii” din Codicele de la Ieud (Cîteva considerații cu privire la traducere)	93
I. PERVAIN, Timotei Cipariu și „Foaia literară” (1838)	97
I. I. RUSSU, Raporturile limbii române cu albaneza și cu substratul carpato-balcanic	107
VIORICA PAMFIL, Lexicul Paliei de la Orăștie. Observații generale	131

GRAMATICĂ

E. CÎMPEANU, Despre valoarea adjectivală a pronumelor	137
---	-----

NOTE

D. PRODAN, Despre <i>stindie</i>	143
G. GIUGLEA, Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale	149
E. TĂNASE, Note lexicologice	155

CRONICĂ

Pag

IOANA ANGHEL, Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anul 1961	159
I. STAN, În legătură cu corelația de timbru a consoanelor	165

RECENZII

R. A. BUDAGOV, <i>Introducere în știința limbii</i> . Editura științifică, București, 1961 (V. Stanca)	169
M. K. MOREN și N. N. TETEREVNIKOVA, <i>Стилистика современного французского языка</i> , Издательство иностранной литературы, Москва, 1960 (O. Vințeler)	173
HANS KRAHE, <i>Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung</i> . 34. Der Stammesname <i>Aulartia</i> , în „Indoermanische Forschungen”, LXV (1960), p. 113–123 (I. I. Russu)	177
TATIANA SLAMA-CAZACU, <i>Limba și context. Problema limbajului în concepția exprimării și interpretării prin organizări contextuale</i> . București, Editura științifică, 1959 (Kiss Emese)	179
ÁDÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS, BALÁZS LÁSZLÓ, <i>Helyesen románul</i> . Nyelvtani ismeretek, gyakorlatok. Tudományos Könyvkiadó, 1960 (Ileana Neiescu)	182
STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, Academia R.P.R. Institutul de lingvistică din București, Editura Academiei R.P.R., XI (1960), nr. 1–4 (Doina Grecu și Sabina Teiuș)	184
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, III (1959), nr. 1–4 (Rita Chiricuță-Marinovici)	190

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cărți primite ca schimb cu revista Institutului de lingvistică din Cluj în 1961	193
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО НАСЛЕДСТВА	
Д. МАКРЯ, Лазар Шейняну	9
ОНОМАСТИКА	
Е. ПЕТРОВИЧ, Роль заимствований в создании топонимов (В связи с румынским топонимом <i>Прислон</i>)	15
САБО Т. АТТИЛА, Диалектальное слово <i>bungâr</i> и топонимы <i>Bungur, Bunguriş, Bungâraş</i>	39
САБИНА ТЕЮШ, О ласкательных формах имен в Долине Бистрицы (Би-каз)	45
ДОЙНА ГРЕКУ, О прозвищах в селе Берзовия. I. Прозвища, происходящие от фамилий, имен и ласкательных имен	53
ОБЩАЯ ЛИНГВИСТИКА И ИСТОРИЯ ЯЗЫКОЗНАНИЯ	
Б. КЕЛЕМЕН, Американская дескриптивная лингвистическая школа	59
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК	
ЛИДИЯ СФЫРЛЯ, Иностранные заимствования в поэзии Топырчану (I)	71
ИСТОРИЯ ЯЗЫКА	
Б. КЕЛЕМЕН, К вопросу о начальном этапе румынской лексикографии	89
МАРИЯ ЗДРЕНГЯ, „Легенда о воскресении“ из Иудейского кодекса (Некоторые соображения относительно ее перевода)	93
И. ПЕРВАЙН, Тимотей Чипариу и „Фояя литерара“ (1838)	97
И. И. РУССУ, Связь румынского языка с албанским языком и с карпато-балканским субстратом	107
ВИОРИКА ПАМФИЛ, Лексика „Палли“ из Орэште. Общие замечания	131
ГРАММАТИКА	
Е. КЫМЛЯНУ, Об адъективном значении местоимений	137
ЗАМЕТКИ	
Д. ПРОДАН, О слове <i>stindie</i>	143
Г. ДЖУГЛЯ, Семантические проблемы. Выражения с лексическими дублетами	149
Е. ТЭНАСЕ, Лексикологические заметки	155

ИОАНА АНГЕЛ, Деятельность Института языкознания в 1961 г.	159
И. СТАИ, К вопросу о тембровой корреляции согласных	165

РЕЦЕНЗИИ

R. A. BUDAGOV, <i>Introducere în știința limbii</i> . Научное издательство, Бухарест, 1961 (<i>В. Станка</i>)	169
М. К. МОРЕН и Н. Н. ТЕТЕРЕВНИКОВА, <i>Стилистика современного французского языка</i> , Издательство иностранной литературы, Москва, 1960 (<i>О. Винцелер</i>)	173
HANS KRAHE, <i>Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung</i> . 34. Der Stammesname <i>Aulartatae</i> , в „Indogermanische Forschungen“, LXV (1960), стр. 113—123 (<i>И. И. Рущу</i>)	177
TATIANA SLAMA-CAZACU, <i>Limbaș și context. Problema limbajului în concepția exprimării și interpretării prin organizări contextuale</i> . Научное издательство, Бухарест, 1959 (<i>Кизи Эмелуе</i>)	179
ÁDÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS, BALÁZS LÁSZLÓ, <i>Helyesen románul</i> . Nyelvtani ismeretek, gyakorlatok. Tudományos Könyvkiadó. 1960 (<i>Ияна Нейеску</i>)	182
STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, Академия РНР. Бухарестский институт языкознания, Издательство Академии РНР, XI (1960), № 1—4 (<i>Дойна Греку и Сабина Теуш</i>)	184
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, III (1959), № 1—4 (<i>Рита Кирикуцэ-Мариневич</i>)	190

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Книги, полученные путем обмена редакцией журнала Клужского института языкознания	193
--	-----

SOMMAIRE

HÉRITAGE LINGUISTIQUE

	Page
D. MACREA, Lazăr Şăineanu	9

ONOMASTIQUE

E. PETROVICI, Le rôle des emprunts dans la création des toponymes (À propos du toponyme roumain <i>Prislop</i>)	25
SZABÓ T. ATTILA, Le mot dialectal <i>bungâr</i> et les toponymes <i>Bungur</i> , <i>Bunguriş</i> , <i>Bungăraş</i>	39
SABINA TEIUŞ, À propos des formes hypocoristiques des prénoms de la Vallée de la Bistriţa (Bicaz)	45
DOINA GRECU, Les surnoms de la commune de Berzovia. I. Surnoms provenus de noms de famille, prénoms et hypocoristiques	53

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE ET HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE

B. KELEMEN, L'école linguistique descriptive américaine	59
---	----

LANGUE LITTÉRAIRE

LIDIA SFÎRLEA, Le néologisme dans la poésie de G. Topîrcescu (I)	71
--	----

HISTOIRE DE LA LANGUE

B. KELEMEN, Sur les débuts de la lexicographie roumaine	89
MARIA ZDRENGHEA, « La légende du dimanche » du Codex d'Ieud (Quelques considérations relatives à la traduction).	93
I. PERVAÏN, Timotei Cipariu et « Foala literară » (1838)	97
I. I. RUSSU, Les rapports du roumain avec l'albanais et le substrat carpatobalkanique	107
VIORICA PAMFIL, Le lexique de la <i>Putia</i> d'Orăştie. Remarques générales	131

GRAMMAIRE

E. CÎMPEANU, À propos de la valeur adjectivale des pronoms	137
--	-----

NOTES

D. PRODAN, À propos de <i>stndie</i>	143
G. GIUGLEA, Problèmes sémantiques. Expressions à doublets lexicaux	149
E. TÂNASE, Notes de lexicologie	155

CHRONIQUE

Page

IOANA ANGHEL, L'activité de l'Institut de linguistique de Cluj en 1961 . .	159
I. STAN, Sur la corrélation de timbre des consonnes	165

COMPTES RENDUS

R. A. BUDAGOV, <i>Introducere în știința limbii</i> . Editura științifică, București, 1961 (V. Stanca)	169
M. K. МОРЕН и Н. Н. ТЕТЕРЕВНИКОВА, <i>Стилистика современного французского языка</i> , Издательство иностранной литературы, Москва, 1960 (O. Vințeler)	173
HANS KRAHE, <i>Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung</i> . 34. Der Stammesname <i>Aulartatae</i> . In „Indogermanische Forschungen“, LXV (1960), p. 113–123 (I. I. Russu)	177
TATIANA SLAMA-CAZACU, <i>Limba și context. Problema limbajului în concepția exprimării și interpretării prin organizări contextuale</i> . București, Editura științifică, 1959 (Kiss Emese)	179
ÁDÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS, BALÁZS LÁSZLÓ, <i>Helyesen románul</i> . Nyelvtani ismeretek, gyakorlatok. Tudományos Könyvkiadó, 1960 (Ileana Neiescu)	182
STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, Academia R.P.R., Institutul de lingvistică din București, Editura Academiei R.P.R., an XI (1960), nr. 1–4 (Doina Grecu et Sabina Teiuș)	184
NYELV-ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, III (1959), nr. 1–4 (Rita Chiricuță-Marinovici)	190

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Livres reçus en échange de la revue de l'Institut de linguistique de Cluj . . .	193
---	-----

LAZĂR ȘĂINEANU

DE

D. MACREA

Bogdan Petriceicu Hasdeu a considerat ca discipoli direcți ai săi pe Grigore Tocilescu, Ioan Bianu și Lazăr Șăineanu ¹. Primul s-a afirmat mai mult ca istoric și arheolog, al doilea ca filolog și istoric literar. Singurul care a dus mai departe cercetarea limbii în strinsă legătură cu istoria și cu folclorul, inițiată de Hasdeu în lingvistica noastră, a fost Lazăr Șăineanu.

Expunerea activității bogate și multilaterale a lui Lazăr Șăineanu, astăzi aproape uitat, o socotim un act de dreptate postumă pe care ne simțim obligați să-l îndeplinim pentru importanțele contribuții aduse de el studiului limbii române și lingvisticii în general.

Lazăr Șăineanu s-a născut la Ploiești, în 1859, ca fiu al unui zugrav sărac. A urmat școala primară la Ploiești, cea medie la Ploiești, unde a avut ca profesor de limba română și latină pe Irimie Cîrca, unul dintre ultimii adepți ai purismului lui Aron Pumnul ², și apoi la București.

Fiind încă elev de liceu, el audiază cursurile serale libere de filologie comparată pe care le ținea B. P. Hasdeu la Facultatea de litere din București.

Evocînd mai tîrziu impresia pe care i-a făcut o B. P. Hasdeu în acea epocă, Lazăr Șăineanu scrie: „Nu era un orator, dar poseda eminente calități de expunere și originalitate de vederi care lucrau ca o puternică sugestie asupra auditorului. La aceste prelegeri am dobîndit prima inițiere în știința limbii, acolo am întrevăzut pentru întâia oară poezia și frumusețea acestei științe care ne face să simțim pulsațiile marii inimi a umanității sub învelișul adesea grosolan al cuvintelor unei limbi și care ne permite a recugeta gîndurile ce au agitat mintea-i și a furișa o privire în sanctuarul inteligenței sale” ³.

¹ Vezi Prefața scrisă de B. P. Hasdeu lucrării lui Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra sema-siologiei limbii române*, București, 1886, p. III.

² Vezi Romulus Ionașcu, *Gramaticii români*, Iași, 1914, p. 235.

³ Vezi „Foia pentru toți”, 1897, nr. 22, p. 170.

În 1881 se înscrie la Facultatea de litere din București, unde e remarcat, de la început, de B. P. Hasdeu ca deosebit de înzestrat pentru studiile de lingvistică. În al doilea an de facultate, B. P. Hasdeu îi publică, în „Columna lui Traian”, lucrarea de seminar *Cîteva specimene de etimologie poporănă romînă* (1882). În același an a audiat, între altele, un curs de sanscrită ținut de profesorul V. Gregorian, rămînînd, spre sfîrșitul anului, singurul student al acestuia¹.

În 1885 își trece examenul de licență cu lucrarea *Încercare asupra semasiologiei limbii romîne*, care, pentru originalitatea și valoarea ei științifică, a fost premiată de facultate cu „Premiul Hillel” de 5 000 de lei aur.

Semantica se găsea abia la începuturile ei. Singura călăuză de seamă în acest domeniu era atunci lucrarea lui A. Darmesteter *La vie des mots étudiés dans leur signification* (1883), pe care Lazăr Șăineanu a utilizat-o îndeaproape ca metodă și concepție.

În lucrarea sa, Lazăr Șăineanu a încercat, pentru întia oară, să înfățișeze schimbările produse în cursul timpului în sensul unui mare număr de cuvinte ale limbii romîne, făcînd și o analiză de ansamblu a compoziției istorice a vocabularului românesc. Elementul latin este numit *tenelia limbii romîne*, subliniind totodată rolul influenței slave care a îmbogățit vocabularul românesc cu numeroase sinonime. Lazăr Șăineanu explică transformările de sens prin trei procese: 1. întrebuintarea metaforică a cuvintelor; 2. restrîngerea sensului; 3. lărgirea sensului. Obiceiurile și tradițiile populare ocupă un loc de seamă în explicațiile sale. Sub influența orientării idealiste din lingvistica timpului, el abia menționează rolul modului și relațiilor de producție, condiții esențiale în dezvoltarea limbii.

Cu premiul obținut pentru această lucrare, Lazăr Șăineanu pleacă la Paris, unde, timp de doi ani, audiază, la Sorbona și la Collège de France, cursurile lui Gaston Paris, Michel Bréal, Paul Mayer, Barbier de Meynard, iar la École des langues orientales vivantes se inițiază în studiul limbilor balcanice.

În 1889 își trece doctoratul la Leipzig cu teza de folclor *Les jours d'emprunt, ou les jours de la vieille*, în care analizează credința populară despre „Zilele babei”. Lucrarea a apărut în revista „Romania” din Paris, în același an.

Întors în țară, este numit, în 1889, suplinitor al lui B. P. Hasdeu la catedra de filologie comparată, unde funcționează timp de doi ani.

Lecția de deschidere la facultate, *Lingvistica contemporană sau școala neogramatică*², arată orientarea largă a lui Lazăr Șăineanu în proble-

¹ Vezi, „Convorbiri literare”, 1907, p. 825–829.

² Vezi Lazăr Șăineanu, *Lingvistica contemporană sau școala neogramatică*. Lecția de deschidere a Cursului de filologie comparativă la Facultatea de litere din București (16.VIII.1889) București, 1890.

mele lingvisticii timpului său. El apreciază pozitiv noua perspectivă adusă în lingvistică de neogramaticii prin importanța acordată de ei graiurilor vii, în opoziție cu concepția unilaterală și dogmatică a indoeuropeniștilor care considerau sanscrita, greaca și latina ca limbi investite cu privilegiul exclusiv al superiorității față de toate celelalte limbi ale lumii. Un adevărat comparativism, precizează Lazăr Șăineanu, este posibil numai pe baza materialului variat al multiplelor limbi existente, de la cele mai primitive pînă la cele mai desăvîrșite din punct de vedere literar.

Lazăr Șăineanu nu este un adept fără rezerve al neogramaticilor. El arată că cercetările acestora se limitau la fonetică, lexic și morfologie, neglijînd sintaxa și semantica, și că pretenția lor de a stabili legi fixe în evoluția sunetelor este iluzorie.

Un alt aspect limitativ al școlii neogramatice relevat de Lazăr Șăineanu este importanța excesivă acordată de aceasta elementului fiziologic în dauna celui psihologic. Orientarea neogramatică el și-o completase cu cea psihologică a lui Steinthal, Raul de Grasserie, Sayce și cu cea etnopsihologică a lui Wilhelm Wundt. Studiile fiziologice asupra limbii, arată Lazăr Șăineanu, degenerază în formule algebrice și în minută. Lingvistica ia astfel un aspect rebarbativ, uitînd scopul ei ultim. „*acela de a simți pulsațiile marii inimi a umanității sub învelişul fiecăruia din cuvintele unei limbi*”¹. El are aceeași înțelegere complexă a realității limbii ca și B. P. Hasdeu. „*Limba, scrie Lazăr Șăineanu, oglindește viața întreagă a unui popor și, spre a înțelege istoria adesea misterioasă a cuvintelor unei limbi, trebuie să cunoaștem păsurile sufletesti ale poporului, credințele sale intime, tot ce-i umple inima de bucurie sau de jale, tot ce-i însuflă speranță sau spaimă, cu un cuvînt întreagă acea știință a poporului, cunoscută sub numele de folclor, căreia riitorul îi rezervă o splendidă carieră*”².

A doua lucrare elaborată de Lazăr Șăineanu în cadrul activității sale ca suplinitor al lui B. P. Hasdeu este *Raporturile dintre gramatică și logică*³. Pornind de la existența multimei limbilor vorbite în lume și a varietății mijloacelor lor gramaticale și lexicale, el arată că de exagerate au fost teoria lui Aristotel și cea de la Port-Royal care au căutat să identifice gramatica cu logica, deoarece luaseră de model imbile care ajunseseră la un mare grad de perfecțiune literară, ca greaca, atina și franceza. Lazăr Șăineanu susține în mod just că limba și gîndirea sînt două realități diferite care se influențează reciproc și că nu există o legătură necesară între forma și sensul elementelor lingvistice, același conținut de gîndire putînd fi exprimat, în limbi diferite, prin cuvinte diferite și prin forme gramaticale diferite.

Lazăr Șăineanu a fost primul lingvist român care a manifestat un interes special pentru istoria lingvisticii noastre. După studiul *I. Heliade Rădulescu ca gramatic și filolog*, publicat în 1892 și rămas pînă astăzi

¹ Vezi Lazăr Șăineanu, *Lingvistica contemporană sau școala neogramatică*, p. 42.

² Vezi idem, *ibidem*.

³ Vezi idem, *Raporturile dintre gramatică și logică*, Studiu de lingvistică generală, Prelegeri ținute la universitate, București, 1891.

⁴ Vezi idem, *ibidem*, p. 52.

singurul asupra acestui subiect, el publică, în același an, o lucrare vastă intitulată *Istoria filologiei române*¹. Lucrarea înfățișează mai întâi primelor manifestări de interes pentru limba română care au avut loc în străinătate, începînd cu colecția poliglotă de texte a lui Megiser din secolul al XVI-lea. Sînt prezentați apoi primii poligloți romîni : spătarul Miclescu și Dimitrie Cantemir. Un capitol important al lucrării îl formează învățămîntul gramaticii în epoca fanariotă. Împotriva părerii lui C. Erbiceanu și a altor istorici care au susținut că școlile înființate de fanarioți la București și Iași au avut un rol cultural important, Lazăr Șăineanu arată că învățămîntul din aceste școli a fost de fapt un obstacol în dezvoltarea limbii și culturii românești. Gramatica ce se învăța în ele avea un caracter formal și străin de spiritul limbii noastre. În școlile fanariote se cultiva chiar prejudecata că limba română este incapabilă să exprime cultura superioară, acest privilegiu fiind rezervat limbii grecești.

Un capitol special este consacrat împrumuturilor lexicale românești în limbile popoarelor cu care am avut un contact mai îndelungat : bulgari, sîrbi, evrei, armeni, țigani.

Partea cea mai pozitivă a lucrării, care își păstrează valoarea pînă astăzi, este expunerea critică a activității primilor gramatici romîni și a principalelor curențe de la începuturile lingvisticii noastre : latinismul, italianismul și purismul.

Înfățișarea dezvoltării lingvisticii românești din a doua jumătate a secolului trecut este făcută în cadrul larg al dezvoltării culturii noastre în general, ea cuprinzînd nu numai studiile care se referă direct la limbă, ci și cele de etnografie, folclor, literatură, artă, istorie și arheologie. Această interpretare largă a lingvisticii este caracteristică concepției istoriste a fraților Grimm, pe care Lazăr Șăineanu și-a însușit-o mai întâi de la B. P. Hasdeu. După această concepție, „*filologia îmbrățișează, scrie Lazăr Șăineanu, viața unui popor în principalele manifestări ale inteligenței sale și se identifică pînă la capăt cu cultura sa, care cuprinde pe de o parte limba și literatura, iar pe de altă moravurile și arta națională. Dintre toți acești factori, limba este cel mai important întrucît, servind celorlalți de organ expresiv, ea face posibilă existența lor. În jurul limbii dar, și al imediatei sale expresiuni, a literaturii, trebuie să se concentreze opiniile filologului. Nu se poate cere de la dînsul aprofundarea egală a tuturor acestor factori, dar cunoștința lor generală îi este indispensabilă pentru aprecierea producțiunilor literare ale trecutului*”². Pe lîngă spiritul riguros științific și vasta documentare, o caracteristică esențială a acestei lucrări a lui Lazăr Șăineanu este sentimentul patriotic care o străbate, mîndria pe care el o simte pentru realizările românești în domeniul lingvisticii și al culturii. Combătînd greșelile Școlii latiniste și ale altor curențe subiectiviste, Lazăr Șăineanu afirmă cu tărie primatul elementului popular care constituie temelia limbii și a culturii noastre.

Cu excepția etimologistului retrograd N. Quintescu, în urma raportului căruia a fost respinsă de la premiul Academiei Romîne, *Istoria filo-*

¹ A doua ediție a apărut în 1895.

² Vezi Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*, ediția a II-a, București, 1895, p. 60.

logiei române, care a rămas timp de peste șase decenii singura lucrare în acest domeniu, s-a bucurat, de la apariția ei, de aprecierea cercurilor largi ale oamenilor de cultură din toate provinciile românești. Reproducem doar aprecierile din două periodice transilvănene ale timpului: „*Cîte capitole, scria Iosif Vulcan în „Familia” din 1892, tot atîtea studii prețioase care dau lucrării o înaltă valoare*”, iar în „*Romänische Revue*” din același an, se scria: „*Cartea voluminoasă a lui Lazăr Șăineanu este necontestat prima lucrare sistematică și conformă cerințelor științei asupra filologiei române. Ea apreciază și ilustrează pe bază istorică, și în mod excelent, toate fazele ei marcante, distinge generalul de secundar și judecă însemnătatea oamenilor după lucrările lor și după influența ce au exercitat. Toate acestea sînt expuse într-o limbă curată, ușoară și frumoasă*”.

Dintre toate lucrările lui Lazăr Șăineanu, cea mai cunoscută în masele largi este *Dicționarul universal al limbii române*, care a răspuns uneia din necesitățile cele mai acute ale culturii românești a timpului. Din 1896 pînă în 1939, lucrarea a avut opt ediții, primele șase fiind revizuite de autor, iar ultimele două de Editura „Serisul românesc” din Craiova.

Dicționarul lui Lazăr Șăineanu a apărut într-o epocă în care Academia Română nu reușea să elaboreze dicționarul limbii noastre din pricina planului prea vast pe care l-au conceput redactorii lui, mai întîi B. P. Hasden, după aceea Al. Philippide și apoi Sextil Pușcariu.

În locul unui dicționar de proporții vaste care căuta să cuprindă întreg lexicul rominesc din trecut și contemporan, literar și regional, cum voia să-l realizeze Academia Română, Lazăr Șăineanu a întocmit un dicționar al limbii contemporane. Elaborarea acestei lucrări a însemnat pentru el un efort excepțional, fiind nevoit să-și culeagă singur întreg materialul. Cu o răbdare și o putere de muncă rar întîlnite, Lazăr Șăineanu a cules ani de zile pe fișe cuvintele pe care le întîlnea în lecturi, reușind să alcătuiască cel mai complet dicționar explicativ, pentru vremea în care a apărut, al limbii noastre. Timp de decenii n-a existat elev, student, intelectual de orice profesie și din oricare dintre provinciile românești, de dinainte ca și de după primul război mondial, care să nu-l fi consultat cu folos pentru însușirea limbii romine literare. Numărul mare al edițiilor lui a constituit un fenomen puțin obișnuit în cultura noastră din trecut. El și-a menținut această popularitate pînă la apariția *Dicționarului limbii romine literare contemporane* (1955—1957) și a *Dicționarului limbii romine moderne* (1958).

În prefața primei ediții, Lazăr Șăineanu înfățișează pe larg concepția lucrării, care este cea clasică a lui E. Littré din *Dictionnaire de la langue française* (1860—1865). Dicționarul cuprinde, scrie Lazăr Șăineanu, „*limba națională în toate manifestările vieții moderne: literatură, știință, artă, meserii, industrie, comerț*”. El este destinat a fi înainte de toate expresiunea uzului contemporan, „*primul și principalul obiect al unui dicționar. Partea fundamentală a oricărei dicționar național e tezaurul de vorbe populare, e suma elementelor neoase ale graiului. Dar alături de acest fond primordial, care constituie fizionomia specială a oricărei limbi, și alături de stratul*

cuvintelor istorice care formează caracteristica generală a epocilor trecute, există o întreagă idiomă suprapusă : terminologia literară, științifică, artistică, politică și tehnică". Prin asimilarea termenilor culturii moderne, limba română a devenit „un organ demn de civilizațiune", iar fraza românească „s-a putut degaja de povara trecutului. Cu mlădierea și mobilitatea ei infinită, fraza noastră modernă, comparată cu cea arhaică, greoaie și zăbarnică, ne dă oglinda cea mai fidelă a evoluției noastre sociale. Această repede asimilare probează că importul de termeni din sferele diverse ale cugetării și activității umane corespundea unor nevoi reale și permanente, că acel import era rezultanta unei transformări radicale a societății românești sub raportul politic și intelectual".

Dintre arhaisme sînt menținute în dicționar acelea „fără de care prima pagină a istoriei sau a culturii naționale ar rămînea o enigmă pentru generația actuală": denumirile de denmități, de funcțiuni, de monede, de măsuri, termenii politici, juridici, militari din trecut.

Regionalismele au fost înregistrate numai în măsura în care ele au pătruns în literatură.

Criteriul de bază al selectării cuvintelor a fost cel al circulației lor, iar izvoarele de culegere a materialului au fost operele scriitorilor noștri de seamă din trecut și contemporani, lucrări științifice, juridice, tehnice, economice, presa, folclorul și conversația curentă.

Zeci de mii de cuvinte ale limbii romine au fost definite sobru și clar, pentru întâia oară în lingvistica noastră, de Lazăr Șăineanu. Citatele care însoțesc definițiile sînt alese din scriitorii noștri cei mai de seamă.

La sfîrșitul dicționarului, se dă un supliment, cuprinzînd nume proprii istorice și geografice, fapt care explică titlul de *Dicționar universal*.

În edițiile ulterioare, Lazăr Șăineanu a adus lucrării îmbunătățiri substanțiale. De la ediția a doua, apărută în 1906, se indică și etimologia cuvintelor, se sporesc citatele din scriitori, iar în supliment se înnoiesc mereu datele biografice, geografice, statistice, pe măsura schimbărilor istorice intervenite.

Dicționarul lui Lazăr Șăineanu are, firește, lipsuri și greșeli, inevitabile în condițiile și în vremea în care a fost elaborat, unele criticate cu înverșunare de adversarii autorului¹. Dar oameni dintre cei mai de seamă ai culturii noastre au salutat cu căldură apariția lui. Reușita dicționarului lui Lazăr Șăineanu, seria, la apariția primei ediții I. L. Caragiale, se datorește faptului că „el nu s-a mărginit în opera sa de a înregistra un singur factor de cultură, ci a căutat să îmbrățișeze toate manifestările vieții unui popor modern : literatură, știință, arte, meserii, industrie, comerț. Astfel, acest dicționar universal oferă o imagine redusă, dar precisă, a culturii noastre actuale întrucît ea se oglindește în limbă. Un alt mijloc de care s-a servit autorul spre a da viață definițiilor sale a fost preocuparea de a sprijini cu mărturii autentice vorbele și nuanțele de sens". I. L. Caragiale a relevat utilitatea introducerii în dicționar a neologismelor, care „reprezintă ultima fază a culturii noastre sub acțiunea occidentalului și în special a Franței. Prin răspîndirea din ce în ce mai mare a presei și a învățămîntului, ele încep a pătrunde

¹ Vezi Lazăr Șăineanu, *Cum se critică la noi în țară*, București, 1900.

în stratele de jos ale populațiunii urbane și au devenit astfel o parte integrantă a vocabularului românesc. N-am nevoie, încheia I. L. Caragiale, să mai fac elogii autorului pentru munca sa îndelungată și conștiincioasă spre a înzestra școala și societatea noastră cu o carte atât de indispensabilă. Lazăr Șăineanu este unul dintre tinerii noștri învâțați la care soliditatea științifică se asociază cu un adevărat talent de popularizator”¹.

Panait Istrati evocă, în *Trecut și viitor*, cu un lirism pătrunzător, rolul acestui dicționar în viața sa sufletească. El îl numește „cartea sfântă a adolescenței” sale, „aceea pe care n-am mai lăsat-o din mână timp de zece ani” și care „avea să devină izvorul tuturor bucuriilor și surprizelor unei vieți de copil chinuit”².

Folosul adus de Lazăr Șăineanu culturii noastre prin *Dicționarul universal al limbii române* s-a îndreptat în primul rînd asupra școlii. „Am căutat a da cărții o formă populară, scrie el în prefața ediției a doua, ca să poată fi accesibilă și folositoare tuturor și în primul rînd școlii”.

Dar Lazăr Șăineanu nu a răspuns nevoilor practice ale școlii numai prin acest prețios dicționar, ci și printr-o serie de alte lucrări valoroase pentru timpul cînd au apărut: *Dicționar german-român* (1887), *Dicționar romîn-german* (1889), care au avut amîndouă mai multe ediții, *Gramatica elementară a limbii latine* (1890), care de asemenea a avut mai multe ediții, *Comentarii la « De bello gallico »* a lui Iulius Caesar, *Comentarii la « De viris illustribus »* de Sallustius. O remarcabilă lucrare a lui Lazăr Șăineanu în literatura noastră didactică este *Autori romîni moderni*, apărută în 1891, care a avut, pînă în 1895, trei ediții. El a prezentat pe scriitorii noștri din secolul al XIX-lea prin caracterizarea operei, date biografice, fragmente de texte cu numeroase note explicative, a readus în actualitate autori puțin editați în acea vreme, ca poeții Văcărești, Cîrlova, Bolintineanu și a relevat cu curaj meritele lui C. Dobrogeanu-Gherea, ostracizat de oficialitatea timpului pentru critica sa literară progresistă. Alegerea bucăților în proză și versuri și caracterizările diferiților autori arată că Lazăr Șăineanu avea un fin gust literar și un ascuțit spirit critic. Prin această lucrare, el a adus, nu numai școlii, ci și marelui public cititor, un real serviciu în susținerea interesului pentru studiul literaturii noastre clasice.

Ultima lucrare de lingvistică românească a lui Lazăr Șăineanu este *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne* (3 volume, 1900). La baza lucrării se găsește studiul *Elementele turcești în limba romînă*, publicat de el în 1887 în „Revista pentru istorie, filologie și arheologie”, condusă de Grigore Tocilescu. Această primă formă era o lucrare pur lexicografică, cuprinzînd 1445 de cuvinte turcești din limba romînă. *Influența orientală* este rezultatul adîncirii cercetării problemei timp de doisprezece ani.

Cuvinte de origine turcească în limba romînă înregistrase mai întîi R. Roesler în *Die grichische und türkische Bestandtheile im Rumänischen* (1865), A. de Cihac în dicționarul său (vol. II, 1879), Fr. Miklosich în *Die türkischen Elemente in den sud-osteuropäischen Sprachen* (1884) și B. P. Has-

¹ Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, vol. IV, Ediția Șerban Cioculescu, p. 426--427.

² Panait Istrati, *Trecut și viitor*, p. 83--84.

deu în *Les éléments turcs dans la langue roumaine* (1886). Cu excepția dicționarului lui Cihac, toate aceste lucrări fuseseră elaborate pe baza unui material sărac, adunat din izvoare întâmplătoare.

Lazăr Șăineanu și-a cules materialul în mod sistematic, din cronicile românești, din documente, din folclor și din graiul popular, astfel încât *Influența orientală* nu este numai o lucrare de lexicografie, ci o sinteză istorică și lingvistică a raporturilor poporului român cu cel turcesc și, în general, cu popoarele orientale. Un rezumat substanțial al acestei lucrări a fost făcut de autor și în limba franceză, în două articole, primul privind limba : *Les éléments orientaux en roumain*, publicat în revista „Romania” (1901 – 1902, vol. XXX și XXXI), iar al doilea, cultura : *Le régime et la société en Roumanie pendant le règne des Phanariotes* (1711 – 1821), publicat în „Revue internationale de sociologie” (1902). Amindouă articolele au fost distinse cu premii franceze.

În *Influența orientală*, Lazăr Șăineanu analizează întâi ipotezele hazarde ale lui Hasdeu despre influențele avară, pecenegă și cumană asupra limbii romine, arătând că acestea nu pot fi dovedite științific. El arată de asemenea că influența tătară nu este mai veche la noi de secolul al XVII-lea și că ea este foarte redusă, limitându-se la Moldova.

Singura influență orientală remarcabilă a fost cea turcească, datorită îndelungatei stăpîniri turcești în țările românești. Ea este însă exclusiv de natură lexicală : cuvinte și cîteva sufixe. La rîndul lor și turcii au împrumutat unele cuvinte din limba romină : *boier, călăraș, mămăligă, bardă, caș* ș.a.

Influența turcească se împarte, după Lazăr Șăineanu, în două perioade : 1. secolele XV – XVII, cînd ea a fost mai profundă, pătrunzînd în graiul popular, în cronici și în cărțile populare ; 2. epoca fanariotă (secolul al XVIII-lea), cînd a fost mai de suprafață, limitîndu-se în general, la sfera politico-administrativă și la jargonul clasei boierești, fapt care a făcut ca aceasta să dispară o dată cu epoca respectivă, spre deosebire de influența din prima perioadă care este, în parte, persistentă pînă astăzi.

Cuvintele turcești din limba romină se referă mai ales la sfera vieții materiale : hrană, locuință, comerț, meserii, nume de plante și de animale, termeni politici și militari. Neexistînd legături culturale între cele două popoare, termeni abstracți și de viață spirituală de origine turcească nu au pătruns în limba romină.

În ceea ce privește răspîndirea geografică a elementelor turcești, Lazăr Șăineanu arată că ele sînt mai numeroase în Muntenia și în Moldova, unde se găsesc împrumuturi comune dar și separate pentru fiecare din cele două provincii, rare în Banat și aproape inexistente în Transilvania. Dintre dialectele limbii romine, cel mai impregnat de tureisme este dialectul aromîn, în cel istroromîn, acestea sînt inexistente.

Analizînd influența turcească pe bază de texte, Lazăr Șăineanu arată că ea se găsește mai ales în cronici, în actele oficiale, în inventare, în acte dotale, în tarifele de vamă ale epocii. La cronicari, ea merge crescînd : redusă la Grigore Ureche, accentuată la Miron Costin, dominantă la Muste și Dimitrie Cantemir, ea ajunge apogeul la Neculce, Enache Kogălniceanu și Alecu Beldiman.

Această lucrare a lui Lazăr Șăineanu a fost unanim apreciată de critica romină și străină ca o contribuție deosebit de valoroasă la istoria limbii și poporului român, ea rămânând singura în acest domeniu până astăzi. N. Iorga, deși îi găsește unele lipsuri, o apreciază astfel: „*Trei frumoase volume care se impun considerației oricui, chiar și celui care nu-î ascunde greșelile și lipsurile*”, iar despre lista de cuvinte el adaugă că este „*foarte bogată și foarte documentată prin exemple literare și istorice*”¹. Romanistul german Gustav Weigand, scrie: „*opera aceasta este menită să aducă cel mai mare folos celor ce se ocupă cu studiul științific al limbii romine*”². Iosif Popovici îi aduce obiecția justă că influența turcească din limba romină trebuia studiată în legătură cu influența corespunzătoare din limbile balcanice³. Grigore Tocilescu recunoaște meritele evidente ale lucrării, care, scrie el, „*presupune o muncă încordată, cunoștințe filologice speciale și o riguroasă metodă științifică*”⁴, dar, din motive străine de știință, întocmește un raport echivoc pentru Academie, în urma căruia lucrarea a fost respinsă de la premiul academic. În locul ei, Academia Romină a premiat atunci o lucrare despre creșterea cailor. După douăzeci de ani de la apariția lucrării, lingvistul elujean Vasile Bogrea aprecia astfel, pe drept cuvânt, valoarea ei științifică: „*Biblia elementelor orientale din românește rămâne opera lui Șăineanu „Influența orientală asupra limbii și culturii românești”. Nesocotirea acestei lucrări fundamentale a dus la rezultatul că zeci de etimologii turcești, propuse în ultimul timp, sînt în realitate niște plagiate involuntare*”⁵.

Pe lângă lucrările de lingvistică, Lazăr Șăineanu a publicat numeroase studii privind literatura noastră populară. Preocupările pentru folclor erau intense în acea epocă în toate țările Europei. Inițierea în această direcție de cercetare i-a fost călăuzită de B. P. Hasdeu, și mai ales de Petre Ispirescu. De acesta din urmă, Lazăr Șăineanu s-a simțit legat din tinerețe printr-o adîncă afecțiune. „*Aderăratul meu maestru întru limba și cultura poporului*, scrie el, *a fost autorul legendelor și basmelor romine. Ore întregi nu obosea unchișul să stea de vorbă și să împărtășească cu lumînile sale pe studentul avid de a se adăpa la un izvor atît de pur și atît de nesecat. Parcă-l răd pe venerabilul bătrîn părăsindu-și corecturile ce-l podideau și punîndu-se cu drag la dispoziția mea, care veneam totdeauna la tipografie cu un sac de întrebări, ba asupra cutărei expresiuni ce n-o mai întîlnisem la alt scriitor, ba despre cutare credință mie necunoscută, ba despre modul cum își scria basmele*”⁶.

¹ Vezi „Noua revistă romină”, 1901, nr. 26, p. 60; vezi de asemenea răspunsul lui Lazăr Șăineanu în nr.-ele 26 și 28 și replica lui N. Iorga în nr. 29 și 32.

² Vezi „Zeitschrift für romanische Philologie”, XXVII (1903), p. 227—228.

³ Vezi „Transilvania”, 1904, nr. 1, p. 1—25.

⁴ Vezi „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, 1900, vol. V, p. 320.

⁵ Vezi V. Bogrea, *Contribuție la studiul elementelor orientale din limba romină*, în „Daco-romania”, I (1920—1921), p. 272.

⁶ Vezi „Foaie pentru toți”, I (1897), 21 mai, p. 170.

Cercetările în domeniul folclorului românesc ale lui Lazăr Șăineanu sînt cuprinse în două lucrări : *Basmelor române* (1895) și *Studii folclorice* (1896).

Lucrarea *Basmelor române*, de peste o mie de pagini, a fost distinsă, ca manuscris, în 1895, cu „Premiul I. Heliade Rădulescu” al Academiei Române. De data aceasta adversarii lui Lazăr Șăineanu, în frunte cu V. A. Urechia, n-au reușit să obțină respingerea valoroasei lucrări de la premiere, deoarece numele autorului a fost prezentat la concurs în plic închis.

În munca de valorificare a folclorului nostru depusă în secolul trecut de Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu, I. A. Zanne, Simion Florea Marian, Iosif Hodoș, M. Gaster, Petre Ispirescu, G. Dem. Teodorescu, Urban Jarník și Andrei Bîrseanu, Lazăr Șăineanu a adus, prin această lucrare, o contribuție dintre cele mai remarcabile. El a studiat basmele românești după metoda istorică și comparativă folosită de B. P. Hasdeu : mai întîi pe terenul național, unde au dobîndit o formă specifică, și apoi la popoarele vecine și romanice, pentru a stabili comparativ elementele comune. Basmele sînt comparate de asemenea cu legendele antice, stabilindu-se conexiunile cu acestea.

Pentru stabilirea comparațiilor între basme, Lazăr Șăineanu a consultat întreaga literatură folclorică mai de seamă a epocii : studiile lui Hahn, Schmidt, Legrand, Krauss, Caballero, Grimm, Tylor, Stier, Jones, Jagici, Miklosich ș.a. Basmele le-a clasificat după temele lor, reproducînd la sfîrșitul fiecărui capitol basmul tip și variantele lui.

Concluzia generală la care ajunge Lazăr Șăineanu este că basmele nu aparțin unui singur popor, ci că ele sînt universale și foarte vechi ca origine. Crearea lor este, după expresia lui, de natură „antropologică”, ea derivînd din identitatea psihicului uman, care face ca aceleași idei și aceleași personaje să revină mereu în diferitele basme. Diversificarea basmelor de la un popor la altul este rezultatul specificului național și al imaginației fiecărui popor. Analogiile dintre basmele diferitelor popoare pot duce însă, arată Lazăr Șăineanu, și la concluzii greșite. „Prudența recomandă, serie el, *critarea*, în stabilirea analogiilor, a oricărui dogmatism și acest criteriu ne-a servit de călăuză în lunga cercetare ce am consacrat-o basmelor române”¹. În afara elementelor mitice propriu-zise, basmele conțin etica și filozofia omului din popor. „*Lumea basmelor*, serie Lazăr Șăineanu, *respîră un optimism foarte pronunțat*”², în sensul că binele triumfă și răul este învins, iar bunătatea și simplitatea, ca însușiri nobile ale naturii umane, sînt totdeauna puse în lumină favorabilă.

O adîncire a acestui din urmă aspect al basmelor, cu explicația socială corespunzătoare, ar fi dat desigur lucrării lui Lazăr Șăineanu o mai mare valoare științifică. Dar metodologia de cercetare a folclorului nu conținea în acea epocă decît vagi apropieri de metoda materialist-istorică, indispensabilă oricărei cercetări științifice. Ca toate celelalte studii de folclor de la sfîrșitul secolului trecut, lucrarea lui Lazăr Șăineanu, foarte bogată în material, se mărginește, în esență, la explicarea

¹ Vezi Lazăr Șăineanu, *Basmelor române*, p. 966.

² Idem, *ibidem*.

genezei și a răspîndirii basmelor. Pentru nivelul științei folclorului din epoca în care a apărut, lucrarea are merite incontestabile, ea rămînînd pînă astăzi la noi singurul mare studiu de ansamblu în acest domeniu ¹.

În *Studii folclorice* sînt analizate credința populară despre *Zilele babei*, studiul cu care și-a trecut doctoratul la Leipzig în 1889, legenda *Meșterului Manole*, credința despre *Iele sau Zîne*, despre *Căpceduni* ș.a. Un interesant capitol este consacrat gesturilor și simbolurilor populare care înlocuiesc vorbirea. „*Toate aceste cercetări, serie Lazăr Șăineanu, sînt destinate a scoate în relief principiul psihologic, care n-a dobîndit încă toată valoarea ce merită în domeniul literaturii populare*” ².

★

O activitate științifică atît de valoroasă, desfășurată timp de aproape două decenii, îl îndreptățește pe Lazăr Șăineanu la o situație oficială corespunzătoare. Totuși situația lui legală în societatea timpului era nereglementată deoarece, fiind evreu, potrivit legislației discriminatorii de atunci, el nu se bucura de cetățenia romînă. De aceea, n-a putut fi decît profesor suplinitor, mai întîi la universitate, timp de doi ani cît l-a suplinit pe Hasdeu, predînd filologia comparată, apoi la liceul „Gheorghe Lazăr” și, în urmă, la Școala normală superioară din București, unde a predat latina și romîna. În 1890 i s-a creat, la insistențele lui B. P. Hasdeu, o catedră de istorie și literatură romînă la Universitatea din București, unde n-a putut însă funcționa.

Invocînd, pe bună dreptate, meritele sale științifice, Lazăr Șăineanu a cerut mereu să i se acorde cetățenia romînă. Timp de șase ani, începînd din 1895, chestiunea cetățeniei lui a fost tergiversată printr-un lung șir de proceduri complicate și nesincere. Cînd Camera aproba înetățenirea, o respingea Senatul. În 1900, ambele corpuri legiuitoare au votat, în sfîrșit, înetățenirea, dar sub pretextul că votarea nu se făcuse în ambele corpuri, în aceeași sesiune parlamentară, cetățenia nu i-a fost acordată.

În acele momente de zbucium și de firească deziluzie, atitudinea lui Lazăr Șăineanu a fost de o mare noblete sufletească : „*În necunoștința mea de oameni și de lucruri, serie el, credeam pe atunci că dreptul la cetate ce se acordă primului venit nu se va refuza celui ce-și consacră veghile pentru înaintarea culturii naționale. Nu știam că această cale e cu atît mai spinoasă cu cît meritele sînt mai reale. Am expiat, vai, amar, o concepție atît de naivă*” ³.

La începutul anului 1901, Lazăr Șăineanu a părăsit țara, stabilindu-se la Paris. „*Astfel, seria el îndurerat înainte de plecare, după ce am consacrat țării activitatea celor mai frumoși ani ai rieții, mă văd astăzi nevoit, la vîrsta trecută de 40 de ani, să apuc calea străinătății în căutarea unei patrii. Orice om din inima căruia n-a pierit încă simțirea pentru adevăratele dureri, va putea înțelege mîhnirea mea adîncă de a fi nevoit a mă smulge, la această vîrstă, de pămîntul de două ori sacru pentru mine – pămînt pe care m-am născut și în care odihnesc pentru vecie părinții mei – și din sînul*

¹ O apreciere negativă asupra *Basmelor romîne* a făcut Aron Densusianu în „*Revista critică literară*” (1895), p. 228 – 241.

² Vezi Lazăr Șăineanu, *Studii folclorice*, București, 1896. Prefață, p. VII.

³ Vezi idem, *O carieră filologică*, p. 94.

poporului român, a cărui limbă și cugetare au format obiectul continuelor mele vegheri. Și totuși, în aceste momente grave și decisive, sufletul meu nu simte nici o urmă de amărăciune în contra neamului românesc. Căci el nu poate și nu trebuie să fie făcut răspunzător pentru purtarea neovrednică a unor politicieni răătăciți, a căror supremă ambițiune e de a-l compromite în ochii lumii. E vina lor și asupra lor se cuvine să cadă toată ocara”¹. Referindu-se la lucrarea sa monumentală, *Influența orientală*, care apăruse chiar în anul cînd i s-a respins definitiv încetățenirea. Lazăr Șăineanu adaugă: „Deși adîncit în mîhnire sînt totuși mîndru de a fi putut astfel da țării o supremă dovadă de iubirea mea nestrămutată pentru poporul român și pentru limba sa. Dacă-mi va fi dat să închid ochii pe pămîntul străinătății, cultul acestei limbi căreia i-am consacrat entuziasmul tinerețelor și vigoarea maturității, mă va însoți pretutindenea și îmi va înlocui patria pierdută”².

Din 1901, de cînd a părăsit țara, activitatea lui Lazăr Șăineanu nu mai aparține lingvisticii romîne. El a încercat, în primii ani după stabilirea în capitala Franței, să-și continue preocupările din țară, făcînd cunoscute, în revistele franceze de specialitate, rezultatele cercetărilor sale anterioare asupra folclorului românesc și a influenței orientale asupra limbii și culturii noastre³. Aceste preocupări nu putea însă să le mai continue, deoarece nu mai dispunea de materialul documentar necesar, existent doar în bibliotecile romînești, iar pe de altă parte, studiile privind limba și cultura romînă nu interesau acolo decît un cerc prea restrîns de specialiști. De aceea, el a fost nevoit să-și creeze un drum în lingvistica franceză.

Sînt lesne de înțeles greutățile mari întîmpinate de un străin în crearea unui drum propriu într-o disciplină ilustrată în Franța, timp de secole, de nume celebre.

Se ridică, în primul rînd, problema grea a însușirii desăvîrșite a culturii și mentalității franceze. „Cine poate spune, scrie Lazăr Șăineanu, dureroasele efortări ce presupune o asemenea transformare? Mi-au trebuit ani de zile pentru a opera această schimbare, pentru a asimila în creierul meu rezultatele unei culturi incomparabil superioare”⁴.

Lingvistica franceză din acea epocă era dominată de mari personalități: Gaston Paris, Paul Mayer, A. Thomas, Ferdinand Brunot, Antoine Meillet, J. Gilliéron și mulți alții. Dar Lazăr Șăineanu a dovedit că posedă calitățile unui adevărat om de știință pe care nu-l abat de la vocația sa nici cele mai mari obstacole. Fără nici o situație oficială, trăind din venitul *Dicționarului universal* și din premiile primite pentru fragmentele publicate din *Influența orientală* în revistele franceze amintite, el a reușit, în scurt timp, să se impună în rîndurile lingviștilor francezi de seamă.

¹ Vezi Lazăr Șăineanu, *O carieră filologică*, p. 5.

² Vezi idem, *ibidem*, p. VII.

³ Vezi idem, *ibidem*, p. 50. În legătură cu plecarea din țară a lui Lazăr Șăineanu, vezi și Marin Dimitrescu: *D. Lazăr Șăineanu, activitatea sa filologică*, în „Noua revistă romînă”, 1901, vol. III, nr. 31, p. 320—322.

⁴ Vezi Lazăr Șăineanu, *Histoire des mes ouvrages*, p. 4—5.

Caracteristica lucrărilor lui Lazăr Șăineanu din perioada stabilirii lui în Franța (1901–1934) o constituie cercetarea concretă a legăturii dintre limbă și istorie și mai ales a rolului elementului popular și al creației spontane în dezvoltarea limbii franceze. În această privință este semnificativă prima lui lucrare mai mare, publicată în limba franceză: *La création métaphorique en français et en roman* (Halle 1905–1907), în a cărei prefață expune noua lui direcție de cercetare: elementul spontan și popular în dezvoltarea limbii, ceea ce îl deosebea de majoritatea lingviștilor francezi de până atunci, care căutau originea cuvintelor numai în etimoane latine, grecești, germanice și celtice, multe dintre acestea fiind reconstituite de ei în mod artificial.

Rezultatul cercetărilor minuțioase ale lui Lazăr Șăineanu în domeniul istoriei limbii franceze, îndeosebi a lexicului ei, sînt cîteva monografii impunătoare prin bogăția documentării, originalitatea metodei și noutatea concluziilor.

Interesul lui Lazăr Șăineanu s-a îndreptat în primul rînd spre așa-numitul „argou”, limbajul special al decલાસાților sociali: vagabonzi, cerșetori, pungăși, hoți. Argoul era un aspect insuficient studiat al limbii franceze, fapt care dusesse la numeroase concluzii greșite în ceea ce privește originea și dezvoltarea lui. Cu toate că Gaston Paris se exprimase față de Șăineanu că „un asemenea studiu n-ar fi demn de un adevărat lingvist”, el nu s-a descurajat, tocmai fiindcă voia să aducă lumină în acest material confuz. După cercetarea, timp de mai mulți ani, a documentelor argotice franceze, începînd din secolul al XVI-lea pînă la 1850, Lazăr Șăineanu reușește să publice două lucrări de sinteză asupra originii și dezvoltării istorice a argoului francez: *L'argot ancien* (un volum, 1907) și *Les sources de l'argot ancien* (două volume, 1912).

Concluziile acestor două lucrări sînt următoarele: 1. argoul vechi francez este o creație indigenă; 2. el nu este o creație spontană, ci un limbaj voit și secret, prin excelență metaforic; 3. argoul vechi francez nu are împrumuturi străine decît din argoul italian și spaniol, pe care le-a influențat la rîndul său; 4. el a influențat în diferite epoci vocabularul francezei comune, mai ales al limbii păturilor de jos; 5. la mijlocul secolului al XIX-lea, vocabularul argoului vechi francez era contopit definitiv în vocabularul general al limbii franceze.

Prezentînd un interes multilateral pentru lingviști, folcloriști și scriitori, aceste două lucrări au stîrnit un mare interes științific. La apariția primei dintre ele, A. Meillet a scris că ea „a pus bazele studiului științific al argoului și epoca amatorilor a luat sfîrșit”¹. Amîndouă lucrările au fost premiate, cea dintîi cu „Premiul Volnay”, iar a doua cu „Premiul Academiei Franceze”.

O altă lucrare de mari proporții asupra limbajului popular francez este *Le langage parisien au XIX-ème siècle*, apărută în 1920, în care Lazăr Șăineanu studiază vocabularul maselor din capitala Franței, în care s-au amestecat elemente de jargon ale diferitelor grupări profesionale: meseriași de tot felul, soldați, marinari, elemente din dia-

¹ Vezi „Bulletin de la Société de linguistique de Paris”, 1907, p. 280.

lectele și graiurile franceze, termeni coloniali, împrumuturi străine. El analizează mediul social de naștere al fiecărui cuvânt și funcția de comunicare pe care o îndeplinește, arătând creșterea considerabilă din aceste izvoare multiple, în secolul trecut, a vocabularului limbii franceze, precum și a tezaurului ei metaforic. Punind într-o lumină nouă valoarea lingvistică și socială a limbajului parizian, Lazăr Șăineanu a trezit un mare interes pentru studierea acestuia, neglijat pînă atunci de lingvistica academică. Marele rol al Parisului în viața socială, politică și culturală a Franței a făcut ca limbajul parizian să se răspîndească în întreaga țară. Un studiu asemănător asupra limbajului unei mari aglomerări umane este *L'argot des tranchées* (1915), în care a analizat, după originea lor, elementele constitutive ale limbajului soldaților amestecați în tranșee în cursul primului război mondial.

Lazăr Șăineanu a consacrat o muncă stăruitoare, după stabilirea sa în Franța, studiului operei lui Rabelais. Inițiate și susținute de Abel Lefranc, preocupările asupra operei și vieții marelui scriitor francez se concretizaseră, la începutul acestui secol, în întemeierea unui „Cerc de studii rabelaisiene” și în periodicul „Revue des études rabelaisiennes”. Între anii 1912 și 1922, „Cercul de studii rabelaisiene” a publicat o mare ediție critică, în patru volume, a operei lui Rabelais, în care partea de comentarii lingvistice a fost întocmită de Lazăr Șăineanu.

Ca membru al acestui Cerc, el a publicat, între anii 1922—1923, lucrarea, în două mari volume, *La langue de Rabelais*.

Lazăr Șăineanu a studiat pentru întia oară în mod amplu vocabularul marelui scriitor francez, a cărui operă prezintă o deosebită importanță pentru întreaga Renaștere franceză. Spre a putea stabili originea și semnificația bogăției incomparabile a limbii lui Rabelais, el analizează mai întii starea societății și a culturii epocii, reflectată în opera scriitorului. Lazăr Șăineanu a cercetat cele mai variate izvoare istorice: dicționarele profesionale, argoul, dialectele și graiurile regionale ale epocii, deoarece opera lui Rabelais a sintetizat toată cultura vremii în aspectele ei cele mai variate, materiale și spirituale. Fiecare termen corespunde unei realități sociale, tehnice și științifice a timpului, o parte dintre aceștia fiind folosiți de Rabelais pentru întia oară în literatură. Lazăr Șăineanu scoate în evidență caracterul realist al vocabularului scriitorului, care a cunoscut direct orașele și porturile franceze, instituțiile și oamenii cei mai diferiți ai vremii, cîntecele populare, jocurile de copii. El analizează aproape patru mii de cuvinte care se referă la toate domeniile activității omenești, arătînd căile pe care acestea au pătruns în opera marelui scriitor.

Legînd strîns studiul limbii de viața societății, Lazăr Șăineanu a reușit să deschidă cercetărilor, prin această monumentală lucrare, o cale nouă pentru cunoașterea operei lui Rabelais. El a arătat de asemenea influența marelui scriitor asupra contemporanilor și urmașilor în lucrarea *L'influence et la réputation de Rabelais* (1929), în care indică temele lui Rabelais care se regăsesc în operele scriitorilor de mai târziu, stabilind care au fost, timp de patru secole, imitatorii, biografii, criticii și tradu-

cătorii lui Rabelais în Franța și în străinătate, mai ales în Anglia și Germania, unde acesta s-a bucurat de o mare reputație.

Cea din urmă lucrare a lui Lazăr Șăineanu este *Les sources indigènes de l'étymologie française* (în 4 volume, 1925—1935¹). În această lucrare, el aplică pe o scară largă concepția, cu totul nouă pentru vremea aceea, că originea cuvintelor franceze — și romanice în general — nu trebuie căutată numai în etimoane latine, grecești, germanice, celtice, adesea reconstituite artificial, ci în mare parte în resursele proprii ale acestor limbi. Lazăr Șăineanu și-a orientat cercetările în această direcție sub influența lui J. Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice, care, prin studiile sale, a relevat mai întâi marea importanță a geniului popular în creația lingvistică. La această concepție, Lazăr Șăineanu a ajuns însă și prin studiile sale proprii asupra Renașterii franceze care-i arătasera rolul hotărîtor, în acea epocă, al creației autohtone în dezvoltarea limbii.

Înainte de J. Gilliéron și de Lazăr Șăineanu se ignora tocmai ceea ce se datora francezilor în îmbogățirea limbii lor.

Franceza, arată Lazăr Șăineanu în prefața lucrării, nu-i opera gramaticienilor, ci a maselor. Poporul de jos, țărani, femeile, copiii, toți i-au adus contribuții importante. Acești factori au luat parte în mod constant la îmbogățirea limbii generale, la evoluția ei seculară, alături și în afară de latină și de influențele venite din afară.

Pentru cercetarea științifică a etimologiei cuvintelor, Lazăr Șăineanu consideră ca indispensabilă imbinarea criteriului istoric cu cel geografic și social. „Criteriul cronologic și geografic, determinarea mediului social sînt, serie el, datele preliminare indispensabile oricărei cercetări asupra originii cuvintelor”².

Prin această vastă lucrare, Lazăr Șăineanu a adus un punct de vedere nou într-un domeniu în care stăpînea rutina. Ceea ce Gilliéron a făcut pentru studiul francezei actuale, Lazăr Șăineanu a făcut pentru franceza veche, relevînd rolul creației populare în îmbogățirea acesteia.

În Franța, lucrarea a fost ignorată, la apariția ei, de cei care se găseau pe vechile poziții de cercetare. Ea s-a bucurat însă, de la început, de prețuirea romanistilor din afara granițelor Franței. Marele romanist german Gerhard Rohlfs a apreciat-o, pe drept cuvînt, ca o lucrare care „face epocă în domeniul etimologiei”, iar Leo Spitzer, ca o lucrare care „dă o nouă orientare metodelor actuale de explicare a etimologiei cuvintelor”³.

Lazăr Șăineanu a murit în mai 1934, la vîrsta de 75 de ani. El a lăsat o moștenire științifică impunătoare, atît în lingvistica romînă, cît și în cea franceză. La baza operei lui se găsește o muncă uriașă și o credință fanatică în misiunea omului de știință. „Nu este vorba de a publica

¹ Ultimul volum a apărut postum sub titlul *Autour des sources indigènes. Etudes d'étymologie française et romane*, Florence, Genève, 1935.

² Vezi Lazăr Șăineanu, *Les sources indigènes de l'étymologie française*, vol. I, 1925, Prefață, p. VII.

³ Vezi L. Șăineanu, *Lettres de ... le grand philologue* (1859—1934) publiées, préfacées, annotées par son frère Constantin, Bucarest, 1936, p. 18.

o lucrare în plus, scria el în 1904, am publicat deja destule, ci de a face ceva realmente util științei"¹.

Pentru numeroasele lucrări consacrate lingvisticii române și franceze, Lazăr Șăineanu s-a bucurat de prețuirea specialiștilor competenți, dar prin condițiile specifice societății burgheze și datorită spiritului său independent, el n-a avut sprijinul oficialității nici în România, nici în Franța. Așa se explică faptul că n-a putut obține o catedră universitară în nici una din aceste țări, ci a fost nevoit să trăiască toată viața din premii întâmplătoare obținute pentru lucrările sale și din venitul acestora, mai ales al *Dicționarului universal*. Dar Lazăr Șăineanu, absorbit de pasiunea lui pentru știință, nu s-a lăsat descurajat de nerealizarea lui pe plan social. „Dacă nici unul din obiectivele materiale și sociale n-au fost atinse nici în țară, nici aici, scria el în 1930 fratelui său Constantin, după apariția primelor trei volume din *«Les sources indigènes»*, cel puțin datoria față de știință, iat-o îndeplinită în mod loial. Într-o oarecare măsură mă simt mîndru. Puțini romanisti, în timpul nostru, au realizat o operă vastă ca a mea. Am conștiința liniștită că am dus la capăt planul complet al aspirațiilor mele științifice. Gîndul că am realizat ceea ce mi-am propus îmi dă o mare satisfacție, mult mai prețioasă decît aceea a unei manifestații publice sau a unui articol de ziar”².

Personalitatea lui Lazăr Șăineanu ca om de știință a fost caracterizată astfel, la moartea sa, de romanistul francez Mario Roques: „O muncă enormă și fără răgaz care a fost însuși sensul vieții lui, un spirit viguros și pasionat în elaborare ca și în critică, foarte liber față de tradițiile și de dogmele de școală, — toate acestea asigură operei sale o originalitate trainică”³.

Lazăr Șăineanu rămîne definitiv integrat în lingvistica romînă prin numeroasele lui lucrări consacrate limbii și culturii noastre, care pot fi cercetate cu folos și astăzi. El rămîne de asemenea în istoria lingvisticii franceze, în care a deschis drumuri ce nu pot fi ocolite.

¹ Vezi Lazăr Șăineanu, *Histoire des mes ouvrages*, p. 43.

² Idem, *ibidem*, p. 56.

³ Vezi „Romania”, iulie 1934. Alte aprecieri cu ocazia morții lui Lazăr Șăineanu se găsesc în broșura *Celui à qui on n'a pas rendu justice: Lazare Sainean, le grand philologue* (1859—1934). *Sa vie et son œuvre*. Avec 5 annexes, par son frère Constantin. Editura Scrisul românesc, Craiova-Bucarest, 1946, 67 p. Vezi și Iorgu Iordan, *Lazăr Șăineanu*, în „Viața românească”, iunie, 1934.

ROLUL ÎMPRUMUTURILOR ÎN CREAREA TOPONIMICELOR (ÎN LEGĂTURĂ CU TOPONIMICUL ROMÎNESC *PRISLOP*)

DE

ACAD. E. PETROVICI

Cu ocazia studiului toponimiei unei regiuni, cercetătorii uită adeseori că o populație poate crea nume de locuri servindu-se de elemente împrumutate de la limbile vecine. Împrumuturile, o dată intrate în sistemul unei limbi, joacă același rol în crearea toponimicelor noi ca și elementele vechi ale limbii respective ¹. Teritoriul României prezintă foarte numeroase exemple ale unor toponimice create de români din elemente și cu ajutorul unor sufixe de origine nelatină, slavă sau maghiară. Aceste toponimice nu pot fi considerate slave sau maghiare și deci nu pot servi ca mărturii ale existenței unei populații slave sau maghiare într-o regiune oarecare a țării noastre. Nume de sate ca *Poiana*, *Izvoarele* ² sau un nume topic ca *Heleșteul* ³ sînt tot atît de românești, avînd la bază apelativele românești *poiană*, *izvor* (pl. *izvoare*) și *heleșteu* ⁴, ca de exemplu toponimicele *Cîmpulung* sau *Valea Largă*.

În categoria numelor de locuri de felul lui *Izvoarele* și *Heleșteul* intră și toponimicul *Prislop*. El se întîlnește peste tot în părțile muntoase și deluroase ale Republicii Populare Romîne sub forme ca *Prislop*, *Prislopul*, *Prisloapele*, *Prislopelul*, *Prislopașul* etc. În dicționarul topografic al lui

¹ Primul care a atras atenția asupra rolului împrumuturilor în crearea toponimicelor a fost Max Vasmer (*Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist. Kl., 1934, p. 365). Cf. și Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941 („Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften“, Jahrgang 1941, phil.-hist. Kl., Nr. 12), p. 311; V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, Helsinki, 1939, p. 65–66 („Annales Academiae Scientiarum Fennicae“, ser. B, tom. XLII).

² *Marele dicționar geografic al României* (MDGR), IV, p. 79.

³ *Ibidem*, III, p. 701.

⁴ *Dicționarul limbii române moderne* (DLRM), s.v.

Frunzescu figurează de unsprezece ori ca nume de sate, de munți, de stină, de pîriu și de pichet de graniță ¹. De asemenea și *Marele dicționar geografic al Romîniei* (MDGR) îl menționează de unsprezece ori ca fiind, sub forma *Prislopul*, nume al mai multor sate, mahalale și munți, iar sub forma *Prisloapele* desemnînd două pichete de graniță ². În Transilvania *Prislop* este numele a două sate, unul — numit în limba maghiară *Priszlop* — în raionul Năsăud, iar al doilea — numit de maghiari *Jóháza* — în raionul Baia Mare ³. *Prislop* este de asemenea numele unei foste mănăstiri în raionul Hațeg ⁴. Trebuie semnalat și pasul numit *Prislop* ⁵, *Trecătoarea Prislop*, *Pasul Prislop* ⁶ pe unde se trece din Maramureș în Bucovina, din bazinul Vișeuului în acela al Bistriței Aurii, adică din bazinul Tisei în acela al Siretului.

În afară de aceste toponimice care desemnează localități de o oarecare importanță, pe teritoriul Republicii Populare Romîne întîlnim un mare număr de nume topice, îndeosebi oronime, sub formele *Prislop* ⁷, *Prislopu* ⁸,

¹ D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, București, 1872, p. 380—381. Cu siguranță din acest dicționar a luat A. de Cihac toponimicul *Prislop* pe care îl amintește în *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments slaves, magyars, tures, grecs-moderne et albanais*, Frankfurt a. M., 1879, p. 293.

² MDGR, V, p. 103 urm.

³ S. Moldovan — N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune romînă din Ungaria* (Moldovan-Togan), Sibiu, 1909, p. 176—177.

⁴ Întemeiată pe la 1400. Vezi I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească”*, București, 1926—1931, p. 1823; O. Floca, *Regiunea Hunedoara, Ghid turistic*, Deva, 1957, p. 328 urm. și harta anexată, intitulată *Regiunea Hunedoara. Puncte de interes turistic*.

⁵ *Monografia geografică a Republicii Populare Romîne, I. Geografia fizică*, București, 1960, p. 97 și hărțile anexate III și IV.

⁶ *Atlas geografic*, București, 1953, p. 21; *Ghidul automobilistului*, București, 1960, harta 2; Большая советская энциклопедия, том. 37, p. 322—323, harta intitulată Румыния, Физическая карта (Pasul Prislop e indicat sub forma пер. Прислоп [пер = перевал 'pas'], p. 328—329 (unde se dă o vedere a Carpaților orientali în apropierea Pasului Prislop) și om. 47, p. 172—173, harta intitulată Черновицкая область.

⁷ V. Păcală, *Monografia comunei Râșinariu*, Sibiu, 1915, p. 2 și 3. Un cătun al satului Râșinari locuit de țigani se numește *Prislop*. Numele și l-a primit de la trecătoarea pe unde se trece din centrul comunei în cătunul Rlu-Sadului (vezi Moldovan-Togan, p. 180). A se vedea și M. D. Moldoveanu, *Ghidul turistului și automobilistului*, harta Oradea (Nr. 13), unde, la est de satul Sighiștel, este indicat muntele *Prislop* (1040 m). În munții apuseni lîngă șaua care leagă valea Ierii de valea Bistrii (numită mai jos Valea Mare), la vest de Muntele Mare, un munte se numește *Prislop* (1729 m). Chiar pe șau, o poiană se numește *Coliba Prislop*. G. Weigand, în „Balkan-Archiv“, I (1925), p. 35, dă toponimicul *Prislop* din Munți Apuseni.

⁸ *Ghidul turistului și automobilistului*, harta Cluj—Turda—Zălatu (Nr. 14), la sud-est de satul Pria, muntele *Prislopu* (856 m.). De asemenea pe harta intitulată *Munții Retezatului și Țarcu-Godeanu* (Colecția *Munții noștri*, 4), la sud-vest de satul Bălanu se află muntele *Prislopu* (1305 m). Tache Papahagi (în *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 207) dă numele a doi munți din Maramureș: *Prislopu* și *Prizlopu*.

*Prislopul*¹, *Muntele Prislopul*², *Prisloapele*³, *Prislopelul*⁴, *Prislopacu*⁵, *Prislopaș*, *Prislopașu*, *Prislopașul*⁶, *Prisloapa Frumuseții*⁷, *Prisloapa Poienii*⁸, *Lunca Prislopului*⁹, *Pîrîul Prislopului*¹⁰, *Prisloape*¹¹, *În Prislopcel*¹² etc. În cazul că se studiază în detaliu toponimia vreunei regiuni muntoase a țării, se descoperă numeroase nume topice de felul celor amintite. Astfel în monografia tratînd despre toponimia minieră a Bucovinei prezentată în manuscris Academiei R.P.R. de N. Grămadă întîlnim nume topice ca *Prislop*, *Prisloape*, *Prislopul Secului*, *Prislopul popii*, *Prislopul Zobalei*, *Prislopul mic*, *Prislopul Ciorneiaș*, *Prislopul Toderescului*, *Prislopul negru*, *Prislopul iezerului*, *Groapa Prislopului*, *Plaiul Prislopului*, *Pădurea Prislopului*, *Dealul Prislopului*, *Poiana Prislopului* etc. Asemenea nume topice apar însă numai pe hărți cu scară mică.

★

Toponimicele de tipul *Prislop* sînt menționate în documentele din Transilvania începînd cu secolul al XIV-lea. Astfel numele satului *Prislop* din raionul Năsăud este atestat, într-un document din anul 1392, sub forma *Prozlop*, care reprezintă fie o deformare făcută de scrib a formei *Preslop*, scrisă *Prezlop*, la 1468, 1507, 1514 și *Preszlop* la 1733, fie o formă maghiară prezentînd armonia vocalică ($e-o > o-o$). Forma actuală, cu *i* în loc de *e* din prima silabă, pare a fi fost notată întîia dată la 1687: *Przyslop*¹³

¹ De exemplu I. Ionescu-Dunăreanu, *Drumuri de munte, Călduză turistică*, București 1946, harta anexată intitulată *Masivul Făgărașului*, la est de satul *Dejani*, culmea numită *Prislopul. Prislopul*, munte (850 m), la 6 km spre sud-vest de muntele Găina (*România în automobil*, „Unirea”, Brașov, harta 12). *Prislopul*, deal lîngă Buhalnița, formă notată de colectivul de cercetători al Institutului de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., care a cules toponimice din porțiunea Văii Bistriței unde urma să fie lacul de acumulare a hidrocentralei „V. I. Lenin” de la Bicaz.

² Vezi harta Nr. 4 a Colecției *Munții noștri*, citată mai sus, nota 12, unde la sud de localitatea Nucșoara e indicat *Muntele* (pe hartă prescurtat: m.) *Prislopul* (1393 m).

³ *Ibidem*, la sud-vest de localitatea Clmpul lui Neag, creasta numită *Prisloapele*. Cf. și T. Papahagi, *op. cit.*, p. 207.

În partea de sud a masivului Parîngul, o porțiune de munte se numește *Prisloapele* (comunicat de M. Homorodean).

⁴ Moldoveanu, *Ghidul turistului și automobilistului*, harta *Cluj—Turda—Zălau* (Nr. 14), la sud de localitatea Preluci, dealul *Prislopelul* (495 m).

⁵ Numele unui munte în Munții Apuseni, între Valea Mare și Pîrîul Sfînișoarei la sud-vest de Muntele Mare.

⁶ T. Papahagi (*Gratul și folklorul Maramureșului*, *loc. cit.*) dă numele a doi munți: *Prislopașu*. Vezi și *Harta Borșa. Supliment la Almanahul turistic 1960*, unde este indicată o șă *Prislopașul* între cotele 1348 și 1396.

Colectivul de cercetători al Institutului de lingvistică din Cluj, în cursul anchetei din Valea Bistriței, a notat oronimul *Virful Prislopașul*, numele unui munte la est de satul Buhalnița, pe hărți sub forma *Vf. Prislopaș*.

⁷ Nume topic pe teritoriul satului Telci, rn. Năsăud (comunicat de G. Giuglea).

⁸ Nume topic din satul Runc, rn. Năsăud (comunicat de G. Giuglea).

⁹ Nume topic din satul Parva, rn. Năsăud (comunicat de G. Giuglea).

¹⁰ Hidronim din părțile Bicazului notat de colectivul clujean care a studiat toponimia Văii Bistriței. Vezi mai sus nota 1.

¹¹ Nume topice pe teritoriile satelor Romuli și Suplai, rn. Năsăud (comunicate de G. Giuglea).

¹² Nume topic din satul Zagra, rn. Năsăud (comunicat de G. Giuglea).

¹³ Privitor la aceste forme a se vedea N. Drăganu, *Toponime și istorie*, Cluj, 1928, p. 95 și *Romînia în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 472.

Satul *Prislop* din raionul Baia Mare e amintit prima dată la 1405 sub forma *Pryzlop*¹. În Muntenia e menționat la 1415 un sat, situat probabil în raionul Curtea de Argeș, *Прислон*², și la 1451, un munte *Прислон*³. O deformare, probabil populară, a lui *Preslop* se găsește într-un document din 1441 : *планина Флорин на Прѣслонѣ* (sl. *planina* 'munte')⁴. În Moldova toponimicul *Prislop* nu apare în documente decât începînd cu secolul al XVI-lea⁵.

Toponimiștii care s-au ocupat de acest nume de loc l-au considerat în general ca slav. A. de Cihac îl compară cu rus. *slopecă*, pol. *słopic*, ceh. *slopec*, *sklop*, *sklopec* 'cursă pentru animale'⁶. I. Iordan și N. Drăganu trimit la formele sl. *Prěslopy*, s.-cr. *Prěslopy*, ucr. *Pryslop*, *pryslop* 'steile Stelle' etc., date de Miklosich în dicționarul său etimologic și în lucrarea sa asupra formării numelor de locuri slave⁷. Ca un toponimic de origine slavă îl consideră și G. Weigand⁸. I. Pańkevyc̆ îl dă ca fiind de origine ucraineană⁹. I. Kniezsa îl consideră slav, format din prefixul *pri-* 'lingă, aproape de' și substantivul *slup* < *stolp* 'stîlp, coloană'¹⁰.

★

Dar, întocmai ca în cazul tuturor toponimicelor românești avînd un aspect slav, și în cazul lui *Prislop* trebuie să ne punem întrebarea dacă nu cumva el a fost creat de populația românească cu ajutorul unui apelativ

¹ Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapesta, I, p. 362. Acest toponimic apare sub formele *Prizloph* la 1424 și *Prezlop* la 1475.

² P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești, I. Documente interne*, București, 1938, p. 110.

³ Idem, *ibidem*, p. 216.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 198. Muntele Florei se află în rn. Sinaia. În ceea ce privește atestările mai recente (sec. al XVI-lea și al XVII-lea) ale lui *Preslop*, *Prislop* în Muntenia, a se vedea *Documentele privind istoria României. B. Țara Românească, veacurile XIII—XVI. Indicele numelor de locuri*, București, 1956, p. 113; *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul al XVII-lea (1601—1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1960, p. 101; Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 92, 190, 191.

⁵ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 191.

⁶ Cihac, *op. cit.*, p. 293.

⁷ Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn—Leipzig, 1924—1926, p. 216; N. Drăganu; *Români în veacurile IX—XIV*, *op. cit.*, p. 210, nota 1 și p. 472; idem, *Toponimie și istorie*, o.c., p. 95; Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886, p. 308, s.v. *sloplet*; id., *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 303 [221]. E. de remarcă că Miklosich nu știa sensul lui *Prěslopy*, despre care zice : „Von unbekannter Bedeutung“.

⁸ „Balkan-Archiv“, I (1925), p. 35. Weigand, bazîndu-se pe Miklosich și necunoscînd apelativul românesc *prislop* 'pas, trecătoare peste munt', traduce numele *Prislop* prin „Stellberg“ ('munte abrupt').

⁹ Ivan Pańkevyc̆, *Українсько-болгарські мовні зв'язки в Семузгороді*, în „Slavia“, XXIV (1955), 2—3, p. 215, 237.

¹⁰ I. Kniezsa, *Keletmagyarország helynevei*, în Deér J.—Gáldi L., *Magyarok és Románok*, I, Budapesta, 1943, p. 205.

Printre toponimicele de origine slavă din România îl socotește pe *Prislop* (< *prěslopy* 'Bergpass') și Ivan Popović (*Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 116), cu toate că admite că unele nume de locuri din România au fost create de români din cuvintele românești de origine slavă, ca de exemplu *Iazul*, *Izvoarele* (*ibidem*, p. 118).

romănesc împrumutat de la slavi¹. Într-adevăr limba romină posedă un apelativ a cărui formă este *prislop*, pl. *prisloape* avînd înțelesul de 'loc mai jos de trecere dintr-o vale într-alta peste un șir de munți sau de dealuri care separă două văi, trecătoare, curmătură, șa, tarniță, pas'². Acest apelativ românesc stă, după toate probabilitățile, la baza toponimicului foarte frecvent *Prislop*³. La început acest nume a fost al unei trecătoare, al unui pas peste un șir de munți sau de dealuri. De altfel și astăzi multe nume topice *Prislop* se referă la pasuri. (Să ne amintim *Prislopul* care leagă Maramureșul de Bucovina). Pe urmă numele a trecut asupra vîrfului celui mai apropiat de trecătoare, care a fost numit *Muntele*, *Dealul*, *Vîrful Prislopului* sau simplu *Muntele Prislop*. Adeseori satul întemeiat în apropierea unui pas e numit *Prislop*, ca de pildă comuna cu acest nume din raionul Năsăud, așezată în vecinătatea trecătoarei care leagă valea Someșului Mare cu bazinul Șienlui.

¹ E Petrovici, *Daco-slava*, în „Dacoromania“, X (1941), p. 240 urm.; idem, *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, în „Romanoslavica“, I (1958), p. 9 urm.; idem, *Toponime de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, în „Cercetări de lingvistică“, II (1957), p. 23 urm.

² S. Liuba — A. Iana, *Topografia satului Măidan*, Caransebeș, 1895, p. 83 („Locul dintre doi munți, sau două dealuri, pe unde este trecătoare pe culmea lor și are formă de șeaună (de călărit) se zice prislop. Peste prisloape dintr-o vale în alta se poate trece și cu carele“); I. Mihályi, *Diplome maramureșene*, 1900, p. 510. T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopiei din limba română*, 1931, p. 77, definește termenul de *prislop* în felul următor: „Umr mare de deal sau de munte, care este ceva mai jos ca dealul sau muntele însuși“. Vezi și Candrea — Adamescu, *Dicționarul enciclopedic*, s.v. *prislop*; *Dicționarul limbii române contemporane*, III, București, 1957, s. v. *prislop*; *Dicționarul limbii române moderne* (DLRM), București, 1958, s. v. *prislop*. În dicționarul Candrea — Adamescu, *prislop* este definit: 'poiană între munți'. Sensul acesta — pe lângă acela de trecătoare — a fost adoptat și de *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Din exemplul citat se vede însă că e vorba de o trecătoare dintr-o vale într-alta: „... despărțind cu prislopul lor valea Suceviței de cea a Moldovei“.

DLRM definește termenul de *prislop* — fără a-i da etimologia — : „loc adîncit, depresiune transversală între doi munți; trecătoare îngustă între munți“.

Printre răspunsurile primite la *Chestionarul IV*, *Nume de loc și nume de persoană*, Cluj, 1939, lansat de Muzeul limbii române, la întrebarea dacă se cunoaște în localitate termenul de *prislop* și care este înțelesul lui, din diferite părți ale țării s-au dat definiții ca „loc de trecere printru două dealuri sau munți“, „trecătoare între munți“, „(*prisloapă*) un loc așezat, gropit ori taglî între două vîrfuri: se deosebește de șaua (tarnița) dealului, că e mai cotropoasă și mai lată“, „o trecătoare în pădure“, „o poiană“, „curmătură“. Uneori s-a răspuns că e cunoscut numai numele topic *Prislop*. În unele localități, în urma unei etimologii populare, forma mai veche *prislop* a devenit *prisloc*.

La întrebarea „Cum se cheamă o trecătoare îngustă între doi munți?“ a *Chestionarului IV* al Muzeului limbii române, amintit mai sus, în satul Fărcădinul de sus (rn. Hațeg) s-a răspuns: *prislop*.

Nu sînt atestate sensurile lui *prislop* date de D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 190.

³ Ca dovadă că toponimicul *Prislop* a fost creat de romîni poate servi și faptul că asemenea oronime se găsesc de obicei în arii toponimice curat românești. Astfel, într-un masiv muntos ca, de exemplu, Muntele Mare din Munții Gîlăului, un oronim *Prislop* e înconjurat de nume topice create de romîni *Vîrful Picioragului*, *Picioragul*, *Muntele Tomnatecului*, *Dealul Grosu*, *Vîrful Ciungetului*, *Pîrăul Ciungetu*. O arie toponimică românească asemănătoare, în care e cuprins și numele topic *Prislop* secului pe muntele *Măgura Homorului* în rn. Cîmpulung, ne este atestată într-un document din anul 1737, unde sînt înșirate numele topice *gura Breazi*, *Măgura*, *Feredeul*, *opcina cea mare*, *piciorul lui Păliean*, *Neagra*, *gura Negrei*, *pârăul Negri*, *Strajă*, *Dealul Negru* (vezi T. V. Stefanelli: *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, București, 1915, p. 36). E evident că toate aceste nume, inclusiv acela de *Prislop*, au fost date de romîni.

În prezent sensul acestui toponimic începe a nu mai fi cunoscut. Din cauza aceasta au apărut nume tautologice ca *Pasul Prislop*, *Trecătoarea Prislop*, *Curmătura Prislopului*¹. Formele de tipul *Pasul Prislop* sînt de altfel întrebuintate adeseori numai de geografi, ca în cazul trecătoarei dintre Maramureș și Bucovina, care e numită de localnici simplu *Prislop*. La fel e indicat acest pas în hărțile mai vechi².

Termenul *prislop* era atît de uzual în unele regiuni încît a putut servi ca bază unui derivat verbal, a *prislopi*, a *prislopcei*, cu sensul de 'a turti, a face adîncituri în ceva neted'. O căldare, o vadră, o ôală de fier, după o cădere sau o lovitură, rămîne *prislopceită*³. O scîndură netedă pe care se sparg alune se *prislopește*⁴. A se *prislopi* înseamnă și 'a se năru' ⁵.

E surprinzător că în noua sa lucrare asupra toponimiei romînești⁶, acad. Iorgu Iordan nu menționează toponimicul *Prislop*, pe care totuși a încercat să-l explice în lucrarea sa mai veche de toponimie romînească apărută în limba germană⁷. În volumul romînesc, un mic capitol este închinat oronimului *Tarnița*, creat de romîni pe baza apelativului *tarniță* 'samar; pas, trecătoare' de asemenea de origine slavă (ucraineană)⁸. Locul toponimicului *Prislop* ar fi fost în acest capitol⁹.

Toponimicele *Prislop* au fost împrumutate de maghiari de la romîni, cum este cazul cu pasul *Prislop* dintre Maramureș și Moldova sau cu satul avînd același nume din rn. Năsăud¹⁰.

Dintre zecile de toponimice *Prislop* aflate pe teritoriul țării noastre e posibil ca unele să dateze de pe vremea cînd slavii încă nu erau asimilați.

¹ *Monografia geografică a R.P.R.*, I, p. 81.

² Vezi de exemplu harta intitulată *Máramaros megye térképe* întocmită de Gönczy Pál la începutul acestui secol, unde numele acestui pas e notat, cu ortografie maghiară, *Priszlop*.

³ Forme comunicate de Darius Pop, din comuna Prislop, rn. Năsăud.

⁴ Comunicat de I. Corbu din comuna Zagra. Cf. și Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939, p. 125.

⁵ Comunicat de Ar. Tomiac din localitatea *Straja*, rn. Alba.

⁶ Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*, București, 1952.

⁷ Idem, *Rumänische Toponomastik*, p. 216.

⁸ Idem, *Nume de locuri romînești*, p. 27.

⁹ Tot în acest capitol ar fi putut fi menționate și alte nume topice care la origine au însemnat — și mai înseamnă și astăzi — trecătoare peste munți sau dealuri, ca de exemplu *Curmătura Fereastră*, *La Hagău*, *Poarta*, *Portița*, *Prihod*, *Prihodiște*, *Scara*, *Scărișoara*, *Strunga*, *Șaua* etc. Privitor la asemenea oronime desemnînd șei între munți, vezi Ionescu-Dunăreanu, *Drumuri de munte*, p. 83 urm., unde sînt indicate următoarele curmături în munții Făgărașului: *Șeaua Avrighului*, *Șeaua Scara*, *Portița Negoitului*, *Șaua Caprei*, *Curmătura Ezerului*, *Portița Arpașului*, *Șeaua Ucea mare*, *Portița Vișlea*, *Fereastră Bolăceni*, *Curmătura Zlnei*, *Curmătura Brătilei*, *Șeaua Oticului*, *Curmătura Plaiul Hoșului*, *Șaua Tămășelului*, *Strunga Ciobanului*, *Strunga Dracului*, *Poarta Bucurei* (p. 122) etc. Munții *Scara*, *Piciorul Scărișoara* și *Vîrful Scărișoara* (*ibidem*, p. 86) și-au primit numele tot de la o scară 'trecătoare'. E vorba de șaua pe unde se trece peste Masivul Făgărașului, de la Avrig (rn. Sibiu) la Arefu (rn. Curtea de Argeș). Nici una dintre aceste curmături foarte înalte (la aproximativ 2000 m deasupra nivelului mării) nu e numită de localnici *prislop*. Totuși oronimul *Prislop* nu e absent în Munții Făgărașului. Îl găsim pe hărți la est de satul Dejani (vezi, mai sus, p. 27, nota 1) și, ca numele unui vîrf de munte din culmea masivului Făgărașului, în Țara Loviștei (vezi MDGR, V, p. 103).

Privitor la termenii topici *curmătură*, *jereastră*, *portiță*, *șă*, *strungă*, vezi explicațiile termenilor uzuali în turismul de munte date în *Colecția Munții noștri*. Vezi și DLRM, s.v. *curmătură*, *prislop*, *șă* și *tarniță*.

¹⁰ Vezi „Dacoromania“, X, p. 536.

Ele au putut fi deci create de slavi. Care sînt însă acestea e imposibil de stabilit. Toate numele actuale de acest tip prezintă un fonetism românesc (*i* în loc de *e* în prima silabă) sau forme gramaticale românești (de ex. pluralul *Prisloape* sau diminutivele *Prislopelul*, *Prislopașul*, *Prislopacul*).

★

La rîndul său apelativul românesc *prislop* — care stă la baza toponimicelor de tipul *Prislop* create de romîni — este de origine slavă. Etimologia îi este vechiul slav meridional sau, mai precis, slavul daco-moesic **prěslopъ* avînd același sens ca apelativul românesc¹. În zilele noastre cuvîntul — cu sensul de pas, trecătoare — e cunoscut în bulgară, macedoneană și sîrbocroată: bulg. *prěslopъ* (*prjáslopъ*), *prěslpъ*, *prěslpъ*, *prěslabъ*, *prěslomъ*², *preslop*³, *prjáslop*, *prjáslep*, *prěslp*⁴, *prěslap*⁵, maced. *preslap*, *preslop*⁶, scr. *preslap*, v. sîrb. *prěslopъ*⁷).

★

În ceea ce privește etimologia toponimicului românesc *Prislop*, ne-am putea opri aici, deoarece am reușit să stabilem că el a fost creat de romîni dintr-un cuvînt românesc de origine slavă meridională. Să încercăm totuși să urmărim și etimologia termenului slav meridional, care e constituit din prefixul *prě-* și radicalul *slop-* sau *slap-*. Privitor la acest radical au fost propuse mai multe etimologii. Cea mai ademenitoare pare a fi cea dată de St. Mladenov care ratașează rădăcina *slap* a lui *prěslap* la v. sl. *rěslěpati*, *rěslěpěti* 'salire', v. sl. *slapъ*, bulg. *slap*, *slápej* 'val', sloven. *slap* 'val; cascadă', scr. *slap* 'val', ceh. *slap* 'cascadă, duș' (< sl. com. **sol-p-os*)⁸. Aceeași etimologie e propusă și de Roger Bernard⁹.

Dar atît St. Mladenov cît și R. Bernard nu au ținut seamă la stabilirea acestei etimologii de formele ucrainene, polone, slovace și cehe corespunzătoare formei slave meridionale *prěslopъ*. Dacă prototipul slav comun al acestui termen era **persolpъ*, atunci cum trebuie explicate formele ucrain-

¹ Vezi Candrea—Adamescu, *Dicționarul enciclopedic*, s.v. *prislop*, unde se dă ca etimologie a) cuvîntului românesc „vsl. **prěslopъ*“.

² N. Gerov — T. Pančev, *Rečnik na bălgarskij ezik*, Plovdiv, II, 1901, p. 367—377; id., *Dopălnenie na bălgarskija rečnik*, Plovdiv, 1908, p. 267.

³ Const. Jireček, *Cesty po Bulharsku*, Praga, 1888, p. 228.

⁴ Jordan Zaimov, *Mestnita imena v Pirdopsko*, Sofia, 1959, p. 40, 104, 131.

⁵ Stojko Stojkov, *Bălgarska dialektologija*, Sofia, 1956 [ediție litografiată], p. 143.

⁶ Božo Vidoeski, *Porečkiot govor*, Skopje, 1950, p. 66 (Filozofski fakultet na Univerzitetot, Skopje, Diplomski raboti, kn. 1).

⁷ Joseph Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin, 1957, p. 29. Cf. și toponimicul sîrbocroat *Prijeslop*. Toponimicul acesta există și în Grecia, *Πρεσλόπ*: Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, p. 228. Cf. și E. Petrovici, *Les Slaves en Grèce et en Dacie*, în „*Balkanica*“, VII (1944), 2, p. 466.

⁸ St. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, 1941, p. 514, 589.

⁹ Roger Bernard, *Etude de quelques mots du dialecte de Razlog d'après le tome XLVIII du „Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis“*, în „*Ezikovedsko-etnografsko izsledvanija v pamet na akademik Stojan Romanski*“, Sofia, 1960, p. 376.

nene *pryslop*¹, *pereslop*², *Przyslop*³, *Pryslip*⁴, *Pereslip*⁵, *presly*⁶, poloneze *przysłup*⁷, *przesłop*⁸, slovace *prislop*⁹, *Prislop*¹⁰, cehă *Přislop*¹¹. Unei forme slave comune **solpъ* ar trebui să-i corespundă în ucraineană o formă **solop*, iar în cehă și slovacă **slap*. De altfel și în slava de sud forma așteptată este *slap*, existentă de altfel în sîrbocroată, macedoneană și bulgară (scr. maced. bulg. *preslap*¹²). În slava de sud, însă, forma cea mai obișnuită și cea mai veche are o în radical (cf. forma veche ser. *prěslopъ* și toponimicul ser. *Prijeslop*). Se pare așadar că forma slavă comună a fost **slopъ* care pe alocurea s-a contaminat cu sl. com. **solpъ* > sl. merid. *slapъ*. Cu etimologia lui sl. com. **slopъ* s-au ocupat Miklosich, Trautmann. Holub, iar mai recent J. Schütz și V. M. Illič-Svityč¹³.

★

Dar oricare ar fi etimologia părții radicale a acestui cuvînt, trebuie subliniat faptul că prefixul cu ajutorul căruia este format reprezintă pe sl. merid. *prě-* (< sl. com. **per-*), care indică ideea schimbării de poziție dintr-un loc într-altul sau de trecere de pe o parte pe alta, ceea ce se acordă cu sensul lui *prěslopъ* 'loc pe unde se trece de pe un versant al unui lanț de munți pe celălalt versant'. În aproape toate limbile slave termenul pentru 'pas, curmătură' este format cu acest prefix (cf. de exemplu — fără să amintim reprezentanții lui sl. com. **perslopъ* — slovac. *priesmyk*¹⁴, rus. ucr. *nepesaa*¹⁵, bulg. *prjáhod*, *prjáod*¹⁶, *prérál*¹⁷, maced. *preseka*, *prevalec*¹⁸, ser. *presedao*, *presrt*, *prevala*, *prevatalac*, *previja*, *prijevoj*¹⁹, *prevoj*, *prevoje*²⁰, sloven. *presed*, *preral*²¹, pol. *przełęcz*²²).

¹ Stefan Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Cracovia, 1950 (Polska Akademia Umiejętności, Prace onomastyczne, Nr. 2), p. 46.

² Idem, *ibidem*, p. 44, 191.

³ Idem, *ibidem*, p. 125, 153, 210.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 125.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 191.

⁶ Formă (accentuată pe silaba finală) pe care am auzit-o în localitatea Brodina, rn. Rădăuți, locuită de huțuli. Printr-un *g*¹ notez o vocală de tipul lui *i* romnesc, dar mai apropiată de *i*.

⁷ Hrabec, *op. cit.*, p. 46.

⁸ Într-un document de la 1552: *ibidem*, l. c.

⁹ A. Profous, *Místné jména v Čechách*, III, Praga, 1951, p. 483.

¹⁰ Josef Macůrek, *Valaši v západních Karpatech v 15.—18. století*, [Brno], 1959, p. 198, 310, 311, 346, 395.

¹¹ A. Profous, *Místné jména v Čechách*, III, p. 483.

¹² Vezi, mai sus, p. 31, notele 5, 6, 7.

¹³ Privitor la diferitele etimologii propuse a se vedea Schütz, *loc. cit.*, și V. M. Иллич-Свитыч, 'Лексический комментарий к карпатской миграции славян', in Известия АН СССР, Отделение литературы и языка", XIX(1960), fasc. 3, p. 226.

¹⁴ A. V. Isačenko, *Slovensko-ruský překladový slovník*, I—II, Bratislava, 1950—1957, s. v.

¹⁵ M. И. Калинович, Русско-украинский словарь, Moscova, 1948, s.v.

¹⁶ Zaimov, *op. cit.*, p. 19, 239.

¹⁷ Schütz, *op. cit.*, p. 29.

¹⁸ Vidoeski, *op. cit.*, p. 66.

¹⁹ Schütz, *op. cit.*, p. 28—29.

²⁰ *Hrvatski hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti), s.v. *preslap*. Cf. în același dicționar toponimicele *Prevoj*, *Prevoja*, *Prevoje*, *Prevojica*.

²¹ Schütz, *op. cit.*, p. 29.

²² Konarski — Inlender — Goldscheider — Zipper, *Vollständiges Handwörterbuch der deutschen und polnischen Sprache*, 2-te Aufl., 11-te Abt., polnisch — deutscher Teil, Vienna, [1913], s.v.

Sl. merid. *prěslopъ* — pe care rominii l-au împrumutat cu siguranță de la slavii daco-moesici¹ — a trecut în limba română sub forma *preslop* accentuată pe radical (cf. scr. *prěslap*², care prezintă deplasarea ștokaviană a accentului de pe silaba finală, și toponimicul grecesc Πρεσλόπ). În poziție atonă, vocala *e* a prefixului *pre-* al elementelor slave ale limbii române a trecut de obicei la *i*: cf. *pribeag*, *a priboli*, *a prididi*, *a prigoni*, *a prigori*, *prihod*, *priod*, *primejdie*, *a primeni*, *a primiti*, *prisacă*, *a prisăci*, *a se pristăvi*, *pristol*, *a pritoci*, *prival* < v. sl. *prěbъgъ*, *prěbolěti*, *prědati*, * *prěgoniti* (cf. *prěgnati* 'agere, peller'), *prěgorěti*, *prěxodъ*, *prěmezdiže*, *prěmēniti*, bulg. *premitam*, v. sl. merid. * *prěšeka*, v. sl. *prěšekati*, *prěstaviti se*, *prěstols*, bulg. *pretoča*, *preval*³. Datorită acestei confuzii, în elementele slave ale limbii române, neanalizabile pentru romini, prefixele *prě-* și *pri-* au devenit adeseori omofone, sub forma *pri*⁴.

Neglijarea acestui fapt a avut drept rezultat că uneori s-a dat drept etimon al vreunui cuvânt românesc începător cu *pri-* o formă slavă cu prefixul *pri-* în loc de prefixul *prě-* cerut de sens. Astfel, de exemplu, *a prigoni*, *a prigori*, *Prihod*, *Prihodiște* au fost explicate din sl. *prigoniti*, *prigorěti*⁵, *prixodъ*, *prixodiște*⁶, cu toate că sensurile formelor slave prezentînd prefixul *prě-* sînt mai apropiate de acelea ale formelor corespunzătoare românești. În aceeași situație este și forma *prislop*⁷. La baza ei stă un etimon slav cu prefixul *prě-*. Într-adevăr bulgara, macedoneana și sîrbocroata, precum și toponimia din Bulgaria, Iugoslavia și Grecia prezintă numai forma corespunzătoare lui *prislop*, *Prislop*, avînd acest prefix.

★

¹ Termen întrebuintat de A.M. Seliščev (Славянское население в Албании, Sofia, 1931, p. 245) pentru a desemna pe slavii care s-au așezat în Dacia și Moesia, a căror limbă a dat naștere graiurilor bulgare actuale și graiurilor slave vorbite odinioară pe teritoriul României. (În limba rusă: „Славяно дако-мизийское“). Privitor la limita de nord, vest și est a teritoriului ocupat de graiurile slave daco-moesice la nord de Dunăre a se vedea „Romanoslavica”, I, p. 14 urm.

² Schütz, *op. cit.*, p. 29.

³ E. Petrovici, *Prefixul slav meridional prě- în elementele slave ale limbii române*, în SCL, XI (1960), 3, p. 621 urm.

⁴ Totuși limba română a împrumutat prefixul slav inercial (daco-moesic) *prě-* sub forma *prě-*, cu ajutorul căruia se derivă verbe de tipul *a preda*, *a preface*, *a prelucra*, *a prenoi*, *a preschimba*, *a prescrie* (cu sensul de 'a transcrie') etc. Acesta este însă un sufix viu — e adevarat, puțin productiv — în limba română, pe cînd în cuvinte ca *primejdie*, *a primeni* silaba inițială *pri-* nu e simțită ca reprezentînd un prefix. Formele acestea nu sînt analizabile pentru romini.

⁵ SCL, XI, 3, p. 623 urm.

⁶ După N. Drăganu numele topice *Valea Prihodului* și *Prihodiște* din Valea Someșului Mare de sus au la bază v. sl. *prixodъ* 'adventus; reditus; advena' și v. sl. *prixodiște* 'reditus' (Toponimie și istorie, p. 80, nota 3). Dar numele topice amintite au fost create de romini din apelativele românești *prihod* și *prihodiște* ale căror sensuri s-au dezvoltat din acela de 'trecătoare'. Apelativele slave care stau la baza celor românești au avut prin urmare prefixul *prě-*: cf. bulg. *prj́hod*, *prěhód* 'trecătoare, trecere'. I.-A. Candrea dă ca etimologie a formei bănățene *pród* 'locul de unde începe drumul stîncos peste un deal; drumul pe unde trece vînatul' slrb. *prehod* (așadar avînd prefixul *pre-*) 'trecere' (Candrea-Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, o. c., s.v.). Apelativul *prihod* (ca și *prihodiște*) fiind răsplatit în toată țara, originea lui trebuie să fie slavă daco-moesică, nu slrbocroată.

⁷ I. Kniezsa propune pentru *Prislop* un etimon slav prezentînd prefixul *pri-* (vezi mai sus nota 10 de la p. 28).

Dar forme cu *pri-* se întâlnesc în ucraineană (*pry-*), polonă (*przy-*), slovacă (*pri-, pri-*) și cehă (*při-*). S-ar putea susține — cum a făcut I. Pańkevyc — că forma românească a fost împrumutată din ucraineană¹. Formele românești mai vechi au însă *pre-*. De asemenea și formele mai vechi ucrainene, polone și cehe prezintă reflexul prefixului slav comun **per-* (nu **pri-*). Toponimicul ucrainean *Pereslip*², forma polonă din anul 1500 *przeszlop*³ și formele cehe *prieslop*, *Przeslop* (anul 1400), *Prieslop* (a. 1420). *Przieslop* (a. 1400)⁴, de asemenea aspectele pe care le-a luat prefixul sl. com. **per-* în formele bulgare (*prě-, prja-, pre-*), macedoneană (*pre-*), sîrbo-croată (*prě-, pre-, prije-*), precum și *i* (în loc de *o* în silaba închisă) în radicalul formei ucrainene (*-slop > -slip*) pot fi considerate ca dovezi ale existenței formei slave comune constituite din prefixul **per-* și radicalul **slopъ*. În cazul acesta cum se explică, din această formă slavă comună, forma ucraineană (huțulă) *pryslop*⁵, cea polonă *przyslop*⁶ sau cea slovacă *prislop*⁷. În ceea ce privește forma huțulă, singura explicație posibilă este că ea reprezintă un împrumut din limba română, cum au susținut unii cercetători⁸. În studiul său despre numirile geografice din ținutul huțurilor S. Hrabec explică numeroase nume de locuri și termeni geografici huțuri din limba română⁹, printre care unele în română sînt de origine slavă meridională, ca de exemplu *Izvor*, *mlaka*, *Oglenda* < rom. *izvor*, *mlacă*, *ogîndă*¹⁰. Un astfel de element slav meridional trecut în ucraineană prin filieră română este și *pryslop*, prezentînd *pry-* în loc de *pere-* și *-slop* (accentuat ca în limba română) în loc de *-slip*. (Există însă un oronim *Pryslip*¹¹ prezentînd trecerea *o > i* în silabă închisă ca și în alte împrumuturi românești, de exemplu în *nepot* > ucr. *nepit*¹²). Ca oronim *Pryslip* a numit la început pasuri¹³, trecînd apoi, pe teren românesc, asupra muntelui celui mai apropiat.

¹ Vezi mai sus, p. 28. nota 9. După I. Pańkevyc toponimicul *Prislop* este o dovadă a existenței unei populații ucrainene pe teritoriul țării noastre. Dar acest argument își pierde orice forță probantă prin faptul că *prislop* există (și fără nici o îndoială, a existat) în graiurile românești.

² Numele unei părți a satului Jablonica. A se vedea Hrabec, *op. cit.*, p. 191.

³ St. Hrabec (*op. cit.*, p. 46) citează dintr-un document de la 1552 pasajul „ostenderunt summitatem montis alias *przeszlop*“, traducîndu-l pe „summitas montis“ prin „*szczyt*“ grzbiot góvy“ (‘vîrful, culmea muntelui’). E probabil că localnicii au înțeles prin *przeszlop* un prislop, o trecătoare peste culme, și nu culmea însăși cum a tradus scribul în limba latină. Traducerea prin „*szczyt góry*“ (‘vîrful muntelui’) făcută de Hrabec e și mai departe de adevăratul sens al acestui termen.

⁴ Profous, *loc. cit.*

⁵ Hrabec, *op. cit.*, p. 46.

⁶ Idem, *ibidem*.

⁷ Profous, *loc. cit.*

⁸ Drăganu, *Romnii în veacurile IX—XIV*, p. 210, nota 1. Drăganu susținea însă originea slavă a toponimicului românesc (p. 472).

⁹ Hrabec, *op. cit.*, p. 31—55.

¹⁰ Idem, *ibidem*, p. 42, 54, 65, 150, 233—234.

¹¹ Hrabec, *op. cit.*, p. 125.

¹² Emilian Popowicz, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Berlin-Schöneberg, 1911, s.v. De altfel și forma veche, neîmprumutată, se prezintă cînd cu *i*, cînd cu *o* în radical: *Pereslip*, *Pereslop* (Hrabec, *op. cit.*, p. 44, 91).

¹³ De exemplu, în monografia comitatului Maramureș, Szilágyi István (*Máramaros vármegye egyetemes leírása*, Budapesta, 1876) specifică despre *Prislop* (sz maghiar reprezintă siflanta s), din apropierea localității Koločava, că este numele unei șei (magh. „nyereg“) (p. 51).

Deoarece *pryslóp*¹ există ca apelativ în graiul huțul² nu ne este permis să afirmăm că numeroasele toponimice formate din acest apelativ în ținutul huțurilor au fost create de români, cum sint înclinați unii să presupună. E posibil ca vreunul dintre prisloapele din Carpații ucraineni să fi fost numit cu acest nume de ciobani care vorbeau românește³, dar nu putem ști care. Situația este așadar identică cu cea de pe teritoriul românesc, unde de asemenea *prislop* există ca apelativ în graiurile românești și, prin urmare, despre oricare nume de loc format din acest apelativ putem (și chiar trebuie) să presupunem că a fost creat de români, ceea ce nu exclude posibilitatea ca vreun *Prislop* să provină de la slavi.

Întocmai cum *pryslóp* din graiul huțurilor este un împrumut românesc, la fel și termenii corespunzători din celelalte graiuri slave carpatice până în regiunea Teșin, Slovacia și Moravia ar putea să fie un fel de împrumuturi făcute din graiul păstorilor „valahi”, care au numit numeroși munți în regiunile pe care le-au străbătut și le-au colonizat. E posibil că tocmai datorită formei *prislop* care va fi existat în graiurile slave ale „valahilor” (cf. ucr. *pryslóp*), formele locale (polone, slovace, morave) au înlocuit pe *prze-*, *prie-* în acest termen cu *pri-*⁴. E semnificativ că în documentele în care se vorbește despre „valahi” și despre pășunile alpine unde își pase turmele, munții respectivi poartă, în diferite regiuni din Carpații nordici, între altele nume ca *Magura*, *Magur*, *Kičera*, *Gruny*, *Gruni*, *Prislop*, *Prýslop*⁵.

În legătură cu oronimele *Prislop*, *Přislop*, *Prislop* etc. din Carpații estici și vestici, trebuie subliniat că ele există și ca apelative în graiurile slave locale, în care prefixul *prze-* *prie-* a fost ușor înlocuit cu *pri-* (*przy-*) sub influența formei din graiurile păstorilor „valahi”, care chiar dacă au vorbit o limbă slavă (ucraineană, polonă, slovacă) posedau fără îndoială în graiul slav propriu acest apelativ. Oronimele de felul celor amintite au putut fi așadar create fie de „valahi” de limbă slavă, fie de slavii localnici. Ele nu pot servi ca o dovadă că păstori „valahi” care vorbeau românește

¹ Hrabec notează pe *l* velar ucrainean printr-un *l*, conform obiceiului grafic polonez.

² În lucrarea lui Hrabec (*op. cit.*, p. 46) e definit : „vale închisă din două părți de munți”. Cred că informatorul care i-a dat lui Hrabec această definiție, a înțeles partea superioară a văii, de sub șaua pe unde se trece dincolo de creastă.

³ E sigur că creatorii oronimelor *Karmatura*, *Krometura* (< rom. *curmătură*) au vorbit românește, deoarece un apelativ asemănător nu există în graiul huțul. Trebuie remarcat că Hrabec (*op. cit.*, p. 138) compară acest oronim, cu rom. *clnătură*. E evident că e vorba tot de un prislop, un pas, o curmătură la munte.

⁴ Josef Válek și Dumitru Crânjălă (Krandžalov) (vezi Dr. Dumitru Crânjălă, *Rumunské pliny v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku*, Praga, 1938, p. 89, 158, 363), bazându-se pe faptul că în Cehia există un oronim *Přislop*, consideră că nu e nevoie să se presupună un intermediar românesc pentru forma slovacă *prislop*. Toluși, în ceea ce privește prefixul, e semnificativă lipsa, în Slovacia, a oronimelor de tipul *Prislop*, cu prefixul corespunzător slavului comun **per-* (numai în dialectul slovac răsăritean ar putea să-i corespundă lui sl. com. **per-* un *pri-*), pe cînd în Peninsula Balcanică lipsesc cu totul oronimele și, în general, toponimicele de acest tip cu prefixul *pri-*.

⁵ Păstori „valahi”, care au putut să nu vorbească românește, ci ucrainește, au răspîndit prin Slovacia forma cu *pri-* inițial, împrumutată în Carpații estici de la păstori români. În sensul acesta trebuie înțeles intermediarul românesc.

⁶ Josef Macůrek, *Valaši v západních Karpatech v. 15.—18. století*, [Brno], p. 198, 310, 311, 346, 377.

au dat asemenea numiri pasurilor din Carpații estici și vestici. Pentru a dovedi că acești „valahi” vorbeau românește este nevoie de alte argumente¹.

În concluzie : 1. *Prislop* de pe teritoriul Republicii Populare Române e un nume de loc creat de români din apelativul *prislop* „pas, șa, curmătură” de origine slavă daco-moesică (sud-slavă orientală = bulgară). Acest toponimic nu poate servi drept dovadă pentru existența în trecut a slavilor în vreun ținut oarecare al țării noastre. Pentru a dovedi aceasta sîntem nevoiți să recurgem la mărturia altor toponimice.

2. Apelativul românesc *prislop* a fost împrumutat de ucrainenii carpațici, în primul rînd de huțuli, care au înlocuit cu acest împrumut termenul autentic ucrainean **perestip* (cf. oronimul *Perestip*). Ucrainenii au creat și ei la rîndul lor nume de locuri din acest apelativ al lor de origine românească. Migrația „valahă” a răspîndit termenul de *prislop* în Carpații polonezi, slovaci și moravi, contribuind la procesul de înlocuire a prefixului, avînd la bază prefixul slav comun **per-* prin prefixul care continuă pe sl. com. **pri-* în corespondentul local al sl. com. **perslopъ*. În Carpații de est, de nord și de vest, oronime de tipul lui *Prislop* nu pot dovedi existența în trecut a unei populații românești. Alte toponimice (oronime) sînt mai potrivite pentru a sprijini această teză (de exemplu oronimele *Karmatura*, *Krometura*). Dar asemenea oronime se întîlnesc numai în Carpații ucraineni, mai ales în ținutul huțulilor.

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАНИЙ В СОЗДАНИИ ТОПОНИМОВ

(В СВЯЗИ С РУМЫНСКИМ ТОПОНИМОМ ПРИСЛОП)

РЕЗЮМЕ

При исследовании топонимии какого-нибудь района часто забывают о том, что народ может создавать топонимы, пользуясь заимствованиями из других соседних языков. Заимствования из других языков, вошедшие в систему одного языка, играют ту же роль в создании новых топонимов, что и более старые элементы соответствующего языка.

В Румынской Народной Республике имеются многочисленные примеры топонимов, созданных румынами при помощи слов или суффиксов славянского или венгерского происхождения.

Топоним *Prislop*, часто встречаемый в Румынии, является одним из топонимов такого рода. Считали, что он славянского происхождения.

¹ „Valahii” au venit în Carpații vestici dinspre răsărit, din Carpații polonezi și ucraineni. Înainte de a se asimila în masa populației slovace, ei vorbeau probabil ucraineană sau poloneză (iar unii dintre ei, baciai fabricanți de brînză și scutarii care organizau pășunatul turmelor la munte, poate mai vorbeau românește în familie). În graiul ucrainean sau polonez al acestor „valahi” au existat mulți termeni referitori la creșterea oilor, prepararea brînzei, configurația terenului muntos, pe care i-a adoptat populația slovacă locală (între aceștia și forma *prislop*, care a înlocuit forma mai veche *prieslop*).

ния. Одни предлагали в качестве его этимона славянский топоним *Prěslop*, другие объясняли его как славянское образование, состоящее из приставки *pri-* и слова *stělpъ* 'столп'.

Но в дакорумынских говорах горных районов Румынии существует слово *prislop* со значением 'перевал, переход между двумя горами'. В самом деле название *Prislop* дано перевалам. Позже это название перешло на вершины, горы или села вблизи перевалов.

В румынском языке нарицательное существительное *prislop* южно-славянского происхождения (ср. болг. *пряслоп*, *преслоп*, *прясълъ* и т.д., сербохорват. *preslop*, *prijestop* и т.д.) с тем же значением 'перевал'. Слияние славянских приставок *пре-* и *при-* является закономерностью славянских элементов в румынском языке (не анализируемые для румын). Южно-славянское *prěslópъ* стало в румынском языке *prislop*.

В свою очередь, нарицательное существительное *prislop* 'перевал', как и многие другие румынские элементы южнославянского происхождения, перешло из румынского языка в украинские карпатские говоры, послужив украинцам для создания многочисленных топонимов. Миграции „валашских" пастухов передали потом это нарицательное существительное со смыслом 'перевал' польскому и словацкому населению в Карпатах, которое, в свою очередь, использовало его для создания топонимов (в особенности оронимов), заменяя местные формы (украинские, польские) этого термина румынской формой.

LE RÔLE DES EMPRUNTS DANS LA CRÉATION DES TOPONYMES

(À PROPOS DU TOPONYME ROUMAIN *PRISLOP*)

RÉSUMÉ

Lors de l'étude de la toponymie d'une région quelconque, on oublie souvent qu'une population peut créer des toponymes en se servant des emprunts faits à des langues voisines. Les emprunts étrangers, une fois entrés dans le système d'une langue, jouent le même rôle dans la création de toponymes nouveaux que les éléments plus anciens de la langue respective. La Roumanie présente de très nombreux exemples de toponymes créés par les Roumains à l'aide de mots ou de suffixes d'origine slave ou hongroise.

Le toponyme *Prislop*, très fréquent en Roumanie, en est un. On l'a considéré d'origine slave. Les uns ont proposé comme étymon le toponyme slave *Prěslópъ*, d'autres l'ont expliqué par une formation slave constituée du préfixe *pri-* et le nom *stělpъ* « colonne ». Cependant dans les parlers roumains des régions montagneuses de la Roumanie il existe un nom commun *prislop* dont le sens est 'col, passage entre deux monta-

gues'. En effet, le nom de *Prislop* a été appliqué à des cols. Plus tard, ce nom a passé aussi aux cimes ou aux villages voisins des cols.

Le nom commun roumain *prislop* est d'origine slave méridionale (cf. bulg. пряслоп, преслоп, пряслъп etc.; scr. *preslop*, *prijeslop*, etc. ayant le même sens de 'col'). La fusion des préfixes slaves *pré-* et *pri-* est de règle dans les éléments slaves du roumain (non analysables pour les Roumains). Le sl. mérid. *prěslópъ* est devenu roum. *prislóp*.

A son tour, le nom commun roumain *prislop* 'col' est passé, avec de nombreux autres éléments roumains d'origine slave méridionale, dans les parlers ukrainiens des Carpates, où il a servi aux Ukrainiens à la création de nombreux toponymes. Les migrations des pâtres « valaques » ont transmis ensuite ce mot commun ayant le sens de 'col' aux populations polonaises et slovaques des Carpates, qui à leur tour l'ont employé pour créer des toponymes — surtout des oronymes — en substituant la forme roumaine aux formes locales (ukrainienne, polonaise) de ce terme.

CUVÎNTUL DIALECTAL *BUNGĂR* ȘI TOPONIMICELE *BUNGUR, BUNGURIȘ, BUNGĂRAȘ*

DE

SZABÓ T. ATTILA

Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. I, h. 201, punctul 260 (com. Beclean, raionul Bistrița) înregistrează pentru sensul „grădină de pomi” și termenul *búngăr*. Cuvântul apare izolat, numai în acest punct. N-am dat de urma acestui cuvânt și de a variantelor sale în nici un studiu sau glosar dialectal și nici în dicționarele generale ale limbii romine. De altfel nu se află nici în fișierul dicționarului graiurilor limbii romine, dicționar în curs de elaborare la Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. — Filiala Cluj. Cercetătorul Grigore Rusu a avut bunăvoința să-mi atragă atenția că în satul său natal, Șieu-Măgheruș, localitate situată la sud-est de Beclean, termenul *bungăr* (pl. *bungăre* și *bunguri*) e întrebuințat cu sensul de ‘livadă mare de pomi’¹. Unul dintre pluralele acestui termen și anume forma *bunguri* indică faptul că în Șieu-Măgheruș, eventual și în alte puncte învecinate, *búngăr* poate avea și variante *búngur*. În general cuvântul apare mai rar ca apelativ, în schimb ca toponimic este mai răspândit. Îl întâlnim în repetate rânduri în materialul toponimic adunat de noi din documentele arhivistice privind tot teritoriul Transilvaniei, îndeosebi partea de nord a acestei regiuni și Cîmpia Transilvaniei.

Toponimicul acesta apare în jurul Becleanului² cu următoarele variante : a. 1753 : „A Bungur Uttyánál”³; a. 1795 : „En Bungert” (semă-nătură), „Pe Bungert” (idem); „Bongart” (tufiș); a. 1932 : „Bungard” (livadă). Ultimele două forme reprezintă după părerea noastră formele întrebuințate de populația maghiară, în timp ce primele trei păstrează

¹ Îmi exprim aici recunoștința față de tov. Grigore Rusu pentru informația dată.

² Dăm în primul rând anul în care a fost redactat documentul, apoi fragmentul de text reproducând fidel ortografia documentului redactat în limba latină sau maghiară.

³ Este evident că toponimicul românesc „La Drumu *Bungurului*” tot din hotarul localității Chintelnici a fost tradus în limba maghiară de către redactorul documentului.

fără îndoială forme dialectale românești. Pe lângă acestea toponimicul e atestat și pe teritoriul câtorva localități din jurul Becleanului :

Bidiu a. 1898: „*Bungur*”; Chintelnic a. 1753: „*A Bungur Uttyánál*”; a. 1765: „*Bungurd*”; a. 1775: „*La Bungur*” (finață); a. 1777: „*La Bungurd*”, „*In Bungurd*”, „*La Drumu Bungurului*”, „*Kasza Bungurului*” (pădure), „*Supt Bungur*” (semănătură); a. 1781: „*In Bungur*”, „*Szabt Bungur*”, „*In Keruris Szupt Bungur*”, „*In Mnyisloku Bungurului*”, „*Bunguru gye kitre Magyaros*”, „*In Bunguru gye după zsi*” (idem), „*In Bunguru Gyurki*” (finață), „*In Bunguru szupt Rupturj*” (finață); a. 1787: „*La parou Bungurului*” (loc arabil), „*Parou Bungurului*” (pîrau), „*In Bungur*”, „*In Koszta Bungurilor*” (pădure), „*In Bunguru gyin Mnyislo*”, „*In Bunguru gyin Három forint*”, „*La Drumu Bungurului*”, dintr-un document de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea: „*La Drumu Bungurului*; de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: „*La Koszta Bungurului*”; a. 1864: „*Bungur*”; a. 1868: „*Dupe satu la bungur*” (.....); Chiraleș a. 1775: „*La Bungur*”; a. 1777: *Possessio Kerlés... sita est ad Fluvium Sajó... ab oriente praecipiti Monte Bungur...*, „*La Bungur*” (a. 1777: *Dum eta... Bungur... Conterminatusque ab eadem Plaga orientali Territorio Possessionis Árokall-ya, et... a Septemtrione Kentelnensi Territoris*); a. 1782: „*Bungurd*”; a. 1898: „*Bungart*”; — Țigău a. 1807: „*La Bonger la Mér*”; a. 1899: „*Bungárdi tábla*”; — Ienciu a. 1754: „*Bungurul la vij*; — Mateiu; a. 1814: „*a Mathei Bungárd nevezetü Erdó*”¹ — Moruț a. 1814: „*In Bungárd*”; „*La Sie in Bungard*”; — Rusu de sus a. 1864: *Bungard*² — Jimbor a. 1864: *Bungard*.

Pe lângă atestarea din ALR, serie nouă și comunicarea amintită, și pe baza toponimicelor de mai sus, întâlnite în documente, putem afirma că în toponimia din jurul Becleanului, din Cîmpia Transilvaniei, dar și pe teritoriile altor localități românești mai îndepărtate sînt cunoscute formele *bungăr* și *bungur* ale acestui cuvînt dialectal. Astfel toponimicul citat mai sus din Bidiu (a. 1787: „*In Koszta Bungurilor*”) indică fără îndoială folosirea ca apelativ a formei *búhgyur*, deoarece în acest toponimic cel de al doilea component stă la genitiv plural. Alături de numeroasele atestări ale acestui toponimic, circulația și răspîndirea lui în sec. al XVIII-lea, o dovedește și faptul că el apare și în forme flexionare și derivate în toponimie. Din Chintelnic, localitatea din care provin cele mai multe dintre datele de mai sus, pot fi citate încă următoarele date :

a. 1781: „*In Bungurás*”, „*In Bunguris*”. Din aceeași regiune, din localitatea Țigău a. 1807: „*In Bongerás*”. — Nu începe îndoială că acest toponimic este derivatul în *-as* și în *-is* al termenului dialectal *bungur* — *bunger*³, poate mai precis *búngăr*.

¹ Sînt amintite printre numele care desemnează pămînt arabil, fînațe și păduri.

² Este de notat că în 1753 la Vereshaza, o localitate tot de prin părțile acestea, întâlnim toponimicul „*Bungard alati*” sau „*Bungárd alati*”, reprezentînd probabil rostirea maghiară. Tot aici în 1864 se amintește un toponimic sub forma *Bungár* și în 1898 sub forma *Bungar*. În părțile mai îndepărtate ale Cîmpiei Transilvaniei, în fostul județ Cluj, printre toponimicele localității Chibuleu se amintește toponimicul maghiar al unei livezi din 1795: *Bungard* (*Bongard*).

³ Referitor la sufixe v. G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 345 și urm.

Deoarece termenul examinat, adică toponimicele derivate de la acest termen apar în jurul Bistriței, într-o regiune cu populație mixtă romîno-săsească, nu încapе îndoială că acest cuvînt ar putea fi de origine săsească : *bangert*. Despre termenul săsesc, pe baza cercetărilor efectuate pînă în prezent, se pot constata următoarele¹: Cuvîntul în dicționarul dialectal săsesc figurează cu sensul "(meist) offener, mit Obstbäumen besetzter Garten ausserhalb der Gemeinde auf dem Felde oder unterhalb der Weingärten" și este menționat ca un termen dialectal săsesc. Prima lui atestare ca apelativ apare într-un document săsesc din Sibiu, în anul 1605 : "eynen *Bungarten* mit bemen". Cuvîntul este frecvent în antroponomia și în special în toponimia săsească unde ajunge chiar să denumească două localități : *Bungard* (mai de mult *Bungardul* săsesc) din părțile Bistriței și *Bungard* (săs. *Bangert*) din părțile Sibiului. Cercetările au stabilit că acest cuvînt săsesc este menționat în izvoare germane încă în anul 1103. Acest *bangert* este varianta „mittelhochdeutsch” *boumgarte* — *bómgarte*, *bóngarte*. Pe teritoriul lingvistic german din Luxemburg sînt menționate mai multe localități cu numele : *Bongert*; în Lorena la fel sînt cunoscute numeroase localități cu denumirea : *Bongert* — *Bungert*.

A. Schullerus în legătură cu toponimicul *Bungard* din părțile Sibiului semnalează următoarele date istorice : a. 1347 : *Bungart*; a. 1465, 1468 : *Bongarten*; a. 1491, 1496 : *Bangarten* (mai tîrziu și *Bangarthen*, *Bomgarth*); a. 1566 : *Baumgarth*, *Baumgarten*; a. 1652 : *Baumgerth*. Potrivit celor mai vechi atestări putem deduce pe bună dreptate că în secolul al XIV-lea a existat în dialectul săsesc toponimicul *Bungart*, poate chiar un apelativ sub forma **bungart*. Limba romînă pare a fi păstrat această formă mai veche. Este verosimil că la o dată care nu poate fi precizată deocamdată mai de aproape, în orice caz înainte de secolul al XVIII-lea, cuvîntul dialectal săsesc a pătruns și în graiul romînesc din jurul Bistriței și al Becleanului. Termenul citat din ALR pare un indiciu în această privință. Forma de plural *bunguri* din Șieu-Măgheruș, precum și aproape toate toponimicele dovedesc că apelativul a fost împrumutat din graiul săsesc, cu toate că nu putem explica dispariția lui -t în limba romînă.

Cu scopul de a contribui la lămurirea acestei probleme amintim în treacăt faptul că acest cuvînt săsesc a pătruns și în graiurile maghiare din Transilvania, unde are o arie de răspîndire cu mult mai mare decît în limba romînă. Astfel în jurul Bistriței și al Becleanului, prin părțile Dejului, în mai multe localități din Cîmpia Transilvaniei, din regiunea Mureșului și a Tîrnavelor, ba chiar din Secuime sînt cunoscute multe apelative și toponimice din această categorie². Dispariția lui -t final

¹ Cu privire la datele de mai jos v. A. Schullerus, *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, Berlin und Leipzig (1924) p. 432—4.

² Pentru răspîndirea cuvîntului dialectal maghiar și a derivatelor sale, precum și a problemelor pe care le ridică v. J. Kádár — L. Réthy — L. Tagányi, *Szolnok Doboka vármegye monographiája*, vol. II—VII (vezi comunele respective). — A. Horger, în *Magyar Nyelv*, vol. X, p. 192. — Z. Gombóc — I. Melich, *Lexicon Critico-Etimologicum Linguae Hungaricae*, vol. I, p. 470. — A. T. Szabó, în *Magyar Nyelv*, vol. XXVIII, p. 6, vol. XXX, p. 165, XXXIII, 336—42,

poate fi explicată foarte ușor în limba maghiară. În formele sufixate construite cu sufixul *-ba* „în” și *-ból* „din” ca *bungordba* — *bongordba*, adică *bungordból* — *bongordból* căderea consoanei din mijloc, din grupul de trei consoane greu de rostit (*-rdb-*) este un fenomen foarte frecvent în limba maghiară. Prin urmare aceste forme sufixate au fost rostite de vorbitorii maghiari de fapt *bungorba-bongorba*, adică *bungorból* — *bongorból*. Prin deglutinarea sufixelor s-a născut, alături de tema originală *bungord* — *bongord*, o nouă variantă a temei: *bungor* — *bongor*. Cu toate acestea, pătrunderea în limba română a cuvântului dialectal sâsese prin intermediul limbii maghiare nu pare posibilă, deoarece în limba maghiară este foarte rară forma *bungor(d)*, în majoritatea izvoarelor sint atestate variantele *bongord* — *bongort* — *bongor*. Avem mai multe cazuri cînd, paralel cu toponimicul românesc *Bungur*, în limba maghiară întîlnim forma *Bongor*. Dimpotrivă pare posibil că acolo unde în limba maghiară se folosește varianta *Bungur*, vocalele acesteia s-au închis după toate probabilitățile sub influența cuvîntului românesc *bungur* sau a derivatelor acestuia¹. Evoluția aspectului fonetic al variantelor cuvîntului românesc și relațiile dintre formele dialectale românești, sâsești și maghiare este o problemă care urmează să fie cercetată mai de aproape.

ДИАЛЕКТАЛЬНОЕ СЛОВО *BUNGĂR* И ТОПОНИМЫ *BUNGUR*, *BUNGURIȘ*, *BUNGĂRAȘ*

РЕЗЮМЕ

Атлас румынского языка (новое издание, т. I, карта 201) только в населенном пункте 260 отмечает для понятия „сад” и термин *bungăv*. Хотя этого слова нельзя найти ни в одном глоссарии или диалектальном словаре и о нем не говорится в диалектологических трудах, автор показывает, на основе архивных данных, относящихся к XVIII — XIX столетиям, что это слово было известно во многих населенных пунктах на Трансильванской равнине. От этого слова при помощи суффиксов *-aș* и *-iș* образовались и топонимы. Автор придерживается мнения, что это слово в результате заимствования саксонского слова *bangert* (сад) вошло не только в румынский язык, но в виде *bungor*, *bongor* вошло и в венгерский язык. Основываясь на морфологических призна-

XXXIV, 252—3, în *Erdélyi Tudományos Füzetek*, nr. 101, p. 19. — J. Kelemen, în *Magyar Nyelv*, vol. XXXIV, p. 108—110. — Gy. Márton, în *Erdélyi Múzeum*, vol. L, p. 299 și urm. și în *Erdélyi Tudományos Füzetek*, nr. 197, p. 21 și urm.

¹ De ex. de la Dej avem astfel de date: 1720: *Bungord*, 1898: *Bungort*. — Din acest an cunoaștem și forma românească *Bungur*. Astăzi atît populația maghiară, cît și cea românească îl folosește pe acesta din urmă (v. Gh. Minzat, *Monografia orașului Dej*, Bistrița, 1926, p. 126. — A. T. Szabó, *Dés helynevei*, în *Erdélyi Tudományos Füzetek*, nr. 101, p. 19).

ках, можно предполагать, что в некоторых местах это саксонское слово, через венгерский язык, вошло в лексику румынского языка; венгерская же форма *Bungur* указывает на влияние фонетизма румынского слова.

LE MOT DIALECTAL BUNGĂR ET LES TOPONYMES BUNGUR, BUNGURIȘ, BUNGĂRAȘ

RÉSUMÉ

L'*Atlas Linguistique Roumain*, nouvelle série, tome I, c. 201, n'enregistre qu'en un seul point (p. 260) le terme *bungăr* au sens de « verger ». Bien que ce mot ne figure dans aucun glossaire et dictionnaire dialectal et qu'il ne soit pas mentionné non plus dans les études de dialectologie, l'auteur montre — en se basant sur des documents du XVIIIe et XIXe siècle — que ce mot était connu dans plusieurs localités de la Plaine Transylvaine. A l'aide des suffixes *-aș* et *-iș*, il a formé aussi des toponymes. L'auteur estime que ce mot, emprunté à la langue saxonne de Transylvanie (*bangert* « verger »), a pénétré non seulement en roumain mais aussi en hongrois, sous la forme *bungor* ~ *bongor*. Des raisons d'ordre morphologique permettent de supposer que dans certains points ce mot saxon a pénétré en roumain par l'intermédiaire du hongrois; en revanche, la forme hongroise *Bungur* révèle l'influence du phonétisme du mot roumain.

DESPRE FORMELE HIPOCORISTICE ALE PRENUMELOR DIN VALEA BISTRİȚEI (BICAZ)*

DE

SABINA TEIUȘ

Prin hipocoristice înțelegem formele dezmiardătoare ale prenumelor, rezultate în cele mai multe cazuri, prin trunchiere și prin derivarea cu sufixe. Hipocoristicele își au originea în latura afectivă a limbajului familiar. Nu trebuie neglijat însă nici rolul pe care îl joacă graiul copiilor în formarea lor. În sistemul prenumelor, hipocoristicele ocupă un loc cu o dublă însemnătate. Pe de o parte, ajută la distingerea persoanelor care poartă același prenume, pe de altă parte, îmbogățesc numărul prenumelor existente.

Ștefan Pașca¹ susține că formele hipocoristice sînt mult mai frecvente la intelectuali. Această observație n-o putem menține cu privire la Valea Bistriței. Hipocoristicele apar în aceeași măsură la toate păturile sociale. Cel mult s-ar putea spune că intelectuali aduc în antroponimie unele forme hipocoristice noi.

De obicei, hipocoristicele sînt date persoanelor în copilărie. Dar se întîmplă uneori că și adolescenții își aleg nume dezmiardătoare, curioase, care nu sînt însă forme hipocoristice ale prenumelor pe care le poartă. Aceste nume dezmiardătoare, fiind foarte adesea împrumutate din limbi străine, se încetățenesc în limba noastră și devin hipocoristice ale prenumelor romînești. Amintim ca un caz aparte prenumele *Jan* (F) întrebuin-

* Formele hipocoristice din acest articol sînt extrase din materialul antroponimic adunat de Institutul de lingvistică din Cluj din Valea Bistriței, localitățile: A = Audia, B = Buhănița, Bb = Boboteni, Bi = Bistrițioara, Br = Brînzani, Bz = Bicaz, C = Cîrnu, Cg = Călugăreni, Ch = Ceahlău, Co = Coroiu, Cp = Capșa, Do = Dodeni, Dr = Dreptu, F = Firșig, G = Galu, Gb = Gălbezeni, H = Hangu, Ia = Izvoru Alb, L = Largu, P = Potoci, Pf = Pîrlu Fagului, PL = Poiana Largului, PR = Poiana Răchișii, Pr = Poienari, PT = Poiana Teiului, R = Roșeni, Rg = Ruginești, Ru = Ruseni, S = Schitu, Se = Secu, Sv = Săvinești, T = Topoliceeni.

¹ Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului, București, 1936, p. 120.

țat ca formă dezmierdătoare pentru *Ion*. De la *Jan* cu sufixele *-el* și *-ică* s-a ajuns la hipocoristicele *Jănel* și *Jănică*.

Formele hipocoristice, în majoritatea lor, se moștenesc, transmițându-se din generație în generație. În felul acesta nu se petrece în conștiința fiecărui vorbitor o schimbare a prenumelui de bază pentru a se ajunge la forma hipocoristică, deoarece aceasta se primește de-a gata. Se întâmplă totuși ca — din necesitatea de a reîmprospăta prenumele existente, de a aduce ceva nou — să se creeze, pe baza materialului existent, alte hipocoristice, noi. În aceste cazuri se pot presupune niște forme intermediare între prenumele de bază și noul hipocoristic : *Lița* (< Mihăiliță ; PR), *Mieluțu* (< Mihăilutu ; L, PL), *Milucă* (< Mihăilucă ; Bb, Ch), *Miluț* (< Mirciuluț ; Dr), *Veluțu* (< Vasiluțu ; Gb). S-ar putea ca aceste forme hipocoristice să fie luate însă de la alte prenume și întrebuințate ca dezmierdări pentru *Mihai*, *Mircea*, *Vasile*.

De obicei, hipocoristicele din antroponimia noastră s-au creat pe teren românesc. Uneori însă aceeași formă hipocoristică se află și în onomastica altor popoare. În asemenea cazuri nu se poate stabili precis dacă hipocoristicul nostru este o creație pe teren românesc sau este un împrumut. Așa ar fi hipocoristicele derivate cu sufixul *-ca* : *Catinca* (B, Br, Pr, Se), *Ilinca* (frecvent în B, rar în A, Bi, C, Gb, H, L, PL, PR, S), *Marinca* (B, IA). Înclinăm să credem că primele două prenume, *Catinca* și *Ilinca*, sint formații pe teren românesc după modelul slav *Marinca*.

Derivarea hipocoristicelor de la prenumele de bază se face cu aceleași sufixe diminutive ca și în cazul apelativelor. Dar, spre deosebire de derivatele de la apelative, care includ și ideea de mic, hipocoristicele derivate cu sufixe diminutive conțin numai nota afectivă exprimată de aceste sufixe.

În Valea Bistriței cele mai multe hipocoristice sint derivate cu sufixele *-el*, *-ică* (*-ica*), *-iță* (*-ița*), *-uța*. Derivatele cu *-ioara*, *-ișoara*, *-uș*, *-ușor* sint mai rar întâlnite.

1) Hipocoristice formate prin derivare cu sufixe :

-ica : *Angelica* (B, IA, L, PL), *Anica* (foarte răspândit în Valea Bistriței), *Arinica* (PR), *Cecilica* (L), *Cornelica* (P), *Dorica* (P), *Frăsinica* (Ch), *Ilenica* (L), *Ionica* (Ch), *Lorica* (IA), *Lucica* (B, Bb, Cg, Ch, Co, Gb, H, PF, PL, PR, Pr, S), *Merica* (PR), *Natalica* (H), *Săftica* (H), *Silrica* (C, F), *Ștefănica* (B), *Valerica* (B, F, II, IA, L, Rg), *Vasilica* (Cg, II), *Virginica* (A, B, Bb, Bz, C, Ch, PF, Pr, Rg), *Zenorica* (PL) ;

-uța : *Anicuța* (Cg, IA), *Anuța* (Bi, Br, G, Ru), *Catrinuța* (Bb, Ch), *Chivuța* (IA), *Cocuța* (L), *Dănuța* (Bi), *Doruța* (Rg), *Elenuța* (B), *Ginuța* (Bb), *Ilenuța* (Ch, F, L), *Marceluța* (Rg), *Netuța* (Bz), *Olguța* (C, S), *Rarecuța* (G), *Steluța* (F, PL), *Tincuța* (B, Bi, Bz, Ch, IA, Rg), *Vetuța* (PL) ;

-el : *Cezărel* (L), *Costăchel* (II), *Costel* (B, Ch, Cp, Dr), *Dorel* (B, IA, P), *Dumitrel* (Bi), *Georgel* (Dr, Pr), *Ionel* (foarte răspândit în Valea Bistriței), *Jănel* (Bz), *Lucel* (T), *Romel* (PF), *Săndel* (IA), *Sănel* (Cg) ;

-ița : *Amalița* (Bi), *Anița*, *Dochița* (răspândite în Valea Bistriței), *Doinița* (Dr, F, PF), *Dorița* (C), *Dumitrița* (IA, P, Pr, Se), *Gafița* (B, Bi, Bz, C, Ch, H, P, Se, Sv), *Iftimița* (Ch, II), *Marița* (Bb, Cg, IA, P), *Nata-*

lița (B, Bb, Ch, P, S), *Sevastița* (Bz, C, Cg, Ch, Dr, L, S, Sc, T), *Zoița* (răspîndit în Valea Bistriței);

-*ică* : *Costică* (foarte răspîndit în Valea Bistriței), *Gheorghică* (P), *Ionică* (Bi, Cg, Ch, H, S), *Jănică* (Br), *Mitrică* (A, Bz, Ch, P, PF, S, Se), *Pavelică* (IA), *Petrică* (B, Bi, Ch, Dr, F, H, IA, PR, S, Se), *Severică* (Gb, PF), *Toderică* (Dr, PL), *Vasilică* (B, Bi, Bz, Dr, S);

-*uț(ă)* : *Dănuț* (H, Pr, Se), *Gicuță* (PF), *Iacobuț* (G), *Iliuță* (Bi), *Miluț(ă)* (B, H, L, Sv), *Mitruț* (Sv), *Petruț* (B), *Ticuță* (P);

-*iță* : *Chiriță* (G), *Dumitriță* (Bb), *Gheorghiță* (Bi, Cg, Ch, Cp, Dr, G, R, Rg), *Grigoriță* (Ch), *Ioniță* (B, Ch, G, H, S), *Mihăiță* (Bz, C, IA, Rg), *Negoiță* (B);

-*uca* : *Lențuca* (Pr), *Mariuca* (A, B, Bi, Cg, Dr, H, L, P, PR, Pr, Rg, S, T), *Netuca* (Cg), *Nuțuca* (Dr), *Vetuca* (Bb);

-*aș* (-eș) : *Andrieș* (IA sau Sc), *Garrilaș* (Ch), *Gheorghieș* (Bz), *Gri-goraș* (S, Sv);

-*ieica* : *Floriceica* (Dr), *Mariceica* (Bi, Bz, Cg, Ch, Dr, F, G, H, PL, S, T);

-*uc(u)* : *Mirciuc* (Dr), *Sănducu* (Gb, PL);

-*ioara* : *Marioara* (răspîndit în valea Bistriței);

-*ișoara* : *Anișoara* (B, Bi, Dr, G, Gb, PF, R, S, Sv);

-*ucă* : *Milucă* (Ch);

-*uș* : *Costeluș* (H);

-*ușor* : *Ticușor* (PR).*

Sufixele *-ică*, *-ucă*, *-iță*, *-uță* se întrebuintează atît pentru prenumele masculine cît și pentru cele feminine. În forma articulată ele derivă hipocoristice feminine (ex. *Dumitrița*), iar în cea nearticulată, masculine (ex. *Dumitriță*). Uneori la derivatele cu sufixul *-uță* apare *-ă*, alteleori nu (ex. *Miluț(ă)*).

În ultima vreme, în antroponimia românească s-a cristalizat un nou sufix. E vorba de sufixul *-eta* de origine franceză, care la noi a devenit sufix specific antroponimiei. Cu acest sufix avem formate doar cîteva hipocoristice : *Aneta* (care la început a fost împrumutat ; foarte răspîndit în Valea Bistriței), *Ioaneta* (Bi, Ch), *Marieta* (care, la fel cu *Aneta*, a fost împrumutat la început ; Bi, PT, Se, T). Mai există în Valea Bistriței și alte derivate cu sufixul *-eta*, însă acelea nu sînt simțite ca hipocoristice (ex. *Arsineta*, *Gheorgheta*, *Grigorieta*).

Substituirea de sufix este mai rar întîlnită la hipocoristice : *Aurița* (Pr, din *Aurica*).

După cum s-a putut observa, derivatele feminine sînt mult mai numeroase decît cele masculine.

2) Un alt mijloc de formare a hipocoristicelor, tot atît de răspîndit ca și derivarea cu sufixe diminutive, este *trunchierea*, care se realizează prin afereză, sincopă și apocopă.

a) Hipocoristice formate prin *afereză* :

— cade vocala inițială atonă din paroxitoane : [I] *leana* (H, Rg), [I] *lina* (Bi, Cg, Co, F, H), [E] *lisaveta* (Bb, Ch, Dr, H, Pr), [A] *netă* (Sc);

— cade silaba inițială protonică : [Ște] *lfana* (P), [Ște] *lfania* (Ru), [Geor] *geta* (B, Bi), [Vir] *gina* (P), [Va] *sile* (Bz), [Sa] *țeta* (Bb, Br, Bz, Cg, Ch, Dr, G, PF, PL, S, Se);

— cade silaba inițială în paroxitoane de patru silabe : [Li]saveta (Bb, PF, Rg, Ru);

— cad mai multe sunete inițiale : [Paras]chiva (Pr), [Constan]din(u) (Se), [Mino]dora, [Teo]dora (Bi, PR), [Nico]lae (P), [Hara]lambu (A).

Foarte multe hipocoristice sînt formate prin afereză de la derivate cu sufixe diminutivale : [E]milica (Bi), [E]miluța (Bb, H, IA, PL, Pr), [Io]nel(u) (C, Cp), [Io]nică (G), [Io]nicu (A, C), [Geor]gel(u) (C, Dr, L), [Gheor]ghiță (Bb, Bi, F, H, IA), [Geor]gică (Bb, Ch, Cp, F, Pr, Ru, Se, T), [Le]nuța (A, Bb), [Cos]lică (C, Dr, PL, Rg), [Ca]linca (B, H, P), [Nu]țuca (Cg), [Sân]dica (B), [Du]măriță (Bb; tr > t), [Mari]cica (A), [Virgin]ica (P), [Na]lalița (S), [Vasi]lică (C, Ch, Cp, Dr, F, PL, Pr), [Haralam]picu (Do), [Varva]rica (H), [Ion]ucu (PF), [Sănd]ucu (PL), [Zeno]vica (L).

Un număr destul de mare de hipocoristice sînt formate atît prin derivare cît și prin afereză. Nu se poate însă stabili cu precizie care dintre cele două procedee îl precede pe celălalt. Astfel sînt : [E]lenuța (Bb, Bi, C, Dr, G, Gb, H, IA, P, Se), [Ni]culache (A), [Ni]culiță (Bi, PL), [Ște]fănică (Cg, Cp, G, T), [Ște]fănică (Bb, Ch, F, PL, Pr, T), [Va]sîlică (s > ț : Țilică; A, IA, PL, Pr), [Eu]genel (g > j; H); [Eu]genica (g > j; Bz, Gb, H), [Eu]genică (g > j; B, Bb, Ch, H), [Eu]genița (g > j; F, Gb), [Eu]genuța (g > j; Cp).

b) Hipocoristice formate prin *apocopă* : Lili[ana] (H), Magda[lena] (IA), Nicu[lae] (Bi, Bz, C, H, IA, PF, PL, Rg, S, Se), Roza[lia] (Bi). În aceste cazuri, cad, de obicei, ultimele două silabe, accentul trecînd pe prima silabă a formei trunchiate. Se poate constata că pot cădea silabe neaccentuate (Rozá[lia], dar și accentuate (Nicu[láe]).

c) Hipocoristice formate prin *afereză și apocopă* : [Au]gusti[n] (H), [Eu]geni[a] (g > j; Cp).

d) Hipocoristice formate prin *sincopare*. Procedul sincopării se întrebuintează mai ales pentru a contrage formele derivate care sînt prea lungi. Pot cădea silabe întregi sau grupuri de sunete luate arbitrar : Adri[an]uța (PF), Aur[el]ica (foarte răspîdit în Valea Bistriței), Ch[iv]ița (A, B, Br, Bz, Se), Geno[ve]vica (P), M[ar]ioara (G, Sv), Pa[ras]chița (Bi, PL, Pr), Pantil[imon]ică (Bz), Pa[n]t[il]ică (PL), Pav[el]icu (Pr), Pă[ul]uța (Pr), Sî[mio]nică (IA, Pr), V[eron]icuța (Bb, Gb).

Uneori se păstrează sunetul inițial și cad toate celelalte sunete pînă la accent : L[aur]énța (Bi, Bz, Cg, Ch, H, S, Sv), M[ar]ia (Bi), N[icol]ă (Se), T[eodor]icu (F), V[arva]rica (P), V[ictor]ica (PF).

3) Cîteva hipocoristice s-au format prin *reduplicarea* unor sunete ale prenumelui respectiv. Astfel avem Gigi de la George (Cp, Se), Mimi de la Maria (Cp), Nunuca de la Ilenuca (Rg). Aceste reduplicări se întîlnesc mai ales în graiul copiilor. Tot în graiul copiilor își au originea și alte hipocoristice : Cheța (<Lucreția; Dr), Sandu (<Alexandru; Dr, G, Gb, P, R), Vilu (<Gavril; PF). În timpul cînd deprinderea de a pronunța corect anumite sunete nu este încă formată la copii, se ajunge în graiul acestora la forme greu de explicat din punct de vedere fonetic. Așa ar fi, după cum spun informatorii, hipocoristicele : Chița (Pr) pentru Dumitrița, Nela (Cp) pentru Niculina.

Din răspunsurile informatorilor rezultă că formele dezmiardătoare ale prenumelor sînt purtate în unele localități (B, Bb, Dr, Gb, L, PF, PL, Rg, Se) numai în copilărie și în tinerețe, în altele (A, Bi, Br, Cg, F, G, H, P, PR, Pr, S, Sv) toată viața, iar în cîteva localități (C, Ch, Cp, Do, Ia) de către unii toată viața, de către alții numai în tinerețe, fără să se specifice în care cazuri se păstrează și în care dispar.

În Valea Bistriței, numai unele din cele amintite sînt prenume dezmiardătoare propriu-zise: *Anicuța, Aurița, Catrinuța, Cecilica, Cezărel, Cheța, Chiva, Chivuța, Cica, Cocuța, Cornelica, Costăchel, Costeluș, Culache, Culiță, Dica, Dina, Doinița, Dorica, Dumitriță, Gavrilăș, Georgel, Gheorghică, Gheorghies, Gicuță, Gigi, Gina, Ginuța, Grigoriță, Ica, Ilenica, Ilenuța, Iliuță, Ionica, Jănel, Jănică, Jeni, Jenița, Jenuța, Laie, Lambru, Lențuca, Lița, Lițucu, Mieluțu, Mihăiță, Milucă, Mimi, Mirciuc, Mitică, Mitiță, Mitruț, Naie, Nelu, Neta, Netuca, Netuța, Nicu, Nucu, Nuțuca, Olguța, Pachiuța, Pantilică, Pavelică, Pavicu, Picu, Rica, Săndel, Săndica, Sănducu, Silvea, Sîlea, Sînică, Steluța, Talița, Ticu, Ticușor, Ticută, Tiți, Toderică, Ţilică, Ţuca, Uca, Veluțu, Vetuca, Vetuța, Vica, Vilu.*

Foarte multe hipocoristice plac tocmai prin nota nouă, de reîmprospătare pe care o aduc în antroponimie. În acest caz ele sînt purtate toată viața și pot fi întrebuințate în același timp și ca forme dezmiardătoare propriu-zise și ca prenume de sine stătătoare: *Aneta, Anișoara, Anița, Catinca, Chița, Costel, Costică, Dora, Dorel, Fănică, Geta, Gheorghiuță, Ghiță, Gică, Ioaneta, Ionel, Ionică, Lența, Lenuța, Lică, Lina, Lisaveta, Lucica, Maricea, Marieta, Marina, Marinea, Marioara, Marița, Mariuca, Miluță, Miluța, Natalița, Niculiță, Nicușor, Nuța, Petrică, Sandu, Saveta, Tică, Tinea, Ticută, Valerica, Vasilică, Veta, Vicuța, Virginica.*

O serie de forme hipocoristice și-au pierdut conținutul efectiv și se întrebuințează în Valea Bistriței numai ca prenume propriu-zise: *Amalița, Angelica, Anica, Anuța, Azinica, Dănuț, Dănuța, Dinu, Dochia, Dorița, Doruța, Dumitrița, Elenuța, Fana, Fania, Fănel, Fănica, Floricica, Genovica, Iftimița, Ioniță, Jenel, Jenica, Jenică, Leana, Lili, Magda, Merica, Mia, Milica, Mioara, Petruț, Ravecuța, Roza, Rozica, Sanda, Săvel, Sevastiuța, Severică, Ștefănică, Vasilica, Zenovica, Zoia.*

Cîteva prenume provenite din hipocoristice, nu mai există azi în Valea Bistriței, după cum ne arată materialul cules, decît ca nume de familie: *Andrieș* (IA sau Se 1833 ¹), *Grigoraș* (Ch sau S 1808), *Nica* (G 1798), *Niță* (IA sau Se 1833). Alte prenume de acest fel au ieșit cu totul din uz: *Chiriță* (G 1798), *Frăsinica* (Ch 1880), *Gusti* (H 1899), *Iacobuț* (G 1842), *Natalica* (H 1879), *Negoită* (B 1835), *Săftica* (R 1896), *Sevastica* (H 1889).

Dintre sufixele care derivă prenumele de mai sus, numai *-aș* s-a depreciat, pe cînd sufixele *-ică*, *-iță* sînt și azi foarte productive, după cum se poate constata din materia'lul prezentat în articolul de față.

Unele hipocoristice au devenit porecle, fie din cauză că au fost purtate peste vîrsta care se pretează la alintări, și în acest caz hipocoristicul primește o nuanță ironică, fie că individul respectiv a avut un defect sau un caracter urît, și atunci hipocoristicul lui se dă drept poreclă altor

¹ Anii din paranteze indică prima atestare a prenumelui.

persoane asemănătoare cu el. Exemple : *Cobuț* (Iacob Lupuleasa, Sv), *Mitrică* (Dumitru Țifui, PF), *Pintilică* (Pantelimon Mihăilă, Ch), *Sânducu* (Alexandru Marc, A), *Sinică* (Simion Sava, H).

După cum am mai spus, cele mai obișnuite procedee de formare a hipocoristicelor în Valea Bistriței sînt derivarea cu sufixe diminutive, afereza și sincopa.

Din totalul prenumelor culese din Valea Bistriței, mai bine de o treime o constituie formele hipocoristice. Dintre acestea peste 25% sînt forme hipocoristice întrebuintate atît ca dezmierdări cît și ca prenume propriu-zise, iar 25% îndeplinesc numai funcția de prenume. În cadrul prenumelor, formele hipocoristice ocupă un loc însemnat. Pe lîngă rolul lor de a deosebi persoane cu același prenume, hipocoristicele mai îndeplinesc și rolul de a îmbogăți tezaurul antroponimic.

О ЛАСКАТЕЛЬНЫХ ФОРМАХ ИМЕН В ДОЛИНЕ БИСТРИЦЫ (БИКАЗ)

РЕЗЮМЕ

Ласкательные формы имен в большинстве случаев возникают путем сокращения или словообразования при помощи суффиксов. В системе имен ласкательные формы занимают место двоякого значения: с одной стороны, они помогают различать лица с одним и тем же именем, а с другой — обогащают антропонимию.

Наиболее обычный прием образования ласкательных форм — это словообразование при помощи уменьшительных суффиксов или путем сокращения.

В Долине Бистрицы большинство ласкательных форм образовалось при помощи суффиксов *-el*, *-ică* (*-ica*), *-iță* (*-ița*), *-uța*. Примеры: *Cezărel*, *Dumitreț*, *Georgel*; *Pavelică*, *Petrică*, *Toderică*; *Anica*, *Cecilica*, *Valerica*; *Grigoriță*, *Mihăiță*; *Doinița*, *Natalița*, *Sevastița*; *Catrinuța*, *Elenuța*, *Steluța* и т.д. Кроме ласкательных форм, образованных при помощи уменьшительных суффиксов, обычных и для звательных форм, в долине Бистрицы встречаются и формы, образованные при помощи суффикса *-eta*, являющегося специфическим для антропонимии (пр. *Ioaneta*).

В случае ласкательных форм сокращение достигается путем афрезиса (пр. [I]leana, [Sa]veta, [Hara]lambu и т.д.), синкопы (пр. Pa[ras]-chița, Sî[mio]nică, Pav[el]icu и т.д.) и апокопы (пр. Magda[lena], Nicu[lăe], Roza[lia]).

Другие ласкательные формы происходят из детской речи путем повторения некоторых звуков соответствующего имени: *Gigi* (< George), *Mimi* (< Maria), *Nunuca* (< Plenuca).

Некоторые ласкательные формы потеряли свое аффективное содержание в некоторых местностях и стали именами, фамилиями или прозвищами.

À PROPOS DES FORMES HYPOCORISTIQUES DES PRÉNOMS DE LA VALÉE DE LA BISTRİȚA (BICAZ)

RÉSUMÉ

Sous le terme d'hypocoristique l'auteur entend les formes à intention caressante des prénoms, résultées le plus souvent d'un retranchement ou de la dérivation par des suffixes. Dans le système des prénoms les hypocoristiques occupent une place dont l'importance est double, car ils servent à la fois à distinguer les personnes qui portent le même prénom et à enrichir le trésor anthroponymique.

Les procédés les plus usités de formation des hypocoristiques sont la dérivation par des suffixes diminutifs et le retranchement.

Dans la Vallée de la Bistrița, les hypocoristiques les plus nombreux sont dérivés par les suffixes *-el*, *-ică*, (*-ica*), *-iță* (*-ița*), *-uța*. Exemples : *Cezărel*, *Dumitreț*, *Georgel* ; *Pavelică*, *Petrică*, *Toderică* ; *Anica*, *Cecilica*, *Valerica* ; *Grigoriță*, *Ioniță*, *Mihăiță* ; *Doinița*, *Natalița*, *Serastița* ; *Cătrinuța*, *Elenuța*, *Steluța*, etc. A côté des hypocoristiques dérivés par des suffixes diminutifs habituels et des appellatifs, on trouve aussi dans la Vallée de la Bistrița des dérivés par le suffixe *-eta*, spécifique pour l'anthroponymie (ex. *Ioaneta*).

Dans le cas des hypocoristiques, la coupure se réalise par aphérèse (ex. [I]leana, [Sa]reta, [Hara]ambu, etc.), syncope (ex. Pa[ras]chița, Sî[nio]nică, Par[el]icu, etc.) et apocope (ex. Magda[lena], Nicu[lae], Roza[lia]).

D'autres hypocoristiques proviennent du parler des enfants par le redoublement de certains sons du prénom respectif : *Gigi* (George), *Mimi* (Maria), *Nunuca* (Ileanuca).

Certaines formes hypocoristiques ont perdu leur contenu affectif dans certaines localités et sont devenues des prénoms proprement dits, des noms de famille ou des sobriquets.

DESPRE SUPRANUMELE DIN COMUNA BERZOVIA

I. SUPRANUME PROVENITE DIN NUME DE FAMILIE, PRENUME ȘI HIPOCORISTICE

DE

DOINA GRECU

Materialul care formează obiectul analizei de față este adunat din comuna Berzovia, orașul Reșița, regiunea Banat. Comună de șes, așezată pe valea Birzavei și nod de cale ferată situat aproape la egală distanță între Timișoara, Reșița și Oravița, Berzovia este o așezare veche și destul de mare.

În comună există peste 480 de familii, totalizând aproape 2000 de locuitori, dintre care 1350 români, restul slovaci, maghiari, germani, țigani și câțiva sirbi.

Nu s-a pus problema anchetării în mod special pentru adunarea materialului, deoarece toate aceste supranume ne erau cunoscute, Berzovia fiind comuna natală. În explicarea lor s-a ținut seama, în mare măsură, de informațiile culese de la locuitori iar pentru unele dintre ele mai puțin cunoscute, de indicațiile date de Știopu Petru, bătrîn în vîrstă de 90 de ani, cunoscut sub supranumele Micu Salci.

Înainte de a trece la discutarea materialului, avînd în vedere faptul că nu în toate lucrările de specialitate noțiunea de supranume este folosită în aceeași accepțiune, ea fiind adesea pusă pe același plan cu aceea de poreclă, este necesar să precizăm ce considerăm că intră în sfera acestei noțiuni și care este raportul dintre ea și poreclă.

A. Dauzat ¹ arată că : „Printr-o lege ce domină reînnoirea limbii, el [supranumele] se substituie puțin cîte puțin numelui pentru a-l înlocui exact în întrebuințarea sa . . .” și că „Stabilizat, supranumele nu se fixează

¹ *Les noms de personnes*, Paris, 1925, p. 166—167.

la un singur individ, ci tinde să treacă la descendenții acestuia, să devină ereditar, colectiv”.

Șt. Pașca¹ consideră că : „Necesitatea utilizării termenului de „supranume” e dictată de împrejurarea că acesta are o funcțiune exclusiv antroponimică, pe cînd porecla indică o funcțiune semantică” și, în continuare : „Porecla se dă ca o batjocură unui individ, incidental; supranumele, născute din porecle și calitative sînt legate indisolubil de numele indivizilor, devenind chiar ereditare”.

Avînd în vedere și materialul pe care îl vom folosi, sîntem de acord cu faptul că supranumele este lipsit de conținut afectiv și că este colectiv și ereditar. El provine dintr-o poreclă sau dintr-un calificativ. Spre deosebire de acesta, porecla este raportată la un singur individ și plină de conținut afectiv. Ea, după cum menționează A. Stan², „devine supranume numai atunci cînd își pierde conținutul ironic. Aceasta se întîmplă, mai ales, cînd poreclele, fiind indisolubil legate de caracterul unor persoane, trec și asupra celorlalți membri ai familiei, devenind ereditare”.

Sfera supranumelui este mult mai largă decît a poreclei, el putînd să provină din nume de persoană, porecle, nume de ocupație, toponimice etc. Supranumele s-a născut din necesitatea de a face distincție între persoane din familii diferite, între numele cărora există o omonimie totală sau parțială. În viața de fiecare zi a satului el îndeplinește aceleași funcțiuni ca și numele de familie. De aceea, în unele cazuri, supranumele figurează și în acte oficiale.

În comuna Berzovia toate supranumele vizează întreaga familie. Pentru a indica cu mai multă precizie despre care membru al familiei e vorba, supranumele este însoțit de obicei de determinări ca : cel tînăr, cel bătrîn, cel mic, cel mare etc.

În comună există un număr de 212 supranume. O bună parte din acestea sînt provenite de la : 1) nume de familie, 2) prenume, 3) hipocristice.

1. În cadrul supranumelor provenite de la nume de familie remarcăm două categorii :

a) Supranume provenite de la nume de familie care nu există în comună. Unele dintre acestea au existat mai demult în comună ca nume de familie dar s-au pierdut, iar altele au fost atribuite după nume de familie ale unor rudenii din satele vecine.

Din această categorie fac parte : *Blaj* (fam. Șest și Sporea), *Brăta* (fam. Șest și Baba), *Bréncă* (fam. Clepan), *Bătă* (fam. Jurca), *Ciubîcu* (fam. Știopu), *Ciulă* (fam. Grozdan), *Crétu* (fam. Marcu), *Cubinăs* (fam. Borcovici), *Drăgoi* (fam. Grecu), *Gălităriu* (fam. Hrubî), *Iănă* (fam. Orădan), *Isăc* (fam. Uturaș), *Loîd* (fam. Hrubî), *Lucăci* (fam. Delnar și Licica), *Neăgu* (fam. Lain), *Pan* (fam. Cîrloabă), *Poenăriu* (fam. Achim), *Préda* (fam. Novacu) *Sîbu* (fam. Chincea), *Șraîcu* (fam. Holecica), *Văia* (fam. Dancea), *Tărcăla* (fam. Ogîrlaci).

¹ Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului, București, 1936, p. 44.

² Porecle și supranume din Valea Bistriței, în „Limba romînă”, VI (1957), nr. 5, p. 43.

b) Supranume provenite din nume de familie care mai există în localitate, la familii înrudite cu cea căreia i s-a atribuit ca supranume. Aşa sînt: *Búnda* (fam. Şest şi Sturza; fam. Bunda are supranumele *Diágu*), *Hráşcu* (fam. Bagoş şi Delnar; fam. Hraşcu are supranumele *Tárgoş*), *Péia* (fam. Vuca), *Pléosc* (fam. Ghera), *Vúca* (fam. Munteanu; fam. Vuca are supranumele Peia).

Se observă că aproape în toate cazurile în care un nume de familie existent în comună a devenit supranume, familia care îl poartă a primit la rîndul ei un alt supranume cu ajutorul căruia se evită omonimia.

2. Prenumele au devenit supranume în cazul în care au atras atenţia fie prin forma ciudată, fie prin circulaţia lor redusă în această regiune. Întotdeauna supranumele provenite din prenume — ca şi cele provenite din hipocoristice — sînt atribuite numai membrilor aceleiaşi familii. Iată care sînt aceste supranume:

Crála (fam. Stancovici, după prenumele Clara > Crala), *Cristína* (fam. Uturaş), *Gherasím* (fam. Magheţ), *Giúla* (fam. Şest şi Licica), *Giúra* (fam. Albu), *Máxán* (fam. Fluieraş), *Oprít* (fam. Matiaş — o formă de masculin de la prenumele *Oprîta*), *Paicu* (fam. Şest şi Şchiopu; Paicu < prenumele masc. Paica, prin înlocuirea terminaţiei -a cu -u care este simţită ca fiind caracteristică genului masculin), *Páún* (fam. Ogîrlaci; prenumele e azi rar), *Tándse* (fam. Musteţi), *Titélu* (fam. Ogîrlaci), *Vlaicu* (fam. Novac).

3. Între hipocoristicele devenite supranume există unele foarte frecvente şi altele neobişnuite. Cele din urmă s-au impus ca supranume tocmai datorită acestui fapt; pentru celelalte trebuie să presupunem că ele au fost legate de vreo întîmplare oarecare, dar, deoarece întîmplările nu le mai cunoaşte nimeni, le-am tratat şi pe acestea tot aici. Nu discutăm procedeele de formare a hipocoristicelor ci dăm doar prenumele de la care s-au format, explicaţia lor urmînd să constituie subiectul unei alte lucrări.

Dăm mai jos hipocoristicele care au devenit supranume:

Bóca (Cf. bg. Boka < Bogdan, Bogomir, Bogoslav)¹; *Brînda* < Brînduşa; *Coáne* (Baciu) < Iconia; *Cóla* (Cipa sau Baci) < Nicolae; *Cósta* < Costandin (< Constantin); *Fáncu* < Ştefan; *Fîru lui Ióca* < Trandafir al lui Iosif; *Gáita* < Găitin; *Gáci(u)*² şi *Gióca* < Gheorghe³; *Gîná* (Cucu) < Constantin; *Gîta* < Anghita; *Gîrcu* < Gheorghe⁴; *Gîlgă* < Gligor; *Ióşca* şi *Iošchîta* < Iosif; *Ládi* < Ladislau; *Láe* (a lui Trifu Marta) < Nicolae; *Lică* şi *Licu* < Vasile; *Línca* < Elena; *Miút* < Mihai; *Nicica* < Ana; *Nicúta* < Nicolae; *Nésie* < Dionesie; *Oca* < Iosif; *Pálici* < Pavel; *Pálu Antoš* < Pavel Anton; *Pátrút*, *Péciu* (cf. srb. Pečo), *Pépişa*, *Péra* (Luca) (cf. srb. Pera < Petar), *Perútu* (< srb. Pera) şi *Petrúşu* < Petru; *Símu* < Simion; *Şándor* < Alexandru; *Tică*, *Tîlá* (Nenea) şi *Tîlcă* < Trăilă; *Tínca* < Ecaterina; *Tráica* (cf. bg. Traico) < Traian; *Vávi* < Versavia; *Zárta* < Zaharia; *Zína* (lui Moise) < Eufrosina.

¹ Spre deosebire de Paica, care în srb. este tot un hipocoristic, Boca nu a fost întâlnit ca prenume, cum este cazul celui dintîi. De aceea el a fost inclus în categoria supranumelor provenite din hipocoristice.

² După explicaţia localnicilor.

³ Hipocoristicul e format pe teren srbesc.

⁴ După explicaţia localnicilor.

Cîteodată a devenit supranume numele întreg după care era cunoscut fondatorul familiei sau un alt membru al ei, care cu mulți ani în urmă s-a făcut remarcant de semenii săi. Din această cauză avem supranume formate din :

- 1) Prenume + nume de familie : *Ion Bába, Tóma Cúcu, Vásile Cúcu, Grúia Grécu, Pátru Grécu*, (Lac a lui) *Trífu Márta, Simión Lúca, Grúia Știópu*.
- 2) Hipocoristice + nume de familie : *Coáne Báciu, Glnă Cúcu, Ióșca Bálu, Ióșca Grécu*.
- 3) Hiporistice + hipocoristice : *Fíru lui Ioca, Pálu Ántoș*,

★

Din cele arătate mai înainte se poate vedea că un rol de seamă în acordarea și menținerea supranumelor care provin din nume de persoană îl are înrudirea. Trecerea numelor de familie din categoria numelor în aceea a supranumelor nu se face, cu extrem de rare excepții (și atunci din motive bine întemeiate), decît pentru a le acorda unei familii înrudite ; prenumele și hipocoristicele nu devin supranume decît pentru membrii și descendenții aceleiași familii.

Privite din punctul de vedere al influenței rezultate din conviețuirea mai multor naționalități, se poate observa că un număr destul de mare de supranume sînt provenite din nume de familie, prenume și mai ales hipocoristice sîrbești iar altele sînt caracteristice slovacilor. Pentru cele din urmă remarcăm că ele nu se atribuie decît familiilor de slovaci. Așa sînt : *Cubinis, Hrașcu, Fancu, Ioca, Pepița*.

În această categorie a supranumelor provenite din nume de persoană nu am găsit decît două de origine maghiară (*Ióșca* și *Giula*) și niciunul german. În schimb există destul de multe de origine sîrbească (sau, rar, bulgară), ca : *Boca, Giura, Gioca, Paicu, Peciu, Pera* ș.a. Ele indică originea sîrbă a unor locuitori și reflectă, în același timp, influența pe care au exercitat-o sîrbii în onomastica din Banat.

О ПРОЗВИЩАХ В СЕЛЕ БЕРЗОВИЯ

1. ПРОЗВИЩА, ПРОИСХОДЯЩИЕ ОТ ФАМИЛИЙ, ИМЕН И ЛАСКАТЕЛЬНЫХ ИМЕН

РЕЗЮМЕ

В статье представляется материал, собранный в селе Берзовия (город Решица, область Банат). Используя данные относительно населения села и относительно того, как был собран материал, основываясь на определениях прозвища, данных в трудах по специальности, и имея в виду конкретный изучаемый материал, автор дает некоторые уточнения сферы и содержания понятия прозвища. Он согласен с тем, что прозвище является коллективным и унаследованным, передаваясь

иногда даже через три поколения. Оно происходит от имен, кличек, названий занятий, топонимов и возникло из необходимости различать лица, принадлежащие к различным семьям, между именами которых существует полная или частичная омонимия. Независимо от своего происхождения, прозвище лишено аффективного содержания. В повседневной жизни села оно играет ту же роль, что и фамилия, но с точки зрения возможностей различения оно обладает большими возможностями, чем фамилия. Поэтому в некоторых случаях прозвище фигурирует и в официальных документах.

В статье автор занимается только категорией прозвищ, происходящих от фамилий, имен и ласкательных имен.

Отмечается и тот факт, что имена стали прозвищами только в том случае, когда они привлекали внимание или странной формой или редкостью в данной области. Всегда прозвища такой категории присваиваются только членам одной семьи и их потомкам, в то время как в других случаях одно и то же прозвище присваивается нескольким родственным семьям.

Среди ласкательных имен, ставших прозвищами, существуют одни очень употребляемые и другие редко встречающиеся; последние стали таковыми благодаря их необычной форме; имеется, наконец, группа имен, связанных с каким-либо уже забытым случаем.

Далее показывается, что прозвища некоторых семей словаков происходят от фамилий и ласкательных имен, характерных для них. Также многие прозвища такого рода указывают на сербское происхождение некоторых жителей и сильное влияние сербов в Банате.

LES SURNOMS DE LA COMMUNE DE BERZOVIA

I. SURNOMS PROVENUS DE NOMS DE FAMILLE, PRÉNOMS ET HYPOCORISTIQUES

RÉSUMÉ

L'article présente un matériel recueilli de la commune de Berzovia, ville de Reșița, région de Banat. L'auteur commence par fournir quelques données sommaires sur la population de la commune et sur le mode selon lequel il a recueilli le matériel. Puis, en se basant sur les définitions que donnent du surnom divers travaux de ressort, ainsi que sur le matériel concret qu'il traite, l'auteur fait quelques précisions sur la sphère et le contenu de la notion de surnom, étant d'accord que le surnom est collectif et héréditaire, et qu'il se maintient souvent même durant trois générations. Il provient de noms de personne, de sobriquets, de noms d'occupations, de toponymes, étant issu de la nécessité de distinguer des personnes appartenant à des familles différentes dont les noms présentent une homonymie totale ou partielle. Quelle que soit sa provenance, le surnom est entièrement dépourvu de teneur affective. Dans la vie quotidienne du

village il accomplit les mêmes fonctions que le nom de famille, mais au point de vue des possibilités de distinction il se situe sur un plan supérieur à celui-ci. Aussi arrive-t-il parfois que les surnoms figurent même dans les actes officiels.

L'article s'occupe seulement de la catégorie des surnoms provenus de noms de famille, de prénoms et d'hypocoristiques.

Il faut aussi signaler le fait que les prénoms sont devenus des surnoms seulement lorsqu'ils ont attiré l'attention soit par leur forme bizarre, soit par la circulation réduite qu'ils avaient dans cette région. Les surnoms appartenant à cette catégorie ne sont attribués qu'aux membres de la même famille et à leurs descendants, alors que dans d'autres cas il peut arriver que plusieurs familles apparentées aient le même surnom.

Parmi les hypocoristiques devenus surnoms il y en a qui sont très fréquents, tandis que d'autres le sont moins ; ces derniers se sont imposés précisément pour cette raison ; il y en a, enfin d'autres, supposés avoir été en rapport avec un événement quelconque qui a été oublié.

L'auteur montre ensuite que les surnoms de certaines familles de Slovaques proviennent de noms de famille et d'hypocoristiques caractéristiques à ceux-ci. Maints surnoms de cette catégorie indiquent en outre l'origine serbe de certains habitants et l'influence très notable qu'ont exercée les Serbes dans le Banat.

ȘCOALA LINGVISTICĂ DESCRIPTIVĂ AMERICANĂ

DE

B. KELEMEN

Nota caracteristică a lingvisticii secolului al XX-lea o constituie cercetarea structurii limbii. Această orientare nouă în lingvistică este marcată în mod special de apariția lucrării postume a lingvistului elvețian Ferdinand de Saussure¹, exact la o sută de ani de la apariția lucrării lui Franz Bopp asupra sistemului conjugării limbii sanscrite, în comparație cu acela al limbilor greacă, latină, persană și germană, care a pus bazele lingvisticii moderne și ale metodei comparative-istorice². Noua orientare cunoscută sub numele de structuralism, care opune studierea sistemului, a structurii limbii cercetărilor atomistice ale neogramaticilor a pornit de la ideea lui F. de Saussure că limba este o structură și are un caracter sistematic. Structuralismul este reprezentat îndeosebi de trei școli, cea de la Praga, cea de la Copenhaga și școala americană. Școlile acestea însă nu sînt unitare nici în ceea ce privește poziția lor cu privire la structuralism ca concepție și nici ca metodă³. Structuralismul ca fel de a concepe structura limbii, deci avînd în vedere latura ei filozofică, se afirmă cel mai categoric la școala de la Copenhaga, care privește limba ca un sistem de relații pure, fără nici o legătură cu substanța limbii⁴. Este evident caracterul idealist al acestei concepții.

¹ Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique générale*, Lausanne et Paris, 1916.

² Franz Bopp, *Über das Konjugations-system der Sanskritsprache*, Frankfurt, 1816.

³ Cu privire la această problemă vezi Lucia Wald, *Structuralismul*, în *Problemele de lingvistică generală*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1960, p. 145 și urm., R. A. Budagov, V. V. Vinogradov, B. V. Gornung, M. M. Gushman, A. V. Desnițkaia, B. A. Serebrennikov, *Теоретические вопросы языкознания. Введение*, în Изв. АН. СССР., О.А.Я. XVIII (1959), nr. 3, p. 25; Arn. Cicobava, *Замечания к введению (к теоретическим вопросам языкознания)*, în Изв. АН. СССР, О.А.Я, XIX (1960), nr. 1, p. 69; *Vita a nyelvtudomány elvi kérdéseiről*, în „A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudomány Osztályának Közleményei”, vol. XVIII, nr. 1–4.

⁴ Acad. E. Petrovici, *Concepția algebrică a sistemului fonologic la glosematisti*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” (1959), seria IV, fasc. 2. Philologia, p. 8–9.

Spre deosebire de structuralism ca concepție în lingvistică, structuralismul ca metodă de cercetare nu se limitează numai la curentele și școlile structuraliste. El este o metodă de cercetare care se aplică din ce în ce mai mult în lingvistica contemporană. Discuțiile purtate în coloanele revistei *Вопросы языкознания*, începând mai cu seamă din anul 1957, au arătat că trebuie diferențiat structuralismul ca curent, ca concepție și ca metodă. S-a ajuns la concluzia că metoda structuralistă, îmbinată just cu celelalte metode de cercetare ale lingvisticii sovietice, face parte din perspectivele de dezvoltare ale lingvisticii moderne. Structuralismul ca metodă poate releva fapte care pun în lumină evoluția sistemului unei limbi¹.

În cele ce urmează ne vom ocupa de una dintre cele trei școli amintite mai sus, și anume de școala *descriptivă americană*, care este mai puțin unitară și mai puțin consecventă decât celelalte două. Aceasta se datorește în primul rând schimbărilor survenite în concepția științifică a fondatorului ei, Leonard Bloomfield (1887—1949), fost profesor la Universitatea din Chicago. L. Bloomfield, format în spiritul lingvisticii vechi, a fost neogrammatic, fapt care se resimte în caracterul mecanicist al concepției sale descriptive, mai ales în prima perioadă. Lipsa de unitate și de consecvență nu înseamnă însă o oscilare, o șovăire în ce privește baza ideologică a acestei școli, care rămâne invariabil idealistă.

Concepția lingvistică a lui L. Bloomfield a fost formulată mai întâi în studiul său consacrat postulatelor referitoare la știința limbii², care a apărut recent și în traducere rusă. Ea este mai larg dezvoltată în lucrarea sa de sinteză *Language*³.

1. Lingvistica structuralistă americană se numește *descriptivă*, deoarece după formularea lui L. Bloomfield, sarcina științei limbii este de a descrie formal faptele de limbă. Lingviștii din școala *descriptivă americană* se limitează la descrierea a ceea ce este fizic verificabil⁴. Descrierea se face după criterii formale. Prezintă importanță numai forma, care după L. Bloomfield, în cazul limbii este substanță formată pe cale fonică⁵; limbajul este considerat ca un fenomen pur fizic. După concepția sa, știința adevărată este „fizicistă”, în consecință și descrierea limbii trebuie să fie „fizicistă”, o descriere care nu are în vedere conținutul.

Se știe că una dintre metodele științifice aplicate în diferitele domenii ale științei este descrierea. Școala *descriptivă americană* (mai exact *nord-americană*) absolutizează însă forma, această școală orientându-se exclusiv spre criterii formale. Or, fiecare fenomen, fiecare obiect în societate și în natură are un conținut și o formă. Forma și conținutul „sînt în unitate”

¹ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1960, p. 513.

² L. Bloomfield, *A set of postulates for the science of language*, în „*Language*”, vol. II (1926), nr. 3; noi am folosit traducerea în limba rusă *Ряд постулатов для науки о языке* în *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях*, част II, Moscova, 1960, p. 144—152.

³ Leonard Bloomfield, *Language*, New York, 1933; noi am utilizat ediția revăzută și publicată pentru prima oară în Anglia, în 1935 și retipărită în 1950, 1955 și 1957: *Language*, Ruskin House, George Allen & Unwin LTD, Museum Street London [f. a.].

⁴ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 32—33.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 138.

nu există una fără cealaltă; în orice obiect, în orice proces există întotdeauna un conținut și o formă”¹. Despărțirea formei de conținut în metoda de cercetare a școlii descriptive americane denotă caracterul idealist al acestei școli.

2. Metoda de cercetare preconizată de școala descriptivă americană își găsește explicația în concepția filozofică idealistă a lui L. Bloomfield. Acesta, la început adept al psihologului W. Wundt, și-a însușit mai târziu behaviorismul², curent psihologic idealist în Statele Unite ale Americii³, care exclude conștiința din psihologie, reduce întreaga viață psihică la reacțiile fiziologice ale organismului, la stimuli și răspunsuri; acest curent identifică comportamentul omului cu comportarea animalului. „Evident că o astfel de psihologie redusă la studiul stimulilor și răspunsurilor nu este decât transpunerea în psihologia umană a metodelor zoopsihologiei”⁴. Pentru behavioriști comportarea individului nu este altceva decât un complex de reacții mecanice. După I. B. Watson, din toate sunetele pe care le poate emite copilul, el nu păstrează prin mecanismul încercărilor și erorilor decât pe cele eficace, pe acelea care duc la un rezultat, la o acțiune asupra mediului social. Gîndirea nu este altceva decât limba și limbajul se reduce la mișcări musculare laringale. A gîndi înseamnă, pentru I. B. Watson, „a vorbi încet pentru sine”⁵. Situîndu-se pe poziția behaviorismului, L. Bloomfield consideră limba ca un sistem de reflexe condiționate. După el procesul de comunicare este un lanț de stimuli și de reacții, pe care îl ilustrează în felul următor: Jack și Jill se plimbă. Lui Jill îi e foame. Vede un măr în pom. Ea scoate un sunet. Jack sare rupe mărul și îl dă lui Jill. Aceasta mănîncă mărul.

Omul sau animalul singuratic primind stimulul (S), reacționează (R) singur:

$$S \rightarrow R$$

Cînd sînt două persoane, intervine comunicarea. Stimulul exterior (S) produce o reacție verbală (r), care, la rîndul ei, produce un stimul verbal (s), iar acesta produce o reacție directă neverbală (R). Schema de comunicare are următorul aspect:

$$S \rightarrow r \dots s \rightarrow R^6.$$

Lingvistica are menirea, în concepția lui L. Bloomfield, să cerceteze reacția și stimulul verbal. Reducînd comunicarea la stimuli și reacții verbale care au loc într-un proces pur fiziologic, L. Bloomfield pune semnul egalității între vorbirea omenească și strigătele animalelor, limba deosebindu-se de acestea din urmă prin gama mai mare, mai variată a sunetelor

¹ Bazele filozofiei marxiste, București, Editura politică, 1960, p. 314.

² Behavior înseamnă comportament, conduită.

³ Principiile de bază ale behaviorismului au fost formulate de John Broadus Watson, *Psychology from the Standpoint of a Behaviorist*, 1919.

⁴ Mihail Ralea și colab., *Istoria psihologiei*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, p. 533.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 540.

⁶ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 21—34.

emise. După L. Bloomfield „vorbirea omenească se deosebește de activitatea de semnalizare a animalelor, chiar a acelor care folosesc vocea prin caracterul ei foarte diferențiat. De pildă, ciinii emit două sau trei feluri de zgomote : lătrat, mîriit și schelălăit ; un ciine poate provoca acțiunea unui alt ciine numai cu ajutorul acestor puține semnale diferite. Papagalii sînt în stare să scoată multe feluri de sunete, dar se pare că nu dau răspunsuri diferite la sunete diferite. Omul emite multe feluri de zgomote vocale și se folosește de varietatea lor : la anumite categorii de stimuli el pronunță anumite sunete vocale și semenii săi, auzind aceste sunete, produc răspunsul adecvat”¹. L. Bloomfield explică această posibilitate prin caracterul complicat al organismului omenească.

Denaturînd raportul dintre gîndire și limbă, el reduce limba omenească numai la semnalele de gradul întii. I. P. Pavlov a arătat că primul sistem de semnalizare nu este propriu numai animalelor, ci și omului. Dar în timp ce la animale el formează unicul sistem de semnalizare, la om s-a format și un al doilea sistem de semnalizare, limbajul, care are un rol hotărîtor pentru el. „Experiența senzorială a omului se deosebește de senzațiile, percepțiile și reprezentările animalului, în primul rînd, prin aceea că experiența omului se bazează pe practica social-istorică. Oamenii nu percep realitatea contemplativ, ci în muncă, în activitatea practică, ca transformatori ai realității. Experiența senzorială a omului este mai bogată, mai variată și mai adîncă decît experiența senzorială a animalului, pentru că cu ajutorul uneltelor de producție și al observației omul pătrunde în domenii inaccesibile animalului. Omul a creat uneltele care servesc ca o prelungire a organelor sale de simț și a creierului : detectorul de sunete, telescopul, microscopul, mașinile de calcul etc. Cunoștințele sale senzoriale (ca și gîndirea) omul le exprimă în vorbire, în limbă, ceea ce face posibilă transformarea lor din reflectarea individuală, proprie animalelor, într-un fenomen social, căci formele limbii au o semnificație generală și sînt general acceptate”². Limba, cel de-al doilea sistem de semnalizare, are un rol decisiv în modul de reflectare al realității, este calitativ diferită de primul sistem de semnalizare. Al doilea sistem de semnalizare, vorbirea, este un proces extrem de complex. „Prin aceasta se introduce un nou principiu de activitate nervoasă — abstracția și, o dată cu aceasta, generalizarea nenumăratelor semnale ale sistemului precedent”³. „Ceea ce este reflectat în primul sistem de semnalizare și este apoi semnalizat prin cuvînt, devine conștient”⁴. „Cel de-al doilea sistem de semnalizare formează caracteristica exclusiv a omului. Încuirea reflexului condiționat senzorial prin cuvînt implică unitatea desăvîrșită a limbajului cu gîndirea”⁵. Limba face posibilă gîndirea, treapta logică a cunoașterii. Behaviorismul în psihologie și în lingvistică rupe gîndirea de limbaj, nu ia în considerare dialectica procesului cunoașterii.

¹ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 27.

² *Bazele filozofiei marxiste*, București, 1960, p. 353—354.

³ I. P. Pavlov, *Opere*, vol. III, cartea a 2-a, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova—Leningrad, 1951, p. 214—215 ; după *Bazele filozofiei marxiste*, București, 1960, p. 199.

⁴ *Bazele filozofiei marxiste*, București, 1960, p. 199 și urm.

⁵ Mihail Ralea și colab., *op. cit.*, p. 540.

3. În concepția lui L. Bloomfield limba este recunoscută ca mijloc de comunicare, dar nu și ca un mijloc de exprimare a gândirii. Deci, din procesul de comunicare, preconizat de L. Bloomfield, în care joacă rol stimulii și reacțiile verbale, nu se ține seama de sensul cuvintelor. Cuvintele sînt considerate ca fenomene pur acustice¹. L. Bloomfield se ocupă numai de „le signifiant” (cf. F. de Saussure). Pentru L. Bloomfield „le signifié” este în afara limbajului, deoarece nu poate fi definit în termeni lingvistici². Numai substanța materială, acustică intră, după bloomfieldieni, în actele concrete ale vorbirii, prin urmare obiectul de cercetare al lingvisticii se limitează la aceasta. În concepția lui L. Bloomfield expresia lingvistică nu este expresia unui conținut, ci, după cum am văzut, ea este redusă la șablonul psihologic al stimulului și reacției. El nu neagă cu totul existența sensului, dar îl definește în mod „fizicist”: „înțelesul formei lingvistice este situația în care vorbitorul o enunță și răspunsul pe care îl provoacă de la ascultător”³. Înțelegem și mai bine gândirea lingvistică a lui L. Bloomfield dacă inserăm aici și cele spuse în capitolul 9 al lucrării sale fundamentale: „Pronunțînd o formă lingvistică, vorbitorul îndeamnă pe ascultători să răspundă unei situații; această situație și răspunsurile date ei sînt înțelesul lingvistic al formei”⁴. După cum vedem, înțelesul cuvintului are o accepțiune cu totul deosebită la L. Bloomfield. După dînsul un cuvînt oarecare are sensuri diferite în funcție de situația în care s-a aflat și se află, de momentul individual al enunțării. Sensul unui cuvînt nu se poate urmări în afara indivizilor vorbitori, ceea ce înseamnă că în mod practic sensul cuvîntului este exclus din preocupările lingvisticii.

Școala descriptivă americană nu este unitară în ceea ce privește problema sensului. Astfel, H. A. Gleason aduce critici lingvisticii descriptive, fiindcă nu a sesizat legătura dintre expresie și conținut, și la analiza laturii formale a limbii nu a recurs la fructificarea avantajelor oferite de sensul, de conținutul cuvintelor. El și-a formulat părerea că limba are două părți componente: conținutul și expresia. Termenii aceștia sînt împrumutați din vocabularul lui L. Hjelmslev, dar ideea că semnificația este relația dintre „expresie” și „conținut” este un pas înainte⁵.

4. Poziția lui L. Bloomfield în problema sensului dă naștere unei alte greșeli. Această școală nu poate să sesizeze decît aspectul formal, elementele nemijlocit date de faptele de vorbire. În consecință nu le cunoaștem decît pe acestea și distribuția, aranjamentul acestor elemente. Socotind că sensul cuvintelor nu poate fi folosit ca un criteriu de stabilire a fonemelor, ei nu țin seama nici de particularitățile fonetice distinctive ale sunetelor. Ei consideră că limba este un sistem de semne și obiectul de studiu al lingvis-

¹ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 162.

² Idem, *ibidem*, p. 145.

³ Idem, *ibidem*, p. 158.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 139.

⁵ H. A. Gleason, Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955. Noi am utilizat traducerea rusă: Т. Глисон, *Введение в дескриптивную лингвистику*, Москва, 1959, p. 47—62, 224—258.

ticiei nu-l constituie decât opoziția, substituția și distribuția acestor semne ¹.

Prin *opoziție* adepții școlii descriptive înțeleg compararea fonemelor prin confruntarea cuvintelor sau a „unităților minime comparabile”. Astfel, de exemplu, ei nu spun că *g* este o velară sonoră, iar *c* o velară surdă. Ei renunță la examinarea sunetelor vorbirii, îi interesează numai fonemele și relațiile dintre ele. Reprezentanții școlii descriptive, și în general structuraliștii, spun că *g* este un sunet care se opune lui *c*, de exemplu în cuvintele *mac* și *mag*, *cînd* și *gînd*, *cură* și *gură*, ceea ce este adevărat, dar nu e suficient pentru o analiză lingvistică. Deci distingerea fonemelor se face prin descriere strict formală.

Un alt procedeu de descriere al fonemului este *distribuția*, metodă care ignoră proprietățile acustice și după care definirea fonemelor nu se face pe baza trăsăturilor fonetice caracteristice ale sunetelor, ca de exemplu poziția organelor de articulare, locul articulării etc., ci pe baza poziției fonemului față de celelalte foneme, adică ce foneme pot apărea înainte sau după un anumit fonem. Astfel descrierea distribuționistă arată, de pildă, că în limba rusă în cadrul cuvîntului fonetic consoana *b* nu poate să apară înaintea consoanelor *p*, *t*, *k* și poate să apară înaintea consoanelor *b*, *d*, *g* ². Descrierea generală după această metodă a fonemelor limbii engleze a dat-o L. Bloomfield ³. Sînt mai cuprinzătoare tabelele lui Zellig S. Harris care cuprind combinațiile de sunete posibile de la începutul cuvintelor engleze ⁴.

Descriptiviștii aplică metoda opoziției și a substituției și în morfologie și în sintaxă. Ei nu acceptă categoriile „părților de vorbire” general recunoscute în gramatică, fiindcă ele sînt legate de conținutul lor semantic, de sens, care nu intră în preocupările lor. Aplicînd și în morfologie și în sintaxă metoda substituției din fonologie, lingviștii din școala descriptivă stabilesc anumite categorii morfologice. Astfel, de exemplu, dacă din fragmentul *the child disappeared* ‘copilul a dispărut’ cuvîntul *child* ‘copil’ îl înlocuim cu cuvîntul *man* ‘om’, relația dintre cuvintele propoziției nu se schimbă, deci de aici se poate deduce că cuvintele *child* și *man* fac parte din aceeași categorie de vorbire sau, în terminologia lingviștilor din școala descriptivă, din aceeași clasă de substituire.

Prin metoda substituției se poate constata și distribuția cuvintelor. Ea se reduce la determinarea ambianței în care cuvîntul dat poate să apară. Pornind de la exemplul dat, din punctul de vedere al distribuției se poate constata că cele două cuvinte *child* și *man* au ca notă caracteristică faptul că pot apărea în aceeași poziție, adică după articolul *the* și înainte de verbul *disappeared* ⁵. În definiția lingviștilor din școala descriptivă, sub-

¹ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 140.

² V. I. Grigoriev, *Что такое дистрибутивный анализ?* în В.Я., 1959, № 1, p. 101–102.

³ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 127–138.

⁴ Zellig S. Harris, *Methods of structural linguistics*, Chicago, 1951, p. 150–155.

⁵ Idem, *From morpheme to utterance*, în „Language”, vol. XXII (1946), nr. 3, p. 163; după Siui Go-Gean, *Обзор структурального направления в лингвистике*, în В.Я., 1959, nr. 3, p. 54.

stantivul apare definit în felul următor : morfeme capabile să apară în poziție înainte de semnul pluralului -s sau a alternanțelor sale, precum și după articolul *the* sau după un adjectiv ¹.

Tot cu ajutorul acestei metode caută să determine și părțile de propoziție. Excluderea sensului din analiza sintactică ar putea să dea anumite rezultate în cazul limbilor care au topică relativ strictă, cel puțin în anumite îmbinări de cuvinte. De exemplu în limba maghiară determinantul se află înaintea determinatului. Când spunem *a román tudós* este vorba despre un savant de naționalitate română ('savantul român'); în contextul *a tudós román* este vorba despre un român savant ('românul savant'). Analiza distributivă este posibilă aici. Situația se schimbă însă în limba română; *savantul român* poate să însemne un savant de naționalitate română sau un român care este savant. Deci cu ajutorul distribuției nu putem stabili în toate cazurile care dintre părțile propoziției sint determinate și care sint determinantele.

Prin urmare excluderea sensului și limitarea cercetării la o analiză formală nu rezolvă în mod concret problemele lingvistice ridicate aici.

5. „Limba este sistemul semnelor, care după materialul lor sonor sint fizice, dar după funcțiunea lor sint sociale”². L. Bloomfield, după cum am văzut, nu a acordat atenție trăsăturilor caracteristice ale fonemelor, la care a redus sunetele limbii. Fonemul ca unitate fonică intră în preocupările lui L. Bloomfield, dar în locul trăsăturilor articulatorii și acustice el studiază distribuția lui, deoarece pentru el este important să se deosebească fonemele ca astfel ele să poată intra în lanțul stimulilor și al reacțiilor. Pentru reprezentanții școlii descriptive nu este necesară decât distingere netă a fiecărui fonem de toate celelalte în sistemul de relații ³. Această metodă nu este acceptabilă fiindcă sistemul relațiilor în *abstracto* nu constituie limba. Relațiile și purtătorii acestor relații (elementele) coexistă în mod obligatoriu. Unele fără altele nu pot exista. Relațiile le putem studia numai analizând proprietățile purtătorilor acestora ⁴.

6. Pentru școala descriptivă toate cuvintele (radicale, derivate, compuse), chiar și propoziția sint pe același plan, toate sint succesiuni de morfeme. Nu interesează decât forma, care poate să servească drept mijloc de comunicare. Intră în aceeași categorie de exemplu cuvintele *write* 'a scrie' *writer* 'scriitor' acesta din urmă compus din *write* + *er*. Cuvintele *write* și *writer* sint forme libere, iar *-er* este formă legată, deoarece nu poate fi întrebuințată singură. Îmbinările de cuvinte *the book* 'cartea' sau *the man beat the dog* 'omul bate câinele' sint puse pe același plan ca și *write*; în schimb îmbinarea de cuvinte *book on* 'carte pe' nu este socotită o îmbinare de cuvinte propriu-zisă, fiindcă singură nu poate fi întrebuințată pentru comunicare, deci nu constituie o formă ca *lay the book on the table* 'pune cartea pe masă' ⁵.

¹ După Siui Go-Gean, *op. cit.*, în B.Ţ., 1959, nr. 3, p. 54—55.

² Arn. Cikobava, *op. cit.*, în Иав. СССР, ОАЯ, XIX (1960), nr. 1, p. 70.

³ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 128.

⁴ B. Trîncea, *К duckyecciu noBonpocам cтруктурализма*. În B.Ţ., 1957, nr. 3, p. 128.

⁵ L. Bloomfield, *A set of postulates for the science of language*, în traducerea rusă, p. 144—152.

7. Spre deosebire de F. de Saussure și de școala de la Praga ca și de cea de la Copenhaga, care scot în evidență caracterul sistematic al limbii, lingviștii din școala descriptivă americană nu acordă importanță suficientă sistemului. În special L. Bloomfield nu urmărește stabilirea sistemului și a structurii limbii. Este semnificativ faptul că L. Bloomfield nici măcar nu-l citează în bibliografia lucrării sale de bază, *Language*, pe F. de Saussure. Numele lui este amintit numai în capitolul 1, unde se vorbește despre istoria lingvisticii¹.

În concepția lui L. Bloomfield limba nu este un sistem pur, imaterial al relațiilor ca la F. de Saussure, ci este totalitatea tuturor actelor de vorbire posibile în cadrul unei comunități lingvistice. Descrierea limbii este reproducerea specifică a acestei realități; este un procedeu care caută să redea cât se poate de simplu aceste acte de vorbire. După concepția lui L. Bloomfield descrierea trebuie să fie cât se poate de exactă și exhaustivă. De aceea, descrierea nu poate să conțină altceva decât ceea ce se degajează direct, nemijlocit din analiza actelor de vorbire. După cum vedem, în ciuda deosebirilor de concepție asupra limbii, atât lingvistul elvețian, cât și cel american ajung la aceeași părere în privința metodei de cercetare, care nu poate să fie decât o cercetare sincronică.

8. Școala descriptivă americană se caracterizează, în sfârșit, prin practicim și cercetări pe plan sincronic. Descriptiviștii, ca și glosematiştii, nu studiază legătura dintre istoria limbii și istoria grupării sociale, a poporului care o vorbește. Aceste două școli nu fac istorie. Pe ei nu-i interesează decât starea actuală a limbii. Pun accentul pe analiza sincronică. Explicația constă și în faptul că această școală continuă în parte metoda lingvistului și arheologului Fr. Boas care a studiat limbile indiene din America fără scriere, deci fără fapte de limbă atestate în trecut. Pentru L. Bloomfield și adepții lui, obiectul lingvisticii îl constituie enunțările (utterances), după Z. S. Harris limba este „The totality of all utterances in all situations”² „totalitatea tuturor enunțărilor în toate pozițiile”. Aceasta ar fi „parole” și nu „langue” după F. de Saussure³. Bineînțeles, ei trebuie să facă și concesii când vorbesc despre limbaj în perspectiva istorică⁴. Este firesc, deoarece diacronia nu poate fi neglijată nici în descrierile sincronice. Multe fenomene nu pot fi explicate numai prin cercetările sincronice. Siui Go-Gean aduce drept exemplu verbele cu flexiune internă de tipul *take* și *fall* din limba engleză. Numai din punctul de vedere al sincroniei putem vorbi de „verbe neregulate”, „excepții”. Ceea ce acum este „neregulat” a fost, într-o anumită perioadă istorică, „normă”⁵. Limba este un sistem în continuă dezvoltare și la studierea ei trebuie să avem în vedere lucrul acesta. Aspectul sincronic al sistemului limbii în diferitele etape ale dezvoltării ei, furnizează date de preț pentru problemele legate de studierea istoriei limbii. Sincronia nu trebuie însă ruptă de diacronie. Fără cele două elemente, fără legătura

¹ L. Bloomfield, *Language*, p. 19.

² Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 27.

³ În schimb glosematica studiază numai „limba”; iar școala funcțională de la Praga studiază „limba” și „vorbirea” în legătura lor dialectică.

⁴ L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 281 și urm.

⁵ Siui Go-Gean, *op. cit.*, în B.Ţ., 1959, nr. 3, p. 51.

dintre static și dinamic nu se poate înțelege dezvoltarea limbii (die Diaklektik der Sprachentwicklung)¹. Acest principiu preconizează introducerea istorismului în sincronie². De altfel, sincronia nu trebuie înțeleasă rigid, pur static. Sincronia este și dinamică. Într-una din lucrările sale recente, Roman Jakobson atrage atenția că „O pătrundere mai adâncă în sincronia dinamică a limbii, îmbrățișându-se coordonatele spațiu-timp, trebuie să înlocuiască tiparul tradițional al descrierilor arbitrar limitate și statice³.

★

Din cele expuse se desprind următoarele concluzii :

Concepția filozofică despre limbă a acestei școli este idealistă. Absolutizarea formei, despărțirea ei de conținut, reducerea limbii numai la semnalele de gradul întâi, ca urmare a introducerii behaviorismului în lingvistică, excluderea sensului din preocupările lingvistice, reducerea cercetărilor la studiul relațiilor neacordând atenție suficientă purtătorilor acestor relații (sunetele, cuvintele), excluderea istorismului din studiul limbii și altele confirmă caracterul idealist al școlii descriptive.

Unele dintre metodele de cercetare ale acestei școli, folosite însă cu simț critic, pot fi valorificate. Aplicarea prudentă a opoziției, a substituției, a distribuției, studierea sincronică pot aduce contribuții de seamă la cercetările lingvistice.

АМЕРИКАНСКАЯ ДЕСКРИПТИВНАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ШКОЛА

РЕЗЮМЕ

Автор критически анализирует принципы и методы исследования этой школы. Так, разбираются главные особенности концепции этого течения, заключающиеся в абсолютизации формы; сведении речи к стимулам и реакциям (вследствие применения бихевиоризма в языковедении); исключении или пренебрежении смыслом слов; истолковании, часто исключаящего характера, противопоставления, замещения и распространения; пренебрежении артикуляционными и сонорными чертами звуков; особом подходе к вопросу морфемы, к системе и структуре языка, к синхронии и диахронии. Из всего этого вытекает,

¹ R. Jakobson, *Prinzipien der historischen Phonologie*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague”, 1931, p. 267.

² Problema aceasta a fost larg dezvoltată de V. M. Sirmunski, *O синхронии и диахронии в языкознании*, în В.Л., 1958, nr. 5, p. 43—52, iar Institutul de lingvistică al Academiei de Științe Ruse a publicat într-un volum materialul discuțiilor organizate în legătură cu această problemă și anume *O соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков*, Изд. АН., СССР, Moscova, 1960, p. 159.

³ Roman Jakobson, *Linguistics and communication theory. Reprinted from Proceedings of Symposia in Applied Mathematics*, vol. XII. *Structure of language and its mathematical aspects*. Copyright, 1961 by the American Mathematical Society, p. 248.

прежде всего, что в истолковании языковых фактов дескриптивная американская школа произвольно нарушает неразрывную связь между содержанием и формой, связь, свойственную любому явлению природы и общества. Автор оценивает как положительный момент то, что многие выдающиеся лингвисты, представляющие эту школу, как например Х. А. Глисон, критикуют дескриптивную лингвистику за то, что она не уделяет внимания смыслу и содержанию слов.

Далее показывается, что введение бихевиоризма в языковедение означает сведение человеческого языка к сигналам первой степени. Бихевиоризм в психологии и в языковедении отрывает мышление от речи, хотя их единство очевидно. Эта связь играет важную роль в диалектике процесса познания.

Наконец, автор развивает идею, что синхроническое исследование может дать ценные данные, в особенности дескриптивным грамматикам. Но синхронию нельзя отрывать от диахронии. Без связи между статическим и динамическим аспектами нельзя понять развитие языка. Касаясь недавнего труда Романа Якобсона (см. примечание 3, стр. 67), автор указывает, что синхронию не нужно понимать строго, чисто статически. Синхрония динамична.

В заключение автор говорит, что некоторые методы исследования этой школы, применяемые критически, могут быть использованы (как например, применение противопоставления, замещения, распределения; использование метода синхронного исследования, в котором, разумеется, не должен отсутствовать исторический критерий).

L'ÉCOLE LINGUISTIQUE DESCRIPTIVE AMÉRICAINE

RÉSUMÉ

L'auteur soumet à une analyse critique les principes et les méthodes de recherche de cette école. Il discute, entre autres, les principales caractéristiques de la conception de ce courant, concrétisées par : « l'absolutisation » de la forme ; la réduction du langage à des stimuli et à des réactions, comme suite de l'application du behaviorisme en linguistique ; le peu de souci accordé au sens des mots, voire son exclusion ; l'interprétation souvent exclusiviste de l'opposition, de la substitution et de la distribution, ou l'omission des traits articulatoires et acoustiques des sons ; la manière particulière dont sont envisagés le problème du morphème, le stimulus et la structure de la langue, la synchronie et la diachronie. Il en résulte avant tout que, dans l'interprétation des faits de langue, l'école descriptive américaine détache arbitrairement le contenu de la forme, lesquels forment une unité indissoluble, propre à tout phénomène de la nature et de la société. Il faut cependant noter comme un trait positif le fait que beaucoup de linguistes représentants de cette école, tels que

H. A. Gleason, critiquent la linguistique descriptive en lui reprochant de ne pas accorder d'attention au sens, au contenu des mots.

L'auteur montre ensuite que l'introduction du behaviorisme en linguistique a réduit la langue humaine aux signes de premier degré. Le behaviorisme en psychologie et en linguistique détache la pensée du langage, encore que leur unité soit évidente. Le rapport entre pensée et langage joue un rôle important dans la dialectique du processus de la connaissance.

L'auteur estime que l'étude synchronique est capable de fournir des données importantes surtout aux grammaires descriptives. La synchronie ne doit toutefois pas être détachée de la diachronie. Le développement de la langue ne peut être compris sans le lien qui rattache l'élément statique au dynamique. En se référant à un travail récent de Roman Jakobson (voir la note 3, p. 67), l'auteur est de l'avis que la synchronie ne doit pas être envisagée de manière rigide, purement statique, car la synchronie est dynamique.

L'auteur conclut que quelques-unes des méthodes de recherche de l'école descriptive américaine pourraient avoir de la valeur si elles étaient appliquées de manière critique. Il songe notamment à l'application prudente de l'opposition, de la substitution, de la distribution et à la valabilité de l'étude synchronique qui ne doit pas exclure l'historisme.

NEOLOGISMUL ÎN POEZIA LUI G. TOPÎRCEANU

DE

LIDIA SFÎRLEA

Perioada de creație a lui G. Topîrceanu (1905—1936), mai ales ultima ei jumătate, corespunde unei faze acute de pătrundere a neologismului în limba română. Este epoca dominației capitalului internațional, este epoca marilor farse politice și a marilor combinații comerciale. Cu acordarea votului universal, cu alipirea Ardealului și cu așa-zisa reformă agrară, idealurile naționale și sociale ale burgheziei erau considerate definitiv și total îndeplinite. De acum, înrobite material și moral Occidentului, România se moderniza într-un ritm vertiginos.

Prefacerile social-economice și culturale au avut drept consecință firească îmbogățirea vocabularului în toate domeniile de activitate. Termeni din diverse limbi străine (mai ales din franceză) au intrat deodată și atât de masiv, încât amenințau să producă o adevărată intoxicație a limbii¹.

Exagerările și erorile, inerente unui stadiu rapid de evoluție lexicală, au atras atenția specialiștilor și a multor nespecialiști. Neologismul e la ordinea zilei și mai fiecare om de cultură se socotește dator să-și spună punctul de vedere în această problemă. Presa vremii înregistrează opinii diferite, lungi și violente polemici care, după obiceiul timpului, degenerau adesea în atacuri personale.

Atitudinea lui G. Topîrceanu față de cuvintele noi

În discuția generală asupra neologismului, Topîrceanu nu a ținut să-și fixeze poziția teoretic. Cu obișnuita-i causticitate, își declină orice competență în materie de filologie: „Eu nu-s filolog. Am eu alte metehne, poate mai urâte, dar de asta m-a ferit D-zeu”. Și, în continuare, justifică-

¹ Cf. S. Pușcariu, *Despre neologism*, în *Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, Editura Institutului de istorie universală, p. 348.

du-și o incidentală preocupare lingvistică : „... limba pe care o vorbim e un subiect așa de important, încît cei cari umblă s-o strice nu merită menajamente. Și sînt mulți, foarte mulți de aceștia în zilele noastre. Și nu-s toți filologi — ca să aibă măcar o scuză...”¹.

Cu tot disprețul afișat pentru îndeletnicirea filologică, Topîrceanu s-a lăsat adesea furat de problemele limbii. Articolele sale de critică literară oferă nenumărate mărturii în această privință. Chiar și mult discutatul neologism a alcătuit, sporadic, obiectul observațiilor sale critice, lipsite de pedanterie, dar izvorite din profunde certitudini intime : „Neologismul — spune Topîrceanu încă în 1912 — e necesar uneori și e justificat de natura subiectului sau de gen.

Altminteri, neologismul e prozaic, sec, sclipitor și sonor, ca o bucată de tinichea. El poate da unui vers mai multă lapidaritate : *primul sau prima* e mai sonor și mai scurt decît *cel dintîi, cea dintîi*. Dar într-o poezie lirică, unde un singur cuvînt e destul ca să strice impresia totală și efectul țintit de autor, *primul sau prima* îmi aduc aminte proza presei cotidiene : prima sesiune, primele investigații, primul recensămînt etc. — și ajunge această picătură de proză în cupa poeziei, ca să-i altereze tot conținutul.

Neologismul e de obicei un cuvînt abstract și general. El e lipsit de seva cuvintelor neaoșe, care de veacuri și-au tot îmbogățit cuprinsul și s-au încărcat de acea tainică viață pe care nu o poate avea un neologism sfrijit. Sînt unele cuvinte vechi care deșteaptă în sufletul nostru rezonanțe atavice nexplicabile. Dacă au răsfrîngerea unui context potrivit, ajutorul unei vecinătăți unice, abia atunci ele dau la iveală toată bogăția lor unică și impalpabilă”².

În virtutea unui obicei — parțial justificat — continuăm să legăm prea mult numele lui Topîrceanu de limbajul neologistic. De aceea frazele de mai sus ar putea să pară multor cititori paradoxale. Contradicția dintre vorbă și faptă nu-și va găsi explicație atîta vreme cît ne menținem la o apreciere unilaterală. Căci Topîrceanu e una din cele mai complexe personalități pe care le-a cunoscut literatura noastră. Intellectual atașat sufletește de omul simplu, citadin îndrăgostit de natură, ironic și sentimental, expansiv și echilibrat, iată cîteva din aparentele contradicții ce-l caracterizează. Sub toate aspectele, Topîrceanu ascunde trăiri adăvărate, dar fiecare aspect în parte îl obligă să dea trăirilor sale o altă formă de exprimare. În funcție de această necesitate, prezența neologismului variază de la poezie la poezie, uneori în așa măsură, încît autorul pare de nerecunoscut. Într-adevăr, e greu de conceput că aceeași persoană a scris :

Cobora pe Topolog
Dintre munți, la vale...
Și la umbra unui stog
A căzut din cale.

¹ G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol. II, [București], 1959, ESPLA, p. 368.

² Idem, *ibidem*, p. 302.

În ce vară ? În ce an ?
 Anii trec ca apa...
 El era drumeț sărman,
 Muncitor cu sapa.

(*Balada Morții*)

Și :

Păzea, să nu te-aștern pe-o filă
 Și-n roca unui vers masiv
 Să te-ncrustez definitiv
 Ca pe-o fosilă !

(*Ripostă*)

Sau :

În vespérala simfonie tronează liniștea regală
 Și parcul rozelor senzații cu îndoliate crizanteme
 Sonor deșteaptă cascādarea de note vagi în catedrală
 Orizontînd în ritmul mistic albumul stiinselor poeme

(*Armonii vespérale*)

Observăm că în primul fragment neologismul lipsește cu desăvîrșire, pe cînd în celelalte două, în afara instrumentelor gramaticale, numai 6 cuvinte aparțin fondului lexical românesc. Cu toate acestea, fiecare fragment în parte ne vorbește despre un Topirceanu autentic. Primul demonstrează că Topirceanu n-a avut nevoie de neologism pentru a fi un mare artist. Al doilea — că poetul, constrîns să răspundă agresorilor literari, s-a folosit de neologism ca de o armă. Aceeași armă o îndreaptă, în fragmentul al treilea, împotriva stricătorilor de limbă, împotriva pretinselor talente moderniste care, la adăpostul răsunătoarelor neologisme, debitau nonsensuri și absurdități.

E adevărat că nu totdeauna diversele aspecte sub care se prezintă Topirceanu sînt ușor separabile. Uneori ele se întrepătrund, se contopesc într-o surprinzătoare și originală armonie :

Iat-o ! Sus în deal la strungă,
 Așternînd pămîntului
 Haina ei cu trenă lungă
 De culoarea vîntului,
 S-a ivit pe culme Toamna,
 Zîna melopeelor,
 Spaima florilor și Doamna
 Cucurbitaceelor...

(*Rapsodii de toamnă*)

Inofensiv prin dozaj, neologismul pare a avea în acest tablou o simplă valoare de instrument stilistic. Toamna putea fi — și a fost chiar mult — cîntată fără neologisme. Topirceanu însuși analizase maniera a doi mari pictori ai toamnei, Eminescu și Sadoveanu, descoperind fondul lor comun de melancolie și nuanțele care îi diferențiază : „Pe cînd toamnele lui Sadoveanu oglindesc parcă atmosfera și tristețea colectivă a sufletului

romînesc, versurile lui Eminescu despre toamnă poartă ... pecetea profunde sale individualități”¹.

Dar, repetată invariabil pe coarda melancolică de către epigonii marilor maeștri, toamna literară își vlăguise farmecul. Topîrceanu și-a dat seama că o evocare a toamnei cu ajutorul vechilor procedee ar risca să cadă în banal. Se impunea o haină nouă, potrivită pentru mintea și inima omului modern. Topîrceanu era și el un om modern, un om al timpului său, dar numai pe plan cerebral. Pentru a se modela cerințelor vremii, avea de luptat împotriva propriei sale sensibilități și o făcea în special cu ajutorul neologismului. Dintr-un astfel de conflict între minte și inimă trebuie să se fi născut imaginea veselă și originală a toamnei, imagine în care cuvintele vechi (*deal, a așterne, haină, vînt, zîină, flori* etc.), sugerînd vag vechile duioșii, sint compensate de cuvinte noi (*trenă, culoare, melopee, cucurbitacee*), expresii ale unui spirit intelectual lucid. Neologismul nu-și schimbă, prin urmare, caracterul, ci numai direcția.

În poezia lui Topîrceanu, stricta dependență a neologismului de un anumit conținut și de un anumit scop poate fi ilustrată și pe baze statistice. Iată datele unui mic sondaj:

Balada popii din Rudeni

total cuvinte 273 neologisme 2 procentaj 0,73%

Acceleratul

total cuvinte 196 neologisme 4 procentaj 2,04%

Rapsodii de rară

total cuvinte 411 neologisme 19 procentaj 4,62%

Strofe de iarnă

total cuvinte 129 neologisme 7 procentaj 5,41%

În jurul unui divorț

total cuvinte 1 005 neologisme 78 procentaj 7,76%

Balada unei stele mici

total cuvinte 295 neologisme 29 procentaj 9,83%

Scrisoare

total cuvinte 111 neologisme 42 procentaj 37,83%

Rezultă din cifrele de mai sus că poezia naturii — în care Topîrceanu a creat valori incontestabile — oscilează între 0—5%; poezia intimă și de critică socială se ridică pînă la 10%, în timp ce versurile de critică literară (deci și cele care au rolul de a discredita neologismul) au un procentaj care merge pînă la 40%. Nu credem ca pendularea între doi poli atît de îndepărtați să poată fi regăsită la vreun alt poet român. Tendința este

¹ G. Topîrceanu, Ion Pillat, *Poezia toamnei (Antologie)*, recenzie în „Viața românească”, XIX (1922), nr. 5 (mai), p. 285.

clară și ea se precizează mai mult dacă avem în vedere tot restul creației. E semnificativ, de pildă, faptul că în multe poezii de început (*Furtuna*, *Din prag*, *Înserarea*, *Taina nopții* etc.) neologismul lipsește total și că ciclul parodiilor înregistrează oscilații ale frecvenței neologismului care nu pot scăpa nici celei mai superficiale lecturi.

Nu avem de-a face, prin urmare, cu o inconsecvență *de fond* între teoria și practica lui Topîrceanu. La Topîrceanu neologismul izvorăște nu din necesități subiective, nu din incapacitatea de a turna idei și sentimente în „limba veche și-nțeleaptă”, ci din cerințe externe, obiective. Topîrceanu nu a avut — cel puțin inițial — o preferință pentru neologism; a recurs la el ca la un instrument util în lupta cu viața, în lupta cu o societate a cărei filozofie se rezuma la lozinci de felul „time is money”, „les affaires sont des affaires” etc. Avem toate motivele să presupunem că în alte condiții de existență, mai puțin prozaice, talentul poetului ar fi urmat o altă linie de evoluție, iar neologismul n-ar fi avut nici întinderea nici semnificația pe care o are în opera sa. În împrejurările date nu-i rămânea însă prea mult de ales, după cum mărturisește singur: „Legile progresului sînt implacabile. Ca să nu cădem în lupta pentru existență rămînînd în urmă, ne agățăm și noi — ce să facem? — de juponul acestei evoluții capricioase, care ne aruncă uneori, după cum se vede, buimăciți și resemnați, în mijlocul unor constatări paradoxale”¹.

Așa se face că, în loc de a evita neologismul, a pornit în căutarea lui și l-a recrutat cu îndrăzneală — uneori, am zice, cu disperare — din cele mai felurite domenii de viață și activitate.

Repartizarea pe domenii a neologismelor

I. Terminologie științifică²

1. Științele naturii: *acvatic* (28)³, *amibă* (236), *androgen* (221), *campanulă* (31), *cimpanzeu* (101), *colibri* (220), *crizantemă* (187, 243), *crustaceu* (77), *dalie* (35), *a depune* [ouă] (193), *diplococ* (101), *faună* (180), *focă* (134), *fosilă* (117, 225), *gazelă* (108), *girafă* (186), *gorilă* (101), *a hiberna* (165), *ihiozaur* (132), *insectă* (83, 236), *liană* (27), *libelulă* (37, 214), *lotus* (193), *microorganism* (67), [pasăre] *migratoare* (193), *mimoză* (158), *miozot* (4), *narcis* (158), *palmier* (107, 128), *panteră* (70), *papagal* (127, 141, 333), *penaj* (172), *petală* (4, 32), *petunie* (35, 138), *plantă* (158), *pudel* (70), *rasă* [de animale] (195), *regnul vegetal* (158), *sciziparitate* (159), *specie* (157), *tuberoză* (124).

2. Medicină: *agent patogen* (160), *agonie* (9), *anemie* (161), *arteră* (112), *bacil* (156), *bacterie* (156), *bronșită* (160), *cadavru* (113), *cata-*

¹ G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol. II, [București], 1959, ESPLA, p. 351.

² Din considerente tehnice includem aici numai termenii care aparțin științelor în sens strict.

³ Toate exemplele citate care poartă în paranteză numărul paginii sînt extrase din ediția G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol. I, [București], 1959, ESPLA.

lepsie (117), *cloroformat* (243), *craniu* (118), *cură* (88), *defunct* (168), *doză* (189), *epidermă* (82, 161), *febră tifoidă* (177), *ftizie* (160), *galopantă* (156), *gripă* (67), *hidroterapie* (67, 179), *inaniție* (36), *incurabil* (220), *înfîrm* (113), *a inocula* (244), *isterie* (73), *letargie* (159), *maladie* (160), *manie* (213), *medic* (158), *microb* (159), *muribund* (243), *normal* „sănătos” (112), *ospiciu* (144), *pederast* (150), *pneumonie* (67), *puls* (312), *retină* (63), *scabie* (70), *schelet* (117), *simptom* (179), *surmenaj* (161), *surmenat* (311), *timpan* (319), *tuberculoză* (156).

3. **Fizică - chimie**: *acid* adj. (189), *alambic* (114), *atom* (212), *barometru* (187), *benzină* (113, 358), *bronz* (93), *combustie* (174), *cocs* (171), *emanație* (243), *explozie* (35), *a filtra* (243), *forță centrifugă* (72), *a gravita* (72), *lichid* (114), *luncă* (102), *lupă* (158), *metal* (98), *miraj* (23), *parafină* (221), *perpetuum mobile* (117), *platină* (37), *rezonanță* (118), *sonor* (116, 243), *spectral* (102, 134), *spermanțet* (201), *spirt denaturat* (134), *sublimat* (161), *transparent* (186, 236), *ultraviolete* (116), *raselină* (221), *vibrație* (37, 116).

4. **Mecanică**: *cadran* (214), *manivelă* (117), *mașinărie* (227), *mecanism* (116), *motor* (95), *piesă* [de mașină] (116), *resort* (48).

5. **Matematici - geometrie**: *cifră* (168), *cilindric* (158), *curbă* (233), *diametru* (187), *diviziune* (159), *linie* (314), *metru* (101), *milion* (236, 358), *perpendicular* (177), *plus* (333), *sferic* (137), *spirală* (117), *suprafață* (21, 78, 117), *vertical* (114, 155), *zero* (117, 158).

6. **Geografie**: *altitudine* (175), *banchiză* (134), *cascadă* (57, 114), *cataractă* (175), *climă* (114), *fiord* (107), *fluviu* (174), *glob* [pămîntese] (133), *lagună* (315), *oază* (108), *occidental* (86), *ocean* (79, 267), *polar* (134), *sfera* [pămîntului] (101), *suteraan* (68), *tempestă* (117), *terestru* (28, 115), *torent* (243), *tropice* (193), *zefir* (27, 348), *zona temperată* (108).

7. **Geologie - mineralogie**: *ametist* (243), *argilă* (133), *bloc* [de piatră sau de gheață] (67, 134, 173), *diamant* (72, 84, 123), *era terfiară* (28), *granit* (65), *lavă* (111), *marmură* (52, 279), *opal* (134), *rocă* (72), *rubin* (27, 29), *safir* (243), *smarald* (134).

8. **Astronomie**: *astronom* (101), *astru* (22), *auroră* (73) și *aurora boreală* (134), *cometă* (324), *eclipsă* (227, 313), *firmament* (114), *perihelie* (102), *planetă* (102), *satelit* (102), *sideral* (148), *spațiu interplanetar* (103), *univers* (187, 213), *zenit* (102, 212).

9. **Istorie**: *antichitate* (117), *barbar* (49), *bizantin* (31), *civilizație* (112), *contimporan* (65), *epocă* (66), *medieval* (20), *milennar* (65, 102, 236), *perioadă* (102), *prezent* (169), *secol* (22).

10. **Filozofie**: *absolut* s.n. (112), *abstract* (83, 97), *cauză* (193), *a concepe* (158), *concepție* (66), *concret* (83), *conștient* (95), *a crea* (236), *etern* (65, 112), *evoluție* (236), *a exista* (66), *existență* (160), *fenomen* (23), *filozof* (196), *filozofie* (120), *ideal* (84), *idee* (80, 168), *iluzie* (119), *impersonal* (84), *înfinit* (131, 173, 175), *ipoteză* (202, 236), *ireal* (31), *materialist* (66), *materie* (116), *mediu* (83), *mistic* (171), *platonice* (83), *precept* (221), *principii* (95), *progres* (112), *senzație* (108), *sinteză* (95), *spațiu* (112, 158), *spirit* (116).

11. **Drept**: [drept de] *apel* (144), *a comite* (113), *a condamna* (222), *condamnat* (369), *consilier de drept* (157), *crimă* (113, 213, 320),

criminal adj. (112, 121), *delict* (196) și *flagrant delict* (205), *divorț* (206), *a evada* (144), *executat* (369), *legal* (311), *magistrat* (142), [martor] *ocular* (211), *proces* (139), *recidivă* (42), *sentință* (144).

12. *Lingvistică*: *accent* (168), *alfabet* (71, 78), *genul feminin* (221), *literă* (98, 149), *omonim* (227), *punct* (168, 314), *silabă* (117, 243), *virgulă* (168).

II. Termeni privitori la școală și la organizarea învățământului :

Academy (215), *biblioteca* (235), *catedră* (139), *creta* (158), *a explica* (247), *facultate* (99), *a premia* (215), *premiu* (215), *profesor* (220), *a repeta* (191), *specialitate* (155), *student* (241), *a studia* (159, 313), *studiu* (77), *tabelă* (158), *universitate* (214).

III. Tipografie — editură

Abonat (111), *articol* (168, 220), *autor* (220), *caractere „litere”* (248), *copie* (193), *inedit* (168, 235), *pagină* (235, 244, 355), *a publica* (65, 226), *revistă* (110, 222), *tipograf* (71), *tipografie* (110, 324), *titlu* (168), *tom* (84, 235), *a traduce* (80), *traducere* (80), *tuș* (41), *vingalac* (71), *volum* (166).

IV. Viața economică-socială

1. *Comerț-industrie*: *afacere* (156), *angrosist* (202), *balanță* (36), *bancă* (205), *bilanț* (168, 241), *buget* (241), *capital* (325), *chitanță* (354), *contabilitate* (122), *credît* (156), *cupon* (99), *echivalent* (216), *economie* (161), *excedent* (241), *a expune* [în vitrină] (84), *fabricant* (119), *fabrică* (156), *franc* (241), *gratis* (116), *gratuit* (95), *monedă* (132), *a plasa* [un capital] (325), *procent* (325), *a profita* (157), *rabat* (157), *reclamă* (172, 219), *regie* (86, 157), *resursă* (69), *scadență* (156), *valoare* (150), *a valora* (241), *valută* (216), *vitrină* (84, 172).

2. *Viața socială*: *anarhist* adj. (51), *aristocrat* adj. (50), *baricadă* (51), *blam* (71), *blazon* (311), *cavaler aristocrat* (195), *curtezană* (121), *elită* (35, 77, 161), *exil* (65), *liber* (64, 144), *libertate* (70, 122), *marșiz* (187), *monarh* (200), *nobil* adj. (64, 113), *patrie* (64, 65), *patriot* (198), *plebe* (51), *potenat* (144), *proletar* (347), *revoltă* (50), *sclav* (108, 175), *societate* (104), *tiranic* (34), *tron* (90), *vulg* (119, 321).

V. Terminologie politică-administrativă

1. *Terminologie generală*: *arhivar* (47), *arhivă* (317), *biuro* (100), *capitală* (98), *cartier* (141), *centru* (35, 99), *certificat* (321), *comună* (88) și *comună urbană* (157), *concediu* (83), *conform* adv. (155), *diplomat* (364), *funcționar* (100, 227), *minister* (227), *plan* (68, 106, 111),

[om] politic (220), polițai (35), poliție (36), post vacant (122), proiect (97), provincial (142), provincie (127), registru (68), a reprezenta (97), reprezentant (180), sinecură (321), stat (32) și stat eminamente agricol (80), ștampilă (247), testament (169), urbe (233).

2. **Armata**: agresiv (158), armată (267), arsenal (112), a ataca (82, 157), baionetă (214), captiv (60, 79), captivitate (322), a dezerta (369), erou (70, 79), escortă (71, 87), front (198), glorie (38, 120), glorios (95), inamic (90), locotenent (50), obuz (319), ofițer (195), ordin (311), ostil (138), ostilități (195), patrulă (214), plutonier-major (210), proiectil (114), soldat (127), spadă (195, 222), a spiona (70, 165).

3. **Marină - navigație**: a ancora (20), arcă (180), busolă (322), covertă (80), nară (20, 79), a naviga (79), pilot (81), [colac de] salvare (80).

VI. Termeni referitori la artă

1. **Muzică**: acord (33, 117), baghetă (116, 127), cadență (64), concert (116), fanfară (28), flaut (27, 36), a fredona (192), gamă (116), la bemol (243), liră (33, 82), melopee (38), mandolină (221), muzicant (171), muzică (50, 191), notă (27, 112, 116), orchestră (28), partitură (116), pauză (193), pizzicato (207), portativ (171), primadonă (116), psalmodie (244), ritm (100, 117), romanță (117), serenadă (106), surdină (35, 243), tact (191), tarantellă (67), timbru (112), tremolo (207), trompetă (117), trubadur (180), uvertură (191).

2. **Teatru**: act (316), actor (46), afiș (166), antract (105), aplauze (34), comic (77), cortină (105, 234), culise (155), decor (46, 191), dialog (106), dramă (105), galerie (225), melodramă (219), paieță (120), personagiu (155), piesă (315), program (155), public (324), rol (314), scenă (314), stal (155), teatru (155), tiradă (51, 106), tragic (117, 173).

3. **Arte plastice - arhitectură**: acvarelă (108), arhitectură (174), basoreliev (171), capitel (52), caricatură (203), castel (20, 321), catedrală (243), colonadă (52, 174), a contura (112), culoare (38, 128, 134), edificiu (141), fațadă (141), figurină (172), frontispiciu (118, 225), în crustat (62, 72, 171), minaret (20), model (203), a modela (116), monument (171), nuanță (124, 172), obelisc (170), pagodă (175), palat (51, 200), peisagiu (181), penel (132), pictor (88), piedestal (97, 98), portret (102, 178), a sculpta (248), sculptor (279), soclu (170), statuie (116), tablou (107), templu (22), vitrai (200).

4. **Literatură**: adagiu (65), cronicar (314), cronică (65, 189), curent literar (235), a dedica (71), a descrie (221), epigramă (125, 168, 225), epitet (84, 225), hexametrul (225), literatură (77, 321), madrigal (125, 169), metaforă (165) nuveletă (320), odă (155), parodie (166), personificat (202), poem (71, 78, 112), poet (71, 82, 112, 132), poezie (116, 131), proză (72, 78, 116), rimă (71, 213, 227), roman (204), satiric (39), stanță (100, 166), stil (84), strofă (39, 71, 74), terține (65), trilogie (65), triolet (320), vers (100, 112, 213, 227).

5. **Diverse**: artă (315), artă pură (84) și artă pentru artă (85), critic s.m. (220), futurist (215), imagine (60, 168, 235), impresionist (71,

222), *a se inspira* (156, 166), *leitmotiv* (112), *liric* (39), *lirism* (78), *maestru* (65, 125) sau *magistru* (68), *modernist* (215), *op* (65) sau *operă* (66) *operă de artă* (124) și *operă postumă* (122), *original* s.n. (98), *simbol* (12, 102, 112, 133), *talent* (126, 279).

VII. Viața mondenă

1. **Moda:** *aplicație* „broderie aplicată” (212), *batistă* (71, 132), *bluză* (123), *carmin* (156, 279), *costum* (36), *cremă* [de față] (145), *crêpe de Chine* (212) și *crep de doliu* (172), *dantelă* (114, 124, 134), *demodat* (142), *dessous* (115), *elegant* (50), *eșarfă* (80), *evantai* (40, 108), *fard* (120), *frac* (34), *jambieră* (322), *joben* (119), *jupon* (114), *juvaer* (37), *macferlan* (113), *modă* (155), *modern* (112), *olândă* (124), *palton* (205), *pantaloni* (127), *pantof* (49, 123, 166), *parfum* (123, 138, 146), *puđrat* (41), *redingotă* (50), *rouge* (337), *trenă* (5, 38, 102), *umbrelă* (67, 114), *vestă* (315), *voal* (45).

2. **Terminologia culorilor:** *azur* (132, 150), *blond* (72, 100, 102, 124), *gri* (41), *decolorat* (247), *multicolor* (116), *pal* (63, 124), *paloare* (212), *purpură* (134, 279), *purpuriu* (73), *roz* (124, 243), *violet* (127, 178, 243).

3. **Locuință, mobilier:** *abajour* (49), *alcov* (243), *balcon* (4, 145), *balustradă* (106), *bec* (124), *buduar* (123), *cameră* (275), *candelabru* (88), *coridor* (4), *etaj* (47), *etajeră* (123), *mansardă* (46), *mobilat* (142), *mobilă* (97, 241), *paravan* (211), *parchet* (124, 201), *pian* (104), *salon* (104, 141, 204), *stor* (57, 141, 177).

4. **Mîncări, băuturi:** *beefsteak* (70), *bomboană* (337), *cacao* (172), *ciocolată* (171), *gelatină* (159), *marmeladă* (119), *șnițel* (119), *șvarț* (241).

5. **Sport, jocuri de societate, distracții:** *agapă* (235), *as de pică* (170), *atlet* (159), *bacara* (171), *bal* (49), *confetti* (50), *damă* [la jocul de cărți] (260), *a dansa* (50), *dant* (117), *a se distra* (166), *festival* (155), *handicap* (216), *local* (203), *match de box* (171), *panoramă* (46, 142), *sport* (113), *vilegiatură* (247).

6. **Cuceriri ale progresului tehnic și ale civilizației moderne:** [tren] *accelerat* (30, 358), *adresă* (168, 246), *aeroplan* (95, 113), *asfalt* (49), *bazin* (134), *bilet* (127), *bulevard* (314, 357), *cauciuc* (67), *cinematograf* (88, 107, 115, 156), *cupeu* (115), *factor poștal* (144), *foburg* (115), *frizer* (221), *gară* (160), *gramofon* (141), *guvernanta* (141), *lacheu* (69), *marcă* „timbru” (247), *mașină* (99, 358), *misivă* (226), *modistă* (100), *muzeu* (178), *orologiu* (132), *parc* (50, 178, 334), *patefon* (207), *placă* [de patefon] (117), *post-restante* (103), *poză* (219), *șosea* (186), *telegraf* (115), *tramvai* (47, 139, 142, 156), *tren* (156), *trotoar* (156, 194), *tunel* (358), *țigară* (354), *vagon* (233).

7. **Formule de salut, de politețe etc.:** *adio* (103, 113, 156), *bravo* (321), *damă* (47), *la revedere* (122), *madam* (46) sau *madamă* (104, 127), *mersi* (50), *pardon* (69, 84, 205), *te salut* (233).

8. **Termeni aparținînd stilului gazetăresc și stilului de conversație:** *a abandona* (91), *absolut* adv. (208), *absurd* (87), *acceptabil* (156), *a adora* (313), *adorat* (207), *a admite* (216),

afectat (203), a (se) afirma (68, 324), agil (80), alură (158), amant (73, 83, 171, 132), amic (168), amor (24, 66, 73, 79, 124), amarez (52), amuzant (155), animație (38), anonimă s.f. (204), artificial (165), artificiu (83), aspect (99), a aspira „a tinde” (101), aspirație „tendință” (97), banal (66, 114, 127, 132, 165, 173), bizar (52), buchet (27, 32), calm (135), capriciu (144), carambol (102), carieră (321), cast (72), catastrofă (74), caz (36), a ceda (70), celebru (171), chestie (37, 168), a circula (106), cochet (89, 127), colosal adv. (212), a se compromite (204), condoleanțe (168), confidentă (166), conflict (196), confort (86), confuz (201), a constata (242, 325), a contempla (121), a continua (190), contra adv. (35), contradictoriu (38), conversație (105), cortegiu (139), cotidian (177), a cultiva „a se ocupa intens de ceva” (84), curaj (185), curios „ciudat” (80, 159), curiozitate (70, 178), a declara (317), definitiv (95, 105), deja (113), delicat (49), a deranja (205), a dezaproba (196), a dicta „a porunci” (204), discret (45, 97, 124), a discuta (104), discuție (35), doliu (168), dotă (203), duel (195), echivoc (160), efemer (235), elucubrație (66), emfază (72), emoție (35, 188), enorm (98), entuziasm (318), eveniment (95), execrabil (220), a se expune (219), extaz (124), extraordinar (106), extrem (112, 116), fantezie (168), feeric (51), fin, adj., (124), fix (145), a (se) fixa (47, 102), a flirta (322), frenetic (116), funeral (60, 139, 142), galant (114), a gesticula (113), grație (37, 105), grațios (50), grav (45, 155, 172), idilă (36), a ignora (83), ilustru (71), imaculat (24, 138), imens (114, 177), imobil (170, 177), imoral (203), impertinent (321), important (155), incendiu (175), incident (315), incognito (156), indecent (127), indiferent (144), indiscret (127, 178), indulgent (235), infam (83), ingrât (203), a iniția (203), injurie (64), inocent (144), insipid (160), a se instala (158), a insulta (34, 115, 158), insuportabil (156), intact (97, 241), integru (156), interlop (171), interviu (101), inutil (22), iremediabil (39), iresponsabil (112), ironic (189), izolat (155, 179), lapidar (71), lasciv (124), lejer (123), lux (50), manieră (202), melancolie (64, 127), menaj (46, 247), a menaja (204), minuscul (87), mizerabil (39), mizerie (36, 69, 115), modestie (115), moment (82, 158), monoton (66), naiv (42, 77, 89), natural adv. (158), nostalgie (141), nud adj. (123), nul adj. (320), a obliga (71, 98), obscur adj. și s.m. (8, 69, 88, 98, 119), obscuritate (78), obsedant (114), obsesie (114, 141), a ofensa (165), a oferi (77), onest (80), onoare (78) și onor (90), onorabil (220), orator (51), ovație (95, 105), paciență (114), panică (34), pasabil (220), pedant (65, 95), persoană (48, 97, 155, 161), perspectivă (64), pesimist (235), placid (66), polemică (85), politetă (219), a prefera (159), pretenție (87), a pretexta (156), a pretinde (155), a preveni (322), prim, primă (74, 117), profund (101, 150), a propune (37), protecție (144), a provoca (34), prudent (69), refugiu (22), regret (168), a regreta (101, 158), a renunța (69), a respecta (83, 160), a rezista (66, 159), ridicol (168, 220), a risca (222), robust (23), a saluta (95, 101, 104, 105), a salva (144), salvator (99), scandal (88, 203), a scandaliza (87), scrupul (325), scuză (71), secret (78), secundă (101), senzație (33), serios (32), a servi (65, 159), a sfida (114), siluetă (243), simpatie (102, 121), simplu (84), sinceritate (204), sinistru (68, 155, 200), situație (202), solitar (10, 145), spațios (141), a spera (106), speranță (100), splendoare (132), straniu (106, 117), strict (205), stupid (160), suav (72), sublim (106, 277), subtil (187), sumbru (173), supliciu (83), suprem (122), teribil (157, 182), timid (138), timiditate

(210), *tip* (150, 168), *tumult* (191), *tumultuos* (117), *ultim*, *ultimă* (116, 117), *uman* (69, 112), *umil* (115), *uniform* (186), *urgent* (182), *a utiliza* (69), *vag* (67), *van* (67), *rast* (64, 108), *venerabil* (213), *vertiginos* (95), *virgin* (117), *vizită* (47), *voluptos* (108), *vulnerabil* (220).

VIII. Terminologie legată de credințe, obiceiuri, superstiții, mitologie etc.

Cerber (70), *demon* (46, 49), *destin* (80, 97), *divin* (66), *fantomă* (67, 69), *fatal* (121), *funest* (66), *gigant* (171), *hecatombă* (113), *himeră* (79), *infern* (66), *labirint* (168), *magic* (243), *mister* (73, 195), *mit* (83), *monstru* (132, 158), *muză* (39, 71), *nefast* (72, 120, 150), *ocult* (116, 156), *paradis* (244), *a profana* (178), *sarcofag* (116), *superstiție* (66), *telepatie* (106, 354), *vampir* (82).

Deși lista de față nu cuprinde absolut toți termenii noi utilizați de poet, deși multe din cuvintele citate ar trebui să poarte după numărul paginii indicația „passim”, totuși aceste grupuri lexicale de diferite dimensiuni sînt în măsură să arate ce înseamnă întinderea și varietatea neologismului la G. Topîrceanu.

Tot ce limba romină a asimilat de-a lungul ultimelor secole¹, tot ce primise ea recent sau era abia pe cale să primească, a intrat ca material brut în laboratorul poetului. Selectînd acest material, Topîrceanu nu s-a mulțumit să păstreze termeni corespunzători noțiunilor generale, mai mult sau mai puțin răspîndiți, ci a reținut adesea cuvîntul special, de circulație limitată, care prin caracterul său „tehnic” era, sau părea a fi, lipsit de orice contingență cu poezia.

Urmărind proporția dintre diferitele domenii, observăm că cel mai bine reprezentat este sectorul vieții mondene, mai ales sub aspectul lui senzațional, gazetăresc. Faptul e explicabil, dat fiind că Topîrceanu a exploatat neologismul mai mult în calitate de „cronicar vesel”.

Al doilea, în ordine descrescîndă, e grupul termenilor științifici. În cadrul acestora, preferința se îndreaptă nu spre științele sociale, pe care poetul a avut prilejul să le studieze sistematic în facultate, ci spre științele pozitive, pentru care nutrea o puternică și tainică pasiune. Mărturiile ale

¹ După cum s-a putut observa, în identificarea neologismelor lui Topîrceanu ne-am condus după un principiu enunțat de acad. Al. Graur în Prefață la *Dicționarul de neologisme* al lui Florin Marcu și Constantin Maneca (București, 1961. Editura științifică). Am considerat ca aparținînd lexicului nou numai împrumuturile din limbi străine, nu și formații din materialul limbii române. Procedînd astfel, am fost adesea în dezacord cu conținutul dicționarului sus amintit. De pildă, cuvinte de felul lui *confrate* (66, 166), *a renaște* (116), *a reveni* (102), *subsemnal* (311, 317), *surdomul* (104) etc. atestate de autorii *Dicționarului de neologisme*, au fost eliminate din seria neologismelor lui Topîrceanu.

Privitor la limita vechimii, stabilită de acad. Al. Graur în aceeași prefață, ne-am permis un amendament. Deși pătrunși în limbă cu mult înainte de 1800, termenii *cometă*, *cronicar*, *cronică*, *filozof*, *filozoofie* etc. au fost încadrați neologismelor, deoarece exprimă noțiuni de cultură sau sînt specifici, pînă azi, limbii vorbitorului cult. Rămîne totuși, și în selecția de față, o oarecare doză de relativitate, întrucît nu posedăm încă un dicționar istoric complet iar problema de principiu a termenului „neologism” nu a fost supusă unor discuții mai ample.

contemporanilor atestă preocupările lui în direcția ornitologiei, fizicii, medicinei etc. mergînd de la documentarea pe bază de tratate pînă la experimentul pe viu ¹.

Terminologia din domeniul artelor reflectă de asemenea înclinații spre amănuntul tehnic, spre cercetarea minuțioasă.

Orientări multilaterale indică și prezența în poezia lui Topîrceanu a unui șir de nume proprii care, după părerea noastră, se cer încadrate neologismelor ². Așa sînt, de pildă, antroponimele luate din mitologie : *Apollo* (223), *Cadmus* (80), *Calipso* (79), *Dalila* (121), *Ino* (80), *Marte* (179), *Nemesis* (238), *Palas-Atena* (80), *Penelopa* (80), *Terra* (101), *Uranus* (103) *Venera* (72), din literatură : *Beatrice* (66), *Cyrano de Bergerac* (321), *Dante* (65), *Francesca de Rimini* (71), *Verlaine* (115), *Virgiliu* (65), din filozofie și științe : *Baruch* (77), *Flammariion* (101), *Koch* (156), *Newton* (101), *Nietsche* (66), *Spinoza* (77), *Strauss* (66), din aviație : *Blériot* (95), din muzică : *Batistini*, *Carusso*, *Patti*, *Șaliapin* (117), din pictură : *Rembrandt* (279). Apoi toponime, fie din mitologie : *Olimp* (80), *Parnas* (219), fie din geografia continentelor : *Alpi* (114), *Atlantic* (117), *Bosfor* (107), *Brazilia* (107), *Dardanele* (107), *Eghipet* (107), *Euftrat* (175), *Firenze* (64), *Himalaia* (114), *Niagara* (107), *Orient* (175, 179), *Peninsula Balcanică* (178), *Polul Nord* (134), *Ravena* (64), *Roma* (175), *Sahara* (107), *Siberia* (249), *Stambul* (175), *Veneția* (107), *Vezuviu* (175) etc.

Își găsesc locul în poezia lui Topîrceanu chiar și nume de firme la modă : *Bon Gout* (114), *Tokalon* (145), *Yost* (99) și titluri de opere literare : *Demonul lui Lermontof* (166), *Divina comedie* (65), *Infernul* (71), *Ramajana* (107) etc.

În cadrul lexicului curent, întîlnim la Topîrceanu cîteva elemente neatestate (și pe drept cuvînt) de dicționarele limbii romine. Nu e vorba numai de formule-tip străine, mai mult sau mai puțin uzuale : *alter ego* (97), *in pctto* (320), *tale-quale* (166), *trois-quart* (219) etc., ci și de împrumuturi și creații personale : *brelocat* (244) și *cascadare* (243) derivate de la verbe ipotetice (*a breloca*, *a cascada*) ; *criptolog* (306) < fr. *cryptologue*, dar nu cu sensul de „specialist în criptologie”, ci cu cel de „epitaf” ; *a orizonta* (243) < *orizont* ; *resperal* (243) < fr. *vespérale* „de seară” ³.

Din punct de vedere lexical aceste formații nu prezintă o importanță reală. Topîrceanu nici nu le-a utilizat cu intenția de a le încetățeni în vorbirea comună. Scopul lor este fie o șarjă, fie o ripostă la creațiile similare ale simboliştilor. Ilustrativ în acest sens este verbul *a orizonta*, pe care poetul îl gratifică cu o notă de subsol : „Verb nou, formație proprie. Se simțea nevoie”. Cu alte cuvinte : Mare lipsă are limba romină de asemenea monstruoziități ! Iată la ce poate duce formalismul în artă !

Multe din neologismele folosite de Topîrceanu apar în sintagme oarecum cristalizate. Această particularitate ne-a obligat adesea, în enu-

¹ Cf. cele arătate în studiul introductiv al lui Al. Săndulescu la volumul G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol. I, p. XXX-XXXII.

² În sens larg, onomastica poate fi încadrată lexicului unei limbi. Pătrunse pe calea culturii, numele proprii celebre alcătuiesc un fel de vocabular internațional care în beletristică poate îndeplini funcții similare cu cele ale lexicului curent.

³ Acesta din urmă, e preluat, după cum vom vedea, de la Minulescu.

merarea de mai sus, să redăm cuvîntul împreună cu un determinant, în sîpsa căruia sensul exact al cuvîntului nu putea fi desprins. Neologismele se încadrează însă și în contexte mai largi, care reprezintă expresii, formule stereotipe etc., uneori luate de-a gata din limba franceză. Cităm cîteva exemple : a-și vedea de *afaceri* (156), a face *aluzie* (228), a junge la *apogeu* (222), a prevedea în *buget* (241), a-și pierde *busola* (323), a ieși din *carapace* (222), a face *compliment* (50, 182), a cere *concursul* cuiva (155), a da pe *credit* (156), a comite ... *crime* (113), a vărsa *lăcrimi* de *crocodil* (115), a lua parte la *discuție* (35), a da *divorț* (206), a purta sub *escortă* (71, 87), a face *explozie* (35), a prinde în *flagrant delict* (205), a se prezenta sub *formă* de ... (158), a intra cuiva în *grații* (66), a alerga după *himere* (79), a face *literatură* (100) sau a se ocupa cu *literatura* (227), a frecventa *localuri* (203), a nu avea *manieră* (202), a se abate de la *modă* (155), a găsi *momentul oportun* (82), a face cuiva *onoarea* (78), a-și da cuvîntul de *onoare* (317), a scăpa de *pericol* (320), a-i suride *perspectiva* (323), a cînta la *pian* (104), a-și face *planuri* (106), a strica cuiva *planul* (111), a anunța *cazul* la *poliție* (36), a face o *probă* (107), a cădea în *recidivă* (67), a-și găsi *refugiul* (22), a-și ține *respirația* (38), a face *scandal* (88) sau a se ține de *scandaluri* (203), a cere *scuze* (71), a ține *secret* (204), a face *senzație* (33), a-și pierde *ultima speranță* (315), a rămîne *tablou* (205), a *explora* *terenul* (138), a bate *trotoarele* (249), a *declara* în *unanimitate* (317).

Culese din limbajul special al diferitelor profesii, dar mai ales din stilul oral modern, aceste sintagme și expresii constituie, pentru poezie, un element mai nou și mai revoluționar decît însuși neologismul. Ele determină pe cititor să-și recunoască propria exprimare, propria construcție legată de un neologism sau altul. De aici nota de „prozaic”, „banal” și „cotidian”, pe care Topîrceanu a exploatat-o în diferite scopuri.

Un loc aparte îl ocupă cîteva expresii create de poet pe baza elementelor noi : a cunoaște *alfabetul* cuiva „a înțelege pe cineva” (78), a cuceri *Parnasul* „a deveni artist de geniu” (219), a *utiliza* *resursele* pedestre „a fugi în mod laș din fața unui pericol” (69, 157). Nu e vorba de creații absolut originale, ci de folosirea construcțiilor curente într-un mod personal. Topîrceanu avea obiceiul să parafrazeze expresiile populare pe baza introducerii unui neologism. De pildă, pentru „a spune pe față” găsim la el „a spune *pe afis*” (166), pentru „a trage pe dracul de coadă” – „a trage pe *Lucifer* de coadă” (322). Nici maximele clasice n-au fost scutite de intervenții : „tăcerea e de aur” devine „*prudența* e de aur” (160) iar lui „cogito ergo sum” îi corespunde „Seri u versuri proaste, deci exist” (318).

Categoriile gramaticale ale neologismului

Făcînd statistica lexicală a vocabularului lui G. Topîrceanu, o tină ră absolută de Facultății de filologie din Cluj¹ constată că elementele nominale (substantiv, adjectiv) sînt preponderente față de cele verbale (verb,

¹ Elena Stratan, *Limba și stilul lui G. Topîrceanu în lumina statisticii lexicale a vocabularului*, lucrare pentru examenul de stat, întocmită sub îndrumarea prof. Bela Kelemen și aflată în manuscris la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie, secția română.

adverb). Situația este specifică pentru orice poet liric iar la Topîrceanu rămîne valabilă și dacă luăm în considerare numai neologismul.

Revenind asupra poeziilor pentru care am calculat procentajul de neologisme, vom constata că prima (*Balada popii din Rudeni*) are 2 neologisme, amîndouă substantive. *Acceleratul* și *Strofe de iarnă* au, împreună, 11 neologisme, dintre care 7 substantive și 4 adjective, iar celelalte prezintă următorul tablou :

Rapsodii de rară

19 neologisme

subst.	9	procentaj	47,37%
adj.	8	procentaj	42,10%
vb.	2	procentaj	10,53%

În jurul unui divorț

78 neologisme

subst.	40	procentaj	51,30%
adj.	19	procentaj	24,35%
vb.	15	procentaj	19,23%
adv.	3	procentaj	3,84%
interj.	1	procentaj	1,28%

Balada unei stele mici

29 neologisme

subst.	18	procentaj	62%
adj.	5	procentaj	17%
vb.	4	procentaj	14%
adv.	2	procentaj	7%

Scrisoare

79 neologisme

subst.	47	procentaj	59,50%
adj.	22	procentaj	27,84%
vb.	8	procentaj	10,12%
adv.	2	procentaj	2,54%

Enigma cărților închise

42 neologisme

subst.	20	procentaj	47,62%
adj.	15	procentaj	35,72%
vb.	5	procentaj	11,90%
adv.	2	procentaj	4,76%

La care mai putem adăuga :

Broaște

24 neologisme

subst.	14	procentaj	58,34%
adj.	8	procentaj	33,33%
vb.	2	procentaj	8,33%

Diferența cifrică între nume și verb este, de obicei, mai mare decât cea stabilită pe baza vocabularului general. Faptul confirmă, o dată în plus, caracterul liric al expresiei lui Topîrceanu.

Dar autoarea lucrării citate mai precizează că procentajul adverbilor reprezintă aproape jumătate din procentajul verbelor, pe cînd procentajul adjectivului e aproape de două ori mai mic decât cel al substantivului. În privința aceasta, neologismul nu mai corespunde decât sporadic situației generale. Din cinci poezii, una singură (*Balada unei stele mici*) se conformează regulii. Deosebirea e cu atît mai accentuată, cu cît uneori cuvîntul substantiv joacă în poziție rolul de atribut, sporind astfel grupul determinărilor nominale. De exemplu, din 40 neologisme-substantive ale poeziei *În jurul unui divorț*, 5 sînt atribute prepoziționale, 5 determină substantivul prin apozitie, iar unul face parte dintr-o propoziție atributiv-relativă. Mulțimea determinărilor anunță de pe acum epitetul substantivului ca principală formă de expresie în stilul lui Topîrceanu. Într-adevăr, obiectivele sale nu puteau fi mai bine atinse decât prin definirea obiectelor și fenomenelor în cele mai mici amănunte.

Rămîne cert faptul că, din toate cuvintele noi, Topîrceanu a preferat substantivul. Acesta depășește net restul categoriilor morfologice, atît în frecvență cît și în varietate.

Materialul lingvistic nou cuprindea mai ales noțiuni de cultură. De aici preponderența termenilor cu caracter abstract la Topîrceanu, ca și în genere în limba literară. Substantive concrete, și mai puțin generale, a luat poetul din botanică și zoologie (*acrilă, campanulă, cimpanzeu, crizantemă, liană, lotus* etc.) din chimie și geologie (*argilă, coes, diamant, platină, rubin, safir* etc.) și din anumite compartimente ale vieții mondene (*abajur, bec, ciocolată, evantai, frac, joben, jupon, șnițel, tramvai, umbrelă* etc.).

Neologismul-adjectiv exprimă, de asemenea, mai curînd însușiri morale decât fizice. Interesant de urmărit este adjectivul care aparține limbajului cotidian. El reflectă, în bună măsură, particularitățile societății căreia i se adresa Topîrceanu (*absurd, artificial, banal, caustic, cochet, imoral, impertinent, indecent, indiscret, infam, ingrat, insipid, inutil, lasciv, ridicol, stupid* etc.) precum și obiceiul ei de a denatura lucrurile prin exagerare (*adorat, execrabil, extraordinar, extrem, frenetic, suprem, teribil*).

Adjective privind însușirile fizice ale obiectelor a împrumutat Topîrceanu din terminologia tehnică, în sensul larg al cuvîntului (*acvatic, cilindric, imbecil, infirm, lichid, metalic, microscopic, opac, sferic, sonor, transparent* etc.), dar și din vorbirea „la modă” care era înclinată spre o exagerare a proporțiilor (*enorm, imens, minim, minuscul, robust, vast* etc.).

În număr mult redus față de substantiv și adjectiv, neologismul-verb se distinge printr-o particularitate de care — în general — sînt lipsite restul verbelor folosite de Topîrceanu¹. Verbul nou, prin excelență dinamic (*a circula, a comite, a deranja, a dispărea, a evada, a filtra, a gesticula, a inocula, a naviga, a respira, a repeta, a transforma, a vibra*

¹ După calculele Elenei Stratan, cele mai frecvente verbe la Topîrceanu sînt *a avea, a fi și a sta*.

etc.), prin acțiunea lui vie și concretă compensează în bună măsură caracterul abstract sau general al substantivelor. Rezultatul e aproximativ același, dar realizat cu un dozaj invers : în vocabularul comun predomină substantivul concret și verbul static, pe cînd în domeniul neologismelor predomină substantivul abstract și verbul de acțiune.

Neologismele-adverbe și locuțiuni adverbiale, foarte reduse ca număr și frecvență (*absolut, colosal, din contra, deja, natural, teribil* etc.) aparțin stilului vorbit, ca și cele cîteva interjecții noi (*adio, bravo, pardon* etc.).

Materialul și datele de mai sus nu urmăresc numai ilustrarea situației generale a neologismului în poezia lui G. Topîrceanu, ci alcătuiesc și un punct de plecare pentru analiza valorilor stilistice pe care ne propunem să o întreprindem în partea a doua a studiului nostru.

ИНОСТРАННЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ПОЭЗИИ ТОПЫРЧАНУ

PEZIOME

В статье автор рассматривает с лингвистической точки зрения вопрос об иностранных заимствованиях у Топырчану.

После краткого обзора социально-экономических условий, вызвавших быстрое обогащение словаря эпохи заимствованными словами, разбирается отношение Топырчану к этим словам. Теоретически изложенные поэтом принципы проверяются на практике. При помощи лексической статистики устанавливается частота иностранных заимствований. В зависимости от содержания стихотворений обнаруживается колебание процента заимствованных иностранных слов от 0 до 40%. Исходя из реальных цифр, свидетельствующих об изобилии иностранных заимствований только в сатирических стихотворениях, и имея в виду тот факт, что стихотворения со значительной ценностью не содержат или содержат очень мало новых слов, автор считает, что появление иностранных заимствований у Топырчану является результатом не внутренней необходимости, а некоторой внешней объективной необходимости.

Перечисление новых лексических элементов в поэзии Топырчану производится в порядке областей деятельности, что облегчает распознавание склонностей поэта. Для установления соотношений между различными грамматическими категориями применяется опять статистический метод. Оказывается, что приоритет принадлежит именам существительным, а за ними следуют имена прилагательные. Заимствования из других языков глаголы и наречия малочисленны и обычно появляются в стереотипных выражениях или оборотах речи, специфических для разговорного стиля современного языка.

LE NÉOLOGISME DANS LA POÉSIE DE G. TOPÎRCEANU

RÉSUMÉ

L'article traite de la question du néologisme chez Topîrceanu sous son aspect linguistique et stylistique.

Après une présentation succincte des conditions sociales et économiques qui ont déterminé l'enrichissement du vocabulaire de l'époque par des mots d'emprunt, l'auteur analyse l'attitude de Topîrceanu à l'égard de ces mots. Les principes énoncés en théorie par le poète sont vérifiés en pratique. Au moyen de la statistique lexicale, l'auteur établit la fréquence des néologismes. Il constate une oscillation des néologismes entre 0 et 40%, en fonction de la teneur des poésies. En partant de la réalité des chiffres, qui attestent l'abondance de néologismes seulement dans la poésie satirique, et attendu que les poésies dont la valeur est définitivement établie ne comportent pas ou très peu de mots nouveaux, l'auteur de l'étude estime que l'apparition du néologisme chez Topîrceanu est due non pas à une nécessité interne, mais bien à des exigences externes, objectives.

L'énumération des éléments lexicaux nouveaux de la poésie de Topîrceanu se fait dans l'ordre des domaines d'activité, ce qui rend plus aisée la connaissance des inclinations et des préférences du poète. Afin d'établir un rapport entre les différentes catégories grammaticales, l'auteur de l'article recourt une fois encore à la méthode statistique. Il en résulte que la priorité est détenue par les substantifs, suivis immédiatement par les adjectifs. Les néologismes verbes et ad verbes ne sont que peu nombreux et apparaissent d'habitude dans des expressions ou des constructions stéréotypes spécifiques au style de conversation du roumain.

CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTURILE LEXICOGRAFIEI ROMÎNEȘTI

DE

B. KELEMEN

Lingvistica românească nu e lipsită de studii de ansamblu asupra lexicografiei, și totuși această ramură nu a fost pînă acum suficient cercetată, ea constituind încă o lacună în istoricul lexicografiei și lexicologiei românești, am putea spune chiar în istoria culturii românești. Vorbind despre dicționarul Academiei, S. Pușcariu subliniază printre altele că „*Istoria Dicționarului* la noi romîni cuprinde aproape toate stadiile de dezvoltare ale dicționarului general, dar dă, în același timp, o imagine în mic a curentelor mai importante pentru însăși evoluțiunea noastră culturală”¹. Într-adevăr preocupările de lexicologie și de lexicografie sînt menționate aproape în toate lucrările de sinteză privind istoria literaturii și culturii românești ori de cîte ori se cere ilustrarea acestei evoluții. Problemele privitoare la lexicografia noastră nu puteau fi însă suficient adîncite, dat fiind caracterul acestor lucrări². În ultima vreme încep să vadă lumina tiparului din ce în ce mai multe articole și studii consacrate

¹ Sextil Pușcariu, *Dicționarul Academiei*, în *Academia Romînă, Memoriile Secțiunii Literare*, Seria III, Tomul III, Mem. 7, București, 1927, p. 195.

² Vezi de exemplu :

B. Petriceicu-Hăjden, *Cuvente den Beltrâni*. București, 1876, Tomul I, p. 260—264.

Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*. A doua edițiune. București, 1895. Capitolul „Privire critică asupra lexicografiei romîne”, p. 181—207.

N. Densusianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*. Raportul înaintat Academiei Romîne. Bucuresci, 1880.

Grigore Crețu, Mardarie Cozlanul, *Lexicon slavo-romînesc și Ilcuirea numelor din 1694*. Publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor romînești de —. București, 1900, p. 22—57.

N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*. Vol. II, București, 1901, p. 271 și urm.

Sextil Pușcariu, *lucr. cit.*

D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945.

Iorgu Iordan, *Lingvistica romînească*. Academia Romînă. Discursuri de recepțiune LXXXIII, București, 1946.

exclusiv acestei probleme¹. În ciuda semnelor de îmbunătățire, Mircea Seche, autorul unui studiu recent despre istoria lexicografiei românești², este nevoit să constate următoarele: „S-a creat impresia — care încă mai persistă — că lexicografia românească a fost extrem de săracă în realizări”³. Studiul autorului amintit, o contribuție de preț la istoria lexicografiei românești, dezminte, în bună parte această impresie deoarece aduce multe contribuții noi atât în privința datelor bibliografice cât și a informațiilor bogate asupra majorității lucrărilor lexicografice tratate.

Dezvoltarea impetuoasă a lexicologiei și lexicografiei românești după Eliberare impune ca moștenirea științifică din acest domeniu să fie analizată în întregime, sub toate aspectele ei.

Una dintre problemele insuficient studiate pînă acum este cea a condițiilor economice, politice, sociale și culturale care au determinat caracterul primelor lucrări lexicografice.

Atît studiile românești cât și cele străine⁴, care se ocupă de începuturile lexicografiei românești atribuie aceste începuturi influenței slave, influenței maghiare, germane etc. Supraaprecierea rolului pe care l-au avut influențele străine asupra lexicografiei și asupra altor domenii ale lingvisticii românești este un fenomen îndeobște cunoscut din lucrările apărute pînă în prezent. Nu contestăm importanța influențelor, dar subliniem că după cum în dezvoltarea limbii factorul prim îl constituie legile ei interne de dezvoltare, la fel și în dezvoltarea științelor, inclusiv lingvistica, rolul determinant îl are totalitatea relațiilor economice și sociale ale poporului care le-a creat.

Începuturile lexicografiei românești coincid cu perioada feudalismului. Se știe că biserica a fost una dintre forțele care au contribuit la formarea și consolidarea relațiilor feudale, iar apoi a jucat un rol important în cultura feudală a claselor dominante. Urmele acestei culturi sînt databile și pot fi găsite pe întreg teritoriul de astăzi al Republicii Populare Romîne, în Dobrogea și Muntenia, în Moldova și în Transilvania, „cu unele nuanțe locale, dar cu aceleași influențe: slavă (răsăriteană, sudică și apuseană) și bizantină”⁵. „După cucerirea Transilvaniei de către statul feudal maghiar, alături de vechile forme culturale romîno-slave, care vor continua să persiste, ia naștere o cultură feudală în limba latină”⁶.

¹ Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană* [București], 1956, p. 123 și urm.

I. Șiadbei, *Lexicografia romînă și istoria cuvintelor*, în „Limba romînă” VI (1957), nr. 6, p. 14 și urm.

I. Coteanu, *Lexicografia și lexicologia romînească după 23 August 1944*, în „Limba romînă” VIII (1959), nr. 4, p. 46 și urm.

² Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne*, în „Limba romînă” VII (1959), nr. 6, p. 3—19; IX (1960), nr. 1, p. 67—78; IX (1960), nr. 2, p. 78—89; IX (1960), nr. 4, p. 66—75; X (1961), nr. 1, p. 58—67.

³ Mircea Seche, *lucr. cit.*, în „Limba romînă” VIII (1959), nr. 6, p. 4.

⁴ Dintre acestea din urmă vezi C. Tagliavini, *L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena*, publicat în „Revue des Études Hongroises” VI (1938), nr. 1, p. 3 și urm.

Göbl László, *A magyar szótáriródalom hotása az oláhra*. Budapest, 1932.

⁵ *Din istoria Transilvaniei I*, ediția a II-a, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, p. 125.

⁶ *Ibid.*

Biserica și statul feudal au determinat într-o anumită perioadă orientarea spre limbile întrebuițate în rit și în administrație.

Clasele dominante ale orînduirii feudale au căutat ca și pe tărîm cultural să-și întărească pozițiile, în primul rînd prin școlile care aparțineau la început bisericilor. Prin urmăre forțele politice au determinat statele din apropierea imperiului romano-germanic să intre în sfera culturii occidentale de limbă latină, iar pe cele vecine cu statele slave să se alăture culturii răsăritene de limbă slavă.

Apariția lucrărilor lexicografice romine este aproape concomitentă cu apariția primelor texte bisericești traduse din limba slavonă¹. În această perioadă apar glosarele și vocabularele bilingve, slavo-romine, latino-romine.

Bineînțeles că dominația limbilor întrebuițate în biserică -- slava veche, latina etc. -- se observă numai în perioada înfiripării relațiilor feudale. „Victoria forțelor de feudalizare, spune A. N. Boldîrev, triumful feudal aduce modificări esențiale în situația limbilor scrise, atât în Răsărit cît și în Apus. După cum se știe, epoca înfloririi feudalismului în apusul Europei în secolele al XI-lea -- XIII-lea se caracterizează, printre altele, prin apariția unei bogate literaturi (poezia și proza cavalerescă, viețile sfinților etc.) în limbile locale, la început în limba provensală, franceză, italiană, apoi în limbile germană, engleză și scandinavă. După ce a început să se scrie în limba acestor popoare, limba latină a mai continuat să fie întrebuițată, dar treptat ea a fost eliminată din domeniile mai importante ale vieții politice și culturale. În orient culminarea procesului feudalizării își găsește expresia în apariția noilor limbi literare, care elimină pe cele vechi”². La fel și la noi în perioada feudalismului dezvoltat umanistii „au avut o preferință, pentru lucrările istorice în versuri (Ioan Lebel cu „Cîntecul istoric despre cetatea Tâlmaciului”, Ioan Sommer cu „Elegiile despre sfîrșitul lui Despot Vodă” și „Viața lui Iacob Heraclidă”, Cristian Schesaciu cu „Epopoea despre Ruinarea Panoniei”, Petru Ilcovici cu „Vitejiile lui Toldi” etc.)”³. Pe lîngă acestea limbile materne ale popoarelor sînt întrebuițate mai ales în domeniul istoriografiei.

Împrejurările istorice, politice, sociale și culturale schițate mai sus, au dat naștere începuturilor lexicografice rominești. Nevoile practice, de ordin administrativ, bisericesc și școlar, apoi afirmarea limbii materne au făcut ca într-o perioadă dată să apară la noi astfel de lucrări. Așa cum s-a întîmplat și la celelalte popoare din Europa, aceste produse au contribuit la dezvoltarea culturală, socială și politică a poporului român. Nu influențele externe, imitarea altor popoare, ci înseși necesitățile interne au dat naștere dicționarelor bilingve. Ajungînd la o treaptă dată a dezvoltării sale, poporul român s-a încadrat în dezvoltarea politică, socială și

¹ Mircea Seche, *lucr. cit.*, „Limba română”, VIII (1959), nr. 6, p. 4.

² A. N. Boldîrev, Некоторые вопросы становления и развития письменных языков в условиях феодального общества (*Unele probleme ale constituirii și dezvoltării limbilor scrise, în condițiile societății feudale*) în ВЯ, 1956, nr. 4, p. 33.

³ Din *Istoria Transilvaniei I*, p. 220.

culturală europeană. Încadrarea lui în această ambianță este reflectată printre altele, și de cele două fragmente de vocabular slavo-românesc din veacul al XVI-lea semnate de E. Kaľuzniacki¹, de glosarele slavo-românești din secolul al XVII-lea, de *Lexiconul slavo-românesc al lui Mardarie Cozianul, din 1649*, *Lexiconul păstrat în Codicele sturzan din 1660–1670*, *Lexiconul lui Mihai din 1672* și de alte lexicoane slavo-române și romîno-slave din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, printre care dicționarul bilingv rus-romîn al lui Mihail Strilbițki. Începînd din secolul al XVII-lea, apare lexicografia latino-romînă și romîno-latină. Din această perioadă datează de exemplu dicționarul latin-romîn-maghiar, cunoscut sub numele de *Lexiconul marsilian*, al contelui italian Luigi Ferdinando Marsigli, *Dicționarul latinesc-romînesc* al lui Teodor Corbea, *Dictionarium valachico-latinum* al Anonimului din Caransebeș (paternitatea lui după cercetările lui N. Drăganu și pe baza unor documente recent publicate, aparține lui M. Halici²) etc., toate datînd din jurul anului 1700. La elaborarea acestor vocabulare și dicționare au servit drept model fără îndoială lucrările lexicografice slave, latine, maghiare și altele. Unele au avut la bază chiar astfel de dicționare. Ne referim aici la dicționarul slavo-rusesc al ieromonahului rus Pamvo Berînda, la dicționarul latin-maghiar al lui Albert Molnár de Szene. Acestea au contribuit, fără îndoială, la dezvoltarea lexicografiei romînești. Factorii determinanți ai începuturilor lexicografiei romînești, caracterizate prin dicționarele bilingve, au fost însă condițiile economice, sociale, politice și culturale caracteristice orînduirii feudale. Fără aceste condiții interne, lexiconul lui Pamvo Berînda și dicționarul lui Albert Molnár de Szene n-ar fi putut exercita influența lor binefăcătoare asupra lexicografiei romînești.

Lexicografia se dezvoltă și în epocile următoare, în concordanță cu nevoile societății. Dicționarele unilingve, etimologice, explicative, dialectale apar la popoarele din Europa în perioada afirmării națiunilor. Nu e întîmplător faptul că ideea alcătuirii primului dicționar unilingv romînesc se ridică pe la mijlocul secolului al XVIII-lea la Blaj, unul dintre centrele cele mai de seamă ale luptelor pentru afirmarea națională.

¹ E. Kaľuzniacki, *Über ein kirchenslavisch-rumänisches Vocabular*, in „Archiv für slavische Philologie“, XVI, p. 46–53.

² Musnai László, *Új adatok Halici Mihály életéhez és hagyatékához*, Musnai László és Dani Mihály, *Halici Mihály hagyatékai lellára*, in „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények“, IV (1960), nr. 1–2, p. 57–81.

**„LEGENDA DUMINICII” DIN CODICELE DE LA IEUD
(CÎTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA TRADUCERE)**

DE

MARIA ZDRENGHEA

Manuscrisul de la Teud cuprinde trei texte religioase. Primul dintre ele, „Legenda duminicii”, este un text slavo-român.

Urmărind influențele reciproce ale textului românesc și slav, am ajuns la concluzia — așa cum am arătat într-un articol anterior¹ — că acest manuscris este o copie și că traducătorul cunoștea bine româna și ucraineana.

O cercetare atentă a tehnicii traducerii completează indicațiile cu privire la traducător și copist. Desprindem câteva fapte care, credem, sînt grăitoare.

Studiind traducerea, constatăm o mare grijă pentru redarea cât mai fidelă a textului slav. Este explicabilă această preocupare de a se ține cât mai aproape de text, deoarece „Legenda duminicii” era considerată deosebit de importantă din punct de vedere religios și traducătorul se temea să se îndepărteze de original, ca nu cumva să schimbe ceva din conținut și, astfel, textul să piardă din puterea de mîntuire care i se atribuia.

Propoziția **УТНМЪКЪТЪ АЖКАВЪСТЪИЪ УТЪ СРДЦЪ КЪШНЪ** (12/5) este tradusă prin **АЖПЪДЪЦНЪКЪ АЪ ХЪКЪЛЪШЪКЪСЪРНЪ ДЪЛА НННМЪНЪ КЪОАСТЪИЪ**. Conjunția **АЪ** din textul romînesc nu-și are motivare. Adăugarea ei față de textul slav. nu numai că nu lămurește ideea, ci dimpotrivă incurcă fraza. Explicația introducerii ei ne-o dă grafia slavă a propoziției respective. Cuvîntul **АЖКАВЪСТЪИЪ** „violenie”, găsindu-se la sfîrșit de rînd este despărțit, într-un rînd fiind scris **АЖ**, iar în rîndul următor **КАВЪСТЪИЪ**. Traducătorul a interpretat pe acest **АЖ** ca conjuncția **АЪ** „sau”, dată fiind confuzia dintre **Ж** și **Ъ**, și l-a tradus prin **au**, ajungîndu-se în felul acesta la o traducere mecanică, servilă și deci greșită.

¹ Slavona „Legendei duminicii” din Codicile de la Ieud, în „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 109—117.

Uneori traducerea este surprinzător de corectă, dovedind o bună cunoaștere a limbii slave. Este cazul pronumelui *сѡн*. În slavă, cînd subiectul este și posesorul, pronumele *сѡн* se întrebuintează pentru toate trei persoanele. Traducătorul știa acest lucru și a tradus în consecință : *вѣратити имамъ лицѣ сѡе въ расѣ прѣкрѣкоу аминъ . аторѣ ꙗви мѣ дѣ кѣтрѣ кон* (15/4). De aceea ne dă de gîndit traducerea neexactă a unor timpuri, mai ales a aoristului.

În ucraineană, la data traducerii, ca și astăzi, aoristul nu era o formă verbală vie. „Legenda duminicii”, fiind o copie de pe un text slav de sud, prezintă numeroase forme de aorist. Unui cunoscător al limbii textelor religioase, chiar dacă nu vorbea o limbă slavă de sud, nu-i putea fi cu desăvîrșire străin acest timp. Traducătorul îl redă uneori corect în limba romină, printr-un timp trecut (perfectul compus sau perfectul simplu), dar în numeroase cazuri îl traduce prin prezent sau viitor, ceea ce dovedește că nu cunoștea exact valoarea aoristului. Exemple ca : *сѣ гл҃гоуахъ вамъ = ачкѣтѣ гражскѣхъ словъ* (12/3); *и сѣи показати сѣ = ми аша доуражъ къ вѣи поужн* (4/15), ca și alte fapte ne duc la concluzia, că traducătorul vorbea ucraineană. Semnalăm în direcția aceasta și traducerea pronumelui personal în dativ, care în bulgară are și valoare de pronume posesiv. În textul nostru este întrebuintat ca în bulgară, ceea ce îl incurcă pe traducător, întrucît ucraineană nu cunoaște pronumele cu această valoare, ex. : *и мол[ит]ѣхъ прѣк[сѣ]тъмѣ ми м[а]т[ере]* (5/12) „și rugăciunile prea sfintei mele maice” = *ми дѣрѣт[е]рѣжъ прѣкѣф[и]нтѣи мѣи*. Din textul slav reiese, tocmăi din valoarea de posesiv a lui *ми*, că cel care vorbește este Hristos. Textului rominense îi lipsește această precizare, *ми* nefiind tradus.

Traducătorul cunoștea ucraineană, era însă romin, așa cum ne dovedește redarea aspectului verbului în romină. Aspectul verbului îi era cunoscut traducătorului nu ca unui slav, ci ca unui străin care vorbește o limbă slavă¹.

Prezentul verbelor perfective este redat prin viitor, deci corect, dar este tradus de multe ori prin viitor și prezentul verbelor imperfective iar uneori este tradus viitorul prin prezent, întrucît traducătorul stabilește o egalitate între prezent și viitor, tocmăi datorită înțelegerii greșite a aspectului verbului. Iată un exemplu de viitor tradus cu prezentul : *азѣи нѣкрѣи нѣ имѣт кидѣти закона = къ лимѣнае поужнѣ че нѣ цнѣ аѣѣ* (6/12).

Uneori traducerea este liberă, în spiritul limbii romine, întărind concluzia că traducătorul este romin. El era față bisericească și îi erau familiare o serie de expresii din biblie, și, în loc să traducă exact textul slav, scria expresia corespunzătoare din limba romină, pe care el o avea vie : „minte. Așa s-ar putea explica înlocuirea termenului *кѣлѣѣдѣ* „cămilă” prin „funie de corabie”. Versetul biblic „mai ușor este cămilei a trece prin urechile acului, decît bogatului să intre în împărăția lui dum-

¹ Menționăm că aspectul verbului din limbile slave este greu de înșușit pentru un străin, chiar cînd cunoaște relativ bine o limbă slavă.

nezeu” era foarte răspândit și sub forma lui originală „mai ușor este funiei de corabie a trece...”.

La fel s-ar putea explica și traducerea greșită a expresiei slave *въ динъ д[ѣ]нь* (2/5) „într-o zi” prin *ѡтрѣс шнѣла*, căci nu putem crede că traducătorul nu cunoștea sensul lui *динъ*. Formula *întru zilele* era foarte obișnuită în textele religioase.

Greutăți deosebite a întâmpinat traducătorul în redarea cuvintelor compuse pe care le traduce analizându-le și denaturându-le astfel sensul: *зломъдри* este tradus greșit prin *ѡцелѣцнарь спре ржъ* (16/16); *самовласно* „de bună voie” este tradus prin *къ тѣрѣа са* (22/6); alteori traduce prin perifrază, dar redă corect ideea: *да кто б[о]голюбенъ* „iubitor de Dumnezeu” prin perifraze: *дече чинне съ ва афла се юбаска пре дѣмнѣсѣс* (26/9).

Greutăți întâmpină și în traducerea participiilor. Participiile prezente sînt traduse corect prin gerunzii, dar sînt redată și prin timpuri trecute, prin viitor sau prin perifrază: *имѣши глагы лѣвовы* = *корь авѣ капѣте дѣ авѣс* (14/3); *о горѣ сѣдѣщимъ* = *ѡ[д]мар чѣлѣмъ ѡудѣць чѣ ѡудѣжъ* (21/16).

Traducerea participiilor perfecte este tot atît de variată ca și a celor prezente. Sînt traduse uneori corect prin participii, alteori necorect prin verbe la forme personale sau prin perifrază: *скѣчинны нѡу҃гасимъи* = *ѡсмина ка марѣ апри.рѣж на.тѣ* (9/17); *пѡркѣтъ бѣвшѣа* = *пѡркѣте фѡгѣ* (1/3).

Stîngăcii în traducerea cuvintelor compuse și inconsecvența în redarea participiilor arată că în limba romînă nu exista o tradiție a scrișului; traducătorul, neavînd modele, era nevoit să creeze el termenii corespunzători în limba romînă, ceea ce uneori îi reușea, alteori nu.

Traducătorul arată și preocupări stilistice. Astfel expresia *ѡ горѣ томѣ*, care se repetă de cîteva ori în text și pe care o redă prin *ѡ амар дѣ* în majoritatea cazurilor, o traduce totuși și prin *ѡ кан дѣ* pentru a evita repetiția.

Cele cîteva fapte semnalate ne dau dreptul să situăm textul nostru la începuturile scrisului romînesc, într-o epocă în care adeseori traducătorul, deși romîn, găsea cu greu cuvîntul romînesc potrivit.

„ЛЕГЕНДА О ВОСКРЕСЕНИИ” ИЗ ИЕУДСКОГО КОДЕКСА (НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ЕЕ ПЕРЕВОДА)

РЕЗЮМЕ

Автор сопоставляет славянский текст „Легенды о воскресении” из Иеудского кодекса с румынским текстом и приходит к выводу, что переводчик знал украинский язык, но был румыном. В румынском тексте встречается ряд неправильных выражений, из чего вытекает, что перевод нужно отнести к началу румынской письменности.

« LA LÉGENDE DU DIMANCHE » DU CODEX D'IEUD (QUELQUES CONSIDÉRATIONS RELATIVES À LA TRADUCTION)

RÉSUMÉ

L'auteur compare le texte slave de la « Légende du dimanche » du Codex d'Ieud au texte roumain, et aboutit à la conclusion que le traducteur connaissait l'ukrainien, mais qu'il était Roumain. Néanmoins, le texte roumain présente toute une série de gaucheries dans l'expression, d'où il résulte qu'il doit être placé parmi les premiers textes écrits en langue roumaine.

TIMOTEI CIPARIU ȘI „FOAIA LITERARĂ“ (1838)

DE

I. PERVAIN

După stabilirea sa la Brașov (1836), Gheorghe Bariț a stăruit să obțină autorizația de a scoate o gazetă românească. Învoirea i s-a dat abia în a doua jumătate a anului 1837, când publică, împreună cu tipograful Johann Gött, o *Înștiințare literară* (9 decembrie 1837). Prospectul anunța ieșirea „Foi” la 1 ianuarie 1838 și programul ei : „Planul *Foi* noastre *literare* [. . .] unui român nu-i va fi greu de a-l gici ; și ca să lăsăm de o parte altele, care s-ar ținea de alegerea materiilor ce vor să intre la această foaie, sirguința noastră cea mai nepregetătoare va fi a împărtași cit se poate pă cititorii noștri din M.[area] Monarhie cu sporiul ce îl fac românii în cele două provincii vecine [Țara Românească și Moldova], în toate ramurile literaturii ; și iarăși pentru dinșii a scoate la vedere și pă ceriul românesc feliurimi de șene istoricești și naturale din clasica noastră Transilvanie ; care probleme credem că nu le va socoti nimenea de ușoare. [. . .] Noi într-această întreprindere a noastră cu atîta mai mare îndrăzneală avem a ne ruga la toți cei ce pot da ajutorință, cu cit sîntem încredințați cum că nimenea nu se va îndoi despre curățenia cuge-tului nostru și despre singurul dor de a folosi rominilor”¹.

Înștiințare literară a ajuns și în mîinile lui Cipariu, care simți în-demnul de a-l ajuta pe Bariț cu sfaturi, comunicate în următoarea scri-soare :

„Frate și domnule redactor !

Să mă ierți că togma în linea cea dintîie îndrăznii a pune un nume care, cu toate că după întreprinderea ce ai luat asupra domniei tale pe drept ți se cuvine, însă prè lesne ai putea să-l primești în nume de rău de la un prietin, despre care ai avut de-a pururea nemișcat învingere în inimă cum că te iubește și, prin urmare, nimic nu aștepți mai puțin

¹ Prospectul are 2 pagini. El a fost anexat, probabil, la ultimele numere din „Foaia duminicii” a lui I. Barac și împărțit abonaților acestela.

decît un cuvînt de ris sau defăimare. Şi togma așa voiesc, să primești și cuvîntul acesta ca un cuvînt nu de ris sau de defăimare, ci ca unul ce ți-l poftesc să-l porți așa de fericit și mulțimit, precum aş dori însumi pentru persoana mea, cînd aş fi întru asemenea peristase [= împrejurări]. Adevărat, o grea povară, în tot înțelesul cuvîntului, ai luat prin aceasta asupra d-tale, o povară însă care cu atîta va să fie mai cinstită pentru d-ta, cu cît vei avea norocirea de a [o] purta cu mulțenire de obște. Io nu cunosc, adevărat, în praxi ce este o redacție, că nu am fost nici însumi o astfeliu de persoană [redactor], nici batăr vreo cancelarie de redacție n-am văzut niciodată; însă după citu-mi ajunge puținica priceperea mea, precum am zis, mi se pare că nu greșesc de am numit[-o] povară; și poate pentru d-ta încă poate să fie o povară și mai grea decît pentru alții.

Sunt redacții în care unul sau mai multe persoane sunt numai cu aceea grige însărcinate, ca lucrurile de la împreună lucrătorii și corespondenții săi să le judece de sunt vrednice să intre în foile lor au nu; și pentru ace[e]a nu este de lipsă alta decît să aibă un tact așa de [manuscrisul rupt], cît să cunoască, pricepe (sic) cu scumpătate ce poate să placă cetitorilor săi și ce poate să ajute la ajungerea scopului ce și l-au pus înainte. Sunt însă altele care nu numai trebuie să judece, ci togma însuși să-și lucreze articulele ce vreu să le împărtășească cu cetitorii lor; și aceste sunt întru adevăr mai mult auctori decît redacții, și pentru aceea și mai cu greutate, pentru că lucrul altuia mai lesne este de a-l judeca cu mult, decît pre al său însuși.

Eu despre redacția d-tale nu știu de se ține de clasul întii au de al doilea, pentru că deși am semne de a judeca cum că ești în corespunde[n]ție cu mulți bărbați învățați, ce-ți vor fi făgăduit a lor ajutorințe, dară totuși apriat [= clar, precis] nu știu pînă unde se întinde aceea încredințare a d-tale pentru astfeliu de făgăduințe. De ai însă îndestulată aceea încredințare, eu te fericesc și toate poftetele mele pentru d-ta și pentru gazeta d-tale, pre scurt, întru ace[e]a să cuprind, ca să le poți judeca ale aceloră lucrări cu toată aceea răceală și securitate a tactului, care spre întinderea și sporiul acelor foi cel mai dorit efect să tragă după sine. Întru o stare ca ace[e]a nici poci alta vedea mai de folos și de lipsă, decît să fii imparțial, să nu cauți la persoana auctorului sau corespondentului d-tale, de are nume mare de învățat, de-ți este prețin sau cunoscut, de te-au rugat într-adins să-i treci articolul în foaia d-tale întru toată întîmplarea, fie bun, fie rău, și să ții totdeauna înaintea ochilor starea cetitorilor d-tale. Sunt aceștia învățații neamului nostru, negreșit că atuncea vei trebui cu notiții literare de cel mai înalt interes să-i faci cunoscut; iară de sunt aceștia de clasul mai de gios, numai cu înștiși[n]tări după priceperea lor vei putea să-i împărtășești, [pe] care să le înțeleagă și să fie după gustul lor. În țerile noastre, unde partea cea mai mare de obște este mai neîmblată în literatură, ar fi o greșeală mare a se îndrepta după tonul foilor dintr-alte țeri, care în starea culturai literale stau pe o treaptă cu mult mai înaltă decît a noastră. Și mi se pare că frații noștri unguri nimic n-au greșit mai tare, decît că la aceasta n-au băgat de seamă.

Însă de cumva făgăduințele ce ți s-au făcut d-tale sunt încă numai făgăduințe și trebuiești însuți să-ți lucri articulele, atunci n-am decît să-ți poftesc o răbdare și o neastăpănire nepregătută. Fie însă cum va fi starea d-tale, știu că mai întîi vei să împingi multe greutăți, dară am nădejde că cu vreme vei să le învingi pe toate.

Acestea sunt ideile mele în genere, iară la speciale a mă slobozi deocamdată-mi este cu neputință, pentru că, cum zisei, starea lucrului nu-mi este de prisos cunoscută; poate mai tîrziu mă voi putea declara mai apriat.

Întru care a mele observații le vei socoti însă numai ca părerile unui singur om, iară nu ca o judecată de obște sau dătătoare de ton”¹.

Scrisoarea de mai sus poartă data de 26 decembrie 1837. Peste cîteva zile (1 ianuarie 1838) apărură „Foaia literară”, din care s-au tipărit, între 1 ianuarie – 25 iunie 1838, 26 de numere. În primele patru, cinci numere Bariț a precizat, mai amănunțit decît în prospect, țelurile periodiceului brașovean. Pe lîngă altele, redactorul se angaja să sprijine, prin studii și articole, dezbaterile consacrate limbii românești, ortografiei cu alfabet chirilic și latin, slavonismelor din lexicul nostru, neologismelor etc. La realizarea acestui plan și-au dat contribuția I. Heliade Rădulescu și C. Negruzzi, din care „Foaia” a reprodus, după „Muzeul național”, *Corespondență între doi romîni, unul din Țara Romînească și altul din Moldova* (în nr. 9, 10, 11, 12 și 19), V. Popp, autorul unei dizertații despre ortografie (vezi nr. 18, 20 și 21), Ioan Maiorescu (în nr. 16), membrii comitetului „literar” din București (P. Poenaru, S. Marcovici, G. Ioanid, I. Pop și Fl. Aron), instituit de Eforia școalelor pentru „a cerceta cu de-a măruntul duhul limbei și lipsele ce are” (vezi nr. 4), Bariț și Cipariu.

Bariț publicase în primele două numere ale „Foi” 9 epistole, atribuite unor cititori imaginari (un bărbat serios, un umorist, o „doamnă

¹ Biblioteca Academiei R.P.R., ms. nr. 994, f. 34–35. De aici și dintr-o altă scrisoare (9/21 ianuarie 1838, vezi *ibid.*, f. 36–37) reiese că Cipariu depunea silințe să cîștige prenumărări pentru „Foaia literară” și semnală lui Bariț unele știri privitoare la romîni din „Allgemeine Zeitung” și „Ausland”: în amîndouă, „multe interesante notiții se află pentru romîni și țările lor, precum este Călătoria lui Demidoff în anul trecut de la Giurgiul la București, în Allg. Zeit., cu toate că într-însa se află prîm multă poezie”.

Pentru interesul cu care Cipariu a urmărit, în 1837, strădaniile lui Bariț de a pune la îndemîna transilvănenilor o gazetă mai bună decît „Foaia duminicii”, vezi *ibid.*, f. 28–31, de unde citez pasajul referitor la scrierea numerelor proprii străine: „Numele proprie ale locurilor, persoanelor, [Barac] așa le schimonosește, sau mai bine le nemțește, cît stîi să îngheți de multe ori cu lexiconul în mînă, și nu știi ce să gîndești. Ba ce-i mai frumos, și englezește am aflat într-un loc, și aceea cu slove [...]. Întru acest obiect, io așa judec cum că cuvintele și numele dintr-altă limbă, cînd le scriem cu literile obicnuite ale limbii aceia, trebuie să le scriem și noi cum le scriu auctorii lor, și atunci supunem [= presupunem] că numai acela se va apuca a le cîti carele știe și limba; pentru ceilalți destul e a însemna în parantes sau în note adevărata pronunțare. Iară cînd le scriem cu alte slove, negreșit că atunci le scriem pentru toți cetitorii noștri, și atunci trebuie să scriem cum se grădește, iară nu cum se scrie în limba aceea; pentru aceea nu poți să nu rzi și pre Tichindeal, cînd în fabulele lui asemenea aduce sentinții întregi dintr-altă limbă și, scriindu-le cu slove străine, ține ortografia străină. De care lucrare cu atîta mai tare mi se pare c-ar trebui să ne ferim, deaca ortografia limbii din care cităm este înclăcită, precum este a franțezului și a englezului” (f. 30).

boiereasă”, un învăpăiat iubitor de literatură, un „duh frumos”, o demoazelă, un patriot, un „cetățean neguțătoriu și econom”, un bătrîn) și articolele *Traducere* și *Stilul* (după „Jeitteles”). Aici și în epistole, autorul recomandă „o limbă cit să poate de netedă și regulată în etimologie și ortografie”, combătând încercările de a o latiniza „fără treabă”, arătând că prin traduceri „sănătoase” din clasicii vechi și noi „se cearcă ce poate limba”, critica tendințele puriste ale unor „exaltați” și haosul ortografic de atunci: „[...] Dar unde avem noi ortografie statornicită? Este de mirare ce galimatias se face la noi în ortografie; mai citi scriitorii, atitea moduri de a scri; un lucru care ne va sili să vorbim cit mai curînd mai pe larg despre dînsul. [...] Slavonismurile [...] tocma toate nu le poci lăpăda; cum voiesc exaltații noștri. Ne vom înțeleghe. Într-aceea, păreriile și criticile învățaților noștri le voi primi cu dragoste și cu dor”¹.

Observațiile lui Bariț au trezit în rîndurile cărturarilor ardeleni dorința de a le întregi și comenta. Importante sînt în această privință reflecțiile făcute de Cipariu, în scrisorile sale către Bariț din 12/14 și 16/18 ianuarie 1838². Cea dintîi se încheia astfel: „Aceste sunt pricinile mele pre scurt, și d-ta ai voie slobodă din partea mea această a mea scrisoare, de o vei socoti vrednică, a o trece în foaia d-tale, însă fără numele meu”. Folosindu-se de înscuviințarea căpătată, Bariț a contopit scrisorile și le-a publicat, cu omisiuni și modificări, sub titlul de *Coresponde[n]ții între doi ardeleni asupra ortografiei*, semnate T***³. *Corespondenții*-le se ocupă de unificarea ortografiei și de încercările de a găsi un sistem ortografic acceptabil, pentru scrierea limbii românești cu litere latine.

De aproape un deceniu (1828–1837), mai mulți beletristi și profesori din Țara Românească și Moldova (I. Heliade Rădulescu, G. Asachi, C. Negruzzi, S. Marcovici ș.a.) discutau cu aprindere chestiunea ortografiei. Adepți ai ideii că limba literară trebuie să fie aceeași pe tot cuprinsul românesc (în Moldova, Bucovina, Transilvania, Țara Românească), Heliade Rădulescu și Negruzzi au stăruit să se elaboreze o pravilă unică de dreaptă scriere și au dezavuat principiul ca fiecare „dialec[t]” (= grai) să-și aibă ortografia. Bariț s-a încadrat în lupta pentru o „pravilă ortografică” unitară și, cu riscul de a-i nemulțumi pe transilvăneni, s-a călăuzit după indicațiile comitetului „literal” din București: „Pînă atunci, mă iertați, domnilor, dacă într-unele ce se țin de ortografie și eu vă sînt neplăcut. Cărțile bisericești și reformele ce le face Societatea literară din

¹ G.B.-I., *Traducere*, în „Foaie literară”, 1838, nr. 1 (1 ian.), p. 4, n. 2.

² Ms. nr. 991. f. 38–39 și 40–41. Conceptul scrisorilor, la Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj, fond Blaj, ms. nr. 275, f. 1–5.

³ În „Foaie literară”, 1838, nr. 6 (5 febr.), p. 44–46 și nr. 7 (12 febr.), p. 54–55. Bariț a schimbat a le ponoslui în a te căi, se pare – să pare, dialectele – dialecturile, almintrilea – almintrelea, sunt – sint, însemnarea – înșămănarea, toyma – tocmă, grăind – vorbind, tipuri de grai – chipuri de grai, graiul său – dialectul său, a căroră – a căror etc. Cipariu nu a protestat. L-a iritat doar faptul că Bariț nu a păstrat „anonimitatea”: „Însă una am de a mă ponoslui asupra corespondenților mele: că nu mi-ai ținut anonimitatea, după cum te rugasem. O literă înău m-au dat la gol (sic), cu toate că nu m-am mărturisit. De prevedeam una ca aceasta, au lăsam gios tot lucrul, au almintrilea-mi tăiam peana. Nu poci să mă respic mai mult, fără numai atîta zic că Slavonismurile nu le trimiteam” (ms. nr. 994, f. 45). Despre Slavonismuri vezi mai încolo.

București le cam țiiu de îndreptăriuri; consecvent nu sînt întru toate, știu”¹.

Calea pe care a pornit Bariț era bună. Cu toate acestea, Cipariu i s-a opus, militînd pentru diversificarea ortografiei: „Cu cuviință este ca în ortografie să se unească numai cei ce grăiesc într-un chip. Bucureșteanul urmeze-și dialectul său, și ortografia fie-i potrivită cu acela; moldoveanul, ardeleanul asemenea. Toată pretensia dimpotrivă mi se pare un mic despotism, și imitarea lucru de slugă, nu de om slobod”. Se citează în sprijinul opiniei, drept „întărire”, importanța fonetismelor regionale pentru filolog, exemplul altor neamuri (greci, francezi, englezi, maghiari), care „cite dialecturi atîtea ortografii au avut”. Nesuperioritatea „pronunțiației” din Țara Romînească și Moldova față de a mocașilor transilvăneni și faptul că osebitele ortografii nu-i pot împiedica pe romîni să se înțeleagă, „din orice corn de lume să fie”. Argumentele sînt neconcludente și denotă lipsa temporară de comprehensiune a lui Cipariu pentru problema ortografiei. El a recunoscut că ținta de obște a romînilor este luminarea, dar — spre deosebire de Heliade Rădulescu, Negruzzi, Bariț ș.a. — nu a sesizat, în 1838, rostul unui îndreptar ortografic comun în procesul nostru de culturalizare.

Trecînd la „ortografia în scrierea cu litere lătinești”, Cipariu admite că ea este fluctuantă și „osebită pînă la curiozitate”. Confuzia o explică prin slaba pregătire gramaticală a făuritorilor de sisteme ortografice, cunoașterea superficială a limbii romînești și prin nesăbuința cu care s-au imitat și se imită „modeluri” străine: „O limbă ca a noastră este mai originală și mai adîncă, oricine ce socotește, decît să o poată îmbrăca fieștecare croitoriu după fantasia sa, și să-i șază bine. Prin astfelu de îmbrăcăminte după caprii, și nu după sistem, nu poate biata limbă altmîntrelea să se vază, decît ca un arlechin pe teatru. Pînă ce ne vom uita la limbile streine și le vom lua de modeluri, fără de a căuta înlăuntru limbii noastre, tot într-acea *galimatic* vom rămînea. Sînt carii ar voi să o facă toema lătinească, socotînd că limba noastră nu este alta decît a lui Cicero, Iulie Cezar, August, și numai prin cursul și nenorocirea vremilor sau prin amestecarea singelui cu alte neamuri ș.c.l. și-au pierdut strălucita față, și cum că a noastră e datoria iarăși a o în[n]oi și a o reduce la starea cea dintîi. Alții din contră o socotiră chiar italienească, precum fericîții Budai și Körösi, și așa sucindu-o și întorcîndu-o, vreu a face ca puțin sau nimica să se deosibească de aceea, de ar fi cu puțință. [...] Ceilalți, carii să îndreptară sau după nemți sau după unguri, nici că pot avea pretensie de a li se băga în samă părerea, [...] pentru că nici ei n-au băgat de seamă la nimic altă, decît la limbile pe care le-au urmat.

Departa sîntem încă dară de acea epohă cînd să vedem o ortografie cu litere lătinești bine întemeiată și de toți primită”.

În continuare, Cipariu se întreabă dacă înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin este necesară sau nu. Întrucît problema i se pare dificilă, sugerează ca „învățații neamului” să o dezbată temeinic, în paginile

¹ „Foale literară”, 1838, nr. 1 (1 Ian.), p. 4, n. 2. *Reguli după care au a se urma lucrările Societății literale, ibid.*, nr. 4 (22 Ian.), p. 28–30.

„Foi” lui Bariț. Sugestia era și un atac împotriva „Societății literare”, care tindea să-și impună hotărârile rominilor de pretutindeni: „Iară o soțietate singură, și numai din partea unii țări, fie aceea din oricare mădu-lări și oricît de învățată, nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obște a hotărîrilor sale, mai mult decît o persoană singură”¹.

Seris în perioada de început a activității lingvistice a lui Cipariu, articolul despre ortografie cuprinde unele rătăcirii, dar și multe idei mature. Pasionat pentru filologie și mai bine pregătit în acest domeniu decît alți cărturari din generația sa, Cipariu a văzut în studiul limbii noastre o ramură de „știință națională”, a criticat diletantismul și arbitrarul, a pretins să se cerceteze adine și multilateral graiul strămoșesc, a biciuit pe stricătorii de limbă: pe latinizanți și italianizanți². S-a afirmat că „Timotei Cipariu a fost un exponent al latinismului în faza de decadentă a acestui curent”³. De fapt, Cipariu nu a fost, ci a devenit, din potrivnic, un exponent al latinismului. Cînd a trecut dintr-o tabără în cealaltă și de ce, voi arăta — poate — altă dată.

În scrisoarea din 16/18 ianuarie 1838, Cipariu îi cerea lui Bariț „slobozenie de a grăi puțintel și despre *slavonismurile* limbii noastre”. Bariț se învoi și astfel colaboratorul său îi trimite, în 9/21 februarie, *Slavonismurile*⁴. „Foaia” a tipărit acest articol cu întîrziere și fără semnătură⁵.

I. Heliade Rădulescu a grupat lexicul românesc, arată Cipariu, în cuvinte ce formează „scheletul” limbii și în cuvinte care fac „împlătura” ei. Termenii din a doua categorie, constituită din împrumuturi, sînt „ca

¹ Poziția adoptată nu-l oprea pe Cipariu să îmbrățișeze idealul unei limbi românești de obște: „Scopul Soțietății aceștia [= Societatea literară din București] — uneformizarea limbii — este negreșit foarte frumos, și de ar fi cu puțină ca oarecîndva să se dobîndească — după prințipurile ce și le-au propus Soțietatea: a *asculta pre toți și a alege ce este mai bun*, dobîndirea lui ar fi cea mai scumpă dobîndă în literatura noastră. O limbă pre care toți învățații romînilor să o scrie, să o vorbească, și toți rom. [inii], și cei nenvățați, să o înțeleagă! O ce scump odor ar fi acesta, și cît de fâlos ar putea să fie romînul întru stăpînirea lui” (din *Reflecșii pomenitive a unui ardelean asupra regulilor Soțietății literale din București*, ms. nr. 275, f. 11).

² Răspunsul lui Bariț, în „Foaie literară”, 1838, nr. 7 (12 febr.), p. 55—56 și nr. 8 (19 febr.), p. 61—64. Bariț rîvnea să aibă și romînii reguli ortografice „hotărîle” și să se treacă la elaborarea unei „ortografii lătinești, sau mai bine a zice strămoșești”. „La Replica d-tale, ti spune Cipariu, aș avea de însemnat cîte ceva, însă mă voi socoti de trebuiește să răspunz au ba în zilele următoare” (ms. nr. 994, f. 44); „La răspunsul d-tale din F o a i e însă voi răspunde deosebit, că io vreu cu toate aceste almintrile să rămîi ca correspondent, almintrilea ca prietin” (*ibid.*, f. 51).

³ D. Macrea, *Timotei Cipariu*, în „Limba romînă”, IV (1955), nr. 2 (martie—aprilie), p. 12. „Iată și Slavonismurile, după cum poftiși” (ms. nr. 994, f. 43); vezi și „Foaie literară”, 1838, nr. 7 (12 februarie), p. 55.

⁴ Nr. 14 (2 aprilie), p. 106—108: *Domnule redactor!* Văzîndu-l pe Bariț zăbavnic, Cipariu îi scrie: „Slavonismurile n-ai ce te îndoi a le slobozi afară, sau țîind aceeași însemnare [T***] ca pînă acum, sau fără însemnare, pentru că s-au făcut pomenirea lor în scrierea cea publicată, și cetitorii carii ori fi cetit-o, [i]și vor aduce aminte că de cine este. Măcar că, adevărat grînd, mă doare inima prevăzînd cît de mulți se vor rîni printr-însa, și mai bine era să nu o flu pomenit în scrisoarea publicată, că acum a i-s-ar putea schimba cifra. Acuma, adevărat, îmi pare rău că m-am grăbit. Că io nu vreu să vatăm pre nime, și aceea-mi împlă prin cap prea mult. De n-aș avea astă sfială, cît de iubit mi-ar fi a însemna pentru foaia d-tale despre literatura romînilor în genere, și în specie; însă bine că nu poci fără sfială, poate nici vreme n-aș avea, și mîntea mi-i cam împrăștiată în multe părți” (ms. nr. 994, f. 51).

și o îmbrăcămintă, frumoasă sau urită, după gustul croitorului sau a stăpînului poruncitoriu”. Haina acopere „golicuina” *scheletului* și este frumoasă numai atunci cînd se potrivește cu „trăsăturile” acestuia.

Orientîndu-se după ideile lui Heliade, Cipariu socotește veșmintul limbii noastre urit, cîrpit cu „mii de petece”. Ele se datoresc condițiilor istorice în care a viețuit și s-a dezvoltat neamul. Condițiile și nevoia de a desăvirși *scheletul* graiului părintesc, care avea scăderi firești, au dus pe romîni și la întrebuintarea de „slavonismuri, unele fără de nici o întocmire după limba sa, pentru că era sfîșite prin traiul de obște besăricesc și politicesc, altele cu ceva aplecare”. Slavonismele nu plac tuturor și mulți ar dori să le scoată din limbă. Cipariu nu-i aprobă: „Cu sila de va vrea cineva să le împingă, sînt mai tari decît să poată avea cineva nădejde de urmare după poftă; de cad, ar face prea multe risipuri”. Strămoșii, povățuiți „de un tact adine”, au procedat altminteri. Să cercetăm „scri-sorile” lor și „întoarcerile despre (= traduceri din) alte limbi” și să culegem de aici învățătură¹.

Respingerea slavonismelor se conjuga cu încercări de a croi bieteii limbii romînești o „zdranță” latinească, italienească, „francozască, și mai știe D-zeu cîte altele”. Cipariu judecă aspru „moda nouă”, amintește de Gottsched, — ajuns „nume de ocară”, pentru că „scăpăra după limba francozască” —, ridiculizează tălmăcirile neprocopsite din franțuzește și, la urmă, conchide: de ar silui toți limba „dintru-ntii în traduceri, apoi în lucrări originale, mi se pare că vom să avem acusi atitea limbi romînești, cîte sînt pre care le urmează literații noștri — franțezo-neamțo-unguro-romînească”. Exemple nu dă: pildele sînt „uricioase”, și celor ce „se osteneșe cu cuget curat” nu li se cuvine „o notă cu rușinare”.

Deși sînt îndeobște valoroase și bine cumpănite, rîndurile lui Cipariu despre slavonisme cuprind și gînduri sterile. Miile de „petece” din limba romînească au stîrnit în sufletul scriitorului rușine, *milă și dor de ajuto-rință*. Odată încoltit, *dorul de ajutorință* va crește și cu timpul îl va arunca pe Cipariu în brațele latinomaniei. Străduința de a croi „veșminte nepe-ticite” i-a fost deșartă. S-a prefăcut în „risipuri”.

Cipariu a numit articolele pe care le-am analizat *dizertații gramatico-filologhicești și însemnări*. Însemnările se resimt, în unele privințe, de influența lui S. Micu și Gh. Șincai², de a lui Radu Tempea și I. Heliade Rădulescu. Cipariu a cernut contribuțiile lor și le-a îmbogățit cu „băgări de samă” noi. Acestea ni-l arată îndrăgostit de scrutarea limbii³, îndrăzneț

¹ Barîț și-a însușit aceste păreri și le-a propagat: „Domnilor, plînă la alt prilej. [...] aveți bunătate a celi articolul d-lui T*** despre *Slavonismuri* [...] ; de l-ați cetit și i-ați uitat cuprinsul, mai procetiți-l ; vedeți ce judecă acest filozof și filolog romînesc nepregetătoriu [...]” (*Cîteva răspunsuri ale redacției la niște întrebări și prelinderi de unor dd. cetitori și literați romî-nești*), în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1838, nr. 26 (24 decembrie), p. 201.

² „Io, adevărat, nu vreu a mă număra între ortograficatori ; io urmez pe Șincai, sau mai bine pre Klein” (ms. 994, f. 51).

³ „Cu toate că nu poci să fîgădulesc o părere de cu totul noaă, și care deodată apoi să fie și de cu totul adevărată, — ci o părere care cu atîta intru a mea cunoștință mă socotesc întru cea mai mare parte a o fi nimerit, cu cît băgările de samă asupra limbii și literaturii noastre cea mai desfătută cuprindere a vieții mele au fost și rămîne, — și nimic n-au trecut pe dinaintea ochilor miel fără de a gîndi cu cea mai serioasă luare aminte asupra oricărui feno-men” (*Domnule redactor!* în „Foaie literară”, nr. 14 (2 aprilie) p. 106).

în afirmarea părerilor sale și aplecat să-și întindă interesul dincolo de hotarele specialistului în gramatică și ortografie¹. Îl solicitau, cu precădere, problemele de cultură, „procopsirea” rominilor ardeleni, prin școală și citire de cărți profane, literaturile străine și autohtonă și „alte figuri-miguri”. Cîteva informații despre ele sînt în corespondența cu Bariț.

★

Bucuria cu care a întîmpinat apariția „Foi literare”, zelul său de a ciștiga prenumerați, sfaturile date lui Bariț și colaborarea la revistă, toate ne obligă să vedem în Cipariu un susținător înfocat al publicației de la Brașov. El a și mărturisit acest lucru : „Mă bucur de înștiințarea ce-mi faci despre adausul prenumeraților, și mă bucur togma ca și cînd ar fi pre sama mea. D-ta cunoști cu ce simțiri sunt eu cătră foaia d-tale : ca simțirile unui părinte cătră lucrările unui fiu al său iubit, cînd le vede încununate cu laude de toate părțile ; deși anii nu-mi dau dreptul a te putea numi fiu, dară un învățătoriu poate să îndrăznească a numi așa pre ucenicul său”². Calitatea de învățător îl autoriza pe Cipariu să își îndrume ucenicul și să-l certe ori de cîte ori i se părea că Bariț a părăsit drumul cel bun. În asemenea prilejuri, dascălul izbucnea : „Pentru D[umne]zeu, da ce faci ? Da cum poți băga în foaia d-tale niște măscări !”³. Ucenicul îndura muștrările, răspundea, fără să jignească, la critici și — ca prieten „fierbinte” — îi ura lui Cipariu : „Fii sănătos și mă iubește”⁴.

ТИМОТЕЙ ЧИПАРИУ И „ФОАЯ ЛИТЕРАРЭ” (1838)

РЕЗЮМЕ

В первой половине 1838 г. Георге Бариц, выдающийся ученый, издавал в Брашове журнал „Фоая литераре” (Литературный листок). Исследуя журнал и некоторые неопубликованные документы из библиотеки Академии Румынской Народной Республики в Бухаресте и в Клуже, автор устанавливает помощь, оказанную Тимотеем Чипариу для издания „Фоая литераре” и ее ориентации.

¹ Vezi despre dizertații gramatice-filologicești și N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. 1, București, 1907, p. 315—318.

² Ms. 994, f. 46 (scrisoarea din 26 martie/8 aprilie 1838).

³ Pe Cipariu îl înverșunase poezia doctorului P.[opp] V., *Celibatul (Necăsătorii)*, din „Foale literară”, nr. 17 (23 aprilie), p. 130. I. Mușlea (vezi extrasul *Viața și opera doctorului Vasile Popp (1789—1842)*, Cluj, 1928, p. 120) nu a trecut *Celibatul* printre scrierile tipărite de Popp în „Foale literară”. I-a atribuit însă, eronat, *Correspondenții între doi ardeleni asupra ortografiei și Domnule redactor* ! de Cipariu și corespondența dintre I. Heliade Rădulescu și C. Negruzzi. Filologia lui Popp din „Foale literară” se reduce la : *Domnule redactor* ! (nr. 18). *Urmarea dizertații din nr. 18 despre ortografie* (nr. 20) și *Capăt dizertații din nr. 20 despre ortografie* (nr. 21). Dizertația a discutat-o Cipariu : *Reflexii asupra ortografiei d-lui P. . .*, în „Foale pentru minte, inimă și literatură”, 1838, nr. 2, 3 și 4.

⁴ *Prielint* ! în „Foale literară”, nr. 22 (28 mai), p. 173.

Одновременно, анализируя статьи, опубликованные Чипариу в „Фояя литераре”, автор доказывает, что Чипариу поддерживал идею необходимости просвещения румын, боролся за всестороннее и углубленное изучение румынского языка и выступал против нездоровых тенденций некоторых своих современников латинизировать, офранцузить или италиенизировать язык. Язык, говорил Чипариу, нельзя произвольно изменять.

TIMOTEI CIPARIU ET « FOAIA LITERARĂ » (1838)

RÉSUMÉ

Au cours de la première moitié de l'année 1838, Gheorghe Bariț publiait à Brașov une importante revue, portant le titre de « Foaia literară ». Ayant étudié cette revue ainsi que plusieurs documents inédits conservés dans les bibliothèques de l'Académie de la République Populaire Roumaine à Bucarest et à Cluj, l'auteur signale l'aide accordée par Timotei Cipariu à Bariț en ce qui concerne la publication de cette revue et son orientation.

L'analyse des articles publiés par Cipariu dans « Foaia literară » révèle que celui-ci a soutenu la nécessité d'éclairer les Roumains, qu'il a milité pour une étude multilatérale et approfondie de la langue roumaine et qu'il s'est opposé aux tendances malsaines de certains de ses contemporains de la latiniser, franciser ou italianiser. La langue, affirmait Cipariu, ne doit pas être violentée selon le bon plaisir de chacun.

RAPORTURILE LIMBII ROMÎNE CU ALBANEZA ȘI CU SUBSTRATUL CARPATO-BALCANIC*

DE

I. I. RUSSU

Relațiile lingvistice de dată veche dintre popoarele romîn și albanez constituie o problemă fundamentală a istoriei limbii romîne, privind epoca formării ei și a comunității populare respective, care a preocupat intens, de multă vreme, cu deosebire în ultimele decenii, pe mulți cercetători. În această migăloasă muncă de investigație comparativă, s-au obținut rezultate importante, de ordin general și principal, indicînd direcția în care urmează a fi continuate și adîncite cercetările, pentru elucidarea unor aspecte rămase pînă acum obscure. Schița sumară în acest sens, încercată de curînd¹, se cere amplificată și întregită în lumina ultimelor achiziții și criterii ale cercetării comparative actuale.

Stabilirea elementelor fonetice, morfologice și lexicale preromane este rezultatul comparării limbii romîne cu limbile romanice din apus și

* ABREVIERI :

BL = „Bulletin linguistique”, București, I (1933)—XVI (1948).

DR = „Dacoromania”, Cluj, I (1929)—XI (1948).

ILR = A. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, București, I, ed. III 1960, II, ed. III 1960, III 1940, IV 1941.

OR = A. Philippide, *Originea romînilor*, Iași, I 1923, II 1927.

RIEB = „Revue internationale des études balkaniques”, Belgrad, I (1934)—III (1938).

SCI = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I (1950) și urm.

alb. = albanez; blg. = bulgăresc; gr. = grecesc; i.-e. = indo-european; rom. = romînesc; srb. = sîrbesc.

¹ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959, p. 120—123. Criticată sever de acad. A. Rosetti, *Chestiuni de metodă*, în *Fonetică și dialectologie*, III 1961, p. 63—65, cu concluzia : „analema lansată de I. I. Russu asupra 'uniunii lingvistice' balcanice este inoperantă, alina timp cît ea nu va fi întovărășită de o reexaminare a faptelor de limbă și de dovedirea netemeinicit argumentelor aduse în sprijinul existenței 'uniunii lingvistice' balcanice”. Sarcina de a dovedi „netemeinicia argumentelor pentru 'uniunea lingvistică' balcanică” a fost împlinită cu un sfert de veac în urmă de A. Graur, A. Meillet, Bellé ș.a., rezultatele lor fiind reconsiderate și integrate în cercetarea prezentă.

cu albaneza, unde se găsește forme și cuvinte rominești prelatine asemănătoare, uneori identice. Prin confruntarea rominei cu idiomurile balcanice, în primul rând cu albaneza, s-a constatat că avem importante elemente numite „albaneze”, considerate ca împrumuturi sau moșteniri din epoca de formare a limbii; prin unele trăsături importante, limba română a fost considerată de mulți erudiți ca „limbă balcanică”, debitoare albanezei cu unele elemente fonetice, lexicale și morfeme. Noțiunile „balcanic” și „caracter albanez” se cer examinate mai de aproape.

1. „Uniunea lingvistică” balcanică

S-a vorbit mult, în ultimele 3—4 decenii, de disciplina numită „lingvistică balcanică” (uniune lingvistică balcanică), ai cărei părinți și promotori principali au fost Gustav Weigand și Kr. Sandfeld (-Jensen) și care ar cuprinde limbile bulgară, albaneză, neogreacă, română și într-o măsură mai mică, sîrbo-croata. Weigand considera albaneza, romîna și bulgara ca trei ipostaze ale aceleiași limbi „balcanice”, albanezii fiind traci care păstrează limba veche, romîni traci romanizați, iar bulgarii traci slavizați¹. Sandfeld a întocmit chiar un „tratat” al acestei discipline², constatînd un număr de trăsături fonetice, morfologice, lexicale, sintactice, comune acestor idiomuri atît de importante încît s-a crezut îndreptătit să proclame crearea unei științe aparte, „lingvistica balcanică”, în jurul căreia s-a format o bibliografie abundentă³. Limba română se pomeneste înglobată în noua grupă „lingvistică” admitîndu-se că, deși „structura ei, ceea ce constituie „sistemul închis” al limbii, e latină”, „nu e mai puțin adevărat că prin alte aspecte ea este o limbă balcanică”, în sensul că „romîna, bulgara, albaneza și neogreaca — într-o măsură mai mică și sîrbo-croata, turca otomană rămînînd izolată — fără a fi înrudite

¹ G. Weigand, *Ethnographie von Makedonien*, 1924, p. 59—68; *Balkanarchiv* I pref. p. XII; combătut de Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, p. 354.

² K. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris, 1930. Ediția daneză (1926), recenzată de St. Bezdechi, DR IV, p. 1278—1302; G. Pascu, în „Revista critică”, II p. 133. După Sandfeld „les relations entre les peuples de la Péninsule Balkanique vont encore plus loin. Il ne s'agit pas seulement d'une communauté de civilisation et de croyances. Bien que d'origine diverse, les langues parlées par ces peuples ont développé nombre de traits communs qui font une unité linguistique remarquable rappelant, sous bien des rapports, les unités linguistiques qui ont pour base une origine commune, comme c'est le cas des langues romanes, des langues germaniques etc. Il y a donc lieu d'en faire l'étude comparative comme pour les groupes des langues apparentées et de constituer une 'linguistique balkanique' spéciale” (p. 6). Mai tîrziu, sub influența multor critici, autorul danez a mai cedat în privința „lingvisticii” sale balcanice, vorbind numai de „traits communs, qui donnent aux langues en question une certaine allure uniforme malgré toutes les divergences...” (Sandfeld, RIEB II/1—2, 1936, p. 472).

³ Rosetti, ILR, II, p. 83—128 (uniunea lingvistică balcanică); SCL, IX (1958), p. 303—308; *Fonetica și dialectologie*, III, p. 63—65; Melecki, *Atti del III congresso internaz. dei linguisti* (Roma, 1933), 1936, p. 72—76. Trubețkoi susține de asemenea ideea unui „Sprachbund” al acestor idiomuri (blg., ngr., alb., rom.): „balkanischer Sprachbund”, caracterizat printr-o „strukturelle Verwandtschaft”; cf. P. Poucha, Kuhn's „Zeitschrift” LXVIII (1943), p. 84, cu rezervele lui Ed. Schwyzer în privința termenului „Sprachbund?”, ibid. p. 98. Weigand vorbea odată („Kritischer Jahresbericht”, XI, nr. 1, p. 135) chiar de „vergleichende Balkansprachen” ! E. Seidel, *Omagine I. Iordan*. București, 1958, p. 775—788.

între ele, constituie o « uniune lingvistică » (Sprachbund). Ele au în comun o serie de trăsături ce oferă acestor limbi un aspect particular¹. Unii au mers mai departe în sensul lui Weigand, crezînd că romîna, greaca, albaneza și idiomurile slave din Balcani s-ar putea reduce la una și aceeași limbă tip, care ar conține „acel ceva, după care numai cu schimbarea cuvintelor se poate obține o altă limbă, întrucît se găsește numai în limbile vorbite de neamurile din Peninsula Balcanică, s-a numit... element balcanic”². Acestea sînt opiniile erudiților care admit realitatea unei asemenea „lingvisticii”, considerată utilă și necesară pentru studiul istoric al limbii și pentru problema etnogenezei romînilor. Dar foarte mulți lingviști nu sînt și nu erau de la început de acord asupra termenului, a justetei lui și în general asupra necesității și temeiniciei unei „lingvisticii balcanice”, care pentru unii nu există din capul locului. E necesar deci a observa mai de aproape problema caracterului „balcanic” al limbii romîne și elementele prin care ea s-ar integra în atare „uniune”. Un rezumat al rezultatelor obținute în această direcție se află la Rosetti³, iar o punere la punct în excelentul articol al lui Al. G r a u r, *Coup d'œil sur la linguistique balkanique* (BL, IV 1936, p. 31—45), după care dăm în rezumat elementele principale.

La început se arată că (lucru relevant și de alții, anterior) nu poate exista o „lingvistică balcanică” în sensul celei indo-europene, romanice ori slave. Dintre idiomurile vorbite în Balcani, singură bulgara și sîrba au origine comună (slavă), celelalte fiind de obîrșie diversă. „Remplacer dans la linguistique la notion de parenté par celle d' 'affinité', comme on veut le faire maintenant, c'est accorder à la phonétique et même au vocabulaire et à la syntaxe le pas sur la morphologie; c'est, par conséquent, remplacer l'essentiel par le superficiel. La grammaire comparée ne pourra jamais se fonder sur l'imitation, ni sur les emprunts”. Termenul „lingvistică” ar fi justificat în Balcani numai admitînd un puternic substrat comun, care însă ar trebui dovedit; dacă nu se admite substratul, poate fi vorba numai de „raporturi de împrumuturi, de influență, dar nu de o „lingvistică balcanică”. Graur admite existența substratului, care a lăsat urme nelîndoielnice, care însă trebuie dovedite, nu numai postulate. În privința c u v i n t e l o r „albaneze” din romînă el se întrebă cu firească nedumerire „à quelle époque peut-on croire que les Albanais ont été tellement supérieurs au Roumains, pour que les derniers aient emprunté aux premiers des termes de civilisation tels que „foyer”, „vieillard” etc. ? Il est impossible d'admettre que les Roumains ont tout emprunté à l'albanais et les Albanais presque rien au roumain”. În concluzie : s-au păstrat elemente lexicale din substrat și în Balcani, iar majoritatea cuvintelor așa-zise albaneze din romînă sînt (cum afirmase Philippide) din substratul comun auzelor idiomuri. Dar chiar existența cuvintelor autohtone nu justifică existența „lingvisticii balcanice”.

Din f o n e t i c ă s-au atribuit substratului unele fenomene, ca sunetele *ă* și *î*. Întîlnit și în alte limbi (rusă, polonă), *î* s-a dezvoltat independent în romînește, din *ă* prin fuchidera provocată de nasala următoare, sau din *i* sub influența consoanei premergătoare; *ă* vine din *a* neaccentuat, *e* precedat de labială, uneori din siflantă, șuierătoare sau vibrantă (*bărlin* < *veteranus*, *păr* < *pîlus*, *zău* < *deus*, *rân* < *reus*); *ă* (Ė) se constată dialectal în albaneză și în bulgară, dar aici condițiile apariției diferă; comune celor trei limbi sînt : existența sunetului *ă*,

¹ Rosetti, ILR, II p. 29.

² Capidan, DR, III p. 132.

³ Rosetti, ILR, II p. 83-128.

legătura între el și a tonie sau prezența unei nasale subsecvente. E greu a-l pune în toate trei idiomurile pe socoteala substratului. „Trebuie să se admită că alternanțele vocalice ale limbilor balcanice se datorează unei schimbări paralele, care s-ar putea explica ușor prin acțiunea substratului”. Pentru *accent* în limbile balcanice: Rosetti, ILR II p. 83–85. Rotacismul (*n* intervocalic > *r*), dialectal în română și albaneză, e de dată tîrzie. „Tout ce qui pourrait être prouvé par le rhotacisme, c'est une manière semblable de prononcer l'*n*, qui a pu développer des tendances parallèles”. Nici trecerea *cs* > *ps*, *ct* > *pt* în rom. (labială + *s* ori *t*) nu poate fi atribuită substratului comun albanezei și românei. „Quoi qu'il en soit, en retenant uniquement les faits dignes d'attention, on a vu que la phonétique ne peut nous donner une certitude concernant le substrat”. Faptele concordante în mai multe puncte nu justifică a vorbi de un punct de plecare unic; cel mult s-ar putea vorbi de tendințe asemănătoare.

Morfologia. Simplificarea declinării, reducerea numărului cazurilor în română, bulgară, greacă a fost atribuită substratului. Argumentarea lui Graur arată însă că substratul nu poate avea nici un rol aici. Se poate spune numai că e comună limbilor balcanice o tendință spre simplificare, constatată și în alte limbi (romance, germană, engleză, persană etc.). Conservarea genului neutru în română (ca în greacă, bulgară, sîrbă) de asemenea nu poate fi din substrat. Postpunerea articolului (în rom., alb., blg.) e determinată de ordinea cuvintelor; în primele două limbi e datorată în bună parte unui fapt de ordin sintactic: punerea adjectivului după substantiv, care sigur nu provine din substrat. În bulgară fenomenul e de factură slavă comună: provocat de punerea articolului după adjectiv. Așadar în cele trei limbi „balcanice” postpunerea articolului nu e de origine comună. Formarea viitorului prin perifrază cu verbul „a vrea” arată numai că greaca, albaneza, bulgara și romîna au trecut la un stadiu analitic, iar fenomenul e constatat și în alte limbi. Dispariția infinitivului (gr., alb., blg., rom., srb.) pare a fi un indiciu al tendinței de a elimina categoria verbală cea mai abstractă.

În concluzie, limbile „balcanice” prezintă concordanțe, dar acestea nu merg pînă la identitate completă; e vorba de tendințe, uneori generale, alteori limitate la Balcani. De altă parte, „e incontestabil că un număr relativ ridicat de cuvinte, mai ales în albaneză și romînă, provin din idiomurile populațiilor preromane și preslave”. Trăsăturile comune sînt prea puțin lucru spre a putea permite să se vorbească de o „lingvistică balcanică”. Ceva comun există în idiomurile balcanice, „mais 'l'air commun' des langues balkaniques, rapproché des éléments du vocabulaire, de phonétique et de morphologie qu'elles ont en commun, doit tout de même s'expliquer par certaines tendances primitives, imputables au substrat”, după opinia lui Al. Graur.

Au relevat și alții subrezenția temeliei pe care s-a ridicat „lingvistica balcanică”. Astfel, Antoine Meillet preciza că metoda comparativă (indo-europeană, romanică etc.) nu se poate aplica limbilor balcanice care au concordanțe ce este normal să apară între idiomurile dintr-o regiune¹, iar G. A n a g n o s t o p u l o s arată că trăsăturile comune ale limbilor balcanice se explică parțial prin evoluție deosebită, unele

¹ A. Meillet, RIEB I/1, 1934, p. 29–30 „la méthode comparative ne s'applique pas utilement aux langues balkaniques. En effet, ces langues appartiennent à des groupes divers et leurs particularités appellent des explications communes qui ne résultent pas immédiatement de leur histoire... Si le bulgare, le serbe, l'albanais, le roumain se sont écartés de leur état ancien d'une manière pareille, le fait n'a donc rien de surprenant; il s'agit de concordances qu'il est normal d'observer entre parlers d'une même région. Il y a là un fait général dont la linguistique balkanique, pour autant qu'on puisse employer ce terme, devra tenir compte”.

sînt restrînse la zone dialectale în unele graiuri, iar celelalte elemente comune nu permit a se vorbi de o „lingvistică balcanică”, în sensul celei romanice, germanice ori slave¹; A. Belić ajunge la concluzia că nu există o „uniune lingvistică”, ci o reciprocitate lingvistică în această regiune². La fel și Th. Capidan³, ca și S. Pușcariu, care se arată sceptic și rezervat⁴, observînd că ar fi preferabil termenul „lingvistică sudest-europeană”, căci „ce e vechi într-una din aceste limbi, este nou în altele, deci nu poate fi vorba decît de propagare de la o limbă la alta prin împrumut, — sau de niște inovații ivite independent în mai multe limbi. Ceea ce unește aceste limbi într-un mănunchiu sînt condițiile geografice și istorice asemănătoare și influențele culturale identice. — Termenul „lingvistică balcanică” este îndreptățit numai întrucît exprimă scurt și pregnant — ca bunăoară cel de „filologie clasică” — un caz de convergență”⁵.

Apare evidentă subrezenia „lingvisticii balcanice”, al cărui precursor e J.B. Kopitar cu celebra frază-calambur formulată la 1829 „numai o formă, dar cu trei materiale de limbă”⁶. Asemenea aserțiuni din faza romantică a începuturilor lingvisticii nu se pot dovedi, nu sînt justificate prin modeste rezultate de pînă acum. Iar dacă s-ar lua cu severitate termenul „lingvistică balcanică” (limba rom. + blg. + alb. + gr.), ar trebui să se admită paradoxul că romîna e apropiată de bulgară ca și această de sîrbă (sora ei slavă), ori chiar mai mult — sub raport „balcanic” — căci cea din urmă nu intră în „uniunea” confecționată de Weigand și Sandfeld. Avînd în vedere numai elementele superficiale din fonetică, lexic și frazeologie⁷, s-ar putea ușor construi și o „lingvistică ardeleană”,

¹ G. Anagnostopoulos, RIEB, I (1934), nr. 1, p. 272—3.

² A. Belić, RIEB, II (1936), nr. 3—4, p. 167—171. — Despre Alex. I. Belić (1876—1960): M. Jivcovic, „Limba romînă” IX (1960), nr. 4, p. 96—98.

³ Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*. București, 1936, p. 37.

⁴ S. Pușcariu, *Limba romînă* (București, 1940), vol. I, p. 169—175.

⁵ Cu două decenii mai înainte, Pușcariu observa că „dacă studiem de aproape tezaurul lexical, frazeologia și sintaxa limbilor europene de vest, ne vom convinge că în limba franceză, engleză, germană, italiană etc. există de asemenea un număr considerabil, nu numai de cuvinte împrumutate sau decalcate după același model, ci și foarte multe construcții sintactice și expresii figurate identice. Cauza acestor asemănări e ceea ce sîntem obișnuți să numim „cultura occidentală”, comună din vechi timpuri acestor popoare în contact necontenit unul cu altul. Termenul „Balkansprachen” întrebunțat de Weigand și de elevii săi trebuie deci înțeles în același fel ca termenul de „limbi occidentale”. Precum putem vorbi de obiceiuri sau de mentalitate occidentală, putem subsuma și asemănările glotologice între popoarele cu limbi diferite care au stat sub influența Bizanțului în termenul de „limbi balcanice”. Precum însă, în occident, asemănările aceste (care desigur nu sînt nici mai puțin numeroase, nici mai superficiale decît cele din orientul european) nu ne împiedică să distingem lămurit limbile franceză, engleză, germană, italiană una de alta, tot astfel trebuie procedat și în orient...” (DR, I p. 407).

⁶ J. B. Kopitar, *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*, în „Jahrbücher der Literatur”, Viena, XLVI (1929), p. 59—106 (semnat K.); reproduc în *Kleine Schriften* editate de Fr. Miklosich, Viena, 1875; cf. Philippide, *Istoria limbii romîne*, I, Iași, 1894, p. 289, Capidan, DR, II p. 446, Rosetti, ILR, II p. 30.

⁷ Expresii ca „așa i-a fost scris”, „nu-l taie capul” sînt considerate... balcanice. Asemenea criterii filologice încă arată o lipsă de seriozitate din partea celor care le utilizează cu argumente istorice. Despre locuțiunile zise „balcanice” (relevante de Pușcariu, P. Papahagi, Capidan ș.a.), cf. de ex. Philippide, OR, II p. 691—694.

care să studieze notele comune, mai ales lexicale și frazeologice din limbile de aici, influențate reciproc în cursul conviețuirii seculare dintre români, unguri, sași ș.a. Se impune deci mai multă rezervă și critică față de tezele Weigand-Sandfeld despre „înrudirea” limbilor din Peninsula Balcanică, dintre care toate patru (rom., blg., alb., gr.) sînt de obirșii și structuri esențial diferite, încît ele nu permit a se vorbi de „lingvistică balcanică”, iar reexaminarea atentă a faptelor poate arăta că noua „lingvistică” e menită să rămînă lipsită de obiect. Oricum, această disciplină construită artificial, cu rezultate vagi și neconcludente, e de prea puțină utilitate în cercetarea capitolelor obscure ale istoriei și limbii romîne, nu promovează prin nimic lămurirea problemelor etimologice ale elementului autohton în relațiile lui cu albanezii. De asemenea, declararea romînei ca limbă balcanică nu spune nimic, nu explică absolut nimic din ceea ce formează conținutul ei nelatin, anteroman. De altă parte, numeroasele elemente lexicale prelatine ale limbii romîne — unele existente și în albaneză — sînt o realitate deosebită, de cercetat cu mijloacele interne ale limbii romîne și cu criteriile lingvisticii comparative indo-europene, ce nu au nimic a face cu ceea ce unii erudiți și balcanologi au înțeles în ultima vreme prin „lingvistică balcanică”.

2. Trăsături comune albano-romîne

Problema relațiilor lingvistice și etnice dintre români și albanezi stă la baza discuției ample și îndelungate privind existența (ori lipsa?) elementelor autohtone, prelatine în limba romînă, deci valoarea substratului etno-lingvistic. În ce privește elementele anteromane numite de unii „albaneze”, de alții „traco-illire” ori „balcanice” limba romînă prezintă o individualitate remarcabilă, ceea ce a întrevăzut Miklosich acum un veac și s-a confirmat de cercetările ulterioare. Nu este necesar, nici posibil, a expune aici din nou ceea ce s-a spus despre relațiile dintre limba romînă și albaneză, după ce această examinare a fost făcută de unii erudiți, ca Th. Capidan și Al. Philippide, care a încercat o aprofundare pe baze largi a problemei, în studiul detaliat al elementelor comune (de asemănare) și al celor deosebitoare ale celor două idiomuri, iar concluziile lui sînt importante pentru problema elementului autohton românesc¹. După filologii mai vechi (Miklosich, Schuchardt, Meyer, Gaster, Sandfeld ș. a.), Philippide expune din nou toate elementele c o m u n e albano-romîne în *fonetică*: *a* neaccentuat > *ă*; *á* + *n* ori *m* > *ă* (*î*) + *n*, *m*; *e* neaccentuat > *ă*; *é* urmat de *n* și *m* > *ă* + *n*, *m*; *én* + dentală > *in* + dentală; *én* + spirantă > *in* + spirantă; *i* neaccentuat > *ă*; *i* neaccentuat final de la terminația plur. masc. a căzut; *o* neaccentuat > *u* de cele mai multe ori; *ó* înainte de grup consonantic > *ú*; *ú* n-a devenit *ó*; -*u* final cade; *l* + *i* + vocală și *l* + *i* final fix > *l'*; rotacismul (*n* > *r*); *b* intervocalic cade; *b* în grupul intervocalic *br* devine *u* (> *ur*); *kl* > *k'*; *gl* > *g'*; *v* intervocalic cade etc.

¹ Philippide, OR, II p. 571—802. Cf. „Limba romînă”, VIII (1959), nr. 3, p. 16—23.

Ce valoare se poate atribui acestor note comune în domeniul foneticii s-a văzut mai sus, în legătură cu „lingvistica balcanică” (p. 109 – 110), după observațiile lui Graur. Chiar Philippide, după niște concluzii asupra legăturilor istorice și etnice ale rominilor cu skipetarii¹, după cîteva „dacă”, „trebuie” și o serie de „probabilități” (luate ca certitudini de unii cercetători), releva faptul că „fenomenele înșirate mai sus ca asemănătoare au acest caracter numai dacă le consideră cineva în general și cu aproximație. La o mai apropiată cercetare ele prezintă, toate se poate zice, mai mult sau mai puțin remarcabile deosebiri de la o limbă la alta”, înșirînd cîteva din acestea (OR, II p. 589), „dar apoi sînt fenomene de diftongare, de Umlaut și de accent în albaneză, care constituie o prăpastie între această limbă și romîna” (p. 590). „Cea mai mare deosebire există însă între limbile romînă și albaneză din punct de vedere al accentului. Deosebirea este importantă nu numai prin faptul că altfel este accentul în aceste două limbi, ci mai ales prin aceea că accentul e cel mai sigur fenomen fiziologic, după care poți conchide că ai a face cu altă bază de articulație. Dintre elementele unei limbi accentul e cel care se pierde mai greu, care se împrumută mai greu. Totul se poate împrumuta din limbă, pînă la completa imitare, și cuvinte și forme și sunete; numai accentul persistă cu cea mai de pe urmă tenacitate. În albaneză vocalele sonante din silabele accentuate ale cuvintelor sînt de șase feluri de lungimi” etc. (p. 592); „asemenea lucruri sînt total streine firii limbii romîne” (p. 594). Apoi, „în vreme ce în romînă, contrariu de ceea ce se întîmplă în celelalte limbi romanice, grupurile intervocalice de consoane nu se asimilează complet decît rar; în albaneză, din contră, ele se asimilează complet, mult mai des (lucru relevat de Meyer-Lübke)...” (p. 595). În sfîrșit, „înrudiți vor fi ei romîni cu albanezii mai mult decît cu neamurile italiice, de pildă, ori decît cu celții, dar înrudirea e foarte îndepărtată” (OR, II p. 596). Examinînd apoi (p. 596 – 629) asemănările morfologice și sintactice dintre albaneză și romînă, ca și deosebirile mult mai mari, rezultă că „dacă oarecare asemănări pe acest teren ne-ar îndreptăți să stabilim o apropiere genetică între romîni și albanezi, deosebirile mult mai mari ne obligă să despărțim aceste două popoare”, ceea ce „se constată și din starea lor sufletească deosebită” (p. 630).

Concluziile lui Philippide, ca rezultate generale și necesare ale cercetărilor de pînă atunci (împărtășite de ex.: Treimer, Capidan², Rosetti, Pascu, Șiadbei ș.a.) arată fără echivoc că — după cum este subredă temelia pe care s-a clădit așa-numita „lingvistică balcanică” — tot atît de fără temeii apare existența teoriei ceva mai vechi a „legăturilor” strînse lingvistice și etnice (în sens medieval), între romîni și albanezi,

¹ Philippide, OR, II p. 596 „dacă admitem cu oarecare probabilitate că asemănările fonetice dintre limbile romînă și albaneză își au originea într-o oarecare afinitate a bazei de articulație, adică într-o afinitate etnică, apoi se poate admite că între poporul romîn și albanez a existat o coeziune geografică...” etc.

² Care însă continua să susțină ideea veche despre „simbioza”, măcar parțială, între romîni și albanezi în evul mediu: „Simbioza albano-romînă și continuitatea rominilor”, căutînd să împacă aceste două noțiuni ireconciliabile (Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 138 – 174; după „Revista fundațiilor”, 1943, mai).

acea „comunitate lingvistică” albano-romină, ca și dependența limbii romine ca debitoare față de albaneză. Asemenea aserțiuni și presupuneri se întemeiau pe niște remarcabile trăsături fonetice și morfologice, care însă (examineate mai atent) sînt puțin concludente, oricum deplin explicabile în cadrul evoluției specifice a romanității orientale (balcanice), altoită pe un substrat identic sau strîns înrudit, unitar în trăsăturile generale, avînd apoi în cursul epocii medievale multe elemente de comunitate cultural-istorică și politică¹. Limba romină are comune cu albaneza o serie de trăsături fonetice, morfologice și sintactice, dintre care cele mai multe se constată de asemenea în alte idiomuri învecinate, fiind oarecum tipic balcanice și sud-est-europene (supra, p. 109—110). Dar ceea ce leagă mai strîns într-un fel cu totul deosebitor, limba romină de cea albaneză sînt elementele lor lexicale comune, exclusive, datînd din epoca preromană, aparținînd substratului, așa-numitele cuvinte „albaneze”, „împrumuturi albaneze” ale idiomului nostru. Ele constituie însă o problemă distinctă, precis conturată, ce urmează a fi cercetată și judecată după criterii esențial diferite decît își imaginau adepții „comunității lingvistice” și ai așa-numitei „simbioze albanoromine”.

3. Cuvinte comune albaneze și romînești

Cercetările îndelungate și discuțiile—deși au fost luați numai doi termeni de comparație, limbile romină și albaneză, prin elementele lor comune, în primul rînd cuvintele—au dus la rezultate precise, prețioase, care ușurează în măsură considerabilă lămurirea integrală a problemei noastre; există unele criterii clare pentru judecarea raporturilor de limbă, mai ales lexicale, între romîni și albanezi. Mai întîi, este evident caracterul specific și vechi romînesc al elementelor lexicale comune „albanoromine” care lipsese în alte idiomuri. La 1892 observa Gustav Meyer „bei *barză* und *mazăre* stellen sich der Annahme der Entlehnung [din alb. în rom.] Schwierigkeiten entgegen; *barză* deckt sich mit dem femininum zu dem alban. adj. *barth* ‚weiss‘, *bardhë* (genauer mit einem **bardë*); aber dies femininum heisst im alb. niemals ‚Schwann‘ [adică ‚Storch‘]”. Dacă pentru *riezure*—observă el—se poate admite, la nevoie, împrumutul din albanez *rjedhullë*, pentru *barză* și *mazăre*, în schimb, se ridică dificultăți, căci primul are un corespondent, adj. *barth* -*dhë*, dar acesta nu înseamnă „cocostîre”; iar *mazăre* prezintă, față de alb. *modhullë* o diferență în vocala radicală ce arată că vorba romînească (la fel ca *barză*) „eine im Verhältnis zum Alban. ältere Lautstufe bewahrt”². Observația comparatistului austriac n-a fost ținută în seamă de nimeni și mai ales nu s-a tras din ea concluzia firească și necesară, anume că elementele romînești comune cu albaneza (pe care Barić, Jokl ș.a. le socoteau simple „împru-

¹ La 1881 observa J. Jung (*Die roman. Landschaften*, p. 474) „das albanesische theilt mit dem Rumänischen gemeinsame Bestandtheile, weil die Schicksale beider Völkerstämme vielfach ähnlicher Art waren: hier wie dort römische Herrschaft, slavische Überflutung, griechisches Kirchenregiment, türkische Unterjochung”.

² G. Meyer, *Albanes. Studien* (Sitzber. Akad. Wien, 125, 1892), vol. III, p. 22.

nuturi” din albaneză, fără a respecta gramatica istorică românească și stilcînd adesea cuvintele românești spre a le putea importa) sînt cuvinte independente în romînă, înrudițe și paralele cu cele albaneze, avînd adică o sursă comună carpato-balcanică și evident preromană, uneori cunoscînd diferențieri străvechi. Dar s-a arătat că raporturile lexicale albanoromîne sînt „de pură vecinătate”¹, căci cuvintele „albaneze” din romînă nu prezintă caracterul de împrumuturi, avînd tratament identic cu lexicul latin ereditar. Prin această simplă constatare a fost, de fapt, dată peste cap întreaga teorie a împrumuturilor lexicale romine din albaneză, împreună cu toate consecințele de ordin social-etnic și istoric trase din asemenea pretense împrumuturi: în primul rînd așa-numita „simbioză” albanoromînă la sfîrșitul epocii antice ori în cursul evului mediu.

Rezumînd rezultatele de pînă acum în chestiunea albanoromînă se poate spune că „acești termeni (exclusiv alb. și rom.) provin în amîndouă limbile de la limba vorbită odinioară în Peninsula Balcanică [și în zona carpato-dunăreană] și care a lăsat, drept urmă a existenței sale, aceste elemente în vocabularul limbii romîne”², idee mai veche împărtășită și de alți filologi-lingviști (Hasdeu, Philippide, Păscu, Capidan, parțial Pușcariu etc.). Philippide a relevat că marile deosebiri dintre romînă și albaneză constituie o adevărată prăpastie între cele două idiomuri, pe care n-au reușit s-o niveleze nici elementele gramaticale pline de echivoc, nici verbalismul în vid despre „conviețuirea”, menită să justifice „împrumutarea” de cuvinte din albaneză.

S-a relevat, de asemenea, că albanezii nu au dect împrumuturi recente de cuvinte din romînă, lucru inexplicabil în cazul unei conviețuiri mai îndelungate și a împrumutării de 50-60 [de fapt 68] de cuvinte albaneze în limba romînă. asemenea adevăruri evidente și elementare nu au nimic nefiresc ori caracter de senzațională descoperire, n-au surprins dect pe cei deprinși a opera cu așa-numita „comunione” lingvistică albanoromînă, produs învechit al insuficiențelor mijloace de investigație din jurul anului 1900. Adevărat că nici unul dintre susținătorii „simbiozei albanoromîne” n-a uitat că cele două idiomuri sînt de origini și structuri diferite: totuși le-au clasificat împreună, apropiindu-le în „uniunea lingvistică” și considerînd limba romînă ca dependentă de albaneză prin unele „împrumuturi”. Rezervele și obiecțiile împotriva acestor teze au fost arătate și se cunosc: limba romînă de origine și structură neolatină (romanică) prezintă forme de evoluție caracteristice, cu multe note divergente față de idiomurile romanice occidentale și cu elemente inexplicabile din latina populară (observate de Kopitar, Miklosich, Schuchardt ș.a.), datorite substratului preroman; sînt numeroasele cuvinte carpato-balcanice provenite de la populațiile autohtone ale acestor teritorii. De altă parte, albaneza este o limbă indo-europeană (de tip satem) ce conține o sumă de cuvinte latine (romanice) din epoca stăpînirii romane în Balcani. 3. E firesc ca două limbi de tip diferit să prezinte acea „prăpastie” de care vorbea Philippide și care exclude contactul de simbioză ori de influență reciprocă după sfîrșitul antichității și în cursul epocii medievale. Notele gramaticale comune se explică prin acțiunea substratului și evoluția specifică a romanității balcanice, problemă ce urmează a fi cercetată

¹ C. Treimer, *Albanisch und Rumänisch*, „Zeltschr. roman. Philol.” XXXVIII (1914), p. 385-411; „was die Einschätzung der Übereinstimmungen des Rumänischen mit dem Alban. betrifft, so liessen sie sich als rein nachbarliche Beziehungen auffassen”, p. 387.

² Rosetti, ILR, II p. 103.

³ Egreș Căbeș, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, în „Revue de linguistique”, București, VII (1962), p. 161-199.

prin altă perspectivă decât prin șablonul învechit al „simbiozei” albano-române. Elementele comune în lexicul albanez și român nu pot fi explicate decât în chip arbitrar, forțat, ca „împrumuturi” dintr-o limbă în alta, posteriore epocii propriu-zis romanice a limbii române, pentru a nu mai vorbi de teoriile bizare despre „emigrările” de aromâni (Densusianu) ori albanezi (Weigand, după Gaster) aducători de elemente albaneze în limba română din zona carpatică; aserțiuni lipsite nu numai de orice sprijin documentar istoric sau lingvistic, dar și de probabilitate.

După ce s-a dovedit că elementele fonetice, morfologice și sintactice din română și albaneză nu justifică de loc o „comuniune” între cele două limbi, e necesar a preciza ce spun cuvintele indo-europene comune. Cele mai multe (de ex. *brîu*, *mazăre*, *sîmbure*, *viezure*) prezintă un aspect de mare vechime în limba română, unde sînt cunoscute din epoca romanică, anterior începutului influenței slave, deci anterior secolului al VI-lea, prin faptul că au străbătut aceleași modificări fonetice ca elementele latine și numai ca acestea (*brîu* și *pîrîu* ca *grîu* < lat. *granum*, *frîu* < lat. *frenum*; *mazăre* din **ma(d)ze-le-*, *sîmbure* < **sambule-*, *viezure* < **ve(d)-zule-*, ca *sare* din lat. *sale-*, *soare* < *sole-* etc.). Din acest fapt elementar și evident se impune concluzia că populația romanică (autohtonă romanizată) din zona carpato-balcanică avea în graiul său o serie de *cuvinte n e l a t i n e*, provenite din limba indigenă precedentă. Dacă cineva ar presupune că romanii carpato-balcanici ar fi împrumutat cuvinte izolate (ca *brîu*, *mazăre*, *sîmbure*, *viezure*) de la skipetari sau de la strămoșii antici ai acestora, gramatica istorică română îi va spune categoric că procesul de împrumutare n-ar fi putut avea loc după sec. al VI-lea e.n. Atare concluzie este absolut obligatorie (ca derivarea lui *soare* și *sare* din *sole-*, *salē-*), peste care nu se poate trece decât prin diversiuni și interpretări arbitrare, bravind normele cele mai elementare ale foneticii istorice române. Dar comparatistica arată ceva în plus în ce privește unele cuvinte albano-române: *mazăre* prezintă un stadiu mai vechi decât corespondentul alb. *modhullë*, căci vocala radicală *ă* este originala etimologică, față de *ó* ulterior, rad. i. -e. **mag'(h)-*; împrumutarea din albaneză în română nu e posibilă, nici probabilă (o accentuat nu trece la *a* în rom.). Un caz asemănător pare a fi *șopîrlă* față de alb. *șapî*, ambele din i.-e. **sue-p-*, **suo-p-*, cu *o* conservat în rom., trecut la *a* în alb. În cazul lui *brîu* față de alb. *bres*, *-zi* (**bren-z-*) avem o temă **bre-n-*, iar în albaneză un sufix i.-e. *-z-* (*-di-o-*); dovadă că limba română nu putea să împrumute cuvîntul nici în epoca romanică și poate nici mai înainte, căci nu-și va imagina cineva că, în momentul „împrumutării”, străromîni, din considerente etimologice, vor fi luat de la albanezi numai tema cuvîntului, adică **bre-n-*, lăsînd la o parte sufixul *-z-*, iar această temă să o dezvolte în graiul lor la fel ca pe elementele moștenite latine *granum*, *frenum*¹. Situația este asemănătoare la alte cuvinte: *pîrîu* din i.-e. **per-ren-* față de forma alb. cu alternanță vocalică *o* (sau evoluție internalb. *e > o*) **per-ron-*; rom. *pururea* din **porur-* față de alb. *përhëre* cu vocala rad. *e*.

¹ Unii filologi vorbeau totuși de împrumutarea lui *brîu* din *bres*: „roum. *brîu* emprunté à l'alb. *bres* suppose l'existence d'une forme **brē*, **breni* en albanais” scria Skok, fără să observe că se contrazicea singur prin afirmația că alb. *bres*, *-zi* reprezintă un i.-e. **bren+di-o-*. („Archivum Romanicum”, VIII (1924), p. 150).

Astfel, unei presupuse împrumutări de cuvinte din albaneză în romină într-o epocă veche (prefeudală) se opun categoric fazele de evoluție fonetică a unora din elementele românești și din cele albaneze, față de bazele lor etimologice; aceste cuvinte arată că și cele cu formă identică sau foarte asemănătoare în cele două idiomuri (*bunget, gala, gard, gălbează, groapă, grumaz, moș, vatră* etc.) nu pot fi împrumutate de unii de la alții (după cum de ex. rom. *carne, ochiu* nu sînt împrumutate din ital. *carne, occhio*, lat. *fero* din gr. *φέρω*), ci trebuie judecate exact ca celelalte cercetate mai sus (*brlu, mazăre, pirlu, slmbure, șoprlă* ș.a.). Ele dovedesc ceva mai mult decît unele nepotriviri fonetice sau mai bine-zis inconsecvențe în corespondențele dintre sunetele cuvintelor identice (în consonantism), semnalate de Rosetti, care principal totuși are dreptate susținînd că „sunetele din romină reprezintă sunete la origine diverse și în felul acesta tratamentele din romină sînt justificate”¹. Dar paralelismul de sunete stabilit de Rosetti se bazează pe apropieri etimologice nu totdeauna admisibile, uneori neîntemeiate (de ex. alb. *byk*-rom. *buc, pelk-bîlc, droe-droaie, dhallë-zarâ*). Adevărat că se constată o lipsă de consecvență în ce privește consoanele din cuvintele albaneze și romine; de ex. lui alb. *th (karthë, thumbullë)* ti corespunde în rom. *s (cursă, slmbure)*, iar altădată (*thark*) ti corespunde *f (țarc)*. Discordanța este evidentă, putînd fi stabilită și în alte cazuri; dar chiar dacă ar exista deplină concordanță în privința tratării consoanelor, „împrumuturile din albaneză” nu pot fi admise din cauza nepotrivirilor constatate în vocalismul cuvintelor examinate mai sus (ca *mazăre, șoprlă, pirlu*), ca și, pentru epoca postromană a limbii romine, din cauza normelor fonetice ale idiomului nostru de acord cu criteriile etimologice și fonetice indo-europene. Teoria „împrumuturilor albaneze” te duce, astfel, la epoca preromană a teritoriilor carpato-balcanice și dunărene, cînd se pare că nu e corect a vorbi de albanezi (șkipetari) în aceste zone, locuite în antichitate de illiri la vest și de traco-geți la nord-est. Concluzia firească și obligatorie este că elementele comune din lexicul albanez și din cel romîn, 68 de termeni, provin în aceste idiomuri (la fel ca celelalte 85—90 cuvinte autohtone românești nealbaneze) dintr-o sursă comună, substratul carpato-balcanic, cunoscînd însă evoluție diferită în albaneză și în romină, potrivit caracterelor specifice ale fiecărei limbi, în cursul perioadei feudale.

Cuvintele romine autohtone care au un corespondent de origine indo-europeană și autohtonă în albaneză sînt: *abure, argea, baci* (?), *balaur* (bală), *baligă, ballă, barz* (barză), *baseă, brad, briu, bucur, bunget, buză, căciulă* (?), *căpușă, căpută, cătun, copac, cruța, curma, curpăn, cursă, dărîma, daș, druete, fărîmă, gălbează, gard, gardină, gata, ghimpe, ghioagă, ghionoaie, grapă, gresie, groapă, grumaz, grunz, gușă, mal, mazăre, măgură, mărat, mătură, mînz, moș, mugure, murg, năpîrcă, pîrîu, păstaie, pururea, rînză, sarbăd, scăpăra, scrum, seula, sgardă, slmbure, spînz, sterp, strepede, strungă, șopîrlă, șut, țap, țarc, vatră, vătuiu, viezure*.

4. Cuvinte autohtone românești inexistente în albaneză

Ancheta sumară de mai sus arată că elementele lexicale comune limbilor albaneză și romină nu sînt în aceasta din urmă împrumuturi din epoca medievală (postromană), ele avînd o vechime tot atît de mare ca ele-

¹ Rosetti, ILR, II p. 106; V. Polák, *Quelques idées concernant les rapports lexicaux albano-roumains*, în *Omagiu I. Jordan*, București, 1958, p. 693—699, liste de corespondențe albano-romîne; nimic nou în afară de „ideea” neverosimilă „le caractères méditerranéens ou proto-européens d’une série de ces correspondances” (p. 698).

mentele latine, fiind în chip necesar (cum s-a admis și s-a demonstrat mai sus) moșteniri directe din idiomul indigen al epocii preromane, conservate neîntrerupt de populația autohtonă (romanizată) și trecute în limba romină formată aici în locul graiurilor „barbare” dispărute. Aceste concluzii ar fi suficiente spre a dovedi existența cuvintelor din substrat în limba romină și stabilind etimologia lor indo-europeană să le considerăm ca forme autohtone continuate de limbile romină și albaneză; deci în chip obligatoriu ca elemente traco-dace (eventual „traco-illire”?), căci altă sursă de natură indo-europeană cam greu li s-ar putea atribui. Asemenea concluzie (întrevăzută încă de Hasdeu) este îngăduită și impusă de confruntarea judicioasă a limbii romine cu albaneza, care a indicat cuvintele „albano-romine” rămase pînă azi din graiurile indigene ale zonei carpato-balcanice. Astfel, s-ar putea considera în principiu rezolvată problema elementelor lexicale autohtone prin stabilirea unui număr rotund de 68 cuvinte pe care romina, avîndu-le comune cu albaneza, le păstrează din idiomurile preromane, înlocuite de latina populară.

Dar limba romină are o altă latură importantă, cu totul necunoscută și ignorată pînă în ultima vreme, a cărei elucidare constituie o achiziție de valoare: un număr de cuvinte preromane, vreo 85—90, străvechi în limbă, ce nu sînt de origine latină, nici slavă, greacă etc. și din care nu există urme în limba albaneză. Majoritatea acestor elemente, cam 80 din 90, au fost considerate de cei mai mulți ca latine și explicate prin niște formule neverosimile, pe care nu le putem discuta aici.

Identificarea cuvintelor autohtone. În ce privește idiomurile bine cunoscute din care romina are elemente lexicale moștenite (latina) sau de împrumut (slava, greaca, turca etc.), stabilirea cuvintelor luate de acolo și a normelor după care s-au modificat pînă la faza actuală în limba populară, s-a putut face fără greutatea prea mari, lămurindu-se în majoritatea cazurilor împrejurările cultural-istorice și lingvistice care au determinat acele fenomene. Dar acolo unde graiul din care avem elemente lexicale a dispărut fără urmă, decît acele enigmatice cuvinte, al doilea termen de comparație nu mai există, lipsind un element important în etimologie (cf. p. 119, n. 4). Chestiunea elementelor gramaticale (fonetică, morfologie, sintaxă) autohtone, preromane, din limba romină e complicată, nesoluționată pe deplin; dar problema fondului lexical autohton pare a se prezenta într-o perspectivă mai favorabilă. La întrebarea firească „se poate vorbi la noi mai ușor de perpetuarea cuvintelor decît a formelor gramaticale din idiomul dispărut prin înlocuire (substratul)?”, răspunsul pare dubios ori echivoc numai în aparență; căci în realitate cuvintele sînt elemente ce se moștenesc și se transmit mai ușor decît formele gramaticale, iar existența lor poate fi identificată prin operațiuni etimologice, unde cuvîntul cu întreaga osatură fonetică și conținutul semantic îi indică filiația și legăturile lui de înrudire în alte idiomuri ale grupei din care face parte și calea, caracterul limbii din care sau prin care a venit din faza sa străveche, — în cazul limbii romine: fondul autohton carpato-balcanic, adică o limbă indo-europeană.

În legătură cu detectarea elementelor preromane ce lipsesc în albaneză, e de relevat că de la anul 1900 încoace (după Hasdeu), nimeni nu a negat categoric și integral existența lor. Chiar Densusianu admitea că nu se poate contesta prezența cuvintelor dace în limba romină, „dar orice filolog trebuie să renunțe de a le admite cînd ele nu pot fi dovedite de știință”¹; afirmație judicioasă, mereu valabilă. Dar numai ipotetic, fără a le putea dovedi geneza etimologică, au fost admise cuvinte traco-dace în limba romină, de unii pe un ton mai categoric (Pascu, Giuglea), de alții mai cu rezervă (Pușcariu, începînd din 1936 și alții)². În legătură cu identificarea cuvintelor autohtone s-a recomandat, cum era natural, multă prudență de către cei care de altfel erau convinși de necesitatea ca ele să existe. Astfel, s-a spus că „pentru recunoașterea cuvintelor moștenite de la strămoșii noștri daco-geto-traci avem un mijloc mai puțin nesigur decît reconstrucțiunile tipurilor indo-europene. E asemănarea pe care o prezintă vocabularul nostru cu limba albaneză...”³. Povata e într-adevăr utilă (dar nu chiar în felul în care o aplica autorul ei) pentru explicarea etimologică a cuvintelor numite „albaneze”; dar pentru cele necunoscută la albanezi, deci fără al doilea termen de comparație direct și apropiat⁴, sîntem nevoiți a părăsi calea „sigură” a formelor de cuvinte „atestăte” (care au dus la etimologii populare în haină savantă) și să trecem, fără multă șovăire — dar cu prudență impusă de eventualele riscuri ale acțiunii — la „mijlocul (mai) nesigur” al reconstrucțiilor de tipuri indo-europene.

¹ O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Paris, 1901, I p. 20 „la phonétique et le lexique roumains ne nous offrent aucune particularité qui se trouve en même temps dans les restes de la langue dace, qui ont été transmis. Il serait inutile de bâtir des hypothèses fantastiques et de chercher des éléments daciques en roumain. On ne saurait toutefois contester l'existence de tels éléments, mais tout philologue doit y renoncer à les admettre là où ils ne peuvent pas être prouvés par la science”.

² E. Petrovici, *Istoria Romîniei*. București, 1960, I, p. 788 „limba romînă este creația poporului romîn. El a făurit-o din latina populară adoptată de strămoșii săi daco-geti de la coloniștii romani cu care s-au amestecat, adăugîndu-i elemente din idiomul daco-getic, vorbit înainte de romanizare...”.

³ Pușcariu, *Limba romînă*. București (1940), I, p. 176.

⁴ De care pe bună dreptate face caz Rosetti, *Fonetica și dial.* III, 1961, p. 65 „... unele cuvinte din vechiul fond lexical al limbii, care nu se găsesc și în albaneză. Lipsa celui de-al doilea termen de comparație exclude însă explicația prin tracă (sau illiră), întrucît sînt necesare aici probe peremptorii [?]. Lipsind criteriul celui de-al doilea termen de comparație, demonstrația etimologică în această materie e lipsită de forță probantă și, prin urmare, inutilă (o parte din aceste cuvinte sînt evident latine, de ex. *aprig*, *biuestru*, *dărîma*, sau slave *pleoapă*)”. — Dar caracterul neroman, autohton, al unor vechi cuvinte romînești nu poate fi condiționat aprioric de prezența (sau absența) lor și în albaneză, — principiu comod, care ca orice prejudecată nu facilitează munca dificilă și necesară de cercetare comparativă-etimologică a lexicului românesc, nici progresul cunoștințelor, servind eventual numai tezei perimate despre „simbioza albano-romînă”. Pentru cuvintele romînești inexistente în albaneză „al doilea termen de comparație” se află în alte limbi indo-europene (satem sau centum) ceva mai îndepărtate de substratul carpato-balcanic satem la care aparține și albaneza. Afirmații melancolice ca „orice demonstrație etimologică în această materie e lipsită de forță probantă și — inutilă...” echivalează cu vechiul „ignoramus et ignorabimus” refractar eforturilor înnoitoare și progresului general. Dacă *pleoapă* poate fi slav, iar *biuestru* eventual latin, este exclus să fie romanice *aprig* și *dărîma*; dar „cealaltă parte” din tabelul de 90 de cuvinte. infra, p. 123?

Adevărat că acest mijloc (mai ales de la Hasdeu încoace) e grav compromis pentru filologia română, iar încercările de reabilitare au venit destul de târziu, fără a fi avut încă ecoul necesar. Cauzele discreditației se cunosc și au fost arătate; dar această împrejurare și inerția multor lingviști de azi, refractari la asemenea încercări, nu poate constitui o piedică în calea studiului integral al problemei, cu mijloace și criterii mai riguroase decât s-a făcut anterior.

Reconstrucția de forme indo-europene. Pentru asemenea elemente lexicale românești, mult și inutil discutate, e necesar a căuta adevărata genealogie etimologică prin mijloace comparative. Trebuie să se precizeze de la început că aceste cuvinte nu formează o categorie distinctă, provenită din altă sursă decât cele comune cu albaneza, cu care formează în realitate un singur bloc lexical de elemente prelatine autohtone. La elementele „albaneze” operațiunea etimologică este în unele cazuri de la început facilitată de formele paralele corespunzătoare, din a căror confruntare se ivește mai repede arhetipul comun; ex.: rom. *viezure* și alb. *rjedhullë* au o bază comună **ve(d)z-ul-*, i.e. **ueg'h-o-l-*; *mazăre* și *modhullë* un i.e. **mag'(h)-ol-*, iar în unele cazuri (*viezure*, *vătuin*, *moș*) cuvintele albaneze cu același element radical au indicat mai demult etimologia acestor termeni pe care îi cunoaște și limba română. Dar pentru cuvintele prelatine inexistente la albanezi, limba română e la început singurul factor pentru reconstruirea arhetipului, care — o dată ce a fost stabilit cu ajutorul legilor fonetice românești — urmează să fie legat de bazele comune, convenabile, oferite de compararea limbilor indo-europene, uzînd de criteriile unei limbi moarte din această familie. Baza oferită de limba română actuală este un punct de plecare sigur (deși nu avem atestări documentare de cuvinte anterioare secolului al XVI-lea, pentru unele numai din sec. al XIX-lea, de ex. *droaie*), cuvintele noastre avînd forme clare și conținut semantic sigur, lipsit de echivoc, în majoritatea cazurilor. Fazele anterioare, ipotetice („reconstruite”) nu pot fi decât cele îngăduite și impuse în primul rînd de evoluția lexicului românesc ereditar (latin) și de criteriile indicate de etimologia indo-europeană.

Cuvintele *zie*, *zi(uă)*, *zece* nu pot veni decât din lat. *dleo*, *dles*, *dëcem*, din care se explică formal și care înseamnă același lucru în latinește. asemenea legături etimologice (de fapt simple constatări ale unei echivalențe) sînt întemeiate și sigure, dată fiind între cele trei perechi de cuvinte *l e g ă t u r a* reală de derivare din prototipurile latine, adică o evidentă înrudire etimologică. În măsura în care asemenea înrudire se constată între cuvintele românești de azi și prototipurile etimologice din epoca romană, refăcute cu mijloace comparative indo-europene (de ex. *caier* din strărom. **cagelo-*, *droaie* din **drugia* etc.), operațiunea etimologică e justificată exact ca derivarea verbului *îndăla* din lat. pop. **inalliare*, neatestat, dar refăcut în chip firesc, fără artificii din lat. *in* + *altus*; *arăla* din **elatare* (DR, XI p. 221).

O dată admis că toate cuvintele noastre autohtone-prelatine („albaneze” sau nealbaneze) sînt de obîrșie indo-europeană, observăm că la limita cealaltă a cîmpului de cercetare stau arhetipurile indo-europene: rădăcini și baze intermediare, formații primitive, „reconstruite” și ipotetice („convenționale”, dar nu fictive) cu ajutorul și din corespondențele sigure dintre limbile sanscrită, veche persană, balto-slavă, germanică, celtică, latină, greacă, armeană etc. În sistemul etimologic indo-european,

cuvintele sînt grupate în jurul unui element comun de temelie, rădăcina (radical), care conține esența semantică a cuvintelor și pe care acestea o continuă, dezvoltînd-o în sensuri nuanțate, uneori chiar divergente, dar păstrînd totdeauna ceva din nucleul semantic primitiv, ori prezentînd un criteriu pentru explicarea eventualelor modificări de înțeles. Fondul lexical primar al limbilor indo-europene este relativ bine cunoscut, grupat și încadrat în bune dicționare comparative-etimologice¹. Aceste baze arhaice trebuie utilizate în studiul nostru etimologic-comparativ, legend cuvintele românești a căror formă actuală ori refăcută (străromină) se aseamănă în chip izbitor, uneori e aproape identică cu formele primitive indo-europene. Operațiunea etimologică în două mari etape îmbrățișează epoci de 5–6 milenii, timp în care nu toate cuvintele s-au perpetuat fără alterări fonetice și metamorfoze semantice. Motivul pentru care sîntem nevoiți să recurgem — spre a ieși din dilema cuvintelor „obscure” ale limbii romine — la surrogatul arhetipurilor „reconstruite” (de care se fereau Pușcariu și alți filologi) este faptul observat de mult că lipsește o atestare documentară mai veche decît sec. al XVI-lea pentru cuvintele românești prelatine, iar limba indo-europeană din care ele vin la noi a dispărut, fără alte urme, afară de puține glose și numeroase nume proprii, în majoritate neexplicate etimologic; lipsește o foarte importantă și necesară punte de legătură între limba romină și acel presupus idiom primitiv al popoarelor numite indo-europene.

Dacă ar exista în autorii antici ori în inscripții și papiri asemenea atestări de cuvinte traco-dace ori ilire, chestiunea ar fi simplă, adevărata obrșie a cuvintelor noastre controversate ar fi fost de mult arătată, de latinistul Petru Maior la 1820 sau cu un veac mai înainte de eruditul vîdoved moldovean Dimitrie Cantemir. Dar în acest sector nu avem încă atestări antice utile, fiind puțin probabil că se vor descoperi în viitor.

5. Caracterul traco-dacic al cuvintelor preromane

Fonetica istorică a limbii romine actuale este necesară și suficientă pentru justificarea fazei românești de evoluție a elementelor autohtone, iar pentru epoca romană și a comunității limbilor indo-europene este indispensabilă și adecvată o limbă de tip satem european, care să justifice arhetipurile intermediare, reconstruite. Acestea au existat în chip necesar în epoca latină; de ex. **deru-*, **cagelu-*, **drugia*, **ma(d)zel*, ca baze pentru *zăr*, *caier*, *droaie*, *mazăre*. Aici nu e posibil a face ample demonstrații etimologice, care ar ocupa zeci sau chiar sute de pagini și care vor fi făcute în viitor; e suficient a trimite la cele cîteva date cu alte ocazii².

¹ Alois Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, editat și întregit de Julius Pokorny. Berlin-Lipsca, I 1930, II 1927, III (Indice) 1932; noua edție a lui Pokorny singur, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München, 1948–1959, cu alt aranjament al materialului (alfabetul), reducerea bibliografiei, omiterea multor legături greșite ori dubioase, adaosuri de material tocharic și hetit, ca și a unor glose și nume ilire (*Aplus*, *Blaedarus*, *Epiradus* etc.).

² De ex.: *rezema*, *droaie*, *caier*; ori vreo 30 de termeni privind creșterea vitelor și păstoritul, „Anuarul Muzeului etnografic”, Cluj, 1957, — p. 140–151.

Asemenea tipuri refăcute sînt — cum e firesc și necesar — conforme cu sistemul fonetic al elementului moștenit (latin), cu care au evoluat împreună, supuse exact acelorași schimbări formale la sfîrșitul epocii antice; unele din ele însă au cunoscut schimbări fonetice neînsemnate (*beregatǎ, dǎrîma, vǎtǎma, striglatǎ* etc.). Filația etimologică a cuvintelor noastre preromane arată caracterele foneticii acelei limbi intermediare. Întrebarea principală ce se pune este: ce îndreptățește să se admită ori să se postuleze că acea limbă era tracică și dacică, nu de altă esență, de ce numim „traco-dace” cuvintele „obscure”? — de vreme ce nici unul nu e atestat direct și întreg, foarte puține din ele putînd fi identificate parțial și cu greu în resturile de limbă (glose, nume proprii) rămase de la traco-daci.

Populațiile anteromane: traco-dacii. Elementele considerate ca autohtone existau în limba romînă o dată cu cele latine-romanice; iar neputînd să fie romanice (din cauza criteriilor fonetice, ori din cauză că adevărata lor rădăcină indo-europeană nu e atestată, n-a existat în limba latină, ca *dǎrîma, vǎtǎma*), e firesc și necesar a admite că ele vin din idiomul „barbar” vorbit în zonele unde a fost transplantată și adoptată limba latină și unde în mod obligatoriu a luat ființă limba romanică orientală și romanii provinciali de aici: rominii. În teritoriul balcanic și carpatic (Tracia, Moesia, Dacia) locuia populația unitară și omogenă sub raport lingvistic: tracii și geto-dacii, care n-au fost exterminați de cuceritorii romani, ci dimpotrivă supuși și integrați în formațiile provinciale, romanizați în curs de cîteva secole prin înlocuirea limbii și culturii, a numelor proprii și a credințelor, a formelor social-economice etc. Încît chiar dacă n-ar exista nici un indiciu și urmă din limba traco-dacilor, în afară de amintirea numelui lor, logica istorică ar spune că elementul preroman indo-european din romînă vine de la aceste populații autohtone care locuiau teritoriile înainte de ocupația romană și în timpul acestei ocupații, cînd ele au adoptat o altă limbă, aceea a ocupanților romani, ca și numele social-etnic al acestora: *Romani* (romîni, rumîni, armîni, rumeri). Aici nu poate fi vorba, deci, de populații celtice, germanice, scitice, slave, grecești ori de altă obîrșie, romanizate în zona carpato-balcanică, adică în teritoriul unde a luat naștere idiomul și poporul romîn. E necesar să folosim (fie chiar numai cu titlu de ipoteză, pentru simplificarea termenilor) noțiunea de *traco-dacie*, deocîndată pentru a numi cuvintele romînești prelatine (autohtone).

Procedul nu trebuie să lase impresia că s-ar învîrli într-un cerc vicios, luînd ca bază sigură (sau foarte probabilă) ceva ce urmează tocmai să fie dovedit, adică obîrșia traco-dacă a acelor vocabule obscure de structură indo-europeană. Adevărat că motivele justificative în procedarea noastră sînt mai mult de ordin general, aceleași care au făcut și pe Hasdeu să vorbească de cuvinte „tracce, dace” în romînă; aceste motive de ordin istoric sînt, însă, prin sine destul de puternice pentru a arăta anticipat că e necesar și obligatoriu a introduce termenul „cuvinte traco-dace”, nu scitice, celtice ori vechi grecești și germanice în limba romînă. Faptul a fost lîmpede întrevăzut și postulul de erudiții veacului trecut (Kopitar, Miklosich, Schuchardt, Hasdeu ș.a.), care au recunoscut valoarea considerabilă a unei realități etno-lingvistice: substratul autohton, înrudit de aproape cu cel albanez după Miklosich, ori pur și simplu tracic,

dacie (Schuchardt, Hasdeu etc.). Mai greu este a preciza în ce măsură poate fi vorba de un aport lingvistic (deci etnic și cultural) venit din partea illirilor la acest fond autohton (preroman) de la temelia limbii și poporului român, nu numai din cauza lipsei de precizie în ce privește raporturile etno-lingvistice între illiri și traci, dar mai ales pentru că nu e deplin elucidată problema romanizării, respectiv a supraviețuirii și dăinuirii eventuale în epoca prefeudală a resturilor din triburile trace și din cele illire. Ceea ce în primul rând ne îndeamnă să omitem din discuție termenul „illiric” ori „albanez” și „străalbanez” este faptul că baza etnică a provinciilor romane, unde se admite îndobște că s-a format limba și comunitatea populară românească, nu era de caracter illiric (ori albanez), ci cu siguranță traco-geto-dacic, în Tracia (?), Moesia, Dacia. Dacă nu s-ar admite justetea termenului „cuvinte traco-dace” pentru a determina elementele autohtone, ar fi necesar să se indice și să se dovedească altă formulă mai apropiată de realitate, — ceea ce e puțin probabil că s-ar putea face. Până atunci însă, trebuie să rămânem la definiția lui Hasdeu pe care o vor confirma și verifica etimologiile date cu mijloace și cu criterii esențial diferite de ale lui.

Cuvintele autohtone și fonetica substratului. Realitatea elementelor noastre lexicale autohtone e condiționată de trăsăturile particulare de evoluție formală a elementului moștenit (latin) al limbii. Arhetipurile epocii romanice, stabilite pentru cuvintele considerate autohtone vor trebui explicate ca derivând din bazele comune indo-europene, potrivit și nu împotriva legilor fonetice ale graiurilor traco-dace. Dar identificarea și utilizarea acestor legi pentru explicarea elementelor autohtone iarăși nu trebuie înțeleasă ca o sumă de criterii exclusive și absolute, ci în primul rând ca o posibilitate, dat fiind că limba tracă nu prezenta, pe cât știm azi, nici o trăsătură fonetică unică, exclusivă, necunoscută în alt idiom indo-european și constatată numai în cuvintele noastre autohtone. Cum s-a arătat¹, limba traco-dacă de tip satem are același sistem fonetic ca illira și foarte multe note comune cu celelalte limbi satem (iraniana, balto-slava), încât dacă am avea informații că baza etnică a teritoriilor de romanizare în Moesia, Dacia etc. ar fi illiră, iraniană ori balto-slavă, s-ar putea admite asemenea obirșie pentru cuvintele noastre autohtone, — ceea ce însă nu este cazul, fiind puțin probabil că se va putea conta pe asemenea eventualități. Trăsăturile principale fonetice în cuvintele noastre autohtone indo-europene corespund întocmai cu fonetica limbii traco-dace, stabilită din resturile explicabile etimologic, atât în vocalism, cât și în consonantism. Constatarea acelorasi modificări fonetice în formele românești și în resturile de limbă traco-dacă arată că ele admit și includ puțința ca chiar prin acest idiom de tip satem și central european să fi trecut cuvintele noastre autohtone, păstrate în gura populațiilor traco-dace de la despărțirea „indo-europenilor” până la instaurarea puterii romane și formarea limbii romanice-romine în Moesia și Dacia.

Cuvintele sigure sau probabile autohtone (preromane), care lipsese în albaneză, sint aproximativ 90 : *acăța, adia, amefă, amurg, anina, aprig, arunca, baciul (?), baier, barză, băga, băiat, beregată, boare, bordei, brîndușă, brîncă, brusture, buiestru (?), burlan (?), burtă, butuc, butură,*

¹ De ex. „Revue de linguistique”, VI (1961), p. 90-91 („Corectări de lingvistică”, V (1960), p. 101).

caier, carîmb, cață, căciulă, cîrlan, cîrlig, creț (a)darari, deretica, debăra(?), descăța, descurca, desghina, gemune, ghiară, gorun, grui, gudura, încurca, înghina, îngurzi, înseila(?), întrema, leagăn, lepăda, lespede, leșina, mare, mărcat, melc, mieru, mire, mistreț, mișca, morman, munună, mușat, nițel, noian(?), păstra, pînză, prunc, răbda, r(e)azem, ridica, scurma, stărnut(?), steregie, străghiată, strugure, sugruma, sugușă, șoric, tare, țarină, țăruiș (a se) uita, undrea, urca, urcior(?), urdă, urdina, urdoare, vătămă, zăr, zară, zburda, zestre, zgîria, zgîrma.

Semnificația istorică și etnico-socială a cuvintelor autohtone din limba romină (atît cele „albaneze”, cît și cele nealbaneze) este considerabilă. Valoarea lor documentară în ansamblu va trebui analizată, fundamentată și adîncită. În acest loc va fi suficient a indica din nou, pe scurt, concluziile generale adoptate anterior¹. Cuvintele preromane au o însemnătate deosebită în economia generală a vorbirii poporului și a limbii literare, ceea ce apare clar din simpla lor înșirare. Cele mai multe sînt elemente din fondul principal de cuvinte², avînd o largă circulație și frecvență, majoritatea formînd numeroase derivate; ele aparțin tuturor domeniilor terminologiei (corpul uman, procese psihice, casa, unelte, animale, plante etc.); sînt substantive, adjective și aproape 40 de verbe din cele mai importante. Remarcabilă e, de asemenea, proporția lor față de celelalte elemente de bază ale lexicului românesc (socotind numai cuvintele-tip, din care se formează familia derivatelor): 160 autohtone, 1550 latine (după un nou control mai riguros), peste 2000 slave; în cadrul elementului lexical moștenit cuvintele autohtone reprezintă între 1/9 și 1/11. Ele au pătruns în limba romanică de la o populație indo-europeană care a venit în contact strîns cu romanitatea în zona carpato-baleanică, în epoca închegării limbii romine (sec. III—VI); adică, precum s-a spus, de la traco-geto-daci. Dar nu ocupanții romani (colonisti, militari, veterani, funcționari, sclavi, liberti, mineri, meșteșugari, negustori etc.) veniți dinafară (din toate provinciile imperiului) vor fi împrumutat pentru limba lor latină (fie chiar „vulgară”, sermo rusticus et provincialis) cuvinte „barbare” de la locuitorii autohtoni subjugați, care locuitori să fi dispărut apoi fără nici un aport la procesul de formare a comunității romane de aici; căci nu e probabil că pătura suprapusă, stăpînitoare, a romanilor să fi împrumutat de la populația cucerită, exploatată, inferioară culturalicește, vreo 160 (sau mai multe) cuvinte de importanța lui *aprig*, *arunca*, *băiat*, *bucura*, *dărina*, *mare*, *răbda*, *rezema*, *tare*, *vătămă*, *ratră*, *zestre* etc. Potrivit cu realitățile cunoscute din lumea sclavagistă și provincială romană, se poate spune, fără riscul de a greși ori a exagera, că situația era tocmai inversă: nu romanii veniți din toate provinciile, ci localnicii autohtoni au împrumutat un idiom, cel oficial, în timpul stăpînirii și sub presiunea militară, politică, administrativă, social-economică,

¹ *Limba traco-dacilor*, p. 130—131.

² Despre această problemă: E. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii romîne*, în „*Limba romînă*”, II (1953), nr. 1, p. 21—27; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954, 221 p.; G. Ivănescu, „*Studii și cercetări științifice*”, Iași VI (1955), p. 183—205; D. Macrea, *Probleme de lingvistică romînă* (1961), p. 24—29.

religioasă a mașinăriei de stat și a elementelor favorizate ale stăpînirii romane. Masele rustice de plugari și păstori ale traco-dacilor și illirilor, la care s-au adăugat coloniști din alte provincii și elementele militare, au adoptat limba oficială, latina populară, iar idiomul lor „barbar” autohton de tip satem indo-european a fost înlăturat ca organism viu, ca țesut gramatical, înlocuit cu limba nouă generalizată treptat, devenind graiul comun al întregii mase de locuitori provinciali în cea mai mare parte a teritoriului traco-dacie și illiric. În idiomul adoptat, populația traco-romană a transmis și perpetuat (în epoca bilingvismului) numeroase cuvinte izolate, din care au putut fi identificate vreo 160. Este aici prima încrucișare în cursul istoriei limbii romîne, „cea care a avut loc între limba latină populară și graiurile trace ale dacilor, geților și misilor”¹, din care a ieșit biruitoare latina, i m b o g ă ț i t ă cu un mare număr de cuvinte din limba înlăturată, înlocuită, a indigenilor², desigur mai mult decît cele vreo 160 identificate pînă acum.

În privința relațiilor etnice și lingvistice dintre romîni și albanezi, în faza veche, e necesar și util a releva cîteva fapte rezultînd din studiul elementelor lingvistice, în primul rînd lexicul comun anteroman. Este cert că poporul și limba albaneză derivă din acea parte a populației indigene, preromane, a Peninsulei Balcanice care n-a fost romanizată integral (cu excepția unor elemente lexicale menținute în limba romană-romînă, din substrat). De întreaga populație romanizată din Peninsula Balcanică și Dacia e legat procesul formării poporului și limbii r o m î n e, asupra căruia s-au formulat mai multe ipoteze. După teoria lui O. Densusianu (1901), patria primitivă a romînilor s-ar fi aflat în sud-vestul fostului Illyricum, aproape de teritoriul albanez și de vechea Dalmatia, în baza isogloselor *mn*, *pt*, *ps* din lat. *gn*, *et* și *x*, comune romînei, albanezei și dalmatei. Dar cercetările mai noi au dat alte rezultate; astfel, H. Barić arătînd că în realitate dalmata nu prezintă asemeneaa tratament al grupelor consonantice respective, admite că romîna se depărtează de ea, intrînd împreună cu albaneza în sfera etno-lingvistică tracă³; încît elementul etno-lingvistic illir perpetuat în limba dalmată nu ar fi participat la formarea limbii și poporului romîn, componenta illiră ar fi nedovedită în acest proces istoric. Slavistul romîn acad. E. Petrovici a relevat un alt fenomen lingvistic important: fonetismul unor elemente lexicale slave din romînă, care prezintă trăsături bulgare orientale și fac să excludem zona centrală a Peninsulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baza limbii romîne: cuvintele cu *iat* pronunțat ca *'a* sau *'a* și reflexele *št*, *žd* ale grupurilor slave comune **tj*, **kti*, **dj*⁴. Astfel,

¹ E. Petrovici, *Lucrările sesiunii generale științifice din 21–25 martie 1951*, Acad. R.P.R., București, 1951, p. 22–49, în special p. 34.

² Despre fenomenul „Incrucișării” (integrării), cu privire specială la limba romînă: St. Pașca, *În legătură cu „integrarea” limbilor și a dialectelor*, în „Limba romînă”, II (1953), nr. 3, p. 84–91.

³ H. Barić, *Albanisch, Romanisch und Rumänisch*, în *Godišnjak*, kn. I, Balkanološki Institut, I, Sarajevo, 1957, p. 1–16.

⁴ Acad. E. Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii romînești*, în „Limba romînă”, IX (1960), nr. 1, p. 79–83; p. 82 „și elementele slave ale limbii romîne, care prezintă trăsături fonetice bulgare orientale, ne fac să excludem părțile centrale ale Penin-

atit romina cit și albaneza ar aparține exclusiv și integral zonei nord-estice a Peninsulei, sferei etno-lingvistice trace. Dar ținând seama de caracterul unitar lingvistic (o singură limbă latină-populară romanică) și cultural la populația provincială dintre Adriatica și Marea Neagră, atit în zona substratului illir, cit și în cel trac și daco-moesic, după un amestec și o circulație intensă a elementelor etnice, nu e probabil ca factorul popular illir să fie străin de procesul sintezei etno-lingvistice din care a luat naștere poporul romin de mai târziu și în care a prevalat, foarte probabil, elementul etnic traco-dac.

E cunoscută vechea teză (adoptată de mulți erudiți) după care elementele de limbă „împrumutate din albaneză” ar dovedi o simbioză albanoromână undeva în partea centrală a Peninsulei Balcanice. Dar cele 68 cuvinte preromane, existente numai în albaneză și romină, s-au dovedit a fi autohtone în limba romină, străvechi și de origine indo-europeană, foarte probabil traco-dace, la fel cu cele vreo 90 care lipsesc în limba skipetarilor (supra, p. 123). Silogismul celor care susțineau „simbioza albanoromână” era bine construit: din premisa „rominii au împrumutat cuvinte din albaneză” concluzia „rominii au locuit împreună cu albanezii”, — ceea ce ar fi adevărat și dovedit dacă premisa n-ar fi falsă; astfel încît și concluzia are aceeași valoare.

De o conviețuire a romnilor septentrionali cu albanezii (dedusă și postulată numai din presupusele „împrumuturi lexicale”), indiferent în ce regiune, nu poate să fie vorba azi cînd relațiile vechi lingvistice albanoromâne, elucidate, se prezintă într-o lumină diferită decît își imaginau adepții școlii roesleriene și unii filologi germani (ca Weigand) ori romini (ca Pușcariu, Capidan) ș.a. În privința relațiilor dintre limbile romină și albaneză, e de relevat concluzia judicioasă a lingvistului bulgar Decev: „părerea (lui Weigand și a altora) că albaneza și romina s-ar fi dezvoltat în aceeași regiune (restrînsă, Dardania, pe la Niș) ca limbi independente e de respins *apriori*; într-un asemenea caz s-ar fi născut numai una, nu două limbi diferite. Concorданțele limbii romine cu albaneza se explică îndeajuns prin faptul că cea dintîi s-a dezvoltat, ca limbă romanică, pe substrat trac”¹. În adevăr, relațiile limbii romine cu albaneza sînt de

sulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baza limbii romine. Graiurile slave din aceste regiuni sînt graiuri de tranziție de la bulgară la sîrbă. Dar izoglosa pronunțării lui *iat* ca *‘a* sau *‘e*, precum și cea a reflexelor *št*, *žd* ale grupurilor slave comune **tj*, **kti*, **dj* se află mai la est de aceste ținuturi. Izoglosa *št*, *žd* pleacă de la gura Timocului și se îndreaptă spre sud de-a lungul graniței actuale dintre Bulgaria și Iugoslavia, atingînd curînd linia Jireček. Nu e probabil că în evul mediu această izoglosă să fi trecut mai la vest decît în prezent. Stratul mai vechi al elementelor slave ale limbii romine prezintă **a(a)* și *št*, *jd* pentru *iat* și sl. comun **tj*, **kti*, **dj*, ca graiurile bulgare de la est de izoglosele amintite. Așadar teritoriul de formare a limbii rominești nu se întindea pînă în apropierea Dalmației. Granița de sud-vest a acestui teritoriu coincide aproximativ cu granița actuală dintre Bulgaria și Iugoslavia...”; cf. *Istoria României*, vol. I, p. 792 — 793.

¹ Dim. Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache*. Sofia, 1952, p. 113 (= „Linguistique Balkanique”, II (1960), Sofia, p. 196), somit erweisen sich die von Hirt angeregten Erwägungen Weigands, wonach die Albaner erst gegen das 9. Jahrh. aus dem Dreieck Niș — Sofia — Skopje in Albanien eingewandert seien, bis zum grössten Grade entkräftet. Übrigens ist seine Annahme, dass Albanesisch und Rumänisch gleichzeitig in einer und derselben Gegend sich zu selbständigen Sprachen entwickelt haben, a priori abzulehnen, da in einem solchen Fall nur eine und nicht zwei verschiedene Sprachen entstehen konnten. Die Übereinstimmungen des Rumänischen mit dem Albanesischen erklären sich zur Genüge dadurch, dass das erstere als romanische Sprache sich auf thrakischem Sprachboden entwickelt hat”.

altă natură : comunitate de substrat etnic-social și lingvistic¹, explicabil prin alte criterii decât ipoteza despre formarea și conviețuirea lor într-un teritoriu restrâns, un fel de „leagăn comun” (patrie primitivă, cam de întinderea a 4 – 5 raioane de azi), cum își închipuiau unii crudiți în sec. al XIX-lea și după ei Weigand cu alții.

Prin elucidarea acestei probleme, a căzut de la sine cel mai important argument invocat pentru acreditarea ideii că limba și poporul român s-a format numai în teritoriul din sudul Dunării, exclusiv în legătură strinsă („simbioză”) cu albanezii și cu bulgarii (cu slavii meridionali, balcanici). Atare ipoteză (pe care unii extremiști au luat-o drept certitudine absolută) trebuie integral și definitiv abandonată, ea fiind contrară tuturor documentelor istorice și lingvistice, ca și aparențelor și logicii ; este una din ereziile învechite, generate de insuficiența cunoștințelor și a mijloacelor de investigație istorică și lingvistică din sec. al XIX-lea, dar având și unele dedesubturi național-politice, preocupări propagandistice. Cercetările viitoare mai ample și aprofundate vor pleca de la două puncte definitiv cistigate pînă acum : continuitatea organică etnico-socială și de limbă între epoca traco-geto-dacică (resp. -ilirică) și cea romană a teritoriilor balcano-dunărene și carpatice (Tracia, Moesia, Dacia), cum o dovedește lexicul autohton al limbii romine, comparată cu albaneza ; fenomenul înlocuirii (încrucșării) lingvistice petrecute în epoca romană pe întreaga zonă carpato-balcanică și dunăreană, în teritoriul tracice și în cel ilirice. După aceasta a urmat la un interval de vreo 2 – 3 secole epoca slavă a Transilvaniei (ca și a Munteniei, Moldovei etc., a Moesiei, Traciei, Dalmatiei etc.), cu simbioza slavo-romină în toată zona de romanizare, anterior stabilirii ungarilor în Panonia și în Dacia carpatică.

СВЯЗЬ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА С АЛБАНСКИМ ЯЗЫКОМ И С КАРПАТО-БАЛКАНСКИМ СУБСТРАТОМ

РЕЗЮМЕ

В свете новых критериев и сравнительных результатов подробно исследуется вопрос древних связей между румынами, албанцами и фрако-дакийским (илирийским) субстратом, значение которого для образования румынского языка и румынского народа общеизвестно.

¹ Comparatistul albanez E. Çabej, *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, în SCL, X (1959), p. 537 – 560, deși se plasează pe vechile poziții ale lui Jokl, Barlé și Weigand în ce privește cuvintele comune („împrumutate” din albaneză în română), face remarcă interesantă „ceea ce pentru limba română poate să reprezinte substratul, pentru limba albaneză este doar o treaptă premergătoare antică. În orice caz pentru legăturile albanoromâne cele mai vechi, noțiunile substrat și albaneză nu trebuie să se anuleze reciproc”, spre a reveni la vechea teză : „pentru marele număr de concordanțe dintre cele două limbi noțiunea de adstrat (și noțiunea de simbioză care reiese din acest termen) e mai potrivită, fiind mai palpabilă din punct de vedere istoric [?]...” (p. 551 – 552).

1. *Балканское „лингвистическое единство“*, по мнению некоторых авторов, состоит из румынского, албанского, греческого и болгарского (сербского?) языков. Но эти языки различного происхождения, у них нет генетического родства. Румынский язык — язык романский, албанский и греческий — отличающиеся друг от друга индоевропейские языки, болгарский (и сербский) — языки славянского происхождения. Не может быть и речи о „лингвистическом единстве“ этих языков, у которых мало общих лексических, морфологических и синтаксических элементов, вытекающих из взаимных влияний и заимствований.

2. *Общие албано-румынские черты в фонетике* (изученные Т. Капиданом, А. Филиппиде и другими) малочисленны и менее значительны по сравнению с большими различиями (особенно в ударении), отличающими эти различные по строению языки. Таким образом, тезис об этнических и лингвистических „тесных связях“ (в дофеодалную и феодадную эпоху) не имеет никакой документальной основы. В действительности речь идет об общем карпато-балканском субстрате у албанцев и у румын.

3. *Общие албанские и румынские слова* (68—70 слов) унаследованы двумя языками от общего источника и их никак нельзя считать заимствованными одним языком из другого. В румынском языке они являются унаследованными элементами (до славянского влияния), что вполне доказывается фонетическими особенностями некоторых из них: например, *brîu* и *pîriu* (с выпадением звука *-n-* между гласными), *mazare*, *stîmbure*, *viezure* (с переходом звука *-l-* между гласными в *r*) и т.д., что обнаруживается только в латино-романских словах румынского языка.

4. *Коренные румынские слова, не существующие в албанском*, более многочисленны (85—90 слов) и значительны, чем слова общие с албанскими; они не существуют ни в одном из других языков. Их идентификация была возможна лишь путем полной и строгой проверки румынской лексики и румынских этимологий, исключая все, что было латинского, славянского или другого известного происхождения. Древние народные слова, унаследованные (и не объясненные до сих пор), несомненно принадлежат, в большинстве, коренному фонду; при помощи фонетических критериев типа сатем фрако-дакийского (иллирийского) языка их можно связывать с индоевропейскими корнями (основами); это формы, восстановленные согласно фонетике унаследованного (латинского) элемента румынского языка и фонетике субстрата.

5. *Фрако-дакийский характер дороманских слов* вытекает из фонетических критериев (типа индоевропейских сатем) и из того исторического факта, что территория, на которой образовался румынский язык, была населена фракийцами и гето-даками, которые были покорены и романизованы в течение I—IV веков н.э. Составлен список приблизительно 90 древних румынских слов, отсутствующих в албанском языке и принадлежащих субстрату. Значение коренных слов (албанских и неалбанских, образующих единое целое) — всего приблизительно 160 терминов — очень важно: они являются реликтами коренного языка романизованного провинциального населения, принявшего

позднее народный латинский язык и этническое название *Romanus* (румын). Таким образом, они составляют главный документальный элемент лингвистической и социально-этнической непрерывности, элемент связи между современными восточными карпато-балканскими римлянами (румынами) и коренным фрако-дакийским населением.

Отсюда можно сделать исторический вывод, что наличие родственных связей и симбиоза между румынами и албанцами (происходящими от той части коренного балканского населения, скорее фракийского, чем иллирийского, которая не была романизирована) в эпоху образования румынского языка и румынского народа, совсем не обязательно.

LES RAPPORTS DU ROUMAIN AVEC L'ALBANAIS ET LE SUBSTRAT CARPATO-BALKANIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur examine en détail, à la lumière des nouveaux critères et résultats comparatifs, le problème des relations très anciennes entre les Roumains, les Albanais et le substrat thraco-dace (illyrien), dont l'importance pour la formation de la langue et du peuple roumain est bien connue.

1. *L'union linguistique* balkanique est formée, selon certains auteurs, du roumain, de l'albanais, du grec et du bulgare (serbe?); mais ces langues ont des origines différentes et n'ont pas de parenté génétique; le roumain est une langue latine (romane), l'albanais et le grec sont des langues indo-européennes différentes, le bulgare (et le serbe) d'origine slave. Il ne peut donc être question d'une « union linguistique » de ces langues qui n'ont que peu d'éléments communs dans le lexique, la morphologie et la syntaxe, résultats d'emprunts et d'influences réciproques.

2. *Les traits communs albano-roumains* en phonétique (étudiés par Th. Capidan, Al. Philippide et d'autres) sont moins nombreux et dépourvus de signification par rapport aux différences notables (l'accent en particulier) qui distinguent les deux langues, dont la structure est entièrement différente; aussi la thèse des « rapports étroits » ethniques et linguistiques (à l'époque préféodale et féodale) est-elle dénuée de tout fondement documentaire. Il s'agit, en réalité, de la communauté du substrat carpato-balkanique, aussi bien chez les Albanais que chez les Roumains.

3. *Les mots communs albanais et roumains*, 68 à 70 environ, sont hérités, dans les deux langues, d'une source commune et ne peuvent en aucune façon être considérés comme des emprunts faits par une langue à l'autre. En roumain ils sont des éléments héréditaires (antérieurs à l'influence slave), fait attesté par les particularités phonétiques de certains d'entre eux, par exemple *brîu* et *pirîu* (avec chute du *-n-* intervocalique), *mazăre*, *sîmbure*, *viezure* (avec passage du *-l-* intervocalique à *-r*), etc., que l'on constate seulement dans les mots latino-romans du roumain.

4. *Les mots autochtones roumains inexistantes en albanais* sont plus nombreux (85 à 90 environ) et plus importants que les mots communs aux deux langues ; ils n'existent pas non plus dans d'autres langues. Leur identification a été possible grâce à la vérification intégrale et sévère du lexique et des étymologies roumaines, en écartant tout ce qui est latin, slave ou d'une autre origine connue. Les mots populaires anciens, héréditaires, inexpliqués jusqu'à présent, appartiennent pour la plupart au fonds autochtone ; à l'aide des critères phonétiques du type satem du thraco-dace (illyrien) on peut les rattacher à des racines (bases) indo-européennes : ce sont des formes reconstruites conformément à la phonétique de l'élément héréditaire (latin) du roumain et à la phonétique du substrat.

5. *Le caractère thraco-dace des mots préromans* résulte des critères phonétiques (du type satem indo-européen) et du fait historique que les territoires où se formèrent la langue et le peuple roumain étaient habités par les Thraces et les Géo-Daces qui furent soumis et romanisés au cours des Ier — IVe siècles de n.è. L'auteur a dressé un tableau contenant environ 90 mots roumains qui n'existent pas en albanais et appartiennent au substrat. La signification des mots autochtones (albanais et non albanais, qui forment un tout homogène et unitaire), au total quelque 160 termes, est très grande : ce sont des reliques de la langue indigène, substituée dans le parler de la population provinciale romanisée qui a adopté le latin vulgaire et le nom ethnique *Romanus* (Roumain). Aussi constituent-ils le principal élément documentaire de la continuité linguistique et ethnique-sociale, le lien entre les actuels Romains orientaux carpato-balkaniques (les Roumains) et les populations indigènes thraco-daces.

La conclusion historique qui découle de ces faits est qu'entre les Roumains et les Albanais (ces derniers provenant de la partie de la population indigène balkanique, thrace plutôt qu'illyrienne, qui ne s'est pas romanisée) il n'est ni nécessaire ni probable qu'aient existé des rapports de parenté et une symbiose à l'époque où se formèrent la langue et le peuple roumains.

LEXICUL PALIEI DE LA ORĂȘTIE

OBSERVAȚII GENERALE

DE

VIORICA PAMFIL

Elementele lexicale cuprinse în paginile tipăriturii de la Orăștie (1582) oferă cercetătorului un material bogat și interesant.

Acest material oglindește, pe de o parte, puternica rezistență și stabilitatea impresionantă a celei mai mari părți din vocabular, care s-a păstrat neschimbată de-a lungul veacurilor, iar pe de altă parte denotă continua transformare și primenire a tezaurului lexical.

Cei cinci cărturari români care sub influența calvină au început munca grea și anevoioasă de tălmăcire în grai românesc a primelor capitole din Vechiul Testament, s-au folosit, după cum era și firesc, în primul rînd de cuvinte din lexicul comun tuturor vorbitorilor dacoromîni. Ei au utilizat, desigur (în măsură însă mult mai redusă) și cuvinte caracteristice graiului lor, vorbit în sud-vestul Transilvaniei și în Banat cît și unele împrumuturi savante, impuse de conținutul textului, care, probabil, nu au avut niciodată circulație în graiul viu al poporului.

Urmărind istorie soarta acestor cuvinte, în comparație cu limba romînă contemporană, elementele lexicale din limba Paliei s-ar putea împărți în următoarele categorii :

I. Cuvinte care au aparținut și continuă pînă astăzi să aparțină vocabularului comun întregului popor, unele făcînd parte din fondul lexical de bază. Majoritatea acestor cuvinte sînt de origine latină (de ex. : *apă, bărbat, casă, a cînta, frate, femeie, limbă, a merge, a mîncă, a suferi, a scrie, a vinde* etc.) sau slavă (de ex. : *a iubi, obraz, muncă, vorbă* etc.). Tot aici trebuie menționate unele împrumuturi din limba maghiară, care s-au răspîndit pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn (de ex. *a birui, chip, oraș, hotar, a lăcuî, talpă, a tăgădui* etc.), cît și cuvinte de proveniență grecească (de ex. : *folos, ieftin, lipsă* etc.). Toate aceste cuvinte denumesc noțiuni fundamentale legate de diferite aspecte din viața de toate zilele, care presupun o vechime mare.

Din cele aproape 2 500 de cuvinte întrebuințate în limba Paliei (cu o frecvență de peste 50 000 de ori), aproximativ 2 000 aparțin vocabularului comun.

II. O altă categorie, mult mai puțin numeroasă, însă mult mai interesantă prin problemele pe care le ridică, o formează elementele regionale. Am considerat că pot fi încadrate în această categorie cuvintele care în documentele românești din secolul al XVI-lea și al XVII-lea sînt atestate numai în unele provincii, fiind specifice unor graiuri vorbite în regiuni mai mult sau mai puțin întinse.

În limba Paliei întîlnim relativ puține elemente regionale. În total am înregistrat aproximativ 40 de cuvinte care, după cum ne arată atestările din limba veche, cît și aria de răspîndire de astăzi a cuvintelor, pot fi considerate regionalisme.

Majoritatea sînt împrumuturi din maghiară, fiind cunoscute numai în Transilvania, Banat și parțial în Moldova, de ex. : *a adăvăsi* „a împărți, a risipi”, *a aldorăni* „a jertfi”, *alnic* „viclean”, *bărat* „prieten”, *băsău* (în expresia calchiată după maghiară *a sta băsău* „a se răzbuna”), *beartă* „margină”, *a bintătui* „a pedepsi”, *a buduslui* „a rățăci”, *bumb* „nasture”, *a celui* „a înșela”, *chelciug* „merinde”, *ciurdă* „cîrcadă”, *haznă* „folos”, *jemle* „piine albă”, *lepinu* „lipie”, *ocă* „cauză”, *marhă* „animal; avuție”, *a murgui* „a cîrți”, *pochiolate* „văl subțire”, *samă* „număr”, *a sucui* „a obișnui” *îlrnaț* „pridvor”, *varmigie* „district”, *a vîndăgi* „a precipita, a arunca” etc. Faptul că traducătorii Paliei au întrebuințat atît de multe împrumuturi maghiare se explică atît prin regiunea de unde provine textul, cît mai ales prin influența versiunii maghiare a Bibliei lui Heltai Gáspár, de care s-au servit în cea mai mare parte cei cinci traducători romîni.

Alte regionalisme sînt de origine slavă, intrate în limbă prin filieră sîrbă sau bulgară. De ex. : *beadă* „cusur”, *clieiu* „coapsă”, *letnic* „lenes”, *niștotă* „necesitate”, *poroboc* „copil”, *zăpodie* „loc, șes, platou” etc. Mai puține sînt de origine germană : *crepă* „albie”, *corfă* „coș”, *știucă* „bucată”.

În limba secolului al XVI-lea, aveau o circulație regională și unele cuvinte de origine latină, care în vechime, foarte probabil, au fost cunoscute pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn. De ex. : *arete* „berbec”, *astară* „astă-seară, descară”, *a areni* „a dospî”, *brîncă* „mînă”, *blăm* „haidem”, *căfîn* „vas”, *im* „lut”, *a la* „a spăla”, *ripl* „hrană” etc.

Dacă comparăm numărul elementelor regionale întrebuințate de traducătorii Paliei cu întregul fond de cuvinte al textului, constatăm că procentul acestora este destul de scăzut. Se pare că autorii Paliei, cel puțin unii din ei, s-au străduit să întrebuințeze o limbă care să fie înțeleasă de cît mai mulți romîni, evitînd, pe cît posibil, cuvintele cu o circulație prea restrînsă. Astfel se explică faptul că alături de unele regionalisme se întrebuințează și corespondentele lor literare : *sama* și *numărul*, în *alean* și *împotrivă*, iar *căfîn* apare numai într-un singur exemplar al tipăriturii, pe cînd în celelalte a fost înlocuit cu *vas*.

III. În lexicul Paliei de la Orăștie întîlnim și o serie de cuvinte populare. De multe ori e greu să fixăm o limită precisă între elementele regionale și cele populare. Ținînd însă seama de răspîndirea cuvintelor,

sfera noțiunii de „popular” este mult mai largă. De obicei elementele limbii populare sînt cunoscute în toate graiurile unei limbi sau în marea lor majoritate, dar nu fac parte din limba literară, pe cînd regionalismele se cunosc doar în unele graiuri.

Cuvinte ca : *a beli* „a jupui”, *blid* „farfurie” *a chindisi* „a broda”, *lesne* „ușor” *slobod* „liber”, *năiem* „chirie”, *a năimi* „a închiria, a lua cu plată”, *plod* „copil”, *grumaz* „gît, ceafă”, *prepus* „bănuială” etc., atestăte în textul de care ne ocupăm s-au întrebuițat și se întrebuițază și astăzi în cele mai multe graiuri populare.

IV. După cum se știe, vocabularul unei limbi este în continuă transformare. Sînt cuvinte care într-o anumită epocă fac parte din vocabularul activ, bucurîndu-se de o circulație generală și care cu timpul ajung să nu mai fie întrebuițate decît în unele arii restrînse, sau chiar să dispară cu totul.

În limba Paliei întîlnim cuvinte care astăzi au dispărut cu totul din limbă, devenind arhaisme iar altele sînt pe cale de dispariție. Multe din ele, ca : *asin* „măgar”, *auă* „strugure”, *căsătoriu* „om căsătorit”, (adv.) *chiar* „curat”, *a cure* „a alerga” *a deșinde* „a coborî”, *fămeaie* „familie”, *giudeț* „judecată”, (conj.) *e* „și”, *ino* „unde”, *meser* „sărac”, *meserere* „milă”, *rost* „gură”, *a ria* „a trăi” (de origine latină), cit și *boz* „idol, zeu păgîn”, *dosadă* „insultă, ocară”, *dosădi* „a certa, a ocări”, *hrăbor* „necinstit”, *a izvodi* „a-și trage originea”, *pripec* „căldură, arșiță” *zavistie* „invidie”, *prietnic* „prieten”, *proporedanie* „predică”, *săblaznă* „greșeală”, *tîmpănă* „tobă, darabană” (provenite din slavă) sau cuvintele de origine maghiară : *bir*, *chezas*, *dijmă*, *uric*, *șpan* apar în documentele romînești din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, iar astăzi au trecut în fondul pasiv al limbii.

Au dispărut și alte cuvinte care se bucurau de o circulație mai restrînsă, fiind utilizate mult mai rar și numai în unele texte. Astfel, cuvintele de origine slavă : *a proidi* „a pleca”, *stredie* „miere”, *usnă* „buză”, *vreavă* „cîrteală”; cuvintele de origine neogreacă : *cucură* „tobă cu săgeți”, *vison* „pînză fină de in”, *lîmbariu* „veșmint, manta”; cuvintele de origine maghiară : *alnic* „viclean”, *aleaneș* „dușman”, *a murgui* „a cîrți” și un cuvînt de origine nesigură, *zgarbură* „încălțăminte” (întrebuițat și de traducătorii Psaltirii Scheiene).

O serie de cuvinte învechite astăzi sau dispărute sînt atestate în secolul al XVI-lea numai în Palie. De ex. : *a areni* „a dospî”, de origine latină; *a nămesi* „a acăța, a pune”, *tovară* „greutate”, *a vrevi* „a cîrți” de origine slavă; și *a aldorăni* „a se jertfi”, *a vîndăgi* „a precipita, a arunca” de origine maghiară. Sub influența textului maghiar traducătorii au introdus și pe *nașfă* „medalion” și *siriu* „unealtă”, care, probabil, nu au avut circulație în graiul viu.

V. În partea a doua a Vechiului Testament (Exodul) întîlnim unele cuvinte din terminologia ebraică a Bibliei sau anumite denumiri de pietre prețioase de origine grecească, fără corespondente în limba veche romînească. Traducătorii Paliei le-au împrumutat, uneori fără nici o modificare, din textul maghiar sau latin. Însirăm cîteva din aceste cuvinte care pot fi considerate neologisme savante : *acatie* (*acates*),

amatie (amates), casie (cajie), carmel, crijolită, gheman, iaspie, ligurie, onichinos, șafir, sardonie, smeragdie, topazie, numiri de pietre scumpe. Din terminologia ebraică s-a păstrat: *efa*, *gomerul* și *hinul* pentru „o anumită măsură”, *efod*, *hozen (hojen)* „îmbrăcămintele la preoții evrei”, *setim* „salcîm”, *sicluș (șicluș)* „monedă”.

Prin traduceriile slavo-romine au pătruns în limba veche unele cuvinte legate de terminologia bisericească. Traducătorii Paliei numesc capitolele din Vechiul Testament cu termeni slavoni: *Bitia*, *Ishodul Cisla*, *Torozacon* etc., care desigur erau termeni cărțurărești. Tot din textele slavone au fost împrumutați termeni ca: *price* „pildă”, *peasnd* „cîntare”, *preastol* „altar” și altele.

O scurtă prezentare a diferitelor categorii de cuvinte din limba Paliei, în comparație cu lexicul limbii romine contemporane, ne arată că cele mai multe cuvinte s-au păstrat neschimbate în decursul timpului, unele și-au restrîns circulația devenind regionalisme, iar altele au dispărut cu totul din limbă. Pe lângă acestea, limba veche a Paliei mai prezintă și o serie de deosebiri semantice față de limba actuală, care nu au format obiectul articolului de față.

ЛЕКСИКА „ПАЛИИ” ИЗ ОРЭШТИЕ ОБЩИЕ ЗАМЕЧАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Лексические элементы древнего печатного произведения из Орэшти (1582) исследуются в сопоставлении с современным румынским языком и устанавливаются следующие разряды слов:

I. Слова, принадлежавшие и принадлежащие до сих пор *общему словарному составу* всего народа; из них некоторые относятся к основному словарному фонду.

Было показано, что из почти 2 500 слов, использованных в языке „Палии” (с частотой 50 000), приблизительно 2 000 принадлежат общему словарному составу.

II. *Областные слова*, присущие некоторым более или менее распространенным говорам, встречаемые только в некоторых документах XVI и XVII веков.

Было зарегистрировано приблизительно 40 слов, которые можно считать областными (большинство из них венгерского происхождения).

III. *Народные слова*, известные во всех румынских говорах или в большинстве из них, но не принадлежащие литературному языку.

IV. Слова, ставшие ныне *архаическими*.

V. *Научные неологизмы*, введенные благодаря характеру содержания текста, заимствованные главным образом из венгерского или латинского текста Библии.

Сравнительное исследование лексики „Палии” из Орэштие с лексикой современного румынского языка показывает, что большинство слов сохранилось без изменений на протяжении времени, некоторые стали менее распространенными, превратились в областные слова, а другие, очень немногие, перешли в пассивный словарный фонд языка.

LE LEXIQUE DE LA *PALIA* D'ORĂȘTIE

REMARQUES GÉNÉRALES

RÉSUMÉ

L'auteur étudie les éléments lexicaux attestés dans les pages de la *Palia* d'Orăștie, par comparaison à la langue roumaine contemporaine, et établit les catégories lexicales suivantes :

I. Mots qui ont appartenu et continuent à appartenir au *vocabulaire commun* du peuple entier, dont quelques-uns font partie du fonds lexical principal.

L'auteur montre que parmi les près de 2500 mots utilisés dans la langue de la *Palia* (avec une fréquence de plus de 50 000 fois), 2000 environ appartiennent au vocabulaire commun.

II. *Mots régionaux*, spécifiques aux parlers de régions plus ou moins étendues, attestés seulement dans certains documents des XVIe et XVIIe siècles.

L'auteur a enregistré 40 mots environ qui peuvent être considérés des régionalismes (les plus nombreux sont d'origine hongroise).

III. *Mots populaires*, connus dans tous les parlers roumains, ou dans la majorité de ceux-ci, mais qui ne font pas partie de la langue littéraire.

IV. Mots qui actuellement sont devenus *archaïques*.

V. *Néologismes savants*, imposés par la teneur du texte, empruntés en particulier au texte hongrois ou latin de la Bible.

L'étude comparative du lexique de la *Palia* d'Orăștie et du lexique roumain contemporain révèle que la plupart des mots se sont conservés inchangés au cours des temps ; les uns ont restreint leur circulation et sont devenus des régionalismes, tandis que d'autres, beaucoup moins nombreux, ont passé dans le fonds passif de la langue.

DESPRE VALOAREA ADJECTIVALĂ A PRONUMELOR

DE

E. CÎMPEANU

Gramatica Academiei R.P.R. are nu numai marele merit de a fi oglindit aspectele fundamentale ale structurii gramaticale a limbii române, ci și pe acela de a fi pus în discuția specialiștilor probleme încă nelămurite și nedezvoltate în suficientă măsură de lingviștii noștri. Ea ne oferă astfel posibilitatea de a contribui, într-o măsură mai mare sau mai mică, la cunoașterea mai adâncită a structurii gramaticale a limbii române contemporane. Așa se explică, printre altele, interesul pe care l-au trezit unele probleme puse de Gramatica Academiei R.P.R., interes concretizat uneori în recenzii, articole de revistă și chiar studii mai dezvoltate.

Cu această bună intenție încercăm să dezbatem problema ridicată cu câțiva ani în urmă într-un articol din revista „Limba română”¹ și care continuă să fie încă discutată în cercuri de specialiști. E vorba de valoarea adjectivală a pronumelor posesive, demonstrative, interrogative -- relative și nehotărâte. Lămurirea valorii adjectivale a acestor pronume, sau numai pronominale — cum susțin unii, poate fi făcută pornind de la analiza fiecărui pronume în parte. Să încercăm acest lucru.

Din acest punct de vedere, pronumele personal nu prezintă nici o dificultate și nimeni nu s-a gândit vreodată să-i atribuie valoare adjectivală. Imposibilitatea de a îndeplini o asemenea funcțiune, deosebită din punct de vedere gramatical, ne-o putem explica prin conținutul specific al pronumelui personal. El exprimă raportul de persoană, categorie gramaticală pe care substantivul nu o cunoaște. Chiar și verbul, s-ar putea pînă la urmă spune, o dobîndește prin pronume. Din această cauză, pronumele personal nu poate accepta un raport adjectival de subordonare și acord față de un substantiv pe care ar trebui să-l determine. Știut este că substantivul e tratat ca fiind de persoana a treia și, chiar dacă am cere și sprijinul vocativului pentru persoana a doua, tot ar rămîne persoana întîi,

¹ Vezi: M. Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interrogative-relative și nehotărâte)?*, în „Limba română”, IV (1953), nr. 4, p. 83—90.

pentru care nu am putea recurge la nici un ajutor. De altfel, acordul predicatului verbal cu subiectul este încă o dovadă grăitoare în sensul celor afirmate mai sus. Iată deci cum conținutul specific al pronumelui personal nu-i îngăduie să îndeplinească și o funcțiune adjectivală.

De fapt, persoana întâi apare și la pronumele posesiv, fără să-i fie însă caracteristică, în timp ce celelalte pronume sînt tratate ca fiind numai de persoana a treia, ca substantivele. Și oare acest lucru nu pledează pentru susținerea valorii pronominală a posesivului în orice împrejurare, spre deosebire de celelalte pronume, care pot avea și funcțiune adjectivală?

În ceea ce privește pronumele posesiv, s-a remarcat de mult dubla sa valoare pronominală : ține atît locul posesorului, cît și al obiectului posedat. Ne trimite deci la două substantive pe care le înlocuiește (*a sa* = *cartea elevului*). Faptul este dovedit și de prezența articolului posesiv cu valoare pronominală, care nu poate exista independent, ci are nevoie de un cuvînt la care să se alăture. Această dublă valoare pronominală a posesivului este impusă de conținutul specific al acestui pronume. El exprimă raportul de posesiune, un raport ce se stabilește între două substantive, între posesor și obiectul posedat ; deci un raport genitival. Ce se întîmplă cu pronumele posesiv cînd stă pe lîngă un substantiv determinîndu-l : rămîne pronume sau devine adjectiv?

Situația posesivului se deosebește în această privință de aceea a pronumelor cu care ne vom ocupa în cele ce urmează. Posesivul, ca determinant al unui substantiv, pierde numai jumătate din valoarea sa pronominală. Ștînd pe lîngă substantivul ce denumeste obiectul posedat, el continuă să țină locul numelui posesorului. Această păstrare în parte a valorii pronominală este cerută de raportul gramatical de posesiune, pe care îl exprimă. Dacă el ar înceta să mai țină și locul acestui substantiv, al posesorului, și ar deveni, prin conținut, într-adevăr adjectiv, atunci și-ar pierde conținutul său specific, ar înceta să mai fie posesiv, ceea ce, firește, nu poate fi admis. Prin conținut, cu toate modificările suferite, el continuă să fie deci un pronume. Dar în privința formei, a valorii pur morfologice? Dacă considerăm că schimbarea formei posesivului (*cartea sa* — (*a*) *cărții sale* — *cărțile sale* — *creionul său*), potrivit acordului în gen, număr și caz cu substantivul determinat, se face în același fel cu a unui adjectiv propriu-zis, atunci, din acest punct de vedere, trebuie să-l considerăm un adjectiv.

Așa se explică de ce se greșește atît de des în stabilirea cazului „adjectivului” posesiv : mulți îl consideră, în mod greșit, întotdeauna ca fiind în cazul genitiv, deoarece el răspunde la întrebarea genitivului. Fără a folosi această constatare ca argument în favoarea susținerii valorii pronominală a posesivului, nu putem să nu constatăm că această greșală izvorăște din conținutul posesival, genitival, pe care acest pronume nu-l părăsește în nici o împrejurare.

În sfîrșit, o altă categorie o constituie celelalte pronume : demonstrativ, nehotărît și interogativ-relativ. Prin funcțiunile și întrebuintările lor, aceste pronume se deosebesc atît de pronumele personal cît și de cel posesiv.

Să luăm, de pildă, pronumele demonstrativ. Pe lingă aceea că înlocuiește un substantiv, ceea ce face de altfel orice pronume, el exprimă și un raport demonstrativ, de apropiere sau de depărtare ; și această funcțiune este specifică demonstrativului. Întrebuințat singur, deci cu valoare pronominală, el ne trimite la un singur substantiv pe care-l înlocuiește. În exemplul : *Aceasta este frumoasă*, pronumele ține locul unui singur substantiv ; oricât ne-am strădui, afară doar dacă strădania noastră ar duce la exagerarea și denaturarea faptelor, nu putem constata decât lipsa sau subînțelegerea unui singur substantiv, de pildă *cartea* : [*Cartea*] *aceasta este frumoasă*.

În momentul în care demonstrativul apare pe lingă un substantiv determinându-l, spre exemplu : *Cartea aceasta este frumoasă*, el își pierde valoarea pronominală și devine adjectiv demonstrativ. În această situație, din moment ce substantivul este alături, ar fi nepotrivit să mai faci eforturi pentru a găsi totuși un substantiv, sau o construcție care să aibă înțelesul unui substantiv, pe care să continue să-l mai înlocuiască demonstrativul. O asemenea încercare ar însemna de fapt că presupusul autor acordă pronumelui demonstrativ o dublă valoare pronominală, ceea ce, logic, nu poate fi susținut în nici un fel.

Raportul demonstrativ (*Cartea aceasta...*) rămâne o caracteristică a adjectivului, e conținutul pe care-l exprimă acest demonstrativ și în această împrejurare, ca și în oricare alta ; adjectivul demonstrativ ne spune despre *carte*, obiectul determinat, că este apropiată (*aceea* -- că este depărtată).

Că s-ar putea spune, cu ajutorul altui sau altor cuvinte, mai mult despre obiectul determinat, este un lucru mai presus de orice îndoială ; dar această presupunere nu sprijină de loc ideea că demonstrativul își păstrează valoarea pronominală. Căci, deși unor categorii de adverbe, pe bună dreptate, li se recunoaște un caracter pronominal, acestea au fost și vor fi numite și de acum înainte, fără nici o ezitare, adverbe ; atît doar că noi, cu ajutorul Gramaticii Academiei R.P.R., am reușit în acest caz să stabilim o analiză și clasificare mai amănunțită și variată, justă, a adverbilor.

De altfel, ceea ce s-ar obiecta aici ar fi gradul mai mic sau mai mare de precizie a cuvîntului, a determinantului, ceea ce rămîne însă nesemnificativ atîta timp cît natura sa este numai de cantitate, nu și calitativă.

Situația pronumelui și adjectivului demonstrativ se aseamănă foarte mult cu aceea a pronumelui și a adjectivului nehotărît. Nu vom repeta argumentele aduse de noi mai sus. Ele rămîn pe deplin valabile și în cazul pronumelui și adjectivului nehotărît. Numai că am vrea să știm cum ar mai fi interpretată valoarea de pronume a lui *fiecare*, *orice* etc., în exemple ca : *Fiecare om...*, *orice carte...* Este și mai clar aici decât la adjectivul demonstrativ că pronumele nehotărît și-a pierdut valoarea pronominală, păstrînd numai conținutul său specific nehotărît.

În ceea ce privește pronumele interogativ-relativ, lucrurile se petrec într-un tot la fel : îl considerăm pronume cînd este întrebuințat singur și adjectiv interogativ-relativ cînd determină un substantiv.

Ne rămâne acum să ne referim și la forma acestor adjective pronominale. În această privință lucrurile se prezintă cit se poate de simplu.

Dacă chiar și pronumele posesiv, care, după cum am văzut, nu devine în nici o împrejurare adjectiv prin conținut, atunci când își pierde jumătate din valoarea sa pronominală se comportă din punct de vedere formal ca un adjectiv propriu-zis, acordându-se cu substantivul determinat, apoi acest lucru este cu atât mai evident în cazul adjectivelor demonstrative, nehotărâte și interogative-relative. Acordul acestor adjective pronominale în gen, număr și caz cu substantivul determinat nu se deosebește cu nimic de felul în care se acordă un adjectiv propriu-zis. Exemplu :

Cartea aceasta — Creionul acesta ;

Cartea aceasta — Cărțile acestea ;

Cartea aceasta — (a) Cărții acesteia.

Adjectivul pronominal se pune deci de acord cu substantivul determinat, întrucât ea un atribut adjectival, în timp ce pronumele primește cazul, genul și numărul substantivului înlocuit, ceea ce e totuși un fapt deosebit.

Că, bunăoară, adjectivul nehotărît alt se deosebește de pronumele nehotărît altul, adjectivul alți, de pronumele alții, toate aceste deosebiri de formă nu ne deranjează cu nimic, ci, dimpotrivă, ne demonstrează clar lipsa de independență gramaticală a acestor adjective pronominale, subordonarea lor.

Este adevărat însă că deosebirile de ordin formal, privind flexiunea, între pronume și adjective pronominale, dacă eliminăm deosebirea privind articolul, pe care am menționat-o în aliniatul precedent și care pledează în favoarea noastră, sînt nesemnificative sau inexistente pentru unele forme pronominale. Acest fapt, împreună cu folosirea foarte frecventă a cuvintelor în discuție, cînd cu valoare pronominală, cînd cu valoare adjectivală, trecerea ușoară de la pronume la adjectiv, duce, în conștiința multor vorbitori, la ștergerea sau umbrirea diferențelor esențiale, care există totuși, dintre pronume și adjectivele pronominale respective. Așa se explică, probabil, de ce în multe din gramaticile anterioare nu se vorbește decît de pronume posesive, demonstrative etc., fiind ignorată valoarea lor adjectivală.

E un argument pro sau contra oare felul în care au fost considerate pînă acum aceste cuvinte în gramaticile limbii romîne sau ale altor limbi ? Credem că nu. O atare trecere în revistă ar avea doar meritul de a arăta felul în care s-a încercat rezolvarea acestei probleme, încă litigioase, și, eventual, motivele care au determinat o clasificare sau alta.

Pentru noi însă, dacă se vor înlătura inconsecvențele dintre părțile corespunzătoare ale celor două volume, Gramatica Academiei R.P.R. rămîne rezolvarea cea mai corespunzătoare, acceptabilă, care s-a dat acestei probleme. O dezvoltare, o argumentare și o motivare mai susținută din partea Gramaticii Academiei R.P.R. a clasificării pe care o propune ne-ar fi scutit și pe noi de intervenția pe care am considerat necesar să o facem.

De altfel, problema pusă în discuție poate fi și mai mult clarificată dacă vom urmări dezvoltarea în decursul timpului, începând din limba latină și pînă la stadiul actual de evoluție a limbii române, comparativ cu limbile romanice, a pronumelor și adjectivelor posesive, demonstrative, nehotărîte și interogative-relative. Ne rămîne această cercetare ca o sarcină, ce urmează să o îndeplinim în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat¹.

ОБ АДЪЕКТИВНОМ ЗНАЧЕНИИ МЕСТОИМЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

Исходя из некоторых споров вокруг вопроса адъективного значения различных местоимений, автор пытается выяснить этот вопрос, основываясь на содержании местоимений, а также и на их флексии.

В первую очередь показывается, что, благодаря своему специфическому содержанию, личные местоимения ни в коем случае не могут иметь адъективного значения. Притяжательное местоимение, выражая существующее между двумя существительными отношение родительного падежа, имеет двойственное местоименное значение; становясь притяжательным прилагательным, оно сохраняет только одно местоименное значение для того, чтобы могло выражать свое специфическое отношение принадлежности. Собственно говоря, в обычной речи такое его применение встречается часто. Указательные, относительно-вопросительные и неопределенные местоимения полностью теряют свое местоименное значение в тот момент, когда они становятся определителями существительных; из адъективного значения они сохраняют лишь их специфическое указательное, относительно-вопросительное или неопределенное значение.

С точки зрения флексии, выводы автора поддерживают идею их дифференциальной трактовки: в качестве местоимения, когда они заменяют существительное, и в качестве местоименного прилагательного, когда определяют существительное, с которым согласуются.

À PROPOS DE LA VALEUR ADJECTIVALE DES PRONOMS

RÉSUMÉ

Dans le présent article, l'auteur se propose de tirer au clair la question controversée de la valeur adjectivale des divers pronoms, en partant de leur contenu et flexion.

¹ Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, ed. a 2-a, [București], Editura Minsterului Învățămîntului, 1956, p. 753, arată că „la origine, cuvintele aici în discuție au avut valoare adjectivală, adică s-au întrebuințat împreună cu substantivele nume ale obiectelor cu privire la care pronumele demonstrative, posesive etc., și numerele dădeau diverse indicații (arătau unele locul față de vorbitor, altele apartenența, altele numărul obiectelor etc.)”. După cum se pare, explicația istorică confirmă punctul de vedere adoptat și de noi.

Le pronom personnel ne peut accomplir en aucune circonstance une fonction adjectivale, en raison de son contenu spécifique. Le pronom possessif, exprimant un rapport génitif existant entre deux substantifs, comporte une double valeur pronominale ; en devenant adjectif possessif, il ne conserve qu'une seule valeur pronominale, afin de pouvoir continuer à exprimer le rapport de possession qui lui est propre. En fait, dans le langage quotidien, cet usage est fréquent. Les pronoms démonstratifs, relatifs-interrogatifs et indéfinis perdent complètement leur valeur pronominale au moment où ils sont employés comme déterminants du nom ; en tant qu'adjectifs ils ne conservent que leur contenu spécifique : démonstratif, relatif-interrogatif ou indéfini.

Envisagées du point de vue de la flexion, les présentes constatations viennent à l'appui de l'idée selon laquelle il conviendrait de traiter les pronoms de manière différenciée. En conséquence, ils devraient être considérés comme des pronoms lorsqu'ils remplacent le substantif, et comme des adjectifs pronominaux (possessif, démonstratif, relatif-interrogatif et indéfini) quand ils déterminent un substantif avec lequel ils s'accordent.

DESPRE SÎNDIE

DE

ACAD. D. PRODAN

Cuvîntul *sîndie* azi nu mai e viu în limbă. Nu se mai cunoaște nici măcar în regiunile în care istoric îl vom atesta. Fișierul Dicționarului Academiei îl descopere doar într-un text de poezie populară, în balada „*Doicin bolnavul*”, auzită din gura lui Stan Ciobanul din Orlea (Romanați). În baladă, împăratul din Țarigrad, speriat de apariția unui arap, își strigă dregătorul astfel :

*Bre, sîndie, dumneata
Vino mai lare Incoa,
Mă spurcă păgîndăteala
Și-mi răpune viața.*

În text apare și pluralul : *Acum sîndiile venea sau Sîndiile că pleca*. Într-un vers, în loc de *sîndie* apare *pîrcălab*, indicîndu-se astfel un echivalent¹. Fișierul îl mai menționează doar la Rășinari și numai istoric, sub forma de *sindic*. Îl pune în legătură cu sindic-ul modern, cu sindic-ul sau judecătorul sindic, uzual în legislație, la care grupează datele, definindu-l astfel : „Sindic s.m (Învechit). Persoană însărcinată cu conducerea unei colectivități”. Iar la sfîrșit însemnînd : din grecește.

Aici vrem să ne ocupăm istoric de noțiune, aducînd cîteva date în plus, pentru a arăta ce funcțiune istorică a avut ea.

Cuvîntul îl găsim rar și în documente. Dar apare încă din secolul al XIV-lea. Printre veniturile capitlului din Alba Iulia, la 20 iunie 1331 găsim quinquagesima pe care cnejii săi trebuie să o servească în fiecare an, dar și pe acesta : „Item eodem anno et die idem magister Adrianus de ipsis kenezis et zondis nostris presentaverit nobis viginti birra, que vulgariter charge [dicuntur], et quatuordecim caseos”². Dintre cnejii însă

¹ N. Păsculescu, *Literatura populară românească*, București, 1910, p. 252.

² Ant. Fekete Nagy et Lad. Makkai, *Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 71 Zondis poate în loc de Zondis.

actul pomeneste numai pe cel din Poiana Aiudului. Cei care s-au ocupat de originea cuvintului *zondis* (aci la ablativ) îl derivă din slavo-bulgarul *spdi*, însemnând judecător. Îl găsim o dată și în documentele lui Ștefan cel Mare, anume în scrisoarea lui din 15 martie 1481 către brăileni, în care se adresează tuturor boierilor mari și mici : *и скѣм жоудечем и скѣм сѣхалѣм и скѣм сиромѣком*”, după traducerea lui I. Bogdan : „și tuturor judecilor și tuturor judecătorilor și tuturor săracilor”¹. Dar aci cuvintul nu pare să designeze o instituție.

Cuvintul *sîndie* designează însă curent o instituție în scriptele Țării Făgărașului din secolul al XVII-lea. În urbariul din 1632 al domeniului Făgărașului, inclusiv al Comănei și Porumbacului, numele nu apare. Satele au fiecare înseris în frunte un „*jude*”, urmat uneori și de jurați². În schimb în urbariul din aprilie 1637, din 34 de sate și un tîrg (Beclean), cite avea domeniul acum, 25 au înseris, în locul judei, cite un *szindia*. Celelalte n-au notat nici jude, nici sîndie. Doar la Beclean, Galați și Holbac găsim înseris jude (*biro*). La satul Ileni, cu 86 iobagi, găsim chiar două sîndii³. În lista satelor revenite la domeniu pînă în 1639 sînt înserise zece sate, care toate au în frunte *zindia*. Ba sate mai mari, ca Breaza (cu 63 iobagi), Mărgineni (cu 95), Viștea de Sus (cu 87), Sîmbăta de Sus (cu 54) sînt înserise iarăși cu cite două sîndii⁴.

Urbariul domeniului Făgăraș din 1640 înserie 47 sate și două tîrguri, Făgărașul și Becleanul. În fruntea listei iobagilor e înseris obișnuit judele satului. Sate mai mari, ca Părău, Viștea de Sus au înseriși chiar cite doi juzi. Judele nu e notat consecvent, la unele sate nu e indicat, dar obișnuit se vede că e cel din fruntea listei. La cele mai multe sate însă e notat, fie sub forma de *biro* (la Galați *fału biraja*), fie sub cea de *sîndie* (*szindia* sau *zindia*). Sub această formă de *sîndie* îl găsim înseris la vreo 15 sate⁵. Dar e, evident, aceeași funcție, de jude al satului, fie că e înserisă într-un fel sau altul. Se vede aceasta și din suma censului, de care și unul și altul sînt scutiți cît timp sînt în funcție, trebuind să-l plătească numai cînd nu sînt. În satul săsesc Șercaia, judele e înseris *folnagy*. Tot așa și în tîrgul Beclean. Dar în Beclean alături de *folnagy*, care e desigur numai judele sașilor, avem și o *zindia*, judele romînilor desigur. Alternarea aceasta a celor doi termeni, de *biro* și *szindia*, nu are nici o consecvență. Atitea sate înserise înainte ca avînd în fruntea lor *sîndie*, acum sînt înserise ca avînd *biro*. La toate deci judele putea să poarte numele de *sîndie*, *biro* sau latinescul *jude*, cu care alternează, putînd fi echivalentul oficial sau termenul generic care-i designează funcția.

Pe domeniul Comăna, la 1633 toate șase satele domeniului Cuciu-lata (Lupșa, Comăna de Sus, Veneția de Jos, Comăna de Jos) au înseris,

¹ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 361, 363.

² Urb. în fotocopie la Arhivele Statului din Cluj, Publicat în extras de Makkai László, *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai* (1631–1648). (Scriptele economice ale moșilor lui Gheorghe Rakoczi I, 1631–1648). Budapest, 1954, p. 456–469.

³ Makkai, *op. cit.*, p. 474–77.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 487–88.

⁵ Urb. în fotocopie la Arhivele Statului din Cluj.

în loc de *jude*, *cnez* (*kenéz*)¹. Pe același domeniu însă, la 1637 găsim înscris în fruntea satelor câte un *judex*, iar la Comăna de Sus un *szindia*. La 1648 în schimb, la Comăna de Jos un *szindia* și la celelalte *judex* (la Comăna de Sus judele e notat și *judex* și *biro* în același timp). Dar și în Veneția de Jos, care are un *judex*, găsim în lista iobagilor și o văduvă, fostă soție de *sindie* (*szindiané*)². Care nume era mai uzual aici, cel de *cnez*, cel de *jude* sau cel de *sindie*? Greu de spus. Poate cel de *sindie*, cele de *cnez*, *jude* putând fi mai obișnuite pentru scribi, ele având un uz general, în timp ce *sindie* era doar de uz local. Dar puteau să fie în uz și simultan, cel puțin judele cu *sindia*. Mai ales că pe cel de *cnez* nu-l mai găsim pe urmă.

Pe domeniul Porumbacului, la 1648, situația e puțin deosebită. Din cele șase sate ale domeniului, în patru (Porumbacul de Jos, Porumbacul de Sus, Arpașul de Sus, Scorei) avem simultan și un *falus biro* și un *szindia* (de două ori scris, din greșeală desigur, *szinda*). Doar în Streja-Cirțișoara și Sărata avem numai *falus biro*. Dar și aici poate să fie numai o omisiune, căci nici aceste sate nu sînt mai mici sau mult mai mici: Streja-Cirțișoara are 55 gospodării, Sărata 84. Numai Porumbacul de Jos are mai multe decît Sărata: 120 gospodării. *Sindie* aici e echivalent de trei ori cu *futoso biro* (judele alergător, care fuge încoare-încolo)³. E deci al doilea jude, probabil subordonat acum judeului satului sau un ajutor al lui, în primul rînd la serviciile pentru stăpîn desigur, la stringerea prestațiilor și mai ales la stringerea și minarea iobagilor la lucru, la judecarea sau sancționarea lor.

Dar situația de la Porumbac rămîne totuși o situație aparte, o evoluție deosebită. În satele făgărășene, generală se arată echivalența dintre *sindie* și judele satului.

Termenii de *jude* sau *biro* alternează cu cel de *sindie* nu numai în urbarii, ci și în alte acte făgărășene din secolul al XVII-lea, uneori chiar în cadrul aceluiași act și privind aceeași persoană. În protocoalele scaunului superior de judecată al Făgărașului se găsesc cazuri de acestea:

În 1638 în procesul boierilor Penciu cu satul Veneția de Jos, satul e reprezentat de *judex* cu doi jurați. În 1639 se judecă pricina șpanilor cu juzii sătești care i-au calomniat, acuzîndu-i de nereguli și mită în legătură cu trimiterea a 64 secerători și cosăși de pe domeniu la Urmeniș. E acuzat cu deosebire Stan Scinteie *szindia* din Ileni. *Sindia* aduce martori, care în depoziția lor îl numesc totuși pe *sindie jude (biro)* sau poate așa îl înregistrează scribul. Iar sentința îl socotește iarăși pe *judele* din Ileni vrednic de osînda morții, doar principesa dacă nu-l grațiază. Tot în 1639 un cioban din Șercăița lasă unui țăran zălog o glugă pentru finul pe care i l-a mîncat cu oile, pînă cînd pricina lor nu va fi aplanată de *szindia*. În 1651 sătenii din Mărgineni se plîng că hotărîrile luate de ei împreună cu judele satului (*falusi biro*) și cu jurații, *szindia* de acum cu cîțiva săteni, fără știrea dregătorului le-au căleat. Scaunul obligă pe *sindie*, numit

¹ Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle, II (1898), p. 18—21.

² Urbarii în fotocopie la Arhivele Statului din Cluj.

³ Urbarii în fotocopie la Arhivele Statului din Cluj.

Ion Stelea, să descopere pe făptuitori pentru a fi globiți cu cîte 12 floreni, sub pedeapsa de a lua gloaba cuvenită, prin execuție, de la el dacă nu-i arată. În același an șpanul Gheorghe Ona jură în fața scaunului că nu el a poruncit șindiei (*szindianak*) Teodor Bălan din Șinea să vîndă șindrilă, ci acesta a făcut-o de la sine. Scaunul condamnă pe jude (care e același Teodor Bălan) să plătească 7000 de șindrile, pe Gh. Ona 2600. Șindia Teodor Bălan a vrut să innoiască procesul, dar nu i s-a admis. În 1657, vitele iobagului Gheorghe Oana din Mărgineni au fost închise de șindia. Iobagul, luîndu-le înapoi cu puterea, a fost amendat cu 24 floreni. În 1665, satul Ucea de Sus e reprezentat, într-o pricină, de șindia¹.

Iată o serie de date lămuritoare asupra conținutului termenului de *șindie*. El designează pe judele satului. Au fost uzuale aci pentru designarea judei satului toate trei numele și cel de *cnez*, și cel de *jude*, și cel de *șindie*, au coexistat ori s-au succedat, și în ce ordine? Nu o știm încă. Acum, în scripte cel puțin, vedem că *jude* (*judex*, *biro*) și *șindie* se substituie mereu, fără nici o rezervă. Sînt în circulație amîndouă desigur, cel generic de *jude*, de circulație generală, tinzînd să se impună față de cel local, de circulație restrînsă, pe care l-a și dislocat cu timpul făcîndu-l să dispară cu totul. În scriptele secolului al XVIII-lea nu l-am mai întîlnit.

Ce arie de răspîndire a putut avea termenul cu această semnificație? Nu știm. Trebuie să fi avut o circulație mai largă; cel puțin în sudul Transilvaniei. Căci îl mai întîlnim și la Rășinari. Și aci apare în acte sub forma *Sindia*, *Sindje*, *Sindja*, ca apoi să dispară cu totul. Pe la începutul secolului XIX însă se mai pomeneste de *șindie* — constată monografistul satului — dar „nimeni astăzi, nici un bătrîn din sat nu-și mai aduce aminte măcar de numele acestui dregător sătesc”². Monografia constată că *șindie* apare alături de *cnez* sau *jude*, socotind că el „era desigur substitutul judei și însărcinat în special cu paza hotarelor și împăciuirea pricinașilor”³. O subordonare s-ar părea că arată și semnăturile de pe un act de judecată într-o pricină de hotar de aci, datat 1735: „Eu judele Bucuru Dancășu, Eu *șindie* Maniu Pășatu, Noi protopop Coman, Popa Neagoe, Popa Isaiia, Popa Savva”⁴.

Un studiu asupra dregătorilor satelor romînești din Țara Birsei semnalează și în această regiune termenul de *sindic*. Dar și de *sindel*, poate diminutiv designînd pe judele mic (pe vicejudele). Constată anume că unele sate romînești de aici, de pe la începutul secolului al XVIII-lea înainte, au în frunte *sindic* și jurați⁵. O cerere a celor din Tohan la 1738 e semnată: „der Szindl und geschworne samt der ganzen Gemeinde der Possession Tohan”⁶. Un act al celor din Zărnești, la 1702 se încheie: „și așa mărturisim noi dregătorii Vlădușcă Sindel, Bucur Dan, Manea Alduli,

¹ Date extrase din protocolul scaunului superior de judecată al Făgărașului, comunicat mie de profesorul Valer Lăkerat, căruia îi mulțumesc aci pentru ele.

² Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915, p. 44—45.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 231.

⁵ C. A. Stoile, *Dregătorii satelor romînești din Țara Birsei*, în *Studii și articole de istorie*: editat de Societatea de științe istorice și filologice, II (1957), p. 297.

⁶ Idem, *ibidem*.

Stoica Giurgiu, Vlad Barna și împreună cu toți bătrînii". La 1759 un conflict se iscă între Bucur Ureche *Szindel* din Zărnești și soldații din regimentul Gyulai. Într-o ascultare datată 10 nov. 1698 cu privire la starea plăieșilor de aci însă, printre martori apar Radu Drăgoi *falus biro (szinde)* și Stan Ciurilă, *a falusi szinde*¹. *Sindia* apare deci și în sate românești din Țara Bîrsei.

Forma *sindic*, întîlnită la Rășinari și în Țara Bîrsei, o întîlnim o singură dată și la Făgăraș. Anume, în socotelile Anei Bornemisza apare și un *szindic*, strîngător de venituri bănești din satele domeniului². Dacă nu cumva e o simplă greșală de transcriere în loc de *szindie*? De altfel și nota citată din monografia Rășinarilor menționează că „dregătorului sătesc i se zicea *sindie*, nu și *sindic* sau *osindie*”³. Lăsăm pe seama filologilor să stabilească legătura între termeni. Reținem aici doar forma de *sindie*.

Cuvîntul *sindie* designează deci pe judele satului. Termenul, de circulație restrînsă, ridicat alături de cel generic de *jude*, a fost eliminat apoi de acesta, încît azi nu mai e decît un termen istoric. În documente el apare sub diferite forme sau diferite grafii ale aceleiași forme românești de *sindie*. Chiar și *zondis* (poate *zondis*), de la 1331, poate fi plural romînesc *sindii*. Cuvîntul romînesc e de origine slavă, venind din medio-bulgarul *sā'dija* (în vechea bulgară sau vechea slavă *sodiji*, în bulgara modernă *sādija*), însemnînd, „judecător”. El ne păstrează deci amintirea a încă unui termen romînesc de instituție din trecut, cu originea în limba slavă.

¹ Arhivele Statului din Brașov, sub nr. 20/1698. Comunicată mie de arhivistul Candid Mușlea, din Brașov.

² Szádeczky Lajos, *Fogarasi történeli emlékek* [Monumente istorice din Făgăraș], în „Erdélyi Múzeum”, IX (1892), p. 629.

³ V. Păcală, *op. cit.*, p. 45.

PROBLEME SEMANTICE. EXPRESII CU DOBLETE LEXICALE

DE

G. GIUGLEA

Suprapunerile de expresii și de termeni-doblete despre care va fi vorba aici amintesc de termenii suprapuși romîno-maghiari, cum ar fi în expresii ca rom. *șade altal peste deal* (*altal* = peste), sau magh. *lipitom a podat* = lipesc podul (casei). Azi se pot cita multe exemple de acest fel din regiunile de contact dintre romîni și maghiari.

Așa a trebuit să se întîmple și în vremea de prim contact dintre romîni și slavi, și mă opresc doar la expresia *dor și jale*, pe care o cunoaștem din unele poezii populare. Cînd s-au apropiat acești doi termeni desigur că exista o mai puternică legătură semantică între unul și altul : *dor* „durere”, de o parte, și *jale*, de alta. Astăzi, din cauza evoluției semantice a lui *dor*, s-a ajuns la o diferențiere clară între acești termeni.

Această epocă n-a putut să ia ființă — după părerea noastră — decît aproximativ două veacuri după ivirea slavilor, adică între sec. al VII-lea — al IX-lea, după care procesul acesta de amestec a devenit tot mai intens, pînă cînd puterea graiurilor slave a scăzut și expresiile de care vorbim s-au cristalizat, uneori fosilizat, ajungîndu-se ca astăzi pe unele să nu le mai înțelegem totdeauna ușor. Iată o serie de asemenea cazuri :

Praf și pulbere

Este întîlnit mai ales în expresia *a(se)face praf și pulbere* = a (se) distruge, a (se) sfărîma ; (cu privire la ființe) a fi ucis, nimicît (DM). Prin urmare, vorbitorul, ca să-și exprime mai intens imaginea și pentru a fi mai bine înțeles de vorbitorul de limbă slavă folosea termenul *pulbere* (< lat. *pulverem*) alături de *praf* (< sl. *prahŭ*). Desigur că a existat încă de pe atunci o nuanță semantică de diferențiere între *praf* și *pulbere*, în

sensul că *praf* va fi însemnat, ca și astăzi „colb”¹, iar *pulbere*, „materie mărunță rezultată prin fărîmîțarea unor corpuri solide”, cf. *pulbere de pușcă*. Acesta din urmă s-a păstrat în toate limbile romanice, în limba noastră avînd și un derivat specific, *a spulbera*, care e foarte curent. În același timp, de la *praf*, avem *a (se) prăfui*.

(A face) mici-fărîme; pe mică, pe ceas

Prima expresie înseamnă, după cum se știe, „a prefăce ceva în bucățele mărunte (un lucru sau o vîietate)”. În basme auzim adeseori că Făt-frumos l-a prefăcut pe zmeu în mici-fărîme. Expresia e similară din punct de vedere semantic cu *praf* și *pulbere*.

Lat. *mica* este păstrat în toate limbile romanice (cf. REW 5559). CDDE (nr. 1093) îl prezintă mai bine și mai complet față de REW pe lat. *mica*, atît în romanică cît și în limba romînă: MICĂ (< lat. *mica*, -am) cu sensul „menue parcelle de qqch., miette” (vezi, *ibid.* și celelalte forme romanice). Tot aici se dau și expresiile *mici-fărîme* și *pe mică, pe ceas* „à chaque moment”.

Sensul „égrener” îl avem în sinonimul, din unele părți ale Ardealului, *sfîrîcă*, cu sensul „a lua boabele de pe știulete”. Se pare că avem de-a face cu o contaminare între *sfîrîma* (= a face sfărîme) și *mică, micura* etc.

Pentru punctul de vedere pe care-l urmărim, păstrarea în aceeași expresie a dubletelor *mici* (pl. de la *mică* s.f.) și *fărîme* dovedește asocierea termenilor în vremea cînd acești componenți aveau sens comun².

Pe lingă cele discutate mai sus, nu e de prisos să accentuăm cît de viu se ilustrează istoria cuvîntului *mică*, păstrat în toate dialectele noastre (afară de cel istroromîn?), printr-o bogăție de derivate formale și semantice foarte rare și cu nuanțe de sens uneori abia perceptibile. Iată derivatele citate de CDDE, nr. 1094—1098: dr. *nimic(a)* — *nimicuri* (vezi, tot aici, corespondentele derivate romanice); *nimici*, *nimicitor*, *nimicie*; megl. *niicură* „miette”; *zmicuri* (dim. în megl. *niicurică*, în ar. *niicurame* „petitese”); dr. *dumica* (*sdrumica*) (< lat. **demicare*) în Bihor *dimica*; ar. *dinicare*, *dingari*; *dumical* „boucheé, petit morceau”; în Oaș, *măicurare*

¹ Sinonimul *colb*, cunoscut în Ardeal și Moldova, nu-l întîlnim în expresii, dect în derivatul *a colbui* (*colbăi*) = a scutura colbul; a prăfui.

La *colb* nu i s-a dat o etimologie sigură pînă acum. Credem că avem de-a face cu baza *pulvis*, *pulverem* contaminată cu un **convolutus* cu sensul de „vrtej, spulberare de praf”. Cf. și „vinul spulberă zăpada, praful, colbul, pulberea”.

Se poate ca în acea epocă de contaminare dintre *pulbere* și *praf*, *colb* să nu fi avut destulă circulație și destulă concretizare a sensului. Pentru familia lat. *volvere* (< *convolutus*) în romanică, vezi REW 9443: it. *volgolo*, *golboro* etc., rom. (păr) *vlvoi*, *involutat*, *volbură* etc.

² *Fărîmă* există și în albaneză: *therimë*, din care cauză cuvîntul nostru este socotit de unii ca autohton (vezi însă observațiile noastre din *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1914, p. 32, nota 15). Dacă este autohton, deși nu avem deocamdată dovezi pentru aceasta, atunci expresia din care face parte trebuie pusă alături de altele ca *ce-i în gușă și-n căpușă* (adică formate dintr-un termen autohton și unul latin).

„mettre en morceaux, émietter”; în ar. *nicurare* (< lat. * *mīculare*) dr. *zmicura* „emietter, briser; égrener” (< lat. * *exmiculare*); vezi, *ibid.*, și corespondentele romanice.

Alăturăm la expresia *mici-fărîme* expresia *pe mică, pe ceas* „à chaque moment” (CDDE). Aici, *mică* are sensul de „clipă, minut” în opoziție cu *ceas*, deci nu avem de-a face cu o sinonimie completă. Totuși, cei doi termeni au conviețuit prin apropiere de sens și prin necesitatea de a întări mai plastic ideea exprimată.

Vechimea lui *mică* reiese clar din cele de mai sus. Cuvîntul a existat în latina vulgară orientală înainte de despărțirea limbii romine în dialecte, dar, ca și în multe alte cazuri, în dacoromînă și-a creat o familie și o vitalitate impresionantă¹.

Foc și pară

Se zice de obicei *s-a făcut foc și pară* (de minie) cineva.

Primul element este lat. *focus*, iar al doilea, v. sl. *para* „abur” (CADE); în dacoromînă, însă, *pară* are, cum știm, sensul de „văpaie de foc sau vîlvătaie, flăcări”.

Colac peste pupăză

Expresia aceasta se întrebuițează atunci cînd se arată că peste un necaz sau o nenorocire, mai vine alta (și mai mare). *Colac* este vsl. *kolac*, iar *pupăză* e tot un fel de colac mai lat, însă mai prețuit, de obicei rotund și cu împletituri, uneori cu adaosuri de brînză, miere etc. Omonimia cu *pupăză* (pasăre) nu trebuie să ne inducă în eroare căci, după părerea noastră, în această expresie, *pupăză* are sensul de *păpușă*, adică colac cu un asemenea aspect, cf. *păpușă de caș, de tutun* etc.

Cuvîntul provine din lat. * *pūpa* (< * *pūppa*) + suf. -*ză* (ca în *coacăză* etc.). Aici, -*u-* s-a conservat, cuvîntul latin fiind accentuat pe prima silabă, pe cînd în cazul lui *păpușă*, *u-u* au devenit *ă-u* prin disimilarea primei vocale labiale atone².

Prin omonimia cu *pupăză* (pasăre), *pupăză* (colac) a început să iasă din circulație și să nu mai fie înțeles. Conviețuirea dubletelor în expresie înlesnește, însă, elucidarea istoriei cuvîntului care ne preocupă.

Pupăză (pasăre) este lat. *upūpa* + suf. -*ză* (fr. „huppe”), cf. CDDE, nr. 1476, unde se menționează întreaga familie de derivate romînești și romanice.

¹ Vezi la G. Gluglea, *Uralte Schichten*... p. 115–120, lista celor 400 de elemente latine existente numai în dacoromînă (nu și în dialectele romînești din sudul Dunării).

² Vezi amănunte privitoare la astfel de disimilări și în *Correspondances italo-roumaines. Éléments préromains, latins et vieux germaniques*, comunicare întocmită în colaborare cu M. Homorodean și înaintată la Congresul internațional de onomastică de la Florența (aprilie, 1961).

Pe cale, pe cărare

Expresia aceasta se întâlnește foarte des în descintecelile noastre : de ex., „a plecat cutare *pe cale, pe cărare*”... Ambii termeni exprimau aproape același lucru, adică „drum”. Poate *cale* să cuprindă aici un înțeles mai larg : „drum, în genere”, pe când astăzi înseamnă numai „cărare, potecă”. La început, cum se știe, lat. * *carraria* înseamnă „drum de car” (vezi CDE, nr. 254, unde se dau și corespondentele romanice). Până acum n-am aflat încă o expresie analogă care să cuprindă sinonimul, de origine slavă, *potecă*.

Unele versuri populare în care apare această expresie încep cu *a sinecat* și *a mînecat* (cutare) (... *pe cale și pe cărare*). Primul element (*sineca*) a rămas nelămurit pînă acum. A putut să fie cosemantic cu *mîneca*, fenomen observat la celelalte dublete, dar nu vedem clar care ar putea să fie forma de bază a verbului¹.

Pe rudă, pe sămîntă

Expresia e cunoscută în general în graiul popular. Personal o cunosc din Oltenia, între altele în fraza : „Am să-i toc la cap, am să-i zdrobesc *pe rudă, pe sămîntă*”, cu aluzie la dușmanii vorbitorului. Adică „o să-i distrugă unul cîte unul, cu toată generația, cu tot neamul lor”.

Aici *rudă* este evident sinonim cu *sămîntă*, iar dubletele își explică sensul unul prin altul, căpătînd astfel importanța istorico-lingvistică văzută de noi. Deci *rudă* „sămîntă” ne duce la sensul primitiv al cuvîntului, care, formal, nu poate fi explicat din vsl. *rod* (CADE s.v.). Acesta, într-adevăr, are o bogată familie în daco-romină : *rod, roadă, a rodi, rodnic, roditor, nerodnic*, toate acestea derivate făcînd parte cam din aceeași sferă semantică cuprinsă și în *rudă*. Însă, *-u-* din *rudă* nu poate fi explicat sub nici un motiv din forma slavă. El ne duce, credem, la o bază autohtonă traco-dacă * *ruda* „sămîntă, generație” etc. Acesta este miezul semantic al cuvîntului, păstrat concret și clar în termenul păstoresc *berbece de rudă*, adică de prăsilă, reproducător.

Pentru *-u-* din *rudă* a se vedea cele spuse de noi în legătură cu numele de pește *brudă*, evident autohton (cf. *Traces de l'époque daco-roumaine : Abrud, Brudă*, în „Langue et Littérature”, III (1946) No. 1 et 2, p. 206 — 210).

Laie ori bălaie

Este una din expresiile românești foarte uzuale, astăzi mai ales în limbajul familiar, — înlocuită adesea cu *albă* ori *neagră* — care se întrebuințează cînd e vorba de a decide ceva într-un fel, de a preciza caracterul

¹ Apropierea de lat. * *signicare* trebuie înălăturată, căci grupul lat. *-gn-* > rom. *-mn-*. Cf. *lemn, semn*, iar ; ca sens, e gratuită presupunerea din CADE („a se închina”).

confuz sau aparent contradictoriu al unui fapt etc. *Laie* esto aici feminin fiindcă este vorba de o anumită chestiune, de o întrebare etc. și înseamnă „neagră” (< v. gr. λαῖος „sturz”). În sprijinul acestei explicații adăugăm acum faptul că sp. *tordo*, reprezentînd lat. *turdus* (> rom. *sturz*), a ajuns să denumească și un cal de culoare închisă (cf. *Norísimo Dicc. de la lengua castellana*, Paris, 1898, s.v.). O. Densusianu, în cursul său *Aspecte lingvistice ale păstoritului*, 1934—1935, p. 51—55, a pornit de la același v. gr. λαῖος „sturz”, dar n-a cunoscut forma sp. *tordo*, importantă în lămurirea problemei.†

Bălaie e un derivat (tot feminin) de la *băl*, -ă (< vsl. *belŭ*) format prin analogie cu *laie*. Mă folosesc de acest prilej pentru a observa că în versurile din «*Miorița* : «*Mioriță laie, Laie bucălaie*», avem de-a face cu o inadvertență pe care a observat-o și Mihail Sadoveanu. *Laie* înseamnă „oaie neagră” sau „cu lînă amestecată, negru cu alb”, iar *bucălaie*, nu mai „oaie cu lînă albă și cu botul negru”. Adică, *bucă-laie* = „bot negru”. Prin urmare, nu se poate confunda *laie* cu *bucălaie*; ele au fost prinse în vers numai prin jocul ritmului și al rimei. Cf. *feți-logofeți, leuparaleu* etc., în care, de obicei, se repetă componentul al doilea din cuvînt, în fraza sau versul următor.

Apropierea între termenul romînesc și cel slav trebuie să fi avut loc cam în aceeași epocă în care s-au petrecut și celelalte apropieri de dublete înșirate aici.

Negură-beznă

Pentru ideea de întuneric întîlnim dubletele *negură-beznă*; primul e lat. *nebula*, iar pentru *beznă* „întuneric”, vezi vsl. *bezďŭna* „fără fund”, (probabil în legătură cu prăpastie adîncă, întunecoasă) (CADE).

Pentru imaginea de „întuneric”, exprimată prin *negură*, cf. și *ceață-negurea(ță)*, din versurile : *Ia-te ceață negurea, De pe par de pe nua, De pe inimioara mea*. (Comunicat : V. Scurtu—Năsăud). E probabil ca *beznă* să fi intrat în epoca celor mai vechi împrumuturi din slavă.

Ce-i în gușă, și-n căpușă

Cum am spus și altădată¹, prin această expresie se înțelege că „ce-i în sufletul omului este și în gură, pe buze”. Expresia analogă *pufușor pe botișor* ajută la explicarea ce o vom da acum, căci în amîndouă expresiile apare aceeași imagine. Cea de-a doua se referă la vulpea din fabulă care caută să mascheze ceea ce băgase în stomac (pasărea), dar pufușorul de pe bot a dat-o de gol. Întorcîndu-ne la expresia care ne preocupă aici, rezultă logic că ceea ce a introdus pasărea în gușă, lasă urmă pe ciocul ei. Astfel

¹ G. Giuglea, *Coincidences et concordances entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937.

ni se relevă sensul de „cioc ; vîrf ascuțit”, cum am arătat¹, a lui *căpușă*. Și aici, termenii din expresie se completează semantic unul prin altul. Firește, aici nu avem de-a face cu dublete propriu-zise, ci cu doi termeni care dau expresie plastică intenției vorbitorului de a arăta că „ceea ce are în suflet are și pe buze (gură, cioc, rost)”.

Ne propunem să continuăm cu alt prilej seria expresiilor și dubletelor de felul celor cercetate acum. După cum am văzut, cercetătorii pot surprinde în astfel de forme cristalizate elemente de reală valoare pentru explicarea etimologică și istorică a unor cuvinte din limba noastră.

¹ G. Giuglea, *Coïncidences et concordances entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj 1937.

NOTE LEXICOLOGICE

DE

E. TĂNASE

Cu toată bogăția lor, care de altfel crește mereu, dicționarele generale nu reușesc să cuprindă toate cuvintele unei limbi. Aceasta, pentru că elemente lexicale vechi se păstrează uneori doar sporadic în limbă, și pentru că limba continuă neîntrerupt procesul de creație în toate domeniile ei, și mai ales în cel lexical.

E datorია cercetătorului atunci să scoată la lumină aceste elemente, care completează pe de o parte inventarul vechi al moștenirilor, mărește pe de alta capitolul existent, cu noile forme.

În acest sens, dăm mai jos câteva cuvinte auzite la Poiana-Sibiului, localitate de unde am mai cules și publicat și alte elemente de limbă necunoscute dicționarelor¹.

1. A căli

Nu e vorba de forma românească a vsl. *kaliti*, ci de un cuvânt născut și întrebuințat între copii, provenind de la substantivul *cale*.

Iarna, cînd copiii se dau cu sania, cel care pornește din deal strigă celor care suie, pentru a evita ciocnirile :

— *Cale*, că mă dau ! (= faceți cale, loc ...) sau cu o formă verbală de imperativ :

— *Căliți*, că mă dau !

sau mai scurt, cu un infinitiv substantivat :

— *Călire* !

Iar dacă totuși ciocnirea s-a produs, atunci urmează cearta :

— De ce n-ai *călit*, mă, din drum, cînd am strigat ?

¹ Vezi „Revue des Langues Romanes”, LXX (1950), p. 274 și urm., ca și „Revue Internationale d’Onomastique”, X (1958), fasc. 4, p. 285 și urm.

Natural, verbul are și alte forme temporale : Să vezi ce-i fac a doua oară dacă n-a căli. Dacă nu căleam, n-ar fi călit...

Cuvînt sezonier, legat de o circumstanță precisă, întrebuițat numai în limbajul copiilor, iată trăsăturile caracteristice ale verbului *a căli* < *cale*.

2. Dumneecat

Se folosește numai în imprecăția :... *dumnecatu-tău* (lui, vostru, lor) !

Se știe că terminologia imprecățiilor e foarte bogată în limba romînă. Obiect al acestor imprecății sînt, între altele, dumnezeu, sfîntii, biserica, crucea etc., cuvinte care toate au un conținut semantic inteligibil, clar.

Ce este însă *dumnecat*-ul¹, pe care, izolat de locuțiune, subiectul vorbitor nu-l mai înțelege și ca atare nu-l poate explica.

Formal, și pînă la un loc, se poate stabili o legătură între *dumneecat* și *dumne-zeu*. Cuvîntul *dumnecat* ar putea fi o deformare a lui *dumnezeu* din motive de respect, decență sau chiar teamă¹.

Atare procedeu e bine cunoscut în alte limbi, în franceză de pildă, unde *dieu* pe de o parte, *mort*, *sang* etc. pe de alta, nu mai sînt aparente în imprecății ca : *parbleu*, *morbleu*, *palsambleu* etc.². E adevărat că în limba romînă acest procedeu nu e uzual, subiectul vorbitor spunînd aci lucrurilor pe nume. Avînd însă în vedere că respectiva imprecăție se aude mai ales în gura bătrînilor și a copiilor, apare verosimilă posibilitatea unei deformări intenționate din motivele arătate mai sus.

Dar e posibilă și o altă explicație. *Dumnecat* ar putea fi un *dumicat*, cu *m* muiat redevenit *mn* și apoi *mn*³. Alte două forme ale aceleiași imprecății par să sprijine această ipoteză. Mai întîi un plural *dumnecații* (tăi, lui etc.) ce se aude și el, alături de *dumnecatul*..., și care ar fi pluralul *dumicații*. A doua formă e : *dumnecarea*, cu pl. *dumnecările*, de la verbul *a dumica*, și anume infinitivul (substantivat) al lui : *dumicarea*, pluralul *dumicările*.

Însă, dacă *dumicat*, în imprecăția... *dumicatul tău* are sensul de „cuminecătură, grijanie”, — la Poiana (și în alte sate din jur, mai mult sau mai puțin îndepărtate, ca Oena-Sibiului, Ludoș etc.) *dumicatul* denumește doar pîinea cu vînul fiert și îndulcit în care ea se dumică, și care servește ca aliment mai ales bătrînilor și lehzurilor (cîndva și nuntașilor). În acest caz trebuie să considerăm : ori că imprecăția a fost adusă în regiunea Sibiului din altă parte, unde *dumicat* înseamnă (și) cuminecătură, ori că ea trebuie scoasă dintre imprecățiile ce se referă la factori din domeniul religios (și ca atare, trebuie pusă alături de... :... *mămăliga-ta*, *ceapa* etc.).

¹ Ionel Sufană, de la Poiana-Sibiului, ne spune : „Zici *dumnecat* în loc de *dumnezeu*, cînd vrei să îndulcești înjurătura”.

² V. A. Dauzat, *Dict. étymol.*, s.v. *dieu*.

³ Sugestie datorată prof. G. Giuglea și Gh. Ivănescu.

Dar și formal se poate ridica o obiecție la explicația de mai sus : ea privește trecerea de la *n* la *mn*, sau chiar de la — *mn* la — *mn* — fenomen rar, și prin nimic special motivat aici.

În situația aceasta ne apare mai aproape de adevăr o a treia explicație : o contaminare intenționată între *dumnezeu* și *dumicat*, respectiv *dumicare*, la vremea și în locul în care cele două imprecății coexistau. O contaminare în care elementul de bază rămânea *dumne-zeu*, *dumicat*-ul având doar un rol de camuflare, din motivele (respect, decență etc.) pomenite mai sus¹.

Să mai adăugăm în sprijinul acestei ipoteze și faptul prezentei vocalei *e* — și nu *a* lui *i* — în toate formele în discuție (*dumnecat* — *dumne-cați*, *dumnecare*, *dumnecări*, care ne trimite la *dumnezeu* și nu la *dumicat*.

3. Cruciu²

E o altă formă interesantă, care de astă dată face parte din limbajul afectiv al femeilor. *Cruciu* (*cruciu*) nu e altceva decât forma de masculin a lui *cruce* întrebuintată cu sens figurativ.

Simbol al ritualului creștin, cuvântul *cruce* a trecut din domeniul mistico-religios în limbajul familiar, unde a fost aplicat, metaforic, unei persoane, și mai ales unui copil foarte îndrăgit. Astfel s-a zis, și se mai zice încă : Taci *crucea mea*, nu mai plinge ! — Dute, *crucea mea*, acasă !

La început, *crucea mea* se aplica nu numai unei persoane de sex feminin, ci și uneia de sex masculin. Treptat, întrebuintarea expresiei a fost supusă unei analize logice și gramaticale, și ca urmare, *crucea mea*, aplicată unui băiat, de pildă, a devenit *crucea meu*, și, făcând încă un pas înainte, *crucele meu*, forme care de asemenea se aud. În cele din urmă, când cuvântul *cruce* s-a golit complet, în expresia dată, de conținutul semantic, el a luat o formă pregnantă de masculin, de unde : *cruciul meu* = dragul, sempul meu, uneori și vocativul singur, articulat : *cruciule* !

4. Mlăci

Cuvântul *mlacă*, pl. *mlăci*, este înregistrat de dicționarele limbi române (TDRG, CADE, DLRM etc.) și glosat : „mlăstină”, „smire”.

Cercetînd numele de locuri de la Poiana-Sibiului, am dat, între altele, și de toponimul *Dealul Mlacilor* = un loc plin de tufăriși și totodată mocirlos.

Cuvântul comun *mlacă* nu se mai aude în limba de toate zilele a poienarilor, unde de altfel la mlăstină i se spune *mărghilă*. Ca toponim, *mlacă* e atestat și în alte regiuni ale țării, sub formele : *Mlaca*, *Mlăci*, *Mlăcile*, *Valea Mlăcii*, *Mlăcenii* etc.³. În toate cazurile, în afară de Poiana, a din silaba întâia sg. (*mlă-că*) se schimbă la plural în *ă* (*mlăci*).

¹ O altă contaminare de imprecății au semnalat în articolul *Tune dracu în* Vezi „Revue des Langues Romanes”, LXX (1948), pp. 45—48.

² Întrebuintat cu adjectivul posesiv de persoana întâi, iar singur numai la vocativ.

³ Vezi Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 35.

Am explicat păstrarea lui *a* la Poiana-Sibiului (reamintim forma: *Dealul Mlacilor*) pe baza vechimii toponimului, a rarei lui întrebuintări și însfîșit a *dispariției cuvîntului comun din vorbire, în numita comună*.

Citind studiul nostru („Poiana-Sibiului, monografie toponomastică” — mss), medicul veterinar Ioan Cornea ne scrie că cuvîntul *mlăci* se aude totuși la Poiana, întrebuintat cu un sens special, e-adevărat, dar indicînd „tot ceva lichid”. „*Mlăci* — zice d-sa — sînt scurgerea vaginală a animalului (femelă) montat și gestant. În acest sens am auzit zicîndu-se: „... i se scurgeau niște mlăci din fătăciune” (fătăciune = fătătoare, sau mai frecvent „prihod”)¹. E un lichid gelatino-mucos, transparent, de culoare alburie, foarte rar ușor gălbui”.

Cum dicționarele curente ale limbii romîne glosează cuvîntul *mlacă* doar ca „mlaștină”, „smîrc”, cercetătorului i se pare natural să vadă în noul sens al lui *mlăci* o dezvoltare semantică particulară, născută pe cale metaforică (compară: apa de mlaștină (*mlacă*) cu „lichidul gelatinos... transparent... alburii etc.” de care a fost vorba mai sus).

În această situație, el nu rămîne puțin surprins cînd consultînd dicționarul lui Cihac, mai mult pentru a fi cu conștiința împăcată, constată că, în timp ce *mlacă* lipsește, e înregistrat acolo un *mlaci* și *maci*, cu explicațiile și referințele: *suc laiteux, suc mucilagineux*; vsl. *mlěko lac*; russ. *moloko, mleko lait, moloki, pl. laite, pol. mlěko, mlēc, čech mleko, melěč, mlěčko lait, suc laiteux*... și chiar: goth *miluks*... nhall *milch, angl milk*².

Acum e limpede: chiar în cazul cînd *mlăci* 1 și *mlăci* 2 pornesc, la origine, de la același radical (cf. referința Cihac: „vsl. *mlěko lac*”, alături de russ. *mleko lait*”), în limba romînă ele apar ca două cuvinte deosebite.

Și mai explicabil e acum dispariția cuvîntului *mlăci* „mlaștină” în fața lui *mlăci* „surgere vaginală” dat fiind sensul special al acestuia din urmă (legat de problemele sexului și ca atare provocînd oarecare jenă la rostirea lui). Aceasta cu atît mai mult într-un sat ca Poiana, unde ocupația principală a locuitorilor fiind creșterea vitelor, circulația cuvîntului *mlăci* 2 e natural să fie mai mare³.

Ca încheiere, ni se pare potrivit să subliniem varietatea factorilor care au dus la formarea, transformările și uneori dispariția elementelor lexicale mai sus discutate: vîrstă, atitudine religioasă, afect, atitudine socială. Patru cuvinte, patru factori, care reprezintă tot atîtea ferestre deschise spre multiplele și variatele cauze ale fenomenelor de limbă.

¹ Prihod e un alt cuvînt neînregistrat de dicționare. Vezi însă, ALR II, p. II, supl., 13—14 (4887) punctele 130, 141.

² Vezi în acest sens, și E. Petrovici, *Texte dialectale*, p. 317, n. 12: *ml'ěšě*, „o plantă cu floare galbenă care crește în pădure; dacă o strîvești se scurge din ea un suc alb spumos...”.

³ Fișele ALR I — altă surpriză — arată că cuvîntul *mlăci* 2 are o răspîndire destul de mare în țară. Dacă s-ar cunoaște și răspîndirea lui *mlăci* 1 ar fi interesant de făcut un studiu comparativ, pentru a se vedea în ce măsură ele coexistă sau se exclud.

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1961

Colectivele de cercetători ale Institutului de lingvistică din Cluj au desfășurat în anul 1961 o susținută activitate, în centrul căreia se situează rezolvarea unor importante probleme puse de dezvoltarea științei limbii din țara noastră în etapa actuală.

În planul de cercetare al institutului sînt cuprinse lucrări de proporții mari, care prezintă importanță pentru lingvistica românească.

În 1961 s-a început să se lucreze, în colaborare cu Institutul de lingvistică din București, la *Tratatul de istorie a limbii române*. În cadrul acestei probleme, lingviștii din Cluj au trecut la elaborarea temei „Influența slavă asupra limbii române”. În această direcție, acad. E. Petrovici a redactat lucrarea *Isoglose toponimice slave pe teritoriul R.P.R.* O a doua temă aparținînd aceleiași probleme este „Influența maghiară asupra limbii române”. Pentru această temă a fost întocmită bibliografia, a fost strîns materialul necesar și s-a elaborat studiul preliminar *Stadiul actual al studierii influenței maghiare asupra limbii române*, de către prof. B. Kelemen.

Pe lîngă abordarea acestei noi probleme, colectivele de cercetători ale institutului au continuat o serie de lucrări începute în anii precedenți. Dintre acestea, cea mai mare importanță o prezintă *Dicționarul limbii române*, redactat în colaborare cu Institutul de lingvistică din București și colectivul de lingvistică din Iași. În 1961, colectivul de lexicografie și lexicologie din Cluj condus de prof. D. Macrea, V. Breban și R. Todoran, compus din : Ioana Anghel, Al. Crîstureanu, Dolna Grecu, M. Homorodean, Lidia Sfirlea, I. Stan, V. Stanca, Sabina Teiuș, Emilia Todoran și colaboratorii externi L. Ghergariu, Al. Indrea și V. Stanciu a redactat parțial litera O și a colaborat la întocmirea machetei dicționarului. Pentru machetă au fost alese cuvintele care au ridicat probleme de interpretare sau de redactare tehnică. Tot în acest an, în vederea unificării metodelor de lucru, a avut loc un folositor schimb de experiență între cele două institute, în care au participat, de la Cluj, cercetătorii Lidia Sfirlea și I. Stan, iar de la București, M. Seche.

O altă lucrare continuată în 1961 este aceea a colectivului condus de prof. B. Kelemen și anume *Dicționarul maghiar-român*. Acest colectiv format din Rita Chirlicuță și L. Csák a completat fișierul dicționarului și a redactat articole de la litera A și B.

În sîrșit, colectivul sectorului de lingvistică din Sibiu, condus de acad. E. Petrovici și prof. B. Capesius, compus din Gisela Richter, Anneliese Thudt și Roswitha Braun care colaborează cu Academia Germană de Științe la redactarea *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania*, a definitivat manuscrisul literei G și a început redactarea literei H.

Una dintre lucrările de bază elaborate la Institutul de lingvistică din Cluj este *Atlasul lingvistic român*. Preocuparea centrală a colectivului de dialectologie o constituie redactarea

și publicarea *Atlasului lingvistic român*, serie nouă, lucrare care va oglindi bogăția graiurilor vorbite pe teritoriul patriei noastre. În anul 1901 a apărut volumul al III-lea al *Atlasului lingvistic român*, serie nouă, redactat sub conducerea acad. Emil Petrovici de un colectiv format din conf. I. Pătruț, redactor principal, Pia Gradea, Gr. Rusu și Lidia Sitrlea, redactori; tehnoredactor și cartograf — Șt. Poenaru, desenator tehnic — Maria Gombos. Acest volum cuprinde un număr de 286 de hărți grupate în 13 capitole și anume: Plante; Clinele, pisica; Animale sălbatice; Păsări sălbatice; Vinătoare; Tîrîtoare, amfibii; Pescuit; Insecte; Timpul; Configurația terenului; Ape, umiditate, navigație; Comunicații; Națiuni, categorii sociale, administrație. De asemenea, în acest an colectivul de dialectologie (conf. I. Pătruț, Pia Gradea, Aurelia Stan, tehnoredactor și cartograf Șt. Poenaru, desenator tehnic Maria Gombos) a trecut la definitivarea volumului al IV-lea din această lucrare și a început lucrările la volumul al V-lea.

Pe lângă aceasta, în colaborare cu Institutul de lingvistică din București, dialectologii clujeni au continuat în 1961, munca de pregătire a *Atlasului lingvistic român pe regiuni*. Această lucrare, inițiată în 1958, va cuprinde o rețea de puncte mai deasă decât cea a *Atlasului lingvistic român*. Anchetele se vor face cu ajutorul unui chestionar general de aproximativ 1500—1800 de întrebări și cu chestionare speciale pe domenii de activitate (păstori, pădurar, mărșar, viticultură, stupărit etc.) cuprinzând fiecare aproximativ 150 de întrebări. În acest an, cercetătorii P. Neiescu, Gr. Rusu și I. Stan au făcut anchete pentru verificarea și completarea proiectului de chestionar general, în 26 de localități din regiunile Cluj, Crișana și Banat. Paralel cu anchete și sondaje, au fost înregistrate numeroase texte pe benzi de magnetofon. În cursul lunii noiembrie, colectivul din Cluj, care participă la redactarea *Atlasului lingvistic român pe regiuni*, a lucrat împreună cu colectivul din București la definitivarea chestionarului general și la întocmirea proiectelor pentru chestionarele speciale.

La Institutul de lingvistică din Cluj se studiază și probleme de dialectologie ale limbilor minorităților naționale. Astfel, pentru *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*, lucrare condusă de prof. A. T. Szabó, L. Muradin a întreprins anchete în 19 localități din regiunile Cluj, Crișana, Mureș-Autonomă Maghiară (ajungându-se la un total de 72 de localități anchetate) și s-a verificat o parte din materialul adunat.

Pentru *Atlasul lingvistic al graiului ceangău din Moldova* (în colaborare cu catedra de limba maghiară de la Universitatea „Babeș-Bolyai”, sub conducerea prof. A. Szabó și a prof. Gy. Márton), conf. M. Gálffy, L. Muradin și Márta Wamszer au continuat redactarea și verificarea materialului adunat în anul precedent.

Seria atlaselor lingvistice s-a îmbogățit în anul 1961 prin începerea unei noi lucrări și anume, *Atlasul lingvistic al graiurilor săsești din Transilvania*. S-a întocmit chestionarul în vederea anchetelor indirecte (prin corespondență), care a fost predat Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., pentru a fi tipărit.

Institutul de lingvistică din Cluj colaborează la întocmirea unei monografii științifice (istorice, etnografice și lingvistice) consacrată regiunii lacului de acumulare Cinciș-Hunedoara, înscrisă în planul de cercetări al Secției a IX-a a Academiei R.P.R. În decembrie 1961 cercetătorii M. Homorodean și I. Stan au cules pe teren în mod exhaustiv numele de locuri din Cinciș și Valea Ploștii precum și materiale lingvistice privind antroponimia, fonetica și lexicul regiunii.

În cadrul secției de fonetică și fonologie acad. E. Petrovici și P. Neiescu au continuat elaborarea temei „Consonantismul limbii române”, audiat cu ajutorul palatului artificial și al palatografiei directe.

Alături de lucrările de amploare citate pînă acum, realizate în colective, cercetătorii și colaboratorii Institutului de lingvistică au depus și o susținută activitate de cercetare individuală, prezentînd comunicări în ședințele săptămânale ale institutului. La aceste ședințe au

participat și au prezentat comunicări și membri ai corpului didactic universitar, profesor din învățământul mediu etc.

Un loc important l-au ocupat preocupările de fonetică și fonologie. Din acest domeniu au fost prezentate următoarele comunicări: acad. E. Petrovici, *Aplicarea metodei comutării la stabilirea statutului fonologic al semivocalelor românești e (i) și o(u)*, *Lucrările Congresului de științe fonetice* (Helsinki, septembrie 1961); Gy. Márton, *Az a-zás állapota a Fekete-Körös völgyében* (Rostirea lui a (đ) în loc de o în graiul maghiar din Valea Crișului Negru)¹.

În domeniul lexicologiei și lexicografiei s-au prezentat comunicările: Al. Cristureanu, *Neologismele în proza lui V. Alecsandri*; I. Vöö, *A rákláb és társai* (Schimbări de sens în terminologia olăritului: *rákláb* și altele).

Interesul față de problemele de gramatică s-a concretizat în următoarele comunicări: *Noțiunea de sintagmă în limba română*², de C. Săteanu și *Propoziții atributive introduse prin pronume „cine”* de L. Ghergariu.

Se observă o preocupare tot mai intensă a cercetătorilor Institutului de lingvistică din Cluj, îndreptată spre studierea problemelor de onomastică. Atenția acordată acestor probleme reiese și din numărul mare de comunicări, articole și studii elaborate de cercetători privind acest domeniu. Astfel acad. E. Petrovici a prezentat comunicările: *Etimologia toponimicului Vtriorova*³, și *Etimologia numelui topic Pociovaliște*. Au mai prezentat comunicări: Sabina Teiuș, *Despre sufixele -ela și -ela în antroponimie, Tendințe noi în sistemul de denumire al prenumelor din comuna Cuzdrișora*⁴, *Despre prenumele hipocoristice din Valea Bistriței*; Al. Cristureanu, *Onomastica operei lui Mihail Sadoveanu. Nume de persoană*; Aurelia Stan, *O problemă de antroponimie: prenume feminine provenite din prenume masculine*⁵; Doina Grecu, *Supranumele din comuna Berzovia*. Unele probleme importante ale lexicului limbii române și ale toponimiei românești cuprind comunicarea *Correspondances italo-roumaines. Éléments préromains, latins et vieux germaniques* întocmită de prof. G. Giuglea și M. Homorodean și trimisă la Congresul internațional de onomastică de la Florența (aprilie, 1961).

Din domeniul limbii literare și al stilisticii, amintim comunicările: lector N. Goga, *Elementul popular în proza argezeană*; M. Seche (București), *Contribuții la problema unificării limbii române literare în secolul al XIX-lea*; conf. Z. Szabó, *Cu privire la aspectul stilistic al formării cuvintelor (în limba maghiară)*.

În domeniul lingvisticii generale au prezentat comunicări: acad. E. Petrovici, *Probleme actuale ale lingvisticii bulgare* și prof. B. Kelemen, *Behaviorismul în lingvistică*⁶.

O altă problemă dezbătută în comunicări privește istoria limbii române. S-au prezentat comunicările: L. Ghergariu, *Terminologia verbelor de origine maghiară în dialectul crișean*; conf. G. Blédy, *Note asupra limbii cronicii lui Constantin Bălăceanu*; prof. G. Giuglea, *O urmă de rolacism într-un cuvânt din Munții Apuseni: morsoc, Alte elemente pentru a cunoaște formarea limbii și a poporului român: sare, senin, seninare, moare etc.*

La sesiunea științifică organizată în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român, acad. E. Petrovici a prezentat comunicarea: *Bogata activitate lingvistică*

¹ Publicată în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, V (1961), nr. 3–4.

² Publicată sub titlul *Sintagma, cea mai mică unitate relațională*, în „Cercetări de lingvistică” VI (1961), fasc. 2.

³ Publicată în „Linguistique balkanique” (Sofia), III (1961), p. 95–99, sub titlul *Roum. Vtriorova < sl. mérid. *Bърѣпесо*.

⁴ Publicată în „Cercetări de lingvistică” VI (1961), fasc. 2.

⁵ Sub titlul *Contribuție la studiul prenumelor feminine din Valea Bistriței-Bicaz*, publicată în „Cercetări de lingvistică” VI (1961), fasc. 2.

⁶ Sub titlul, *A strukturalizmus amerikai példozsa*, publicată în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, V (1961), nr. 1–2.

din Republica Populară Română, rod al sprijinului multilateral primit din partea Partidului Muncitoresc Român.

La sesiunea Societății de științe istorice și filologice, Filiala Cluj, din 4 și 5 noiembrie 1961, au prezentat comunicări următorii membri ai institutului: acad. E. Petrovici, *Importanța toponomasticii pentru studiul istoriei limbii și poporului român*, și prof. B. Kelemen, *Cu privire la relațiile lexicografice româno-maghiare*.

În cadrul seminariilor teoretice de lingvistică au fost prezentate comunicările: acad. E. Petrovici, *Structuralismul în lingvistică*; prof. B. Kelemen, *Școala descriptivă americană*; Gr. Rusu, *Școala neogramatică*; G. Offenberger, *Unele probleme fundamentale ale esteticii marxiste*; Al. Cristureanu, *Critica concepției idealiste a lui Benedetto Croce*.

În afara comunicărilor amintite mai sus, cercetătorii au publicat articole și studii în cea mai mare parte în revistele de specialitate ale institutului, „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”.

Unele articole și studii au apărut în alte reviste de specialitate. Astfel: *Pe marginea Atlasului lingvistic al Andorrei*¹ și *Concordances lexicales entre des parlers ibéro-romans et roumains*², de prof. G. Giuglea și I. Stan; *Privitor la structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*³, de conf. I. Pătruț.

În cursul acestui an a apărut volumul prof. D. Macrea *Probleme de lingvistică română*⁴. În prima parte a acestei lucrări, prof. D. Macrea reia în discuție o serie de probleme importante ale lingvisticii românești, cum sînt: originea și structura limbii române și dialectele limbii române. Capitolele următoare sînt consacrate unor probleme de istorie a lingvisticii române (ortografia cu litere latine, gramatica limbii române), problemelor de lexicografie, problemelor de limbă literară și relațiilor științifice româno-ruse și româno-sovietice în domeniul lingvisticii. De asemenea, sînt prezentate principiile care au stat la baza lucrărilor lingvistice mari alcătuite în ultimii ani (*Gramatica limbii române, Dicționarul limbii române literare contemporane, Dicționarul limbii române moderne*).

În Editura științifică s-a publicat un dicționar maghiar-român redactat de un colectiv format din membri ai institutului împreună cu un grup de colaboratori, sub conducerea prof. B. Kelemen⁵. Acest dicționar, a cărui lipsă era de mult simțită, cuprinde cuvintele cele mai uzuale limbii maghiare contemporane și e destinat unui public larg de cititori.

În cadrul institutului s-a pregătit pentru tipar volumul al II-lea din colecția de *Materiale și cercetări dialectale* sub îngrijirea conf. R. Todoran.

Prof. G. Giuglea împreună cu cercetătorii M. Homorodean și I. Stan au întreprins o anchetă, pentru culegerea de material toponimic în localitatea Rîu de Mori din Țara Hațegului. În cursul anchetei s-a adunat un bogat material (aproximativ 500 nume topice) de pe valea Rîului Mare și Rîușor.

Tot în anul 1961 s-a înființat în cadrul institutului un cerc de onomastică, condus de acad. E. Petrovici și prof. G. Giuglea. Membrii cercului s-au deplasat pentru cercetări în două sate din împrejurimile Clujului și anume la Lona de Sus și la Stolna, de unde au cules un material interesant care urmează să fie prelucrat în vederea publicării.

¹ În *Fonetică și dialectologie* IV (sub tipar).

² În „Revue de linguistique” VI (1961), nr. 1, p. 43—49.

³ În „Acta Universitatis Babeș-Bolyai” (1961).

⁴ Editura Științifică, București, 1961.

⁵ *Magyar-román szótár — Dicționar maghiar-român*. Redactor principal Bela Kelemen. Redactori: Vasile Breban, Rita Chircuță-Marinovici, Csák Ladislau, Maksay Mária, Miklós Victor, Iléana Nelescu, Viorica Pamfil, Aurelia Stan, Elena Stan.

Prin revistele sale și prin alte publicații neperiodice Institutul de lingvistică din Cluj face un schimb intens de publicații cu numeroase institute, universități, biblioteci universitare, oameni de știință din țările socialiste (U.R.S.S., R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacă, R.D. Germană, R.P. Polonă, R.P. Ungară, R.P. Chineză) și din alte țări (Anglia, Argentina, Austria, Belgia, Finlanda, Franța, Italia, Norvegia, Olanda, Suedia, S.U.A. etc).

Pe lângă colaborarea cu institutele de specialitate din țară, Institutul de lingvistică din Cluj întreține legături științifice cu institutele de peste hotare. Astfel, colaborează cu Academia Germană de Științe la redactarea *Dicționarului graiurilor săsești* din Transilvania și cu Academia de Științe a R.P. Ungare la redactarea *Dicționarului maghiar-român*.

De asemenea, institutul nostru a dezvoltat activ schimbul de experiență cu institutele din străinătate. În luna iunie 1961, acad. E. Petrovici a participat ca delegat al Academiei R.P.R. la sesiunea din Praga a Comisiei de dialectologie slavă și a Atlasului lingvistic general slav, instituită de Comitetul internațional permanent al slaviștilor. Acad. E. Petrovici a prezentat la această sesiune referatul : *Isoglose slave pe teritoriul României. În legătură cu întocmirea Atlasului lingvistic slav* și conferința : *Isoglose toponimice slave pe teritoriul R.P.R.*, prezentată la Societatea lingviștilor cehi. În luna septembrie, acad. E. Petrovici a participat la cel de-al IV-lea Congres internațional de fonetică, ținut la Helsinki, făcând o comunicare științifică.

În octombrie, acad. E. Petrovici a participat la ședința Comitetului internațional al slaviștilor, ținută în R.P.F. Iugoslavia. Conf. I. Pătruț, șef de sector, a făcut o vizită în R.P.F. Iugoslavia, participând la cursurile de vară pentru străini, organizate de către Universitatea din Zagreb.

Acad. E. Petrovici și conf. I. Pătruț au participat la ședința Comisiei internaționale de onomastică slavă de la Berlin.

În cursul anului 1961 Institutul de lingvistică din Cluj a fost vizitat de următorii oameni de știință de peste hotare : ing. Mihail Konstantin Karidov de la Academia de Științe a R.P. Bulgare, dr. W. Noomen, conferențiar la Universitatea din Amsterdam-Olanda, Ana Arnau-dova, cercetătoare științifică la Academia din Sofia, Werner Draeger, prof. la Universitatea Humboldt din Berlin, prof. T. Nurmela, rectorul Universității din Turku-Finlanda, Földes László, muzeolog la Muzeul etnografic din Budapesta, dr. Helmut Protze, docent la Universitatea din Leipzig, și dr. Slavomir Utešeny de la Institutul de limbă cehă din Praga.

Din această expunere a activității Institutului de lingvistică din Cluj, considerăm că se desprinde clar imaginea unei activități laborioase, cu o vastă perspectivă prin durata și continuitatea ei și mai ales prin însemnătatea orientării tematicе.

Ioana Anghel

ÎN LEGĂTURĂ CU CORELAȚIA DE TIMBRU A CONSOANELOR

Într-un studiu publicat în «International Journal of Slavic Linguistics and Poetics» nr. I—II, 1959¹, acad. E. Petrovici se alătură acelor slavisti (Vondrák, Meillet, Vaillant) care au admis, pentru o anumită epocă, existența în sistemul fonologic slav a trei varietăți de *n* și *l*. Autorul prezintă și analizează situația acestor foneme în limba română, demonstrând că de-a lungul unei perioade îndelungate, limba noastră a cunoscut (dialectul aromân mai păstrează încă și astăzi) trei tipuri de foneme distincte /*n*/ și /*l*/ : nediezat (dur, nepalatalizat), diezat (moale, palatalizat) și palatal (muiat). Acad. Petrovici întărește astfel cu noi fapte ipoteza sa că româna și-a creat din nou, sub influență slavă, corelația de palatalizare a sistemului consonantic², acorelație existentă — după el se pare — încă în romanica comună³.

În continuare la studiul citat al acad. E. Petrovici, același număr al revistei «International Journal of Slavic Linguistics and Poetics» publică o „notă suplimentară” semnată de M. Halle și R. Jakobson în care autorii analizează și descriu spectrogramele celor trei serii de foneme /*n*/ și /*l*/ românești și apoi ale altor foneme din cele patru serii de consoane : 1) nediezate nebemolate (*non-sharp non-flat*), 2) diezate nebemolate (*sharp non-flat*), 3) nediezate bemolate (*non-sharp flat*) și 4) diezate bemolate (*sharp flat*)⁴. Spectrogramele au fost făcute, după înregistrări pe bandă de magnetofon, în laboratorul de acustică M.I.T. din Cambridge, Mass.

Mai târziu autorii constată că datele spectrografice privitoare la tranziția de la consoane la vocalele vecine ne dau informații despre diferența acustică esențială dintre cele trei foneme /*n*/ și /*l*/ românești, ca și asupra fiecărui fonem din una din cele patru serii consonantice care formează baza sistemului fonologic al limbii române.

Fonemul românesc dialectal /*h̃*/, ca și rom. lit. /*n'*/, prezintă formantul al doilea puternic ascendent, dar spre deosebire de /*n*/ și /*n'*/, formanții al doilea și al treilea al lui /*h̃*/, se apropie unul de altul în frecvență, producând o concentrare de energie în regiunea formantului al doilea și semnaland astfel caracterul său compact (/*n*/ și /*n'*/ sînt foneme difuze).

¹ *La distinction phonologique entre trois sortes de N et de L — non diésés, diésés et palatals — en roumain et en slave*, p. 184—192.

² Vezi E. Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1956, 38 p.; idem, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischem Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, «Janua Linguarum», III, La Haye, 1956, p. 25 și urm.

³ Vezi și André Burger, *Phonématique et diachronie*, «Cahiers Ferdinand de Saussure», 13, 1955, p. 21 și urm.

⁴ Vezi M. Halle and R. Jakobson, *Supplementary Note*, «International Journal of Slavic Linguistics and Poetics», p. 192—194.

Sînt interesante de asemenea observațiile experimentale făcute de autori asupra spectrogramelor celor patru serii de consoane din limba română literară. Ele confirmă concepția fonologică după care vocalele românești se realizează în funcție de consoanele precedente (uneori și următoare). Astfel consoanele palatalizate învecinate cu vocalele din seria de localizare posterioară produc tranziții pozitiv-ascendente, în timp ce spectrogramele consoanelor nepalatalizate nu arată o tranziție bruscă. Urmate de vocale din seria de localizare anterioară consoanele palatalizate nu produc tranziții, în timp ce consoanele nepalatalizate marchează tranziții negativ-descendente. Rotunjirea produce o coborîre a tuturor formanților, în special a formantului al doilea. Spectrogramele consoanelor diezate-bemolate (care sînt cunoscute și în alte limbi, dar care n-au mai fost înregistrate pînă acum pentru analize acustice) relevă o coborîre absolută a formanților (datorită rotunjirii), împreună cu o tranziție pozitiv-ascendentă a formantului al doilea.

R. Jakobson consideră că fenomenul subliniat de acad. E. Petrovici, a coexistenței fonemelor palatale /h/ și /l'/ cu fonemele palatalizate /n'/ și /l'/ în aromînă, și a fonemului palatal /h/ cu fonemul palatalizat /n'/ în unele dialecte dacoromîne constituie un fapt instructiv și pentru fonologia istorică slavă.

Coexistența celor trei feluri de foneme nu mai fusese semnalată în alte limbi. Acad. E. Petrovici a dovedit cu exemplul limbii romîne că cele trei varietăți fonologice sînt cu totul posibile în sistemul consonantic al unei limbi.

În ceea ce privește consoanele diezate-bemolate (*sharp-flat*) R. Jakobson arată că acestea, deși par a fi o varietate fonologică rară, au fost notate în cașmiriană, în chineza dungană și în abhază.

Problema coarticulării lingvistice, a contactului mai strîns sau mai îndepărtat dintre foneme, și în special între consoane și vocale, este studiată amănunțit și de Bertil Malmberg într-un articol recent consacrat unor observații asupra silabei¹.

Autorul arată că filmele Röntgen făcute asupra lanțului vorbirii (ca cele publicate de Universitatea din Columbia în colaborare cu laboratoarele Haskins sub direcția lui John Lotz și Franklin S. Cooper) permit o examinare mult mai atentă a coarticulării decît a fost posibil pe vremea cînd foneticieni ca Jürgen Forchhammer și mai t rziu Paul Menzerath și-au formulat definirea grupării fonemelor în silabe. Dar numai spectrograful sunetelor — și în special tipul numit sonagraf — a făcut posibilă o analiză mai detaliată a fenomenelor de segmentare și coarticulare lingvistică. Datorită acestui aparat se poate determina aproximativ exact tranzițiile vocalice-consonantice și se poate constata prezența formanților vocalici chiar și în spectrul de realizare a consoanelor.

După constatr rile lui B. Malmberg, tranzițiile de formare ale vocalei sînt în cele mai multe cazuri suficiente pentru identificarea unei consoane alăturate și în consecință aceste faze de tranziție sînt de extremă importanță pentru perceperea auditivă a consoanelor în vorbirea curentă. Pe de altă parte, rezonanță vocalică preluată de consoana învecinată trebuie, în consecință, să fie importantă în vederea identificării calității vocalice a nucleului silabic.  n anumite cazuri de durată vocalică redusă [cf. elementul „semivocalic” al „diftonglor” limbii rom ne] această rezonanță secundară în realizarea consoanei poate fi singura indicație pentru fonemul vocalic. O consoană cu o anumită colorațiune vocalică (de exemplu palatală sau velară) poate fi interpretată ca un fonem opus unei consoane cu o altă rezonanță (subl. ns.). Autorul trimite, pentru clasificarea fonologică a acestui tip de consoane, la studiul amintit al acad. E. Petrovici privitor la cele trei feluri de *n* și *l*  n limba rom n .

¹ Bertil Malmberg, *Remarks on a recent Contribution to the Problem of the Syllable*, • *Studia Linguistica* •, XV (1961), nr. 1 (extras, 9 p.).

Observațiile și constatările experimentale ale cunoscutului fonetician suedez vin deci în sprijinul tezelor privitoare la sistemul fonologic al limbii române bazat pe opoziția fonemelor consonantice. De altfel, B. Malmberg presupune că un sistem fonologic bazat exclusiv pe distincții consonantice trebuie să fi precedat actualele sisteme vocalice-consonantice ale limbilor. El se referă în continuare la ideea lui Carl Hj. Borgström care a presupus pentru o limbă ipotetică proto-indo-europeană un sistem în care vocalele au fost elemente nelingvistice, introduse în mod automat între consoane, cu scopul de a le face pronunțabile și auzibile.

I. Stan

R. A. BUDAGOV, *Introducere în știința limbii*, Editura științifică, București, 1961, 513 p.

Departa de a fi un simplu manual de introducere în lingvistică adresat studenților, lucrarea prof. R. A. Budagov (în traducerea și îngrijirea lui G. Mihăilă) constituie un adevărat, tratat de lingvistică generală în care problemele abordate sînt analizate cu multă finețe și aprofundate în toate aspectele lor. Ceea ce străbate ca un fir roșu de la un capăt la altul cartea de care ne ocupăm este sublinierea legăturii dintre funcția de comunicare și cea de exprimare a gândirii pe care o are limba, analizarea fenomenelor de limbă în strînsă legătură cu istoria poporului, studierea faptelor lingvistice în cadrul sistemului, în interacțiunea lor reciprocă.

Autorul stîrnește de la început interesul cititorului pentru știința care studiază limba, „instrumentul de care nu se poate dispensa, în mod obișnuit, nici un om”.

Capitolul I al manualului de Introducere în știința limbii, *Vocabularul*, este cel mai extins din întreaga lucrare și tratează probleme numeroase, variate și complicate. Cuvîntul este definit ca „cea mai importantă unitate a limbii, care desemnează fenomene ale realității și ale vieții psihice a omului și care e, de obicei, înțeleasă în același fel de colectivul de oameni care vorbește aceeași limbă și sînt legați din punct de vedere istoric” (p. 15).

Autorul subliniază că fiind un fenomen complex, cuvîntul poate fi înțeles just numai după cercetarea tuturor laturilor și însușirilor

sale. De aceea, întreaga lucrare dezvoltă teza lingvisticii marxiste după care cuvintele se află într-o interacțiune specifică cu obiectele și fenomenele din realitate, care-și găsesc oglindirea în limbă. Dar legătura dintre obiecte și cuvinte nu trebuie înțeleasă ca fiind de natură fizică, ci lingvistică. Obiectele și fenomenele există independent de cuvintele care le oglindesc. Sensul cuvîntului, adică „legătura istoricește constituită între aspectul sonor al cuvîntului și ceea ce oglindire a obiectului sau fenomenului care are loc în conștiința noastră și-și găsește expresie în sistemul limbii” (p. 15) nu poate fi separat de cuvinte ca atare. Cuvîntul apare în unitatea dintre general și particular, el generalizează totdeauna.

Raportarea cuvîntului la realitatea obiectivă nu trebuie înțeleasă în mod îngust, negîndu-se polisemia cuvîntului. Sensurile figurate ale cuvîntului, care dau naștere de obicei polisemiei, se raportează la realitate prin intermediul sensului direct al cuvîntului. Polisemia cuvîntului poate provoca uneori confuzii. Pentru evitarea acestor situații se recurge la context, care realizează de fiecare dată sensul cuvîntului într-o singură direcție. Contextul, spune autorul, nu trebuie înțeles numai ca o frază în care se găsește cuvîntul respectiv. Există și cazuri în care contextul cuprinde cuvîntul pentru mult timp, determinîndu-i dinainte sensul pentru o întregă povestire sau roman. Așa sînt titlurile capitolelor din romanele *Frații Karamazov* de Dostolevski și

Doi căpitani de V. Kaverin în care sensul cuvîntului din primul capitol se definește numai raportat la celelalte capitole, pe baza unei legături în lanț. Se distîng astfel două tipuri de contexte: *restrîns* și *larg*, ultimul fiind caracteristic, mai ales, literaturii beletristice.

A doua problemă abordată în cadrul primului capitol este aceea a sensului și întrebuirii cuvîntului. Sensurile cuvîntului constituie un fapt obiectiv de limbă. Contextul precizează numai despre care sens anume este vorba. Unele contexte atestă și sensuri deosebite de cele generale ale cuvîntului. Acestea sînt cazuri de întrebuire individuală a cuvîntului, de creații personale ale scriitorilor. Nu orice întrebuire a cuvîntului devine sens al lui. În anumite cazuri transformarea întrebuirii în sens ar slăbi posibilitățile expresive ale cuvîntului în contextul respectiv. Între sensul și întrebuirea cuvîntului există relații complexe de interdependență. Totuși, trebuie subliniată, în primul rînd, dependența întrebuirii de sens. După cum în limbă individualul și particularul se supun totdeauna generalului, tot așa întrebuirea cuvîntului depinde de sensul lui.

Ocupîndu-se de termeni și terminologie, autorul analizează caracteristicile terminologiei științifice. „Termenul este un cuvînt cu o funcție specială, caracterizat prin monosemie, el e lipsit în mod obișnuit, de culoare emoțională” (p. 36). Afirmatia este discutabilă, ea aplicîndu-se numai unor termeni tehnici de strictă specialitate. Polisemia cuvîntelor constituie o dificultate în limbajul științific, dar încă nu s-a ajuns ca fiecare termen științific să aibă un singur sens, indiferent de context.

Un interes deosebit prezintă problemele tratate în subcapitolele *Cuvinte concrete și abstracte*, *Sensurile proprii și figurate ale cuvîntului*, *Polisemia cuvîntelor și problema omonimelor*, *Sinonimele și antonimele*. Sensurile figurate străbat în întregime vocabularul limbii comune. Uneori sensul figurat al cuvîntului trece în mod categoric pe planul înțelii, punînd în umbră sensul direct, propriu, al cuvîntului

respectiv. Corelația între cele două sensuri se stabilește în procesul evoluției vocabularului. Autorul constată existența a două tipuri de sensuri figurate ale cuvîntului: sensuri figurate din limba comună și sensuri figurate din limba literaturii artistice. Ambele tipuri apar pe baza sensurilor directe ale cuvîntului, sînt supuse schimbărilor, nu sînt fixe. Sensurile și întrebuirile figurate din limba literaturii artistice se dezvoltă pe baza sensurilor figurate din limba comună și ar fi imposibile fără ele.

Polisemia cuvîntului este analizată în toată complexitatea ei. Ocupîndu-se de omonime, autorul arată că ele sînt de trei tipuri fundamentale: lexicale, morfologice și lexico-gramaticale. Omonimele apar în limbă altă în urma unor coincidențe fonetice cît și ca rezultat al dezagregării polisemiei cuvîntului. Cu argumente temeinice R. A. Budagov combată părerea acelor lingviști care consideră omonimele drept „cuvinte bolnave”. Părerile exprimate de autor în acest subcapitol au darul de a clarifica multe probleme ridicate în cadrul discuțiilor purtate în lingvistica sovietică în jurul polisemiei cuvîntelor.

În cadrul sinonimelor autorul distinge două mari grupuri: sinonime ale limbii comune și sinonime literar-artistice. Sinonimele limbii comune cuprind sinonime *noționale* (de tipul „gînditor” — „filozof”) în care noțiunea nu e exprimată la fel în cele două sinonime și sinonime *stilistice* (de tipul „chip” — „obraz”) care se deosebesc de cele noționale, mai ales prin întrebuirea lor în genurile poetice ale limbii literaturii artistice.

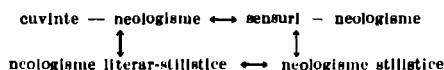
Principală funcție a sinonimelor este aceea de diferențiere, de precizare. Această funcție dă, prin sine însăși, posibilitatea de a explica de ce în orice limbă cele mai multe sinonime se întîlnesc printre adjective.

Vorbînd despre antonime, R. A. Budagov arată că acestea se restrîng la sfera acelor cuvinte care, într-un fel sau altul, direct sau indirect, sînt legate de exprimarea noțiunilor calitative. Din acest punct de vedere, antonimele se deosebesc de sinonime și de fenomenele

de polisemie, care au în limbă o rază de acțiune mult mai mare.

O problemă dificilă pe care o tratează manualul este aceea a formei interne a cuvîntului, a delimitării acesteia de etimologia lui. Forma internă a cuvîntului este „modul de exprimare a noțiunii cu ajutorul cuvîntului, caracterul legăturii dintre învelișul sonor al cuvîntului și conținutul său inițial” (p. 81). Etimologia, adică stabilirea originii cuvîntului și a legăturilor sale genetice cu cuvintele corespunzătoare din alte limbi înrudite, este o noțiune mai largă decît forma internă a cuvîntului, care îi este subordonată. Forma internă a cuvîntului este numai un tip particular, mai simplu și mai evident al etimologiei și semnificației etimologice.

Interesant este tratată problema neologismelor și arhaismelor. R. A. Budagov înțelege prin neologisme atît cuvintele noi împrumutate dintr-o altă limbă cît și cuvintele noi create pe terenul limbii respective, din elemente proprii, existente de multă vreme în limbă. Neologismele sînt o noțiune profund istorică. Ceea ce astăzi apare ca vechi și obișnuit în limbă, a putut într-o altă epocă istorică să fie nou și perceput ca neologism. Cum e și firesc, atenția principală se acordă neologismelor create din resursele limbii proprii. Instructivă este clasificarea neologismelor însoțită de schema pe care o reproducem mai jos : cuvinte-neologisme, sensuri-neologisme, neologisme literar-stilistice, neologisme stilistice :

Aceste tipuri de neologisme sînt unite prin aceea că toate sînt create din resursele limbii pe baza legilor de formare a cuvintelor în limba respectivă și pe baza dezvoltării polisemiei cuvîntului. Se observă de asemenea întrepătrunderea și interacțiunea reciprocă între cele patru tipuri fundamentale de neologisme.

Atfel se prezintă, din acest punct de vedere, arhaismele. Și arhaismele sînt de mai multe

tipuri : cuvinte-arhaisme, sensuri-arhaisme, arhaisme-istorisme, arhaisme stilistice, dar nu toate se află în interacțiune. Noul în limbă este totdeauna mai mobil decît vechiul.

O problemă mult discutată în lingvistica generală, pe care autorul o abordează în capitolul al II-lea intitulat *Sunetele vorbirii* este aceea a legilor fonetice. Apreciind critic diferitele concepții despre legile fonetice autorul arată că acestea nu pot fi identificate cu legile naturii, deoarece limba nu este un fenomen istoric-natural, ci unul istoric-social. Legile fonetice nu pot fi considerate ca niște simple formule matematice. Sistemul limbii nu este un sistem matematic de corespondențe. Cauzele schimbărilor fonetice nu trebuie căutate în afara limbii ci în ea înșuși, în tendințele interne ale evoluției ei. Legile fonetice ale limbilor sînt o cheie în studierea istoriei acestor limbi.

Analizînd importanța pe care o prezintă sunetele în limbă, R.A. Budagov deosebește sunetele ale vorbirii și foneme. Fonemul este definit ca „cea mai mică unitate sonoră în structura cuvîntului și a morfemului, care servește la formarea și deosebirea cuvintelor și morfemelor” (p. 185).

Fonemele sînt legate în modul cel mai nemijlocit de sunetele vorbirii, ele sînt unități materiale ale limbii, la fel ca și sunetele vorbirii. De aceea fonetica, care studiază sunetele vorbirii, și fonologia, care studiază fonemele, nu sînt două domenii diferite, ci numai două aspecte ale unui întreg.

Simplu și convingător respinge autorul teza potrivit căreia în limbă ar exista numai diferențe. Pentru a deosebi, spune R.A. Budagov, e nevoie de materia care să fie divizată și diferențiată, tot așa cum existența relațiilor lingvistice presupune un anumit conținut, care se exprimă în aceste relații și cu ajutorul acestor relații. Funcțiile diferențiale ale fonemelor depind de însuși sistemul real al limbii. „Tendențele diferențiale în limbă, în special în fonologie, ar fi imposibile dacă n-ar exista ceea ce urmează să se diferențieze (sunete ale vorbirii, morfeme, cuvinte, sintagme, propoziții)” (p. 188).

Rezumând subcapitolul consacrat fonemului, autorul ajunge la concluzia că „fonemele : 1) sînt cele mai importante unități sonore în structura cuvintelor și morfemelor, 2) sînt strîns legate de sunetele vorbirii, 3) funcția lor de diferențiere a sensului se manifestă prin aceea că, diferențiind învelișul sonor al cuvîntului, prin însuși acest fapt, ele contribuie, alături de alți factori, la diferențierea cuvintelor, 4) opunîndu-se reciproc prin unele trăsături ale lor, se apropie și vin în atingere unul cu altul prin alte trăsături ale lor, 5) există în sistemul unei limbi ; de aceea studiul lor presupune cercetarea obligatorie a tuturor condițiilor fonetice în care se întîlnesc” (p. 191).

Dintre multiplele probleme abordate în capitolul al III-lea, *Structura gramaticală a limbii*, ne vom opri doar asupra categoriei cazului. Autorul arată că în orice limbă există mijloace pentru definirea relațiilor dintre nume și alte cuvinte în propoziție. „Cazul este forma numelui care exprimă relația dintre numele respectiv și alte cuvinte într-o sintagmă sau în propoziție” (p. 281).

În unele limbi relația numelui cu alte cuvinte în propoziție e redată cînd de cazuri, cînd de prepoziții sau și de cazuri și de prepoziții. Deosebirea aceasta permite delimitarea limbilor în analitice și flexionare.

Deși cazul este o categorie morfologică, caracterul lui nu trebuie înțeles în sens îngust. Atît cazurile cît și prepozițiile exprimă relații sintactice complexe între cuvinte și în această situație ele se află în interacțiune.

În limbile în care numărul cazurilor e mic (de ex. romîna), fiecare caz e polifuncțional. De aceea, valorile cazurilor se dezvăluie, în primul rînd, sintactic, în interacțiune cu alte mijloace gramaticale ale limbii, mai ales cu ajutorul prepozițiilor.

Sensul unui caz este adesea foarte larg. Problema sensului general și a sensurilor particulare, precum și aceea a granițelor dintre sensurile fiecărui caz este una dintre cele mai grele probleme ale gramaticii teoretice. Autorul analizează, din acest punct de vedere, cîteva din sensurile cazului instrumental în limba

rusă, reușind să le delimiteze de sensul fundamental.

În capitolul al IV-lea, *Originea limbilor*, autorul ține să sublinieze că problema originii limbii este grea și complicată, explicarea ei din toate punctele de vedere necesitînd aportul mai multor științe ca : psihologia, filozofia, istoria, etnografia și, se înțelege, lingvistica. Cu toate acestea ea rămîne o problemă prin excelență lingvistică, obiectul ultimei fiind tocmai fenomenul social numit limbă.

Ocupîndu-se de clasificarea limbilor în capitolul al V-lea, *Evoluția limbilor și clasificarea lor*, autorul ajunge la concluzia că cea mai bună metodă de clasificare a limbilor este cea genealogică, recunoscînd în același timp și utilitatea celei morfologice. În cadrul acestui capitol se fac o serie de observații, precizări și delimitări deosebit de prețioase. Astfel, R. A. Budagov arată că „noțiunea de înrudire a limbilor este o noțiune pur lingvistică. Ea nu poate fi confundată, în nici un caz, nici cu legăturile etnice dintre popoare, nici cu trăsăturile lor de rasă” (p. 422). Pentru stabilirea înruderilor dintre limbi e nevoie să se țină seama de o serie de factori ca : corespondențele fonetice dintre limbile înrudite, comunitatea structurii gramaticale, contactele profunde în cadrul fondului lexical primitiv al limbilor înrudite.

Înrudirea lingvistică nu e determinată totdeauna de apropierea geografică. Limba maghiară, aparținînd familiei fino-ugrice, este înconjurată de limbi indo-europene. Acest exemplu, ca și multe altele ce se pot aduce, demonstrează că înruderirea limbilor este un fenomen profund istoric.

Metoda de bază pentru stabilirea înruderii limbilor este metoda comparativ-istorică, ale cărei merite și scăderi autorul le analizează pe larg. Capitolul de care ne ocupăm, ar fi avut de cîștigat dacă autorul ar fi enumerat toate familiile de limbi.

Observații interesante se fac și în legătură cu teoria substratului. Datele substratului sînt foarte importante pentru înțelegerea anumitor forme de interacțiune între limbi, dar valoarea lor nu trebuie exagerată. De multe

ori limbile-substrat dispar aproape fără urmă ; admițând de exemplu că sunetul *ū* din limba franceză este o moștenire din substrat (limbile celtice) nu se poate răspunde la întrebarea de ce numai acest sunet a fost înșușit de vorbitori și nu și altele ? Noțiunea de substrat este exterioră noțiunii de sistem al unei limbi. De aceea, acordându-i o importanță exagerată, atenția principală a cercetătorului este deplasată de la latura internă a limbii spre latura externă.

Ultimul capitol al manualului, *Stilurile limbii*, abordează următoarele probleme : stilul oral și stilul scris, stilul beletristic și stilul științific, raporturile dintre stilurile limbii.

După discuții ample, mergând de la simplu la complex, autorul definește stilul limbii ca „o variantă a limbii naționale comune, care s-a format istoricește, caracterizându-se printr-un complex de însușiri lingvistice, dintre care o parte se repetă, într-un anumit fel, în alte stiluri ale limbii, dar a căror combinație specifică deosebește un stil al limbii de altul” (p. 488).

Bazat pe un material divers, pe aprecierile unor mari scriitori ai lumii, R. A. Budagov stabilește caracteristicile principale ale stilului vorbit și ale stilului scris. Stilul vorbit se caracterizează prin : folosirea foarte largă a intonației, bazată pe situația dialogului, preponderența construcțiilor coordonatoare asupra celor subordonatoare, a propozițiilor eliptice asupra celor complete, folosirea unor cuvinte cu sensuri speciale, întrebuintarea cuvintelor și expresiilor din graiul popular, iar uneori chiar din jargoane etc.

Pentru stilul scris sînt caracteristice : expunerea consecventă și strict logică, întrebuintarea largă atît a construcțiilor coordonatoare cît și a celor subordonatoare cu o mare bogăție de conjuncții, diferențierea strictă a mijloacelor lexicale ale limbii (în special a sinonimelor), dependența de tradiția lingvistică anterioară etc.

Între stilul oral (vorbit) și cel scris al limbii există o permanentă interacțiune ca rezultat al faptului că ambele stiluri sînt variante ale unei limbi unice.

În încheiere vrem să spunem cîteva cuvinte și despre felul în care a fost tradusă cartea în românește. Autorul traducerii, G. Mihăilă, a reușit să transpună în limba română o lucrare științifică, aceasta ridicînd multe probleme de terminologie, găsind, în general, rezolvarea lor fericită. Unele observații de amănunt s-ar putea face. De ex. la paginile 263, 264 ale manualului adjectivele *одушевленный* și *неодушевленный* sînt traduse o dată prin *însuflețit* și respectiv *neînsuflețit* — ceea ce ni se pare potrivit, iar altă dată la aceeași pagină, prin *animat* și *inanimat*, termeni mai rar întrebuintați și mai puțin potriviți.

Bine venite pentru cititorul român sînt completările bibliografice din literatura de specialitate românească și străină pe care G. Mihăilă le dă la sfîrșitul cărții.

R. A. Budagov a dat un manual excelent pentru studenți, o lucrare prețioasă pentru specialiști, mai ales prin multiplele probleme ce le ridică spre rezolvare și o carte instructivă, scrisă cu mult talent pedagogic, care este citită cu interes de la prima pînă la ultima filă.

V. Stanca

M. K. MOREN, N. N. TETEREVNIKOVA, *Стилистика современного французского языка*.

Издательство иностранной литературы, Москва, 1960.

Discuții asupra stilisticii se poartă de multă vreme și de pe diferite poziții ; unii au discutat această problemă în cadrul lingvisticii,

alții în cadrul teoriei literare, retoricii, esteticii etc. În ultimul deceniu stilistica a ocupat un loc de seamă în preocupările filologilor

sovietici. Rodnice au fost rezultatele discuțiilor purtate de revista „Voprosi iazkoznanii” din anul 1954.

Cartea recenzată este rezultatul unor lecții ținute de autori, în decursul mai multor ani. Cartea se compune din două părți: prima se intitulază *Stilurile vorbirii limbii contemporane franceze* și a doua *Caracteristica stilistică a mijloacelor lexicale și gramaticale ale limbii franceze contemporane*. Fiecare parte este divizată în capitole, iar ultimele în subcapitole, de care ne vom ocupa în continuare.

În *Introducere*, în mod succint, sînt trecuți în revistă autorii francezi mai însemnați care au adus o contribuție mai mult sau mai puțin importantă la rezolvarea unor probleme de stilistică. Punctul de plecare este secolul XVI, reprezentat prin poezii Pleiadei (Du Bellay, Ronsard ș.a.), se opresc apoi la Vaugelas și Malherbe, secolul XVII, și trec la Helvétius și Condillac, secolul XVIII, apoi la scriitorii progresiști din sec. XIX.

Adevăratul studiu sistematic și științific al problemelor stilisticii franceze, așa după cum remarcă autorii, începe în secolul XX și este legat de articolul lui A. Séchehay *La stylistique et la linguistique théorique*, Paris, 1908, continuat de cercetările lui Ch. Bally și J. Marouzeu.

Autorii consideră că „Pentru precizarea obiectului și sarcinilor stilisticii limbii naționale trebuie să ne clarificăm raporturile reciproce (legăturile și deosebirile) dintre stilistică și celelalte discipline filologice adiacente, în primul rînd gramatica și lexicologia, precum și istoria limbii” (14). Pe lângă faptul că stilistica studiază o serie de probleme împreună cu gramatica, ea mai studiază în plus problemele sinonimiei gramaticale.

Vorbind, în partea I, despre stiluri, autorii socotesc că „Stilul vorbirii este un sistem de mijloace de exprimare social înțeles și istoric constituite, apărute ca rezultat al unei selecții conștiente, îndreptate spre o anumită sferă de comunicare” (17).

În continuare se deosebesc două stiluri, în sensul larg al cuvîntului: stilul vorbit și stilul cîntărețesc scris, în cadrul căruia își au locul

stilul oficial, stilul științific și stilul publicistic.

În stilul limbii vii, vorbite, intervin o serie de mijloace care lipsesc în stilul scris. În primul rînd intonația, gestul, mimica, precum și dialogul specific. Toate acestea luate împreună dau stilului vorbit un caracter emoțional. Din punct de vedere sintactic, în stilul vorbit predomină propozițiile simple și uneori chiar propoziții incomplete. Din această cauză, ideile exprimate de multe ori sînt neclare. În privința ordinii cuvintelor în propoziție se observă inversiunea, reprimă, anticipația și dislocația.

Sînt și unele particularități morfologice: devieri în genul substantivului, de ex.: *une incendie* în loc de *un incendie*. Se observă tendința unificării formelor singularului și ale pluralului la substantive. În loc de (*les, des*) *coraux*, (*les des*), *émaux*, se întîlnește (*les, des*) *corails*, (*les des*), *émaills*. Se întîlnește și unificarea formelor adjectivului feminin și masculin: *une boisson sec* (în loc de *sèche*), *une balle explosif* (în loc de *explosive*). Des se întrebuițează articolul pe lângă substantivele proprii, *les Villard*, *la Levaque* etc.

Vorbind despre verb se accentuează că cel mai frecvent timp întrebuițat este *présent de l'indicatif* și apoi *passé composé*. *Passé simple* nu se întrebuițează afară de sudul Franței și Normandia. Destul de des se întrebuițează *passé immédiat*, apărut relativ tîrziu în vorbirea curentă, pătruns ulterior și în alte stiluri. În loc de imperfect subjonctiv se întrebuițează prezentul. Pronumele se întrebuițează pereche, cele tonice cu cele atone: *Moi, je veux vivre, je veux vivre* (R. Rolland). Este foarte bogat în nuanțe expresive pronumele *on*.

Am enumerat numai principalele particularități gramaticale enunțate de autori în stilul vorbit.

Trăsăturile lexico-frazeologice ale stilului vorbit se caracterizează prin întrebuițarea stralului lexical literar neutru, adică a cuvintelor recunoscute de norma literară, dar care nu au un colorit stilistic deosebit; de ex.:

balai m., casserole f., plumier m., sac à main m., s'amuser, danser, se laver, se promener etc.

Un caracter emoțional expresiv în stilul vorbit îl au cuvintele formate cu ajutorul sufixelor -*aille, -ard, -asse, -aud, aillez, -asser, -acher*, cum ar fi: *marmaille, froussard, pleurard, salaud, finasser* etc.

În stilul vorbit se întâlnește des fenomenul de apocopă la cuvintele: *auto, cinéma, vélo, pholo* și altele, sau *aphérèse*, bus în loc de *omnibus*, *Toine* în loc de *Antoine*.

Sensul figurat servește ca mijloc emoțional de exprimare. Astfel, prin întrebuițarea metaforică a cuvintelor *dne* (măgar), cu sens de „prost”, *pie* (coșofană), cu sens de „palavrăgiu” etc. dau o apreciere negativă a caracterelor omenești.

Cele mai întrebuițate frazeologisme sînt comparațiile. De ex.: *Dormir comme un caillou, Maigre comme un clou* etc.

Mijloacele emoționale sînt completate și de neologisme, care apar destul de des în stilul vorbit.

În încheierea acestui capitol putem spune că pe lângă bogăția de exemple, gruparea și subgruparea materialului etc., după părerea noastră sînt și anumite insuficiențe, desigur datorate imposibilității de cercetare mai aprofundată. Autorii, așa după cum reiese din titlu, ar trebui să studieze limba vie a francezilor de astăzi. Or, materialul ilustrativ dat de autori este adunat, în cea mai mare parte, din limba personajelor diferiților scriitori, mulți din secolul XIX, și apoi din diferite publicații.

Stilul scris, cărturăresc, în cea mai mare parte întrebuițează mijloace lingvistice corespunzătoare normei literare naționale. În Franța stilul oficial de cancelarie a apărut în secolul XVI, în acest stil fiind scrise legile, ordinele ministeriale, instrucțiunile, contractele, procesele verbale etc. Acest stil se caracterizează prin fraze greoaie. Acțiunile și persoanele sînt enumerate exact. Se păstrează anumite construcții gramaticale vechi și o terminologie specială.

Deosebirii sînt și în cuprinsul acestui stil. Există anumite particularități care diferă de la

document la document. Într-un fel se întocmește un act comercial, altfel un ordin administrativ sau o lege.

Stilul științific se caracterizează printr-un șir întreg de raționamente și dovezi, întrebuițându-se mai mult în scris. Din punct de vedere sintactic, predomină propozițiile cu două părți principale (двусоставное).

În stilul publicistic sînt reprezentate toate trăsăturile caracteristice stilului științific și particularitățile vorbirii literar-artistice.

În continuare se analizează vorbirea oratorică.

În capitolul al III-lea din partea I se studiază stilul individual al scriitorului și limba operei literare-artistice.

Partea a II-a a lucrării cuprinde caracterul stilistic al mijloacelor lexicale și gramaticale ale limbii franceze contemporane.

În raport cu modul de întrebuițare a mijloacelor lexicale, în capitolul I autorii deosebesc pe de o parte lexicul „stilistic nediferențiat”, adică cuvintele care se întrebuițează în toate sferile de comunicare ale vorbirii, și lexicul „stilistic diferențiat”, avînd o sferă de comunicare mai restrînsă. Aceasta nu înseamnă că numai prima grupă corespunde normei literare.

În diferitele ramuri ale științei termenii par a fi neutri, dar despre o neutralitate stilistică se poate vorbi numai în întrebuițarea lor strictă în textele de specialitate.

În capitolul al II-lea autorii tratează caracterul stilisticii lexicului aparținînd diferitelor straturi ale vocabularului limbii franceze. Vorbînd despre arhaisme, autorii deosebesc arhaisme lexicale (cuvinte înlocuite de alte mijloace lexicale): *bailler — donner, choir — tomber*, și arhaisme semantice (care au un sens vechi, dar care se păstrează în limbă ca unitate lexicală): *écolier*, în trecut „student”, în prezent are sensul de „elev”. *Meurtir*, însemna „a omorî”, în prezent „a conțuziona”, și cu sens figurat „a supăra”.

Neologismele au pătruns în toate straturile limbii și au un colorit stilistic corespunzător stilului în care se află.

După al doilea război mondial au pătruns multe neologisme în limba franceză, caracterizând relațiile internaționale și lupta politică, ca : *politique de force, politique de guerre froide, conférence au sommet* etc.

Jargoanele sînt împărțite de autori în jargoane profesionale și sociale, care au o întrebuințare stilistică în literatura artistică.

Ultimul punct al acestui capitol îl constituie împrumuturile lexicale străine. Din rusă sînt împrumutate cuvinte ca : *isba, samovar, troika, vodka* și, mai nou, *spoutnik*.

Capitolul al III-lea este dedicat sinonimelor lexico-frazeologice. Autorii împart sinonimele în : a) sinonime ideografice — cuvinte care exprimă noțiuni apropiate, deosebindu-se doar după anumite nuanțe de sens. De ex., adjectivele *plein, complet, comble, bondé*, cu sensul general de „plin, împlinit”. *Plein* are antonim pe *vide*. *Complet* se întrebuințează cînd este vorba de o încăpere (teatru, sală) : *Le théâtre est complet*. *Bondé* de asemenea are o altă nuanță : *Ce navire est bondé de marchandises* ; b) sinonime stilistice — cuvinte care exprimă unele și aceleași noțiuni, dar se întrebuințează cu stiluri diferite, avînd diferite colorituri stilistice, ex. : *mort, trépas, décès*. Primul se întrebuințează în limba vorbită, al doilea în stilul cărturăresc scris și al treilea în stilul oficial cancelăresc.

Un bogat material ilustrativ este prezentat în cap. IV, unde sînt tratate problemele întrebuințării tropilor (comparația, metafora, personificarea, metonimia, perifriza și ironia).

Cel mai mare număr de pagini al părții a II-a este destinat capitolului al V-lea, *Caracterul stilistic al mijloacelor gramaticale ale limbii franceze contemporane*, în cadrul căruia sînt tratate substantivul, adjectivul, pronumele, verbul, precum și caracterul cîtorva mijloace de îmbinări de cuvinte în propoziție.

Genul și numărul substantivelor în operele literare artistice pot primi o semnificație stilistică în raport cu întrebuințarea lor. O semnificație emoțional-expresivă o are substantivarea, cea mai frecventă fiind substantivarea adjectivelor și a participiilor, de ex. : *le certain, l'essentiel, le possible, le réel, le vrai*. Substanti-

varea poate să reprezinte și un act creator individual.

Mai puțin productivă este în limba franceză contemporană substantivarea infinitivului.

Funcția stilistică a adjectivului ca atribut izolat și parte nominală a predicatului depinde de structura sintactică a propoziției și de ordinea cuvintelor. În limba franceză, ca o caracteristică stilistică a adjectivului, servește și alegerea lui ca mijloc de redare a atributului, unde poate fi înlocuit de substantiv.

Pronumele servesc ca mijloc de redare a coloritului artistic prin întrebuințarea lor paralelă, sau substituirea unei persoane cu alta.

Verbul are o bogată gamă de nuanțe expresive și un colorit stilistic. Cele mai bogate posibilități stilistice le au timpurile : prezent, imperfect, perfectul simplu și perfectul compus. Prezentul exprimă prezentul absolut și prezentul istoric sau narativ. Domeniul de întrebuințare a celui din urmă este literatura artistică și mai puțin limba vorbită. Prezentul istoric se întrebuințează des ca sinonim al perfectului simplu și perfectului compus. Imperfectul are mai mult o nuanță de exprimare a aspectului. Cînd se întrebuințează ca sinonim al perfectului simplu sau compus se numește imperfect stilistic. Imperfectul stilistic se întrebuințează mai mult în literatură artistică și în publicistică, nu este caracteristic limbii vorbite.

Tot pentru exprimarea unei noțiuni în trecut se întrebuințează infinitivul narativ.

Perfectul simplu este o formă mai mult cărturărescă, iar perfectul compus este întrebuințat în limba vorbită.

Ordinea cuvintelor în limba franceză este analitică. Devierea de la această ordine se numește inversie, care poate fi gramaticală și stilistică. Inversia primește un sens stilistic în cazurile cînd norma gramaticală admite o alegere între ordinea directă și inversie.

În ultimul capitol, *Figuri sintactice*, sînt tratate : repetiția, paralelismul sintactic, gradația, antiteza etc.

★

Aruncînd o privire generală asupra cărții, observăm un bogat material ilustrativ între-

buintat de autori, repartizat în două părți, prima ocupându-se de stilurile existente, iar a doua — ca o completare a primei părți — se ocupă mai mult de mijloacele lexicale și gramaticale ale limbii scrise. Deși problemele leoretice sînt, într-o oarecare măsură, ocolite,

cu excepția Introducerii, cartea are un merit prețios și poate fi întrebuințată cu real folos de toți cei care studiază limba franceză în special și stilistica în general.

O. Vințeler

HANS KRAHE, *Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung*. 34. Der Stammesname *Autarialae*, in *Indogermanische Forschungen*, LXV, 1960, p. 113—123.

Studierea resturilor arheologice și de limbă ale popoarelor „barbare” antice de la periferia cerului de cultură mediteraneană și clasică a luat un avînt remarcabil în ultima vreme. Pe măsură ce se îmbogățeau descoperirile epigrafice, se lărgea și preciza cantitatea cunoștințelor de comparatistică, mai ales privind lexicul comun arhaic indo-european. Între populațiile dispărute din sud-estul european cele două grupe mai importante sînt traco-dacii și illirii, care au avut un rol istoric-cultural, o influență remarcabilă asupra societății și culturii greco-romane, ce nu rezulta dect în mică măsură din informațiile oferite de izvoarele literare-istorice. Cunoașterea justă și cît mai amplă, cu mijloace comparative, a fragmentelor din aceste limbi dispărute contribuie pe de o parte la îmbogățirea comparatisticii, pe de altă la elucidarea unor elemente (cuvinte, nume proprii de zeltăți etc.) încă obscure din lexicul și cultura greco-romană. Rezultate de valoare s-au obținut atît în lingvistica illiră, cît și în cea tracică; dar nu toate încercările și eforturile făcute de cercetători au fost pozitive, utile pentru cunoașterea realităților din limbile respective; căci erorile au fost numeroase, unele grave, persistînd cu urmări nefavorabile asupra muncii științifice; ele necesită mereu rectificări și ameliorări, reveniri și clarificări.

Studiul cu titlul de mai sus al comparatistului de la Tübingen (Germania occid.) este unul din numeroasele care comportă asemenea reveniri și cîteva precizări. Adevărat că tratează un element lexical-etimologic a cărui

soluționare este prea puțin importantă în sine; dar e semnificativ pentru metoda, maniera și procedeele de cercetare, pentru felul cum abordează problemele unii filologi. Este vorba de illeuarea etimologică a numelui unui trib illir cu un rol istoric de oarecare importanță: *Autarialae*, pentru care s-au propus două explicații, verosimile deopotrivă la prima vedere: una (J. G. Hahn, 1854) interpretîndu-l ca *Au-larial-* în legătură cu numele de rîu *Tara*; alta (P. Kretschmer, 1896) ca *Audarialae* în legătură cu numele personale asemănătoare *Audarus*, *Audata*, *Audnaios* etc.; ambele date și autorii etimologiilor sînt ignorate de H. Krahe, care prin aceste „scăpări de amănunt” comite unele confuzii al căror efect se resimte nefavorabil asupra calității articolului său, iar cititorii rămîn dezinformați dacă nu au puțința de a controla bibliografia și se limitează la cele scrise de autor în IF, LXV, p. 113—123. Articolul începe cu două mici denaturări ale lucrurilor, în ce privește pe autorii celor două etimologii date numelui *Autarialae* (*Audarial-*, var.). Legătura numelui cu tema *Audar-* a fost indicată la 1896 de P. Kretschmer (*Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache*, p. 247: *Audoleon*, *Autoleon*, *Audata*, *Autoscuttus*, *Aulus*, *Audonaios*, *Audnaios*; „însemnarea lui *aud-*, *auto-* rămîne obscură”). Raportul între *Autarial* (*Audar-*) și tema numelui personal *Audarus* (CIL III 8009) este atît de simplu și evident, încît se impune de la sine, fie că se admite existența unei forme paralele (doublet) *d//* în illiră, un fel de „mutație consonantică” parțială (ce se

constată și în unele resturi onomastice-lingvistice trace: $\text{Αμαδοκος} / \text{Αματοκος}, \text{Σπαρδοκος}, \text{Σπαρτοκος}, \text{Spartacus}$ etc.), fie că se acceptă o grecizare a numelui prin etimologie populară cu $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$, nume proprii $\text{Α\upsilon\tau\acute{o}}$ etc.; iar baza etimologică ce se va adopta pentru numele *Audarus* este admisibilă și pentru numele de trib *Audariatae* / *Autariatae* : i.-e. **audh-* „noroc, şansă, bogă(ție)”, potrivită semantic. În consecință, legătura a fost reprodusă, ca preferabilă, și de noi într-un pasaj de câteva rânduri, fără pretenția de a fi făcut o „descoperire”, ci repetând și relevând o soluție justă a lui Kretschmer, ignorată de comparatiști¹.

Părerăa lui H. Krahe despre această etimologie? Pentru informare obiectivă, reproducem textual: „gänzlich überflüssigerweise hat aber neuerdings I. I. Russu, *Studia Decei* 107 Tomascheks Etymologie verworfen und durch eine andere „Deutung“ zu ersetzen versucht. Deren linguistische und methodische Qualität ist freilich so, dass man sie ohne weiteres ignorieren könnte; da sie jedoch typisch ist, wie leichtfertig vielfach heute wieder in der Untersuchung und Auswertung illyrischer (und anderer) Eigennamen vorgegangen wird, soll sie hier – gewissermassen als „Beispiel“ – einer kritischen Nachprüfung unterzogen wer-

den...: fadenscheinig...: schlimmer und haltloser... etc.” (IF, LXV, p. 113, 114, 116). Alare violentă diatribă verbală, cu calitative servite generos pe un ton de superioritate suverană (totul provocat, evident, de cele scrise despre unele „etimologii” illire ale lui H. K. infra nota 1) nu diminuează prin nimic valoarea etimologiei lui Kretschmer: legătura numelui *Autariatae* (*Aud-*) cu tema *Audar-* din numele personal illir, deci identitatea lor etimologică. H. K. se pronunță categoric pentru decuparea în *Au-lariata-*, pe care o susține cu multe argumente. Trebuie precizat însă că autorul „etimologiei” nu e W. Tomaschek („Mitt. geogr. Gesell.”, Wien, XXIII, 1880, p. 500: *Au-lariatae* „die um die Tara Wohnenden”), ci J. G. Hahn (de la care Tom. o ia fără să-l citeze), consul al Austriei (dr. jur., k. k. Consul für das östliche Griechenland), pasionat erudit și om de cultură, autor al celebrelor „Studii albaneze”, care cita și compara la întimplare nume proprii și cuvinte illire, trace, albaneze etc., fără o pregătire și competență lingvistică: în *Albanesische Studien* (Jena, 1854), vol. I, p. 240 J.G.H. scrie: *Autariatae* „am Tarafluss sassen, auch wenn dadurch der Vorschlag *Au-* unerklärt bleibt”. Consulul-jurist, fără să fie „dr. în comparatistică”, și-a dat seama de subreziența „etimologiei” sale, care (deși acceptată de mulți) era și a rămas o ficțiune, din motivele arătate parțial în *Stud. Decei*, p. 107: 1) numele de riu *Tara* nu este antic, ci medieval (menționat de Kinnamos, III 7; sfârșitul sec. al XII-lea), probabil slav [dacă ar fi adevărat că „er im Slavischen keine befriedigende Anknüpfung und auch in slavischen Gewässernamen keine Parallelen findet” (IF, LXV, p. 114), ar putea să fie o formă coruptă ori rău scrisă de cronicarul bizantin ori de vreun copist în loc *Tarn-*, *Tirnava* etc. ori ceva asemănător]; 2) prepoziția *au-* nu e probată în illiră prin exemple de toponime (irzii corupte în manuscrise ca „Aufustiana” – *ad Fusciana*, „Aurupio” – *Arupinoi*, lipsite de valoare [bine a văzut consulul austriac la 1854 „der Vorschlag *Au-* unerklärt bleibt”]); 3) explicarea lui *a* în *Tara* epocii slave dintr-un antic (illir-roman) *lar-*

¹ I. I. Russu, *Etudes illyriennes*, II/1 (étimologies), în *Izledvania v čest na akad. D. Decei* (Studia în honor. D. D.), Sofia, 1958, p. 107. În acest articol se făceau și câteva precizări și rectificări, la p. 106 numele semit-sirian *Acrabanes* illeuit anterior de H. Krahe ca nume indo-european-illir; p. 107 *Baedarus*; 109 *Ardazanos* (explicat de H. K. ca „der zum Meer fließende; der am Meer entlang fließende”, în loc de soluția simplă și verosimilă a lui Decei: i.-e. **erd-* „a curge, umiditate”); p. 110 *Gentius*; 112 *Longaros, Zanutis*. Aceste observații incomode pentru comparatistul de la Tübingen, împreună cu alte notițe și recenzii (*Studii și cercetări lingvistice*, VIII 1957, p. 29–40; *Studii și cercetări de ist. veche* IX 1958, p. 209–213; *Cercetări de lingvistică* III 1958, p. 91–100; *Dacia* II 1958, p. 516–519), în care erau semnalate greșelile lui în etimologia illiră, explică atât tonul articolului din IF LXV, cât și metoda și întreg rostul acestui „34. Beitrag”.

netrecut la o întâmpină dificultăți; 4) vocala *-i-* în *Autariat-* lipsește în „Tara”; 5) semanticismul în etimologia *Au-lariat-* „die um die Tara Wohnenden” e neverosimil: numele arhaice de triburi indo-europene sînt derivate nu de la accidente de teren (ca „văii” etc.), ci de obicei de la noțiuni cu conținut etic, fizic, social etc. tipice pentru colectivitățile populare. Aceste cinci dificultăți principale H. K. crede că le-a înlăturat printr-o argumentare compactă, susținută insistent și dîr, la fel ca un folclorist-filolog român despre a cărui încercare de etimologie spunea Leo Spitzer „begründet jeden Schritt, den er bei seiner Gleichung stäptn = lat. *stipanus tun muss — nur nicht das Eine, dass er so viel begründen muss! Voyez que d'incidents à la fois enfantés” („Dacoromania”, Cluj, IV (1927), p. 649, motivează fiecare pas ce trebuie să facă pentru echivalența sa *stäptn* = lat. *stipanus, nu motivează însă un singur lucru: cum de trebuie să dovedească atît de mult e).

Din cauză că nu e dispus a admite un simplu fenomen fonetic ori grafic illir sau grecesc: alternanța lui *d/t* în *Audariatae* — *Autariat*, H. Krahe înșiră în sprijinul lui *Au-lariat-* o mulțime de argumente și ipoteze ingenioase pe 11 pagini ale revistei (IF, LXV, p. 113—123, ca unul dintre cei trei Herausgeberi), care însă nu servesc la nimic, nu salvează „etimologia lui Tomaschek” (de fapt a consulului J. G. Hahn) ce nu este de loc „eine sprachlich wie sachlich einleuchtende Erklärung, die denn auch, soweit wir sehen, allgemein Anerkennung gefunden hat” (IF, LXV p. 113). Multe crezî și aberații au aflat

în trecut pînă în ultima vreme „allgemeine Anerkennung” prin simpla inerție, inadvertența ori comoditatea celor care le-au repetat fără control critic. Păcat de doctrina și cerneala așternută pe 11 pagini ale vechii reviste germane de comparatistică și care nu oferă aproape nimic din acele achiziții scontate de autor cu modestia de rigoare, p. 113 „sich im Verlauf unserer Darlegungen auch einige positive Resultate ergeben werden”. S-ar putea aminti cu acest prilej și cele spuse de un filolog clasic acum un veac: „du sollst nicht glauben, dass zehn schlechte Gründe gleich sind einem guten” (K. Lehrs, *Zehngebote für einen klassischen Philologen*, adică: nu trebuie să crezi că zece argumente proaste echivalează cu unul bun), iar în materie de etimologie altă observație a lui L. Spitzer „die Evidenz einer Etymologie hängt nicht bloss von ihrer Begründung ab, denn „begründen” kann man auch das unwahrscheinlichste” („Dacoromania”, IV, p. 649, evidența unei etimologii nu depinde numai de argumentare, căci „argumente” se pot aduce și pentru ceva cu totul neverosimil).

Ca în orice știință, contribuția la dezvoltarea lingvisticii în general se poate aduce prin aporturi valabile și utile noi ori prin valorificarea critică a moștenirii pozitive a trecutului și prin înlăturarea tuturor părerilor și ideilor greșite, transmise ca un balast dăunător de la o generație la alta prin diferite cărți, fără control critic, producînd confuzii și dificultăți în munca și realizările constructive.

I. I. Russu

TATIANA-SLAMA-CAZACU, *Limbuș și context. Problema limbajului în concepția exprimării și interpretării prin organizări contextuale*, București, Editura științifică, 1959, p. 464.

Această lucrare de mare amploare completează un gol în literatura științifică fiind prima contribuție de proporții întinse a psihologiei românești în problema limbajului. Volumul se bazează pe cercetări și experimente care au

durat mai bine de un deceniu și jumătate. Munca de investigație s-a adîncit și s-a intensificat iar rezultatele s-au îmbogățit an de an. Pe parcurs numeroase aspecte din lucrare au fost prezentate parțial, rezumativ în „Studii

și cercetări de lingvistică" (1954, 1956, 1957), „Revista de psihologie” (1956, 1957), „Revue de linguistique” (1956), „Mélanges linguistique” (1957), *Fonetica și dialectologie* (1958) etc.

Fără să pretindă de a epuiza întreaga problematică a limbajului și fără să se mărginească numai la problema contextului, autoarea supune discuției problema limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale evitând maniera obișnuită de a face „psihologism pur” sau „lingvistică pură”.

Acest studiu de sinteză se compune din trei părți: 1. istoricul și perspectivele problemei limbajului, ipotezele de lucru, probleme metodologice; 2. analiza faptului de limbaj, coordonatele și componentele limbajului; 3. aspectul funcțional, tehnica limbajului, contextul și concluzii. Un loc substanțial îl ocupă experimentele anexate lucrării, făcute fără o aparatură specială, încercând să păstreze condițiile firești ale apariției faptelor de limbaj. Urmază apoi o bibliografie generală a 75 opere de bază din domeniul marxism-leninismului, lucrări de lingvistică generală, de psihologie, de fiziologie, în șase limbi. Un număr impunător de note bibliografice completează textul. Orientarea în acest studiu vast este înlesnită de un indice de materie de 10 pagini.

În prima parte a lucrării, se trec în revistă curente din secolul al XIX-lea și al XX-lea, tendințele contradictorii, asociaționismul mecanic, structuralismul și diversele lucrări care subliniază importanța ansamblului [„a contextului”, a „situației”] în studierea limbajului.

În același capitol sînt expuse principiile concepției materialismului dialectic și istoric asupra limbajului, lucrările de lingvistică, de psihologie și de fiziologie care pun în discuție problema contextului și idelle lui I. P. Pavlov care au influențat studiile asupra limbajului. Autoarea arată că învățătura lui I. P. Pavlov despre cel de-al doilea sistem de semnalizare — și în general despre activitatea de sistematizare a scoarței cerebrale umane — nu a fost suficient valorificată în lucrările de mai mare amploare asupra limbajului, iar teoria mate-

rialist-istorică privitoare la psihologia limbajului, a fost expusă mai ales în lucrări succinate. Lucrarea subliniază lipsa încercărilor noi de sinteză și tinde să remedieze această lipsă printr-o expunere sintetică.

Ca prim principiu metodologic își propune privirea realității pe baza faptelor, datelor culese prin observații proprii sau de alți cercetători și ceea ce este deosebit de meritoriu este importanța acordată metodei experimentale, metodă prea puțin valorificată în acest domeniu pînă în prezent.

Prin aceste experimente și date obținute s-a ajuns la problema centrală a întregii lucrări și anume cum se explică lipsa de imuabilitate a semnificațiilor în limbaj, dependența lor de ansamblu, de organizarea ansamblurilor.

În partea a doua se expune definiția și delimitarea noțiunii de limbaj, prezentarea diferitelor forme ale ei. Avînd în vedere faptul că limbajul este un mijloc de comunicare în societatea umană și că, născut în procesul muncii, ca funcție a celui de-al doilea sistem de semnalizare, (limbajul) slujește drept plrghie socială între unul sau mai mulți emițători și unul sau mai mulți receptori. Altf emițătorul efi și receptorul formează unități create din îmbinarea, întrepătrunderea unor coordonate lăuntrice (particularități organice, mijloace proprii fiziologice, date temperamentale) cu coordonatele externe (ambianța istorico-socială, care impune un anumit sistem lingvistic și în cadrul acestuia alți factori, ca momentul personal provocat de o schimbare emoțională, succedarea de percepții etc.).

În partea a treia a lucrării se arată că scopul comunicării se realizează prin utilizarea unor „semne” cu valoare constantă și generală pentru membrii aceleiași colectivități și cu valoare variabilă, aptă să exprime dialectica realității. Potrivit necesității practice de realizare a înțelegerii reciproce prin tehnica delicată, contextuală a limbajului, emițătorul și receptorul se adaptează unul celuilalt: primul își va organiza expresia adecvat partenerului, iar receptorul va înțelege, va interpreta manifestările acestuia. Semnele nu sînt înțelese izolat, așa cum un traducător nepriceput ar

nota corespondentul din dicționar al fiecărui cuvânt crezând că suma acestora va reda conținutul frazei. Semnele emițătorului sînt raportate la un sistem de referințe, la *context*, pînă cînd la un moment dat, apare sensul, ca o treaptă nouă în activitatea de înțelegere.

În lucrare se deosebește *contextul lingvistic* (alcătuit din înșiruirea lineară a cuvintelor), *contextul explicit* (alcătuit din toate celelalte semne auxiliare, din corelatele situaționale), *contextul implicit* (ceea ce cunoaște receptorul despre persoana emițătoare situată într-un anumit moment), *contextul total* (întregul sistem de coordonate al emițătorului).

Astfel se ajunge la răspunsul dat întrebării centrale a întregii lucrări: lipsa de imuabilitate și de izolare a oricărui fapt de limbaj este consecința întrepătrunderii coordonatei emițătorului cu coordonatele receptorului, acesta fiind un proces bazat pe necesitatea de a ține în echilibru cele două capete ale pirghiei, emiterii și receptarea, printr-o tehnică de organizare contextuală a expresiei și a interpretării. Limbajul real e legat de persoane concrete, nu de unii indivizi abstracți, teoretici, principiul lui esențial fiind adecvarea la împrejurări și raportarea la acestea pentru a-l înțelege. Mai presus de toate, limbajul este un fenomen legat de realitate, de viață, de societate, e un proces și nu un fapt static. Însăși apariția termenului de „context” indică acceptarea necesității ca limbajul să fie studiat în dinamismul său, în întreaga sa complexitate.

În concluzie se menționează faptul că deși lingvistica nu folosește aceleași metode cu psihologia în studierea limbii, lingviștii vor putea desfășura o activitate rodnică numai dacă vor avea în vedere faptul că limba nu este o abstracțiune, ci că ea se realizează într-un fapt real.

Consecințele teoretice și practice ale acestui punct de vedere permit numeroase aplicații dintre care unele sînt semnalate sau indicate sub formă de sugestii de autoarea lucrării: în metodologia predării limbii materne și a limbilor străine, în metodologia traducerilor și a corecturilor, în construirea mașinilor electronice, în studierea problemei bilingvismului etc. În

domeniul stilisticii, a criticii literare pot fi obținute noi aspecte, noi rezultate pornind de la faptul că „...limbajul reușește... sub imboldul necesităților reale de cooperare socială să pună de acord principiul de *constanță* — indispensabil pentru a oferi puncte de reazem înțelegerii lui — cu nevoia de exprimare a realității dinamică. Maestrii limbajului nu sînt aceia care folosesc cuvinte rare, dar nici cel care aplică formule-clisee, ci aceia care, cu cuvintele obișnuite ale tuturor, știu să-și exprime cel mai complet intențiile prin toate mijloacele organizării” (p. 314, 315).

Pe lângă aplicațiile semnalate sau sugerate de autoare în lucrare, nu ar fi fost lipsită de folos interpretarea fenomenelor de coarticulare, de fonetică sintactică — spre exemplu — prin prisma principiilor expuse în acest studiu. Deosebit de interesant și util ar putea fi studierea împrumuturilor de origine străină într-o limbă oarecare pornind de la ideile generale ale acestei lucrări, dat fiind faptul că procesul de adaptare a elementelor de origine străină la sistemul limbă care le preia, prezintă o analogie surprinzătoare la fenomenul de receptare în limbaj. Astfel se poate constata că:

1. Atît în procesul adaptării la sistem cît și în fenomenul de receptare în limbaj se degajă un sens de natură abstractă din perceperea unor semne concrete, are loc un act perceptiv de completare, ajustare, precizare a semnelor.

2. Adaptarea la sistem la fel ca receptarea în limbaj necesită o activitate dinamică, vie, complexă, susținută și „chiar un efort — care trece neobservat de obicei, deoarece a devenit banal” (p. 208).

3. Atît adaptarea la sistem cît și receptarea în limbaj implică o continuă creație și nu o acceptare pasivă.

4. Adaptarea la sistem la fel ca receptarea în limbaj necesită în permanență raportarea la ansamblu. Pe cînd însă în receptarea limbajului acest ansamblu îl constituie contextul lingvistic, cel explicit și cel implicit — într-un cuvînt contextul total, în procesul de adaptare la sistem, raportarea la ansamblu se realizează prin raportare la contextul lingvistic pe de o parte și pe de altă prin raportarea la ansam-

blul sistemului fonetic, morfologic, lexical al limbii care împrumută.

Drept consecință a raportării la contextul lingvistic sînt împrumutarea sintagmelor și nu a cuvintelor izolate; împrumutarea formelor flexionare, morfologice și nu a formelor tip: preluarea substantivelor în plural, în cazul acuzativ, locativ, stativ, sufixat cu sufixul posesiv etc. din alte limbi și nu în cazul nominativ; împrumutarea verbelor cu tema diferitelor timpuri sau moduri și nu cu tema de la infinitiv.

Drept consecință a raportării împrumutului la ansamblul sistemului limbii este spre exemplu relativa indiferență a noii categorii morfologice obținută în limba care împrumută, față de categoria morfologică deținută în limba donatoare. Același complex sonor în limba donatoare considerat plural în limba care împrumută este interpretat ca singular și invers, singularul poate fi considerat nomi-

nativ, nominativul poate fi interpretat drept acuzativ. Un cuvînt neutru în limba donatoare, poate deveni feminin în limba care împrumută, substantivul ajunge adjectiv, adjectivul substantiv. Iată o posibilitate de aplicare a principiului raportării la context în domeniul cercetării împrumuturilor.

Lucrarea nu și-a propus și nici nu și-ar fi putut propune lămurirea nenumăratelor aspecte similare din domeniul diferitelor discipline ale lingvisticii. Observația noastră a căutat să ilustreze numai faptul că cele mai diverse detalii pot fi urmărite, discutate, interpretate cu folos prin prisma principiilor generale expuse în lucrare.

În concluzie pentru toți din țară și peste hotare care se ocupă de problemele de limbă și gândire, studiul expus mai sus este de un real folos teoretic și practic.

Kiss Emese

ADÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS, BALÁZS LÁSZLÓ, *Helyesen románul. Nyelvtani ismeretek, gyakorlatok. Tudományos Könyvkiadó, 1960.*

Editura științifică desfășoară o activitate editorială rodnică nu numai în ceea ce privește editarea unor dicționare bilingve, de neologisme etc. ci și alte lucrări de lingvistică. Printre acestea din urmă se numără și cea de care ne ocupăm.

Însușirea limbii române de către toți oamenii muncii din patria noastră este o problemă de mare importanță deoarece, după cum arată acad. E. Petrovici în prefața acestei lucrări, limba română este limba majorității poporului nostru muncitor, prin urmare, este acel mijloc care asigură organizarea muncii comune în producție, în domeniul cultural, în administrație etc. Deși învățarea limbii române este asigurată la un nivel corespunzător și în mod sistematic în învățămîntul nostru de toate gradele, totuși s-a simțit nevoia unui astfel de manual destinat marelui public, care să asigure atât învă-

țarea, cît mai cu seamă aprofundarea, perfecționarea cunoștințelor de limbă română.

Lucrarea de care ne ocupăm este destinată acestui scop. La elaborarea ei autorii au avut ca punct de plecare *Gramatica limbii române*, vol. I și II, Editura Academiei R.P.R., 1954, precum și *Limba română. Fonetică — vocabular — gramatică*, Editura Academiei R.P.R., 1956. Bineînțeles, ei s-au servit și de alte lucrări, în special de *Limba română contemporană. Manual pentru instituțiile de învățămînt superior. Ministerul Învățămîntului, 1954*, de acad. Iorgu Iordan, precum și de alte gramatici. Scheletul lucrării, însă, îl formează Gramatica Academiei R.P.R., Tratatul diferitelor probleme se face exact în ordinea întîlnită în gramatica de mai sus. Autorii aduc drept contribuție nouă faptul că, ori de cîte ori s-a simțit nevoia, au sesizat asemănările și deose-

birile dintre limba română și maghiară și, în general, au acordat o atenție deosebită acelor articularități ale limbii române care constituie pun factor important în expresivitatea limbii noastre.

După cum am arătat mai sus, lucrarea intitulată *Helgesen românul* (Corect românește) nu este, de fapt, un manual, în sensul strict al cuvântului, ci mai mult o gramatică descriptivă a limbii române în ungurește. Prin urmare nu trebuie să ne mire că întâlnim în multe locuri definiții gramaticale proprii gramaticilor și nu manualelor de limbă. Ne punem întrebarea dacă are vreo justificare includerea definițiilor într-o carte de gramatică destinată acelor oameni ai muncii care cunosc deja limba română și se adresează acestei cărți numai pentru a-și aprofunda cunoștințele? Astfel, de exemplu, cele spuse în legătură cu numeralul la p. 128 sînt inutile, deoarece credem că nu e nevoie să se spună lucruri cunoscute, ca bunăoară, că numeralul arată numărul, cantitatea sau ordinea unui lucru. S-ar putea aduce multe astfel de exemple, alții din domeniul morfologiei cît și din domeniul sintaxei.

Orientîndu-se după Gramatica Academiei, autorii nu au făcut o selectare judicioasă a materialului, conform scopului acestei lucrări. Astfel, de exemplu, s-a insistat prea mult asupra conjuncției și interjecției iar în capitolul de sintaxă s-a acordat un spațiu prea mare frazei, problemei subordonării și coordonării. Aceste probleme depășesc cadrele unei lucrări de felul acesta și ele nici nu ajută prea mult la însușirea și la aprofundarea limbii române. Spațiul utilizat pentru aceste probleme s-ar putea fructifica în alte capitole ale gramaticii destinată pentru cei cu altă limbă maternă decît cea română. Astfel, de ex., s-ar fi putut aprofunda mai mult capitolele despre pronume în general și despre pronumele personal în special sau capitolul despre prepoziție, care prezintă dificultăți în ceea ce privește utilizarea corectă în limba română.

În această ordine de idei trebuie să amintim și faptul că capitolul destinat vocabularului este mult prea dezvoltat și cuprinde o serie de probleme, care nu e cazul să fie incluse

într-o carte destinată scopului de a ajuta la însușirea unei limbi. Astfel, de ex.: mărimea vocabularului, vocabularul individual, felurile cuvintelor după înțeles (sinonime, omonime, antonime), polisemia cuvintelor, sensul propriu și sensul figurat al cuvintelor etc. Nu prezintă aici decît într-o măsură extrem de mică probleme specifice limbii române. Multe observații și relații din acest capitol sînt comune majorității limbilor. Ele sînt probleme de ordin teoretic și nu practic.

Lucrarea *Helgesen românul* urmează întrutotul modelul ei, Gramatica Academiei R.P.R. și în privința ordinii diferitelor capitole. Ele se succed în felul următor: *Fonetica, Vocabularul, Morfologia, Sintaxa*. Credem că într-o lucrare de felul celei de care ne ocupăm, această succesiune a diferitelor capitole nu este cea mai indicată. Capitolul de vocabular nici într-o formă refăcută și mult prescurtată nu-și are locul imediat după *Fonetica*. Acest capitol trebuie să urmeze după capitolul de sintaxă.

Diferitele probleme de sintaxă sînt ilustrate cu exemple; în cea mai mare parte luate din scriitorii noștri clasici și consacrați. Și în această privință autorii au urmat exemplul Gramaticii Academiei. Prin inserarea citatelor se asigură, fără îndoială, pe lângă ilustrarea unor probleme de gramatică, și popularizarea literaturii noastre. Citatele sînt bine alese, atît ca formă cît și ca conținut. Totuși ne-am oprit la această problemă fiindcă se simte lipsa unor texte de conversație. Formulele și îmbinările de cuvinte uzuale în limba de toate zilele nu pot lipsi dintr-o lucrare scrisă în scopul însușirii și aprofundării limbii române. Nota caracteristică a lucrărilor de această natură este tocmai prezența unor asemenea exemple a unor modele de conversație. Este mai importantă însușirea lor decît explicarea teoretică a fondului principal de cuvinte și a restului vocabularului.

Unele capitole trebuie revăzute din punctul de vedere al corectitudinii și al procedurilor metodologice. Astfel, ne gîndim la capitolul despre verb, anume la verbele reflexive, deoarece în acest capitol sînt mici scăpări.

În capitolul de Fonetică nu este cea mai fericită identificarea vocalei românești *e* cu pronunțarea lui *e* ungurească în graiul secuilor, anume cu *ĕ*. Pronunțarea lui *verde*, *frate* nu poate fi pusă alături de pronunțarea lui *embĕr*, *lĕsz*, *vĕsz*.

În cele spuse mai sus sînt cîteva din observațiile critice care se pot face pe marginea acestei lucrări. Chiar dacă am înșira toate obiecțiunile, de ordin general sau de amănunt, ele n-ar diminua valoarea practică a acestei gramatici. Astfel, indicațiile de pronunțare în capitolul de Fonetică în general sînt bune și ele contribuie la însușirea pronunțării corecte a sunetelor limbii române.

În capitolul de morfologie, de exemplu la substantiv, adjectiv, pronume, articol, verb etc. găsim comparații utile cu limba maghiară. În subcapitolul *Prepoziția* sînt tratate unele probleme interesante, ca aceea a atributului adverbial prepozițional, în comparație cu corespondentul acestor construcții din limba maghiară. Capitolul despre topică este și el bine întocmit.

Este un merit al autorilor alegerea unor exemple bune atît ca fond cît și ca formă. Autorii au procedat bine din punct de vedere metodologic cînd au inserat, destul de consecvent, mici vocabulare romîno-maghiare sau maghiaro-romîne, acestea din urmă în special cu scopul de a ușura traducerea unor texte maghiare în limba romînă, în cadrul exercițiilor indicate. De asemenea este o notă pozitivă, din punct de vedere metodologic, că autorii au aplicat felul de notare a terminațiilor după dicționarul romîn-maghiar, redactat de un colectiv al Institutului de lingvistică din Cluj în redacția principală a lui Bela Kelemen, publicat în 1957 în Editura științifică. Cu această metodă se poate evita orice

greșală în formarea pluralului sau a diferitelor timpuri ale verbelor.

Terminologia gramaticală a limbii romîne nu corespunde întru totul tipologiei gramaticale maghiare, deoarece avem de-a face cu două limbi cu totul diferite. Cu toate acestea, autorii au rezolvat bine redarea terminologiei românești în limba maghiară. Explicațiile, în general, sînt clare, ele pot fi ușor urmărite.

La elaborarea lucrării lor autorii au fructificat cunoștințele lor metodologice cîștigate la universitate, unde au predat ani de zile gramatica limbii romîne pentru studenții cu limbă maternă maghiară. Această lucrare este concretizarea unei munci susținute.

Pentru a fi și mai folositoare această lucrare celor care vor să învețe limba romînă, sau să-și adîncească cunoștințele de limbă romînă, autorii ar trebui să schimbe caracterul ei. Această lucrare de gramatică trebuie transformată într-un manual de limba romînă. De ce? Cei care pot întrebuița cu folos această lucrare trebuie să cunoască limba romînă în așa măsură încît să se poată lămuri asupra principiilor gramaticale și dintr-o gramatică scrisă în limba romînă. Cei care nu cunosc limba romînă au nevoie de un manual de limba romînă. Autorii pot rezolva relativ ușor această problemă. Îi ajută, pe lîngă experiența și cunoștințele lor, și excelentele manuale de limbă publicate de exemplu în U.R.S.S. Ne referim în special la manualul Ninei Potapova, *Limba rusă*.

Prin observațiile critice făcute la începutul acestei recenzii credem că am reușit să dăm și noi cîteva indicații care arată drumul spre transformarea acestei gramatici într-un bun manual al limbii romîne.

Ileana Neiescu

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, Academia R.P.R. Institutul de lingvistică din București, Editura Academiei R.P.R., an. XI (1960), nr. 1-4.

Cele patru numere pe 1960 ale revistei „Studii și cercetări lingvistice” cuprind un material variat și interesant.

Din nr. 1 al revistei menționăm în primul rînd articolul acad. Gr. Moisil *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în*

limba română scrisă. Articolul, bine documentat, prezintă o problemă de mare actualitate și aduce contribuții importante în această direcție. Punând problema *conjugării mecanice*, autorul subliniază necesitatea ca regulile ce se dau să permită ca forma unui verb la un mod, timp, persoană și număr date să se găsească numai din cunoașterea verbului, modului, timpului, persoanei și numărului. Pentru necesitățile traducerii automate verbele nu mai sînt împărțite în cele patru conjugări, ci, în cinci categorii, caracterizate fiecare prin prezența în morfeme a uneia din vocalele A, I, E, U, I. Autorul se ocupă de asemenea de „metoda literelor variabile”, necesară pentru a putea îngloba în una din cele cinci categorii și verbele puțin neregulate. Se subliniază de la început că nu intră în discuție verbele *a fi*, *a avea*, *a vrea*. Se arată apoi că cele două probleme fundamentale ale conjugării mecanice sînt: problema sintezei (găsirea unei forme date a unui verb *dat*) și a analizei (despărțirea unei forme verbale în radical și morfem).

Un punct de vedere nou în studiul structurilor morfologice aduce articolul lui S. Stati, *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*. Autorul își propune să arate că „măcar în parte, omonimia morfologică, deși arbitrară, este totuși necesară, sistematică, ...” că se poate calcula numărul maxim de omonime într-o clasă dată și „comparînd numărul de omonime realizat cu al omonimelor posibile dar nerealizate, se pot face aprecieri asupra caracterului economic sau redundant — din punct de vedere al omonimiei — al unui sistem morfologic” (p. 25). Autorul este convins că o asemenea cercetare aplicată sincronie (în întreg sistemul morfologic al unei limbi și comparată cu rezultatele obținute în limbi înrudite) și diacronic ar aduce contribuții în cercetarea limbii ca sistem.

L. Onu semnează articolul *Modificare condițională a locului accentului silabic dinamic în flexiunea substantivelor* în care analizează substantivele neutre neologisme paroxitone și preaproxitone în -o, de tipul *tempo*, *radio* și ajunge la concluzia că „tipul accentologic mixt” este foarte răspîndit mai ales în mediul

urban și el se datorește pe de o parte tendinței de adaptare a neologismelor din categoria de mai sus la tipul accentologic și morfologic al substantivelor în -ou și -o și pe de altă parte etimologiei multiple a unora dintre aceste neologisme. Autorul arată că în limba română contemporană modificarea accentului a devenit un mijloc morfologic de exprimare a categoriei gramaticale și în cadrul flexiunii nominale.

Tot din acest volum fac parte articolele *Sufize urartice în armeană clasică* de Vlad Bănăceanu și *Despre valoarea aoristului în albaneză* semnat de Gr. Brîncuș, acesta din urmă studiind problema comparativ cu limba română.

Volumul mai cuprinde un capitol de *Note* unde acad. R. Rosetti face o critică a lecturii propusă de Al. Pava criptogramei din Psaltirea Scheiană. Rubrica *Cronică* relatează problemele de lingvistică ridicate la Colocviul internațional de civilizații, literaturi și limbi române (București, 14—19 septembrie 1959) și la Simpozionul consacrat metodelor de analiză spectrală a sunetelor vorbirii (Moscova, 1—4 decembrie 1959). Un material foarte interesant prezintă I. Fischer în *Cronica indo-europeană*, unde se ocupă de alfabetele folosite în scrierea limbilor indo-europene a Italiei antice. Il. Măhiescu în cronică *Problema cercetărilor asupra limbii latinești în ultimii 15 ani* ne face o sinteză în problema cercetărilor efectuate în timpul din urmă în acest domeniu.

Revista mai include rubricile *Critică și bibliografie* și *Note bibliografice*.

Probleme tot atît de diverse tratează și nr. 2 al revistei. Articolele din acest volum cuprind probleme de lingvistică generală, de fonetică, lexic, morfologic, de toponimie etc.

Articolul *V.I. Lenin și problemele lingvisticii* semnat de acad. Al. Graur arată preocupările lingvistice ale lui Lenin și subliniază covârșitoarea importanță pe care o au ideile marxiste pentru lingviști.

Acad. Iorgu Iordan în articolul *Sufizul românesc -iv* arată că acest sufix este dubletul savant al sufixului moștenit -iu. Deși ambele sufixe au aceeași etimologie, între ele există nu numai diferențe de ordin cronologic, ci și

semantic, în imprimând derivatelor (care au întotdeauna o temă verbală) un sens activ destul de puternic, fapt care îl apropie de sufixul *-lor*.

Prin analiza citorva texte traduse în sec. al XVI-lea în care *pre* la acuzativ lipsește, Florica Dimitrescu în articolul *Despre pre la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în sec. al XVI-lea* aduce încă un argument în sprijinul tezei că *pre* la acuzativ datează din epoca imediat anterioară aceleia în care apar primele traduceri.

Acad. Al. Rosetti semnează în acest număr articolul *Palatalizarea labialelor în limba română*. Autorul ajunge la concluzia că acest fenomen este recent în dacoromână; el s-a produs probabil puțin înainte de sec. al XVI-lea.

Reluând problema altă de controversată a lui *-u* în limba română, V. Rusu, pe baza unor date istorice și a interpretării materialului oferit de Atlasul lingvistic român, caută să demonstreze că prezența acestui fenomen în partea sud-estică a teritoriului lingvistic dacoromân, nu este datorată conservării, ci extinderii ariei conservatoare originare din Transilvania.

O nouă contribuție la studierea neutrelui în limba română o aduce acad. Al. Graur în *Desinența pluralului la neutrele românești*. Analizând desinența pluralului neutru, autorul arată că, urmînd legilor de transformare fonetică, articolul neutru trebuia să aibă pluralul egal cu femininul singular (*-ă*). În acest caz *-ă*, care părea o formă de feminin singular, a fost înlocuit cu *-e*, desinența femininului plural. Singur acest fapt nu poate explica pe de-a-ntregul forma de plural a neutrelor; acad. Al. Graur arată că și corelația de timbru a putut avea un rol în această transformare.

Articolul *Problema românilor „apuseni”*. În legătură cu toponimicul *Pester din sud-vestul Serbiei*, semnat de acad. E. Petrovici aduce contribuții lusemate la studiul problemei românilor „apuseni”. Autorul arată că numele topic *Pester* din sud-vestul Serbiei a fost dat de aceiași români cărora li se datorează și toponimicele *Durmitor*, *Visitor* etc.

Pe baza particularităților de ordin fonetic a toponimicului analizat și a altor elemente slave mai vechi din graiul românilor „apuseni”, se stabilește că aceștia au emigrat din estul izoglosei care separă aria lui *st*, *zd* (orientală) de aria lui *k'*, *č*, *ć*, *g*, *d*, *dz* (occidentală).

VI. Bănăceanu, în *Armenii în toponimia românească și toponimice românești de origine armeană*, examinînd urmele armene păstrate în toponimicele românești, maghiare sau ucrainene din țara noastră, nu a putut stabili decât foarte puține toponimice care sînt de origine armeană. Acestea sînt formate de la numele etnic „armean” sau au la bază un etimon armean ori nume de persoană și patronimice armene.

Th. Hristea în *Probleme de etimologie în Dicționarul limbii române moderne*, după ce face unele considerații de ordin general asupra principiilor și metodelor de tratare a etimologiilor în DLRM, discută aproximativ 200 de cuvinte a căror etimologie pare a fi tratată în DLRM greșit sau superficial.

Rubrica *Critică și bibliografie* cuprinde printre altele și o amplă expunere a lucrării lui I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, care este apreciată ca un „instrument prețios de cunoaștere, un punct de plecare și un stimulent la cercetări viitoare” (p. 283).

Ca și volumul precedent, acest număr conține și o rubrică de *Note bibliografice*.

Al treilea număr al revistei „Studii și cercetări lingvistice” — volum omagial închinat academicianului Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani — cuprinde un material foarte bogat. Multe dintre articolele volumului sînt semnate de lingviști străini de seamă ca: R. A. Budagov, Marcel Cohen, R. Jakobson, H. Frei, R. Piotrovski, Vittore Pisani, B. Trnka, P. Trost, V. A. Zverghintev ș.a. Dat fiind numărul mare de colaboratori și diversitatea preocupărilor acestora, volumul include probleme variate de lingvistică generală, indo-europenistică, fonetică și fonologie, morfologie, sintaxă, toponimie, lexicologie, limbă literară, tratate fie din punct de vedere teoretic, fie cu referiri concrete la limba română sau alte limbi.

Este demnă de reținut importanța ce se dă aplicării concepției materialist-dialectice la studiul limbii. Remarcăm în această direcție articolele: E. Seidel: *Zum Form-Inhalt Problem*, Lucia Wald: *Observații cu privire la legea negării negației în limbă*, I. Coteanu: *Note despre esența limbii*, ca și articolul semnat de Ingeborg Seidel-Slotty: *Am Rande notiert, den Kern getroffen*, care subliniază atenția ce trebuie acordată articolelor de filozofie ale lui Lenin pentru studierea problemelor de lingvistică.

Eric Buyssens în articolul: *Le structuralisme et l'arbitraire du signe*, își propune să arate raportul dintre semnificant și semnificat (signifiant și semnifié) și imposibilitatea structuralismului de a studia complet semnificatul (signifié) și să analizeze teoriile existente în problema arbitrarului semnului lingvistic. Se ajunge la concluzia că „alegerea unui semn nu este arbitrară, dar există diverse feluri de motivații” (p. 414), că nu există opoziții între „arbitrar” și „motivată” și că nu se poate numi lingvistică structurală disciplina care se opune lingvisticii istorice, ci ea ar trebui numită „lingvistică funcțională” deoarece studiază „funcția limbii în societate, a semnului în frază și a fonemului în semn” (p. 416).

Un punct de vedere original asupra clasificării cuvintelor prezintă B. Trnka în articolul *Autonom and Syntagmatic Words*, unde cuvintele sunt clasificate în „autonome” și „sintagmatic”, după cum sunt sau nu capabile de a forma propoziții prin ele însele.

O privire critică asupra conceptului și preocupărilor de fonologie în evoluția lor în timp ne oferă Werner Brahner în articolul său *Bedeutung und Grenzen der Phonologie. Einige kritische Bemerkungen*.

Tot pe linia problemelor de lingvistică generală se situează articolul *Despre inovație în limbă* semnat de acad. Iorgu Iordan, unde este dată o definiție a inovației (orice fapt de limbă nou, inexistent înaintea sau numai necunoscut, plăt la ivirea lui într-un anumit stil al limbii, mlntuitorilor obișnuți ai acesteia), sunt arătate cauzele apariției, condițiile răspândirii și motivele încetării folosirii ei.

Este subliniat totodată faptul că inovația este o categorie istorică.

În corelație cu această problemă se află aceea a analogiei, de care se ocupă E. Slave în articolul *Rolul de uniformizare al analogiei*.

Nu mai puțin interesante și documentate sînt articolele *Две проблемы изучения порядка слов* semnat de R. A. Budagov și *Основной и преобладающей единице семасиологического уровня языка* de V. A. Zverghințev, acesta din urmă arătînd că variantele lexico-semantice sînt un fenomen lexical, pur sincron. Autorul studiază problema și cu unele referiri la necesitățile impuse în acest domeniu de mașina de tradus.

Cele mai multe articole inserate în volum se referă la limba română. Deosebit de interesant este articolul *Dakisches Substrat in der rumänischen Lautlehre* al acad. V. Gheorghiev care analizează unele transformări fonetice suferite de cuvinte în limba dacă și ajunge la concluzia că transformările asemănătoare ce au avut loc pe terenul limbii române se datorează, probabil, substratului dac. O concluzie sigură nu se poate trage din cauza numărului redus de exemple pentru limba dacă.

Tot o problemă de substrat pune și articolul lui C. Poghirce: *Vocalele rom. d, alb. e, bulg. ъ*, în care se susține că această identitate vocalică dintre cele trei limbi se datorește substratului trac comun.

Pe linia elucidării problemei influenței slave asupra formării limbii române se situează articolul semnat de acad. E. Petrovici: *Prefixul slav meridional pre- în elementele slave ale limbii române*. Se stabilește aici că prefixul *pre-* a fost împrumutat din slava meridională de tip răsăritean vorbită odinioară pe teritoriul daco-moesic de formare a limbii și poporului român și e reprezentat azi prin prefixele românești *pre-* și *prea-*, se explică existența formelor *pre-*, *pri-* și *ptr-* și se indică un criteriu cert de stabilire a formei slave care stă la baza împrumutului românesc. Aplicînd acest criteriu, acad. E. Petrovici relevă unele etimologii greșite.

Acad. Al. Rosetti publică în acest număr articolul *Pentru o fonologie a limbii române*

vechi; autorul subliniază importanța studierii acestei probleme.

Articolele care tratează probleme de morfologie sînt foarte numeroase. Semnalăm contribuția adusă de Ein. Vasiliu (*Observații asupra categoriei genului în limba română*) la elucidarea problemei neutrului românesc. Autorul demonstrează că genul neutru în limba română poate fi delimitat nu numai pe baza unor considerente de ordin semantic și gramatical, ci și printr-o analiză formală.

Articolul lui M. Zdrengea: *Este vocalivul un caz?* răspunde în mod pozitiv la această problemă și arată că vocalivul, din punct de vedere sintactic, poate avea rol de subiect față de un imperativ, poate fi apozitie sau propoziție (monomembră).

Gr. Brîncuș în articolul *Despre dativul locativ*, analizează situația în limba română unde dativul locativ s-a cristalizat în câteva expresii cu caracter vechi popular și, comparînd situația cu construcții similare existente în mai multe limbi balcanice, ajunge la concluzia că acest fapt de limbă trebuie interpretat ca un paralelism balcanic.

Vl. Hořejší în *Cazul direct și sintaxa lui în limba română*, pornind de la analiza cazurilor nominativ și acuzativ, ajunge la concluzia că nu întotdeauna se poate face o delimitare clară între aceste două cazuri. În aceste situații — arată Vl. Hořejší — vorbim de cazul direct. Treclnd la analiza sintaxei cazului direct, se arată că acesta poate avea funcția de: nume predicativ, complement circumstanțial, construcție incidentă; în afară de acestea, cazul direct se mai poate folosi în propoziții nominale, după prepoziții și în locul vocalivului. Fiecare situație este exemplificată prin citate bine alese și interpretate din literatura română clasică și contemporană sau prin exemple din limba vorbită.

La o concluzie interesantă în privința comparativului ajunge Al. Ionașcu în articolul *Cu privire la construcția comparativă în limba română* unde arată că formele *eu* și *tu* în aceste construcții nu constituie abateri, inovații, ci rămășițe din perioada în care forma de nominativ putea fi folosită în asemenea construcții

iar acuzativul fără prepoziție al pronumelor personale din aceste construcții este, din punct de vedere funcțional, un nominativ.

Noi contribuții la studierea numeralului aduce articolul Elenei Carabulea: *Despre categoria numeralului*. Autoarea demonstrează, pe baza analizei trăsăturilor semantice și morfologice, că numeralul este o parte de vorbire independentă și este de acord cu împărțirea numeralelor în cardinale și ordinale dar, referindu-se la împărțirea numeralului cardinal în hotărît și nehotărît, consideră că acesta din urmă nu poate fi integrat în categoria analizată deoarece nu are nici formă proprie nici valoare gramaticală caracteristică. Cît privește celelalte subcategorii ale numeralului, ele ar trebui tratate la părțile de vorbire de care aparțin.

Finuța Asan, în articolul *Raportul dintre dialeze și tranzitivitate*, ajunge la concluzia că dialeza și tranzitivitatea, deși strîns legate între ele, nu se pot substitui și în analiza unui verb trebuie menționate ambele.

O minuțioasă analiză a verbelor auxiliare face Marcel Cohen în studiul său *Quelques considérations sur le phénomène des verbes auxiliaires* în care, după ce stabilește ce este un verb auxiliar și subliniază faptul că auxiliarele există în limbă și autonom, cu un sens plin pe care-l pierde total sau parțial în formarea timpurilor compuse, împarte auxiliarele în principale și de mod și, bazat pe context, stabilește un număr de opt valori pe care le pot avea aceste auxiliare.

Asupra problemei conjuncției „de” în limba română, articol semnat de K. A. Repin, arată că fenomenul analizat este de factură balcanică.

Tot pe linia preocupărilor de morfologie se situează și articolele semnate în acest volum de I. Rizescu și Laura Vasiliu.

Un subiect nou aduce în discuție articolul *Sinonimia gramaticală* semnat de Gh. Poalelungi. Conform afirmațiilor autorului, „sinonime gramaticale trebuie considerate construcțiile care reprezintă un deplin paralelism gramatical și care se deosebesc numai prin acele elemente care reprezintă înțelesul gramatical dat” (p. 652) și prin urmare posibilitatea

existenței sinonimiei gramaticale rezultă din existența paralelismului gramatical bazat pe valorile multiple ale instrumentelor gramaticale.

Pornind de la articolul lui A. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*, Bernard Pottier, în *L'objet direct prépositionnel: faits et théories*, analizează această problemă cu referire la limba spaniolă, dar ajunge și la concluzii de ordin general.

V. Guțu-Romalo în *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a accentului în limba română* stabilește cazurile în care repetiția are valoare aspectuală și arată totodată că ea prezintă două tipuri care se deosebesc în planul semnificației prin durata mai mare sau mai mică a acțiunii exprimate, iar în planul expresiei, prin raporturile de coordonare sau subordonare care se stabilesc între ele.

Volumul mai cuprinde articole referitoare la analiza unor manuscrise (vezi articolele semnate de R. Todoran și G. Blédy), note lexicale (Bela Kelemen: *Note lexicale*, Al. Niculescu: *Contribuții lexicale*, Pandele P. Olteanu: *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizate*), contribuții la studiul limbii în anumite perioade, articole referitoare la chestiuni de etimologie și de toponimie sau la probleme specifice altor limbi.

Pe linia preocupărilor de stilistică se situează articolul lui P. Plotrovski: *Intrebuințarea artistică a articolului la scrierilor români și Rythme et stichomythie dans le vers roumain* semnat de H. Jacquier.

Bogăția materialului oferit de volum face imposibilă chiar și o inventariere sumară a întregului material și cu atât mai mult o analiză mai profundă.

Numărul 4 al revistei se deschide cu articolul acad. Al. Graur: *Observații asupra sinerezei în românește*. Autorul arată că în cazul sinerezei se păstrează vocala cea mai deschisă, de obicei a doua. Cazurile de sinercă existente în limba română aduc o confirmare a teoriei acad. E. Petrovici despre corelația de timbru a consoanelor.

În articol *o mobil de la auxiliarul viitorului bândjean*, I. Coteanu observă că uneori auxiliarul viitorului bândjean *voi* apare cu *o-*, alteori fără. Cercetînd problema, ajunge la concluzia că „*o* inițial al auxiliarului de viitor *voi* se păstrează în Banat ori de câte ori e precedat de o vocală și, uneori, de l, m, n, Ń, ș și cade, cu rare excepții, ori de câte ori e precedat de o consoană” (p. 853).

Andrei Avram, în articolul *Asupra corelațiilor consonantice de nazalitate*, își propune să examineze corelațiile în care una din cele două serii paralele cuprinde consoane nazale iar cealaltă — consoane nenazale (orale) și arată totodată diversele păreri existente în problema perechilor corelative.

Em. Vasiliu semnează în acest număr articolul *Grupuri fonematice la jonctura prefixelor în limba română*. Autorul arată că la jonctura prefixelor cu tema apar grupuri fonematice care constituie secvența fonematică și o caracterizează în același timp. Secvențele fonematice care apar numai la jonctură sînt considerate ca „motivate”. Se arată apoi cazurile în care grupurile fonematice în discuție caracterizează secvența și se dă o listă a grupurilor de foneme care apar la jonctura prefixelor.

Florica Dimitrescu în articolul *Observații asupra construcției paratactice românești* și dovedește că interpretarea lui Hasdeu și Densusianu cu privire la această construcție este greșită. Această construcție nu este o repetare a conjuncției copulative, ci, după cum reiese din context, este vorba de conjuncția *și* + adverbul *și*. Diferența dintre cei doi *și* este marcată de accent. Astăzi construcția apare numai în limba vorbită.

M. Manoliu face interesantă *Observații asupra procesului de gramaticalizare a verbelor în limbile romanice* (II) (Prima parte a apărut în nr. 3 al revistei).

Gr. Brîncuș în *Paralele frazeologice româno-albaneze* analizează un material bogat și arată că numărul mare al paralelelor frazeologice existente în limbile balcanice e o dovadă că în trecut a existat un strîns contact între vorbitorii acestor limbi; dată fiind bogăția faptelor de limbă concordante, romîna și alba-

neza formează între acestea un grup distinct, fapt datorit nu numai conviețuirii îndelungate ci și înrudirii originare.

Numărul pe care-l discutăm mai include articolele: *Un fragment inedit din Cazanica I a lui Coresi* de Vl. Drimba, *Foneme și grafeme vocalice în ortografia ionic-atică clasică* semnat de I. Fischer, *Schimbări semantice petrecute*

în graiul ceangărilor din Moldova sub influența limbii române de Gyula Márton, *Influența limbii române asupra graiurilor rusești („lipo-venești”) din R.P.R.*, de Em. Vrabie.

La rubrica *Critică și bibliografie* sînt discutate materiale interesante apărute în țară și străinătate.

Doina Grecu și Sabina Teiuș

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, Anul III (1959), nr. 1—4.

După cum arată și titlul, revista în limba maghiară a Institutului de lingvistică din Cluj cuprinde atît material lingvistic, cît și de istorie literară. Dintre studiile de lingvistică remarcăm: *Néhány módszertani elv a magyar nyelvörténettel kapcsolatosan* (Cîteva principii de metodă privind studiul istoriei limbii maghiare) de acad. Géza Bárczi (Budapesta). După ce face o serie de observații privitoare la importanța istoriei diferitelor limbi pentru lingvistica generală, intră în dezvoltarea celor mai importante principii de metodă aplicate în cercetările de istorie a limbii maghiare. Consacră un spațiu relativ mare noțiunii de tendință în evoluția fonetică pe care o consideră drept una din problemele limbii maghiare. Învățămintele, mai ales de ordin metodologic, desprinse din acest studiu, pot fi fructificate și în cercetarea altor limbi. Astfel noțiunea de tendință poate fi urmărită și în alte limbi.

Ludovic Kántor publică un studiu vast asupra limbii literare maghiare și anume, în mod concret, asupra limbii lui Zsigmond Móricz. În *Nyelvi tudatosság és realizmus* (Conștiința lingvistică și realism în limbă), el analizează caracterul popular al limbii lui Móricz din romanul *Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét* (*Rózsa Sándor își încruntă sprâncenele*). Ajunge la concluzia că realizarea caracterului popular al acestui limbaj e asigurată nu prin cuvinte dialectale, ci prin folosirea mijloacelor stilistice corespunzătoare poeziei populare, basmului popular. Începerea

propozițiilor cu conjuncții, omiterea predicatului, frazele scurte etc. dau un caracter popular limbii lui Móricz. Pentru Móricz limbă este un mijloc de caracterizare a personajelor. Această metodă este proprie marilor realiști critici.

Zoltán Szabó în articolul *A magyar ígét aspektus kérdéséhez* (Cu privire la categoria aspectului verbal în limba maghiară), se ocupă nu numai de categoria propriu-zisă a aspectului ci și de durata acțiunii, de caracterul incoativ-terminativ al verbelor care, după părerea autorului, formează în limba maghiară categorii gramaticale.

Prin articolul său *A dinnye termelés munkamenele és műszókincse Békényéren* (Cultura și terminologia culturii lubeniței și a pepenilor la Belfir), László Csák aduce contribuții la studiul lexicului graiurilor.

Béla Kelemen consacră un articol academicianului Emil Petrovici cu prilejul împlinirii a 60 de ani. Din acest articol omagial, *Emil Petrovici akadémikus hatvan éves*, reiese bogata și multilaterală activitate lingvistică a academicianului Emil Petrovici, activitate prin care a adus o mare contribuție la dezvoltarea lingvisticii.

Fără să intrăm în analiza lor, menționăm studiile și articolele de istorie literară din acest număr: Jancsó Elemér, *Gyarmathi Sámuel és a felvilágosodás* (Gyarmathi Sámuel și iluminismul); Engel Károly: *Csokonai Vitéz Mihály Békaegyházának román for-*

dltása (Traducerea românească a *Batrachomachiei* lui Csokonai Vitéz Mihály) și Herpei János : *Apáczai Csere János kolozsvári szállásai* (Locuințele lui Apáczai Csere János la Cluj).

Revista publică multe materiale și documente precum și dări de seamă și recenzii semnate de Géza Blédy, Gyula Márton, Attila T. Szabó, József Szigeti și alții.

În rubrica *Cronică* găsim informații despre cel de-al IV-lea congres internațional al slavistilor, despre comunicările de lingvistică și de istorie literară ținute la sesiunea din decembrie 1959 de către cadrele tinere de la Universitatea din Cluj. De asemenea această rubrică ne informează și despre cercetările dialectale făcute printre lipovenii din Dobrogea de un colectiv al Catedrei de limba rusă a Universității „Babeș-Bolyai” (Klára Paszternák, László Lukács și Magda Nagy).

Revista ne dă informații și asupra activității catedrei de limba maghiară a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj în legătură cu cultivarea limbii.

Spre deosebire de numerele precedente, numărul acesta al revistei publică un material mai just proporționat între literatură și lingvistică. Ar fi bine dacă în viitor s-ar publica și studii legate de activitatea lingvistică contemporană, precum și de literatură actuală. Drept o latură pozitivă a revistei trebuie să relevăm faptul că în rubrica *Dări de seamă și recenzii*, alături de prezentarea lucrărilor și revistelor de lingvistică și literatură române și maghiare din patria noastră, este recenzată și revista sovietică «Voprosi iazkoznanija». Această rubrică ar putea fi și mai bogată. Ea ar putea urmări activitatea științifică și a altor țări, înainte de toate a țărilor de democrație populară.

Rita Chiricuță-Marinovici

CĂRȚI PRIMITE CA SCHIMB CU REVISTA
INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ ÎN 1961 *

- ALESSIO, GIOVANNI, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, Bari, 1954, 53 p.
- A mai magyar nyelv rendszere. *Léíró nyelvtan*. I kötet. Bevezetés. Hangtan. Szótan, Budapest, 1961, 599 p.
- ANDERSSON, SVEN, *Nouvelles études sur la syntaxe et la sémantique du mot français tout*, Lund-Copenhague, 1961, 274 p.
- ANDREWS, J. RICHARD, *Juan del Encina. Prometheus in Search of Prestige*. Berkeley and Los Angeles, 1959, 188 p.
- ANDRIEVSKA, A., *Cours de lexicologie française*. Kiev, 1958, 139 p.
- Anyanyelvi műveltségünk. *A pécsi Nyelvművelő Konferencia anyaga*, Budapest, 1960, 349 p.
- АРДЕНТОВ Б. П., *Номинативные предложения в современном русском языке* (На материале художественных произведений), Кишинев, 1959, 153 p.
- BAHNER, WERNER, *Alfred de Mussets Werk. Eine Verneinung der bürgerlichen Lebensform seiner Zeit*, Halle (Saale), 1960, 103 p.
- Idem, *Beitrag zum Sprachbewusstsein in der spanischen Literatur des 16. und 17. Jahrhunderts*, Berlin, 1956, 179 p.
- BAJEC, ANTON, *Besedolvorje slovenskega jezika. IV. Predlogi in Predpone*, Ljubljana, 1959, 142 p.
- BALÁZS, VARGHA, *Csokonai emlékek*, Budapest, 1960, 666 p.
- BARCIA, J. RUBIA, *A bibliography and iconography of Valle Inclán (1866—1936)*, Berkeley and Los Angeles, 1960, 101 p.
- BÁRCZI, GÉZA, *A magyar szókinés eredete*, Második, bővített kiadás, Budapest, 1958, 188 p.
- Idem, *Bevezetés a nyelvtudományba*. Második kiadás, Budapest, 1955, 142 p.
- Idem, *Fonetika*. Harmadik kiadás, Budapest, 1960, 42 p.
- Idem, *Magyar hangtörténet*. Második, bővített kiadás. Budapest, 1958, 196 p.
- Idem, *Magyar történelmi szókincs. Aszóldvek*. Budapest, 1958, 68 p.
- BATTISTI, CARLO, *Avviamento allo studio del latino volgare*. Bari, 1949, 349 p.
- Idem, *Glossario degli appellativi tedeschi*, Ricorrenti, Nella Toponomastica Atesina; 2ª edizione, con indici, Firenze, 1940, 318 p. + 1 hárta.
- Idem, *I nomi locali dell'Alta Venosta*. Parte I-II. Firenze, 1936, 1938. Parte I. *Le giurisdizioni di Castelnaudrio e di Montemaria; Burgusia*. Firenze, 1936, 458 p. + 5 hárta.

* Lista de cărți a fost întocmită de V. Stanca.

- Parte II. *Le giurisdizioni di Malles-Glorenza e di Mazia*, Indici a cura di Berengario Gerola. Firenze, 1937, 995 p. + 6 + 5 hărți.
- Idem, *I nomi locali delle valli di Badia e Marebbe*. Parte I—II, Firenze, 1940, 1944.
- Parte I, Firenze, 1940, 318 p. + VII ilustrații.
- Parte II, Firenze, 1944, 347 p.
- Idem, *I nomi locali del Medio ed Alto Cordevole*, Prima puntata. Firenze, 1948, 147 p.
- Idem, *I nomi locali di S. Andrea in Monte*. Firenze, 1953, 107 p.
- Idem, *La lingua nazionale e le minoranze linguistiche in Italia con particolare riguardo all'Alto Adige*. Firenze, 1959, 55 p.
- Idem, *La penetrazione tedesca nell'Alto Adige*. (Documentazione diretta), Firenze, 1956, 79 p.
- Idem, *La Venezia Tridentina nella preistoria*. Firenze, 1954, 116 p. + 1 hărți.
- Idem, *Opzioni, riopzioni e separatismo nell'Alto Adige*. Firenze, 1954, 79 p. + 2 hărți.
- Idem, *Polemica atesina (con tre carte fuori testo)*. Firenze, 1960, 146 p. + 2 hărți.
- Idem, *Storia linguistica e nazionale delle Valli Dolomitiche Atesine*. Firenze, 1941, 332 p.
- BATTISTI, CARLO e MARIA MONTECHINI, *I nomi locali della Pusteria*. Parte I—IV. Firenze, 1938—1941.
- Parte I. *Introduzione; la giurisdizione di Monguelfo*. Firenze, 1938, 494 p. + V hărți.
- Parte II. *La giurisdizione di Brunico*. Firenze, 1939, 399 p.
- Parte III. *Giurisdizione di castel Tures*. Firenze, 1940, 481 p. + 4 hărți.
- Parte IV. *Aggiunte ed indici*. Firenze, 1941, 197 p.
- Idem, *I nomi locali del decanato di Bressanone*. Firenze, 1950, 191 p.
- BATTISTI, CARLO e BERENGARIO GEROLA, FRANCESCO MORANDINI, *I nomi locali del Basso Isarco*, Parte II. Dal Rivo di Eores al Rivo di Gardena. Firenze, 1943, 575 p.
- BATTISTI, CARLO e LAVIO GORI, ANA MARIA PIACENTI, *I nomi locali del Basso Isarco*. Parte III. I nomi locali del Basso Isarco dal Rivo din Gardena alla Bria. Firenze, 1943, 417 p.
- БАЗАРБАЕВ, М. О., *Образ человека труда в казахской поэзии*. Алма-Ата, 1961, 238 p.
- Балканско езиковъние. Linguistique balkanique*. I, 1959. Sofia, 1959, 141 p.
- БЕШКА, J. V., *Základy kompozice jazykových projevů. Les fondements de la composition stylistique*. Praha, 1960, 118 p.
- БЕЛЕЦКИЙ, А.А., *Принципы этимологических исследований (На материале греческого языка)*, Киев, 1950, 266 p.
- BERGERON, RICHARD, M. A., *Initiation à la phonétique*. Nouvelle édition. Montréal (1959), 151 p.
- BERK, C. A. von, *Y a-t-il un substrat ékavien dans le dialecte de Dubrovnik? Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate*. Utrecht, 1959, 251 p.
- БЕРНШТЕИН С. Б., *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Москва, 1961, 350 p.
- BEZLAJ, FRANCE, *Slovenska vodna imena*. II Del (M—Z). Ljubljana, 1961, 354 p.
- Библиография Изданий Академии Наук Казахской ССР 1932—1959*. Алма-Ата, 1960, 1107 p.
- BORGES, NAIR ODETE DA CÂMARA, *Influência anglo-americana no falar da ilha de S. Miguel (Açores)*. Coimbra, 1960, 84 p.
- BOURCEZ, ÉDOUARD, *Éléments de linguistique romane*. Quatrième édition. Révisée par l'auteur et par les soins de Jean Bourciez. Paris, 1956, 783 p.
- BRIGHT, WILLIAM, *Animals of occulturation in the California Indian languages*. Extras din University of California Publication in Linguistics. Volume 4, No. 4, pp. 215—246, 4 maps. Los Angeles, 1960.

- BUFFA, FERDINAND, *Nárečie Dlhei Lúky v Bardejovskom okrese*. Bratislava, 1953, 248 p.
- БУКАЌЕК, J., ZD. HAMPREJS, V. HOŇEJŠÍ, M. KAVKOVÁ, J. MINÁĚ, *Les études romanes en Tchécoslovaquie*. Praha, 1960, 24 p.
- БУЛАХОВСКИЙ Л. А., *Акцентологический комментарий к польскому языку*. Киев, 1950, 82 p.
- Idem, *Александр Афанасьевич Потебня (К шестидесятилетию со дня смерти)*. Киев, 1952, 45 p.
- Idem, *Акцентологический комментарий к чешскому языку*. Выпуск 1—3. Киев, 1953, 1956. Выпуск 1. *Общие явления*. Киев, 1953, 79 p. Выпуск 2 и 3. *Морфологические явления*, Киев, 1956, 137 p.
- CASACIUTI, SANTINO, *La teoria linguistica di Benedetto Croce*. Milano, 1959, 192 p.
- СЕЈР, LADISLAV, *Metody středověké alegorie a Langlandův Petr Oráč*. Praha, 1961, 208 p.
- ЧЕРНЫШЕВА, Т. Н., *Новогреческий говор сел Приморского (Урзуфа) и Ялты, Первомайского района, Сталинской области (Исторический очерк и морфология глагола)*, Киев, 1958, 80 p.
- CLARK, LAWRENCE, *Sayula Populaca with. Text grammatical outline illustrated by Charles Wickersham, edited by Benjamin Elson*. Oklahoma-México, 1961, 216 p.
- Кынтэк деспре оастя луй Игор*. Тэлмэчире ын версуре де Г. Менюк. Прекувыптарэ ши коментарий де И. Василенку, *Кишинэу*, 1958, 91 p.
- COHEN, MARCEL, *Pour une sociologie du langage*. Paris, 1956, 396 p.
- ДЕГТЕРЕВА Т. А., *Пути развития современной лингвистики*. Книга первая. Пути развития советского языкознания в области индоевропейской проблематики, Москва, 1961, 215 p.
- DELFINO, MARIA GIOVANNA, *Il problema dei rapporti linguistici tra l'osco e il latino*. Estratto Serta Eusebiana. Genova, 1958, 86 p.
- DEME, LÁSZLÓ, A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. Budapest, 1959, 92 p. + 1.
- DIAZ y DIAZ, M. C., *Anecdota visigothica I. Estudios y ediciones de textos literarios menores de época visigoda*. Universidad de Salamanca, 1958, 134 p.
- Idem, *Index Scriptorum Latinorum Medii Aevi Hispanorum*. Pars prior, pars altera. Universidad de Salamanca, 1958, 1959. Pars prior 1958, 252 p. Pars altera 1959, 586 p.
- Die Humboldt-Universität. Gestern — Heute — Morgen. Zum einhundertfünfzigjährigen Bestehen der Humboldt-Universität zu Berlin und zum zweihundertfünfzigjährigen Bestehen der Charité*. Berlin, 1960, 250 p.
- Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből*. Budapest, 1960, 289 p.
- Дослідження з літературознавства та Мовознавства*. Збірник наукових праць викладачів та аспірантів філологічного факультету. Частина I. Дослідження з літературознавства. Київ, 1960, 115 p.
- Dutch Contributions to the Fourth International Congress of Slavists*. Moscow, September 1958. The Hague, 1958, 243 p.
- ELCOCK, W. D., *The Romance languages*. London, 1960, 573 p.
- Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 1956, 711 p.
- FERREIRA de MELO (filho), OSVALDO, *Introdução à História da Literatura Catarinense*. Florianópolis, 1958, 134 p.
- ФИЛИН Ф. П., *Проект „Словаря русских народных говоров“*. Москва-Ленинград, 1961, 198 p.

- FÓNAGY, IVÁN, *A hangsúlyról*. Budapest, 1958, 76 p.
- GARNIERET, JEAN, *Un Village Comtois: Lanterne, ses coutumes, son patois*. Paris, 1959, 390 p.
- ГЕОРГИЕВ, ВЛАДИМИР, *Българска етимология и ономастика*. София, 1960, 180 p. + 2 hărți.
- GODEL, ROBERT, *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*. Genève-Paris, 1957, 282 p.
- ГОРЦЕВСКАЯ, Н. А., *Очерк истории изучения тунгусо-маньчжурских языков*. Ленинград, 1959, 79 p.
- ХАРИТОНОВ, А. Н., *Формы глагольного вида в якутском языке*. Москва-Ленинград, 1960, 179 p.
- HASSELROT, BENGT, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*. Uppsala, 1957, 344 p.
- HERCZEG, GIULIO, *Sintassi delle frasi finali nelle novelle del Bandello*. Estratto da „CONVIVIMUM raccolta nuova” 1950-N.5—6. Roma, 781—811 p.
- HERCZEG, GYULA, *Az olasz próza kezdetei és a humanizmus*. Budapest, 1957, 369 p. + IX. Idem, *Sintassi delle proposizioni subordinate nella lingua italiana (Studio di grammatica descrittiva)*. Budapest, 1959, 333 p.
- HERDAN, GUSTAV, *Typ Token Mathematics. A textbook of mathematical linguistics*. The Hague, 1960, 448 p.
- HORÁK, GEJZA, *Narečie Pohorelej*. Bratislava, 1955, 250 p.
- HORVÁTH, JÁNOS, *Berzsenyi és iróbarátai*. Budapest, 1960, 293 p.
- HOUSIAUX, MUTIEN-OMER, *Enquête dialectale à Celles-Lez-Dinant (D 72)*. Liège, 1959, 186 p. + 2 hărți.
- INCZEFI, GÉZA, *Szeged környékének földrajzi nevei*. Budapest, 1960, 108 p. + 1 hართ.
- In memoriam Gedeon Mészöly*. Szeged, 1961, 191 p.
- VI. Internationaler Kongress für Namenforschung.
- VIIth International Congress of Onomastic Sciences.
- VIe Congrès International de Sciences Onomastiques. München : 24.—28. august 1958. Kongressberichte. Reports of Congress. Actes et mémoires. Band I. herausgegeben von Gerhard Rohlf. München, 1960, 157 p.
- ИСЕНГАЛИНОВА, В. А., *Употребление падежей в казахской и русском языках*. Алма-Ата, 1961, 165 p.
- Исследования по славянскому языкознанию*. Москва, 1961, 382 p.
- История литературный молдовенешть*. Ын доуэ волуме. Волумул I. Литература молдовенешкэ де ла ынчепутуриле ей пынэ ла Революция дин октомбрие. Кишинэу, 1958, 564 p.
- История русской диалектологии*. Москва, 1961, 126 p.
- Исследования в чест на Акад. Димитър Дечев, по случай 80-годишнината*. София, 1958, 788 p.
- Ынсемнарь критиче*. Кишинэу, 1958, 216 p + 4
- JARAMILLO, GABRIEL GIRALDO, *Bibliografía de bibliografías colombianas*. Segunda edición corregida y puesta al día por Ruben Perez Ortiz. Bogota, 1960, 204 p.
- ЖАРКЕШЕВА, ГҮЛСИМ, *Біріккен соадер мен соз тіркестерінің орфографиялық создісі*. Алматы, 1960, 126 p.
- JOLY, ROBERT, *Recherches sur le traité pseudohippocratique Du Régime*. Paris, 1960, 260 p. + 16.
- KAISER, L., *Manual of Phonetics*. Amsterdam, 1957, 460 p.

Казақ әдебиетінің тарихы. Том. I—II. Алматы, 1960, 1961.

Том. I. *Казақ халқының аузы әдебиеті* М.О. Ғұзев. Алматы, 1960, 740 p.

Том. II. XVIII—XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті. К. Жұмалпеп. Алматы, 1961, 582 p.

Kazinszcy Ferenc Levelezése. Huszonharmadik kötet (1927 óta előkerült, és kötetbe nem foglalt levelek gyűjteménye). Budapest, 1960, 594 p.

Кестионар пентру колекатаря материалулуй ын ведеря алкэтуирий Атласулуй линг вистик ал лимбий молдовенешть. Кишинэу, 1960, 230 p.

K historickosrovnávacímú studiu slovanských jazyků. Sborník projevů z konference o historickosrovnávacímú studiu slovanských jazyků která se konala 28. ledna až 2. února 1957 v Olomouci a v Praze. Praha, 1958, 204 p.

KĚEČAN, ANTONÍN, *Cvičebnice rumunštiny.* I—II díl. Praha, 1959, 1960.

I díl 1959, 307 p. + 16.

II díl 1960, 320 p. + 8.

KŘÍŽKOVÁ, HELENA, *Vývoj opisného futura v jazycech slovanských, zvláště v ruštině.* Praha, 1960, 202 p.

KRÜGER, FRITZ, *El mobiliario popular en los países románicos.* La Cuna. Madrid, 1960, 114 p.
Київський Ордену Леніна Державний Університет ім. Т. Г. Шевченка. Довідник, Київ, 1961, 132 p.

LAGE, GUY RAYNAUD de, *Introduction à l'ancien français.* 2e édition. Revue et augmentée. Paris, 1959, 174 p.

LÁEZLÓ, PAPP, XVI. század végi nyelvújásaink tanulmányozása. Budapest, 1959, 77 p.

ЛЕКОВ, ИВАН, *Насоки в развоја на фонологичните системи на славянските езици.* Софија, 1960, 116 p.

Idem, *Обичност и многообразие в граматическия строй на славянските езици.* Софија. 1958, 127 p.

Idem, *Словособразователни склонности на славянските езици.* Софија, 1958, 77 p.

LEYDING, GUSTAW, *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego.* Część II. Nazwy fizjograficzne (złokallzowane). Poznań, 1959, 550 p.

LISAC, LJUBOMIR ANDREJ, *Slovenska korespondenca Vraz-Kočevar 1833—1838.* Ljubljana, 1961, 131 p.

LOBÁND, BENKŐ, A *magyar irodalmi írásheliség a felvilágosodás korának első szakaszában.* Budapest, 1960, 548 p. + 2 hárjt.

LUN, LUIGI, *I nomi locali del Basso Isarco.* Parte I. *I nomi locali del Basso Isarco da Velturmo a Vanga.* Firenze, 1941, 505 p.

Idem, *I nomi locali del Sarentino.* Firenze, 1943, 219 p.

МАЧЕК, VÁCLAV, *Česká a slovenská jména rostlin.* Praha, 1954, 367 p.

Idem, *Recherches dans le domaine du lexique balto-slave.* Brno, 1934, 96 p.

Magyar hangtani dolgozatok. Tanulmánygyűjtemény. Szerkesztette Benkő Loránd. Budapest, 1958, 161 p.

MARIZ DE PÁDUA, MARIA DA PIEDANE CANAES e, *A ordem das palavras no português arcaico.* (Frases de verbo transitivo). Coimbra, 1960, 211 p. + 38 p.

MONTES NICOLAU, JUAN MALUQUEI de, *Excavaciones Arqueológicas en el Cerro del Berruenco (Salamanca).* Salamanca, 1958, 122 p. + XXVI ilustraji.

МАГАЛЬСКИЙ, В. П., *Русские революционеры-демократы и К. Д. Ушинский о языке и его изучении.* Очерки по истории развития передовой отечественной научной мысли. Киев, 1956, 156 p.

Материалы и исследования по истории русского языка. Москва, 1960, 302 p.

- MATIČETOV, MILKO, *Sežgani in Prerojeni Človek. Der Verbrannte und Wiedergeborene Mensch.* Ljubljana, 1961, 279 p.
- MIGLORINI, BRUNO, *Saggi linguistici.* Firenze (1957), 342 p.
- Idem, *Storia della lingua italiana.* Firenze, 1960, XVI + 841 p.
- MOLDENHAUER, GERARDO M. A., *Fritz Krüger. Notice biographique et bibliographique.* Louvain, 1959, 26 p. + 4.
- MUNKÁCSI, BERNÁT, „*Arja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*” című művéhez. Budapest, 1960, 59 p.
- NARBUTT, OLAFERD, *O pierwszym polskim podręczniku logiki.* Łódź, 1958, 146 p.
- Névtudományi vizsgálatok.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Nev tudományi Konferenciájá 1958. Budapest, 1960, 212 p.
- NITSCH, KAZIMIERZ, *Wybor pism Polonistycznych tom. II. Studia Wyrazowe. Z 3 mapami.* Wrocław-Kraków, 1955, 348 p.
- Nyelvtan — stílus szónoklás.* Fogalmazás nyelvhelyesség, helyesírás, stíuselemzés. Budapest, 1960, 515 p.
- Nyelvünk a Reformkorban.* (Tanulmánygyűjtemény). Budapest, 1955, 683 p.
- OBERHUBER, KARL, *Sumerische und akkadische Keilschrift Denkmäler des Archäologischen Museums zu Florenz (Textband).* Innsbruck, 1960, 157 p. + 2.
- OLIVER, TOMAS BUESA și LUIS FLOREZ, *El Atlas lingüístico-etnográfico de Colombia (ALEC).* Bogotá, 1954, 171 p.
- PATLINY, EUGEN, *Krótka gramatika slovenská.* Bratislava, 1960, 196 p.
- PERI (PF LAUM), HIRAM, *Der Religionsdisput der Barlaam-Legende, ein Motiv Abendländischer Dichtung* (Untersuchung, ungedruckte Texte, Bibliographie der Legende). Salamanca, 1959, 274 p. + 14 fotocopii + 1 schemă.
- PIKE, KENNETH, L., *Phonetics. A critical analysis of phonetic theory and a technic for the practical description of sounds.* Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1958, VIII + 182 p.
- ПЛОТОВСКИЙ, Р. Г., *Очерки по грамматической стилистике французского языка.* Морфология. Москва, 1956, 199 p.
- Idem, *Очерки по стилистике французского языка.* Морфология и синтаксис. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Ленинград, 1960, 224 p.
- Idem, *Формирование артикля в романских языках.* (Выбор формы). Москва-Ленинград, 1960, 162 p. + 1 schemă.
- ПЛЮЩ, *Мовні засоби упр. в „Енеїді” І. Котляревського.* Спецкурс. Київ, 1959, 68 p.
- ПОКРОВСКИЙ, С. Н., *Победа советской власти в семиречье.* Алма-Ата, 1961, 364 p. + 4 hărți.
- POLT, JOHN H. R., *The Writings of Eduardo Mallea.* University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1959, 132 p.
- Prace i materialy etnograficzne. Studiens and materials.* Tom XX. Zeszyt 1. Wrocław-Kraków, 1952/1953, X + 272 p. + XX tab.
- ПРОКОПОВА Л. И., *Приголосні фонемі сучасної української літературної мови.* Експериментально-фонетичне дослідження. Київ, 1958, 112 p.
- PROTZE, HELMUT, *Das Westlausitzische und ostmeissnische. Dialektgeographische Untersuchungen zur Lausitzisch-Obersächsischen Sprach- und Siedlungsgeschichte.* Haale (Saale), 1957, 291 p. + 40 hărți.
- RADO, GYÖRGY, *Majakovszkijról.* Budapest, 1960, 136 p.
- РАЕВСКИЙ, А. Н., *Психология речи в советской психологической науке за 40 лет (1917—1957).* Киев, 1958, 123 p.

- RAYEVSKAYA, N., *English lexicology*. Kuřb, 1957, 171 p.
- Recueil linguistique de Bratislava* publié par le Cercle linguistique de Bratislava. Volume I. Bratislava, 1948, 212 p.
- REIFFENSTEIN, INGO, *Das Allhochdeutsche und die irische Mission im oberdeutschen Raum*. Innsbruck, 1958, 91 p.
- ROHLFS, GERHARD, *Die lexicologische Differenzierung der romanischen Sprachen*. Versuch einer romanischen Wortgeographie. München, 1934, 108 p. + 50 hărți.
- Idem, *Studien zur romanischen Namenkunde*. München 1956, VIII + 230 p.
- RONA, JOSÉ PEDRO, *El dialecto „fronterizo” del norte del Uruguay*. Montevideo, 1959, 20 p. + 4 hărți.
- Idem, *La obra de Federico Hrozný en el dominio indoeuropeo*. Montevideo, 1957, 107 p.
- ROSENKRANZ, BERNHARD, *Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen (Altkirchenslawischen)*. Heidelberg, 1955, 144 p.
- ROSPOND, STANISŁAW, *Dawność mazurzenia w świetle grafiki staropolskiej*. Wrocław, 1957, 504 p. + 16 fotocopii.
- Idem, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna sławiańskich nazw geograficznych*. Wrocław, 1957, 76 p.
- Idem, *Studia nad językiem polskim XVI wieku* (Jon Seklucjan, Stanisław Murzynowski, Jan Sandeckil-Malecki, Grzegorz Orszak). Wrocław, 1959, 534 p.
- RUDNICKI, MIKOŁAJ, *Prastowiańszczyzna lechia-polska*. I—II. Poznań, 1959. 1961.
- I. Wyłonienie się słowian spośród ludów indoeuropejskich i ich pierwotne siedziby. Poznań, 1959, 281 p.
- II. Wspólnota słowiańska wspólnota lechicka — polska. Poznań, 1961, 312 p.
- SANDOR, SCHEIBER és ZSOLDOS JENŐ, *Vajda János levelei Milkó Izidorhoz*. Budapest, 1958, 48 p.
- SAPORTA, SOL și FRANK, FRANCINE; REXER, ROBERT; ALLEN, LOUISE H., *Structural studies on Spanish themes*. Salamanca, 1959, 414 p.
- SCHOONEVELD, C. H. VAN, *A semantic analysis of the Old Russian finite preterite system*. Leiden, 1959, 171 p.
- СЕМЕНОВ Н. А., *Толковые словари русского языка*. Киев, 1959, 118 p.
- СЕРГІЄВСЬКИЙ М. В., *Молдаво-славянские этюды*. Москва, 1959, 212 p.
- SILVA FONTES, HENRIQUE DA, *Da importância dos nomes de pessoas para estudos de psicologia social*. Florianópolis, 1955, 17 p.
- Idem, *Nomes germânicos de pessoas*.
- I *Nomes germânicos de mulheres*.
- II. *Elementos de formação de nomes germânicos*. Florianópolis, 1959, 69 p.
- SILVA NETO, SERAFIM DA, *Guia para estudos dialectológicos*. Florianópolis, 1955, 48 p.
- SOBIERSAJSKI, ZENON, *Polskie teksty gwarowe z ilustracją Dźwiękowa*. I Gwary śląskie. Poznań, 1960, 54 p.
- SOUSA, EUDORO DE, *Escruta Cretense, Língua Miênica e Grega Homérico*. Florianópolis, 1955, 26 p. + 1 schemă.
- Idem, *Variações Sobre o Tema do Ouro*. Florianópolis, 1955, 32 p.
- SPARR, BLAKE LEE, *The Archives of the Pregnesischer Blumenorden*. A Survey and Reference Guide. University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1960, 104 p.
- STANISŁAW, JÁN, *Dejiny slovenského jazyka* I—III. Bratislava 1957—1958.
- I. Uvod a hláskoslovie. Druhé, doplnené vydanie. 1958, 632 p.
- II. Tvaroslovie. 1958, 744 p.
- III. Texty. 1957. 326 p. + 26 fotocopii.
- СТОЙКОВ, СТОПКО, *Инструкция към „Програма за събиране на материали за Български Дialectен Атлас”*. София, 1959, 64 p.

- СТОЯКОВ, СТОПКО, *Програма за събиране на материали за Български Диалектен Атлас*. София, 1959, 50 p.
- Studia philologica et litteraria in honorem L. Spitzer*. Bern, 1958, 430 p.
- Студий де лимба литерарэ молдовеняскэ*, Кишинэу, 1960, 97 p.
- СУНИК, О. П., *Кур-урмийский диалект*. Исследования и материалы по нанайскому языку, Ленинград, 1958, 208 p.
- SÜKÖSD, MINÁLY, *Tudós Wesszprémi István* (Arckép a magyar felvilágosodés előtörténetéből). Budapest, 1958 99 p.
- SZABADFALVI, JÓZSEF, *Die Ornamentik der ungarischen Schwarzkeramik*, Debrecen 1960, 79 p.
- ШИШМАРЬОВ, В. Ф., *Лимбиле романиче дин суд-естул Еуропей ши лимба националэ а РСС Молдовеништэ*. Традучере дин русеште де О. Чербяну. Ку о префаце де И. Василеско. Суб реданция луй С. Березжан. Кишинэу, 1960, 75 p.
- TAGLIAVINI, CARLO, *Le parlate albanesi di tipo Ghego orientale (Dardania e Macedonia nord-occidentale)*. Estratta dal volume: „Le Terra albanesi redente”. I. — Cossovo. Roma, 1942, 82 p.
- Idem, *Le origini delle lingue neolatine*. Introduzione alla filologia romanza. Terza edizione ampliata e aggiornata con 50 figure nel testo. Bologna, 1959, 596 p.
- Тезиси докладов первого всесоюзного совещания по романскому языкознанию*. Кишинёв, 1960, 90 p.
- ТИМОШЕНКО, П. Д., *Методичний посібник з курсу історії української літературної мови*, Київ, 1959, 42 p.
- Travaux de l'Institut de linguistique. Faculté des Lettres de l'Université de Paris*. Volume II. 1957. *La notion de neutralisation dans la morphologie et le lexique*. Paris, 1957, 206 p.
- Твори Тараса Тригоровича Шевченка в перекладах на західні мови*, (Збірка статей). Київ, 1958, 75 p.
- ТРОНСКИЙ, Н. М., *Историческая грамматика латинского языка*. Москва, 1960, 320 p.
- ТРУБЕЦКОЙ, Н. С., *Основы фонологии*. Перевод с немецкого А. А. Холодовича. Москва, 1960, 372 p.
- ULLMANN, STEPHEN, *The Principles of Semantics*. Second Edition (with additional material) 1951. Glasgow — Oxford, 1959, 348 p.
- VÁZNÝ, VÁCLAV, *O jménech mo'y.ú v slovenských nářečích*. Studie semasiologická se zřetelem jazykové reměisným. Bratislava, 1955. 338 p. + 10 hárŕi.
- ЕДОВИН, М. С., Н. М. ТЕРЕЩЕНКО, *Очерки истории изучения палеоазиатских и самодийских языков*. Ленинград, 1959, 117 p.
- VIDOS, V. E., *Manuale di linguistica romanza*, Firenze, 1959, 439 p.
- Вопросы казахской советской литературы*. Том II, Алма-Ата, 1960, 224 p.
- Казах совет адеиетиниң маселелери*. Том II. Алматы, 1960, 224 p.
- Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике*. Москва, 1961, 253 p.
- Вопросы терминологии* (Материалы Всесоюзного терминологического совещания). Москва, 1961, 231 p.
- РОСКОБОПНИКОВ, М. Г., *Эвенкийский фольклор*. Учебное пособие для педагогических училищ. Ленинград, 1960, 339 p.
- VÖRÖSZMARTY, MINÁLY, *Összes művei I—II. Kisebbségkérdések I—II*. Budapest, 1960, I = 711 p., II = 726 p.
- WEBER, JOHANN PHILIPP BALTHASAR, *Die Russen oder Versuch einer Reisebeschreibung nach Russland und durch das Russische Reich in Europa*. Innsbruck, 1960, 182 p. + 2-

- WESTFAL, STANISLAW, *A study in Polish morphology the genitive singular masculine*. Leiden, 1956, 399 p.
- WIDDEM, WERNER, *Weltbejahung und Weltflucht im Werke Jules Romains'*. Köln, 1960, 210 p. + 1.
- WIKARJAK, JAN, *Historia Powszechna Herodota*. Poznań, 1961, 168 p.
- WISE, CLAUDE MERTON, *Applied Phonetics*. Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall, Inc., 1957, XII + 546 p.
- XHUVANI, ALEKSANDER, *Për postër linë e gjuhës Shqipe*. Tiranë, 1956, 71 p.
- Idem, *Studime Gjuhësore*. Botim i gatitur me rastin e shtatëdhjetep sëvjetorit të lindjes së autorit. 14 Mars 1955. Tiranë, 1956, 230 p.
- ЗАДОРОВНИЙ Б. М., *Порівняльна фонетика і морфологія готської мови*. Львов, 1960, 297 p.
- ЗАИМОВ, ИОРДАН, *Местните имена в Пирдопско*. София, 1959, 300 p. + 2 hărți.
- ZAREBA, ALFRED, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego. Z 2 mapami*. Wrocław, 1954, 204 p. + 2 hărți.
- Idem, *Słownik stryk siolkowic w powiecie opolskim*. Kraków, 1960, 168 p.
- ZIMÁNDI, ISTVÁN, *Pétersfy Jenő és barátai köre*. Budapest, 1960, 102 p.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

. * . **Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. III, 99 lei.**

IORGU IORUAN, Lingvistica românească. Evoluție – curenți – metode, 440 p., 25,70 lei.

AL. ROSETTI, Istoria limbii române, vol. II, Limbile balcanice, ediția a III-a, revăzută și adăugită, 148 p., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, Istoria limbii române, vol. III, Limbile slave meridionale (sec. VI – XII), ediția a IV-a, revăzută și adăugită, 165 p., 4,45 lei.

. * . **Probleme de lingvistică generală, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.**

. * . **Fonetica și dialectologie, vol. IV, 368 p., 15,10 lei.**

Din

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

au apărut :

- anul I, 1956 4 numere (nr. 1—4, cvadruplu, 6 lei);
anul II, 1957 (8 lei);
anul III, 1958 (10 lei);
anul IV, 1959 (10 lei);
anul V, 1960 (10 lei);
anul VI, 1961 un număr.

Numerele curente se găsesc de vânzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

BUCUREȘTI, Calea Victoriei nr. 27, sau la orice librărie științifică din țară.

Se pot comanda și prin poștă la secția „Cartea prin poștă” de pe lângă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POȘTĂ”

București, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerț exterior „CAETIMEX” I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuța poștală 134—135, București.